

Bariş Araştırmaları ve çatışma özümleri Dergisi

Journal of Peace Research and Conflict Resolution

- *Çin'in Doğu Türkistan Politikasının Uluslararası Topluma Yansımaları*
Hasan ACAR, Serhat BULUT
- *Cultural Position of Kurds in Turkey in the Context of Multiculturalism*
İdris TURAN, Ekrem Yaşar AKÇAY
- *Afrika'nın Bölgesel Terör Sorunu: Boko Haram Üzerine Bir İnceleme*
Gökhan DUMAN, İsmet Mert ÇELİK
- *Yabancı Terörist Savaşçıların Motivasyon Faktörleri: DEAş ve YPG
erevesinde Bir Değerlendirme*
Fatma Anıl ÖZTOP
- *Koruma Sorumluluğunun Geleceğine Yönelik Ümitler: Kenya'da Koruma
Sorumluluğu Başarısı*
Selma YAKUT
- *Bir atışmanın Analizi ve Müzakere Süreci: Kolombiya'da FARC Örneği*
Nur SEZEK, Ceren UYSAL OğUZ
- *Türk Dış Politikası ve İslam Dünyası İlişkilerinin Seçilmiş Ülkeler Üzerinden
Analizi: Mısır, İnan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri Örneği*
Mustafa Said YAZICIOğLU, Uğur Yasin ASAL

Cilt 9. Sayı 1.

2021

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/yalovabaccd>

CICR

YALOVA UNIVERSITY
Center for International Conflict Resolution

e-ISSN 2147-544X

BARIŞ ARAŞTIRMALARI VE ÇATIŞMA ÇÖZÜMLERİ DERGİSİ
JOURNAL OF PEACE RESEARCH AND CONFLICT RESOLUTION

Kısa Adı/ Abbreviated Title: BACAD

e-ISSN 2147-544X

Cilt (Volume)/ Sayı (No): 9(1) / Ocak/January 2021

Derginin Sahibi (Owner)

Yalova Üniversitesi (Yalova University)

Editör (Editor)

Elif YILDIRIM, Yalova Üniversitesi (Yalova University)

Yabancı Dil Editörü (Foreign Language Editor)

Mahmut Kadir İŞGÜVEN, Yalova Üniversitesi (Yalova University)

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Doç. Dr. Zelha ALTINKAYA, Yalova Üniversitesi (Yalova University)

Doç. Dr. Murat ALAKEL, Yalova Üniversitesi (Yalova University)

Prof. Dr. Barış ÖZDAL, Uludağ Üniversitesi (Uludag University)

Prof. Dr. Uğur ÖZGÖKER, İstanbul Arel Üniversitesi (Istanbul Arel University)

Prof. Dr. Hasan KÖNİ, İstanbul Kültür Üniversitesi (Istanbul Kültür University)

Doç. Dr. Sezgin KAYA, Uludağ Üniversitesi (Uludag University)

Adres (Address)

Yalova Üniversitesi Çınarcık Yolu üzeri 2.km İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kat:1

YALOVA/Merkez 77200

Web

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/yalovabaccd>

DERGİ HAKKINDA/ ABOUT THE JOURNAL

Bariş Araştırmaları ve çatışma özümleri Dergisi, öncelikle Türkiye'deki bariş çalışmaları alanında tespit edilen eksikliklerin giderilmesini ve bariş çalışmalarının ve çatışma çözümlerinin akademik bir disiplin olarak yerleşik hale getirilmesini hedeflemektedir. Bu bağlamda dergi, bariş çalışmaları üzerine yoğunlaşan ve devletlerin ve toplumların yaşadıkları çatışmaları bilimsel temelde açıklamaya çalışan makaleler için bir platform oluşturmaktadır. Meydana gelen tarihi çatışmaların, diplomatik gelişmelerin ve çeşitli sorunların siyasal, sosyolojik, kültürel, ekonomik ve diğer boyutları ve tarihsel arka planları, çalışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Buradan hareketle Bariş Araştırmaları ve çatışma özümleri Dergisi farklı disiplinlerden istifade ederek ortak bir bakış açısının geliştirilmesini amaçlamaktadır.

Yayın dili, ***Türkçe ve İngilizce*** olan dergi; İktisat, İşletme, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, Hukuk, Siyaset Bilimi, Tarih, Sosyoloji, Toplumsal Cinsiyet alışmaları gibi sosyal bilimler alanında yapılan alışmaları kapsamakta ve ***Ocak ve Temmuz*** aylarında olmak üzere ***yılda iki kez*** yayınlanmaktadır.

Journal of Peace Research and Conflict Resolution primarily aims to address the shortcomings identified in the field of peace studies in Turkey and to establish peace studies and conflict resolution as an academic discipline. In this context, the journal creates a platform for articles that focus on peace studies and try to explain the conflicts experienced by states and societies on a scientific basis. Political, sociological, cultural, economic and other dimensions and historical backgrounds of historical conflicts, diplomatic developments and various problems constitute the focal point of the studies. Thus, the Journal of Peace Research and Conflict Resolution aims to develop a common perspective by benefiting from different disciplines.

Journal, which is published in ***Turkish and English***; covers studies in social sciences such as Economics, Business, Public Administration, International Relations, Law, Political Science, History, Sociology, Gender Studies and is published ***twice a year***, in ***January and July***.

İNDEKSLER / INDEXES

BU SAYININ HAKEMLERİ (REFEREES OF THIS ISSUE)

Prof. Dr. Mim Kemal ÖKE	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Ertan EFEGİL	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Nezir AKYEŞİLMEN	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Murat ALAKEL	Yalova Üniversitesi
Doç. Dr. Yusuf ÇINAR	Bitlis Eren Üniversitesi
Doç. Dr. Sanem ÖZER	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Hande ŞAHİN	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Halil KANADIKIRIK	Tarsus Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fazlı DOĞAN	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fulya KÖKSOY	Batman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İlyas Fırat CENGİZ	Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Didem DOĞANYILMAZ DUMAN	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Uğur Yasin ASAL	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Fuat TUNCER	İstanbul Gelişim Üniversitesi

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

Çin'in Doğu Türkistan Politikasının Uluslararası Topluma Yansımaları

Reflections of China's Eastern Turkistan Policy on the International Society

Hasan Acar-Serhat Bulut

1-42

Cultural Position of Kurds in Turkey in the Context of Multiculturalism

Çokkültürlülük Bağlamında Türkiye'deki Kürtlerin Kültürel Durumu

İdris Turan-Ekrem Yaşar Akçay

43-77

Afrika'nın Bölgesel Terör Sorunu: Boko Haram Üzerine Bir İnceleme

Africa's Regional Terrorism Problem: An Analysis on Boko Haram

Gökhan Duman-İsmet Mert Çelik

78-96

Yabancı Terörist Savaşçıların Motivasyon Faktörleri: DEAŞ ve YPG Çerçevesinde Bir Değerlendirme

The Motivational Factor of Foreign Terrorist Fighters: An Evaluation within the Framework of ISIS and YPG

Fatma Anıl Öztop

97-131

**Koruma Sorumluluğunun Geleceğine Yönelik Ümitler: Kenya’da Koruma Sorumluluğu
Başarısı**

Hopes for the Future of the Responsibility to Protect: Success of Responsibility to Protect in
Kenya

Selma Yakut

132-184

Bir Çatışmanın Analizi ve Müzakere Süreci: Kolombiya’da FARC Örneği

Analysis of A Conflict and Peace Negotiations: The FARC Example in Colombia

Nur Sezek-Ceren Uysal Oğuz

185-211

Türk Dış Politikası ve İslam Dünyası İlişkilerinin Seçilmiş Ülkeler Üzerinden Analizi:

Mısır, İnan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri Örneği

An Analysis of Turkish Foreign Policy and Islam World Relations Over Selected Countries:

Examples of Egypt, Iran, Saudi Arabia and the UAE

Mustafa Said Yazicioğlu-Uğur Yasin Asal

212-255

ÇİN'İN DOĞU TÜRKİSTAN POLİTİKASININ ULUSLARARASI TOPLUMA YANSIMALARI

*Hasan ACAR

**Serhat BULUT

Öz

Türkiye’de “Doğu Türkistan” ismi ile bilinen Çin Halk Cumhuriyeti’ndeki resmi adı ile “Sincan Uygur Özerk Bölgesi”, tarihsel süreç içerisinde Çin ve Uygur çatışmaları ile gündeme gelmiştir. “Doğu Türkistan Sorunu” olarak bilinen çatışmalar iki aktörün farklı tezlerine dayanmaktadır. Bölgenin jeopolitik, jeostratejik ve ekonomik açıdan önemli olması, Çin’in Doğu Türkistan’a güvenlik algısı çerçevesinde istikrar sağlamak amacıyla çeşitli politikalar uygulaması ile şekillenmiştir. Çin’in Doğu Türkistan politikaları, hareketli dinamiklere sahip uluslararası sistemin dönemsel olarak değişimi ile farklılık göstermiştir. 1991’de Sovyet Rusya’nın parçalanması ile birlikte Çin’in Doğu Türkistan politikaları baskıcı hale dönüşmüştür. 2001 yılı sonrası dönemde ise küresel terörizmle savaş politikası ile Uygurların baskıcı yönetime karşı ayaklanmaları ayrılıkçı ve bağımsız hareketler olarak nitelendirilmiş ve terörizmle savaş çerçevesinde Çin’in iç sorunu olarak adlandırılmıştır. Dönemsel olarak uluslararası toplumda Çin’in Doğu Türkistan politikaları dikkat çekmiştir. Rusya kendi içerisinde Çeçenistan sorunu neticesinde Çin’e destek verirken, Amerika Birleşik Devletleri Çin’in politikalarına tepkiyle yaklaşmıştır. Türkiye ise temkinli davranarak Çin politikalarını eleştirmekten kaçınmasına karşın Doğu Türkistan’dan göç eden Uygurları ülkeye kabul etmiştir. Bunun yanında Uluslararası Af Örgütü ve İnsan Hakları Örgütü Çin’in, Doğu Türkistan politikalarına karşı raporlar hazırlayarak uluslararası toplumda dikkat çekmiştir. Bu makalenin amacı, bahsedilen bilgiler ışığında, Çin’in Doğu Türkistan politikasını ve bu politikalara karşı uluslararası toplumun tutumunu analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Siyaset, Uluslararası Güvenlik, Çin, Doğu Türkistan, Türk Dış Politikası

REFLECTIONS OF CHINA'S EASTERN TURKISTAN POLICY ON THE INTERNATIONAL SOCIETY

Abstract

In Turkey, the "East Turkestan", the name of the official known name in the People's Republic of China "Xinjiang", came up with the Chinese and Uighurs in clashes historical process. The conflicts known as the "East Turkestan Question" are based on the different theses of the two actors. The geopolitical, geostrategic and economic importance of the region has been shaped by China's implementation of various policies in order to provide stability within the framework of the security perception of East Turkestan. China's East Turkestan policies differed with the periodic change of the international system with dynamic dynamics. With the disintegration of Soviet Russia in 1991, China's East Turkestan policies turned into repressive. In the period after 2001, the global terrorism policy and the uprisings of the Uighurs against the oppressive rule were described as separatist and independent movements and were named as China's internal problem within the framework of the war on terrorism. Periodically, China's East Turkestan policies have attracted attention in the international community. While Russia supported China as a result of the Chechnya problem, the United States reacted against China's policies. Turkey is behaving cautiously Although the Uighurs of East Turkestan who emigrated from China to refrain from criticizing the policies adopted country. In addition, Amnesty International and Human Rights Organization drew attention in the international community by preparing reports against China's East Turkestan policies. The aim of this article is to analyze China's East Turkestan policy and the attitude of the international community towards these policies in the light of the mentioned information.

Keywords: International Politics, International Security, China, East Turkestan, Turkish Foreign Policy

* Dr., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Ankara, Türkiye, hasanacar.uludag@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8956-7836

** Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, serhatbulut65@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2286-5916

Giriş

Türkiye’de “Doğu Türkistan” ismi ile bilinen, Çin Halk Cumhuriyeti içerisindeki resmi adı ile “Sincan Uygur Özerk Bölgesi”, Çin’in batı sınırında bulunan ve Çin’in en geniş özerk statüye sahip idari birimidir. Tarih boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan Doğu Türkistan bugün istikrarın sağlanamadığı bir bölge konumundadır. “Doğu Türkistan” veya “Uygur Sorunu” adı altında, dünyanın en önemli çatışma konularından birine ev sahipliği yapmaktadır.

“Doğu Türkistan Sorunu” şeklinde anılan konu temelde iki aktörün farklı tezlerine dayanmaktadır. Çin, Doğu Türkistan’ı kendi topraklarının bir parçası olarak iddia ederken, Uygurlar ise bu toprakların siyasi ve kültürel anlamda gerçek yerleşimcileri olduğunu savunmaktadır. Sorunun temelini bu iki aktörün karşıt tezleri oluştursa da sorun nitelik bakımından toplumsal, kültürel, sosyal, ekonomik ve politik açıdan tek bir denklemin içerisinde birçok bileşenin bir araya gelmesi ile oluşmaktadır. Sorunun birincil aktörü olan Çin Halk Cumhuriyeti, sorunu bir güvenlik meselesi olarak görmektedir. Bölgenin jeopolitik, jeostratejik ve ekonomik açıdan Çin’in hem dışarıya açılan kapısı hem de yumuşak karnı olması ve Uygurların Orta Asya devletleri ile tarihsel ve kültürel anlamda bağlarının bulunması, Orta Asya devletlerinde meydana gelebilecek istikrarsızlıklarda Doğu Türkistan’ın etkilenebileceği düşüncesini desteklemektedir. Bu anlamda bölgede istikrarının sağlanması ve sürdürülmesi açısından bir dizi politikalar uygulamaktadır. Nitekim bölgede Uygurların Çin yönetimine karşı ayaklanması ayrılıkçı ve bağımsız faaliyetler olarak nitelendirilmektedir.

Çin’in Doğu Türkistan politikaları zaman içerisinde değişime uğramıştır. Çin’in kuruluşundan 1957 yılına kadar Doğu Türkistan’da ılımlı ve yumuşak politikalar uygulanmış ve bölgenin istikrarı sağlanmıştır. 1958 yılından sonra Mao’nun Büyük İleri Atılım Projesi kapsamında Doğu Türkistan’a yönelik ılımlı politikaları tersine dönmüştür. 1966 ve 1976 yılları arasında kültür devriminin etkisi ile komünizm diyalektiğine dayalı yüksek Çin kültürüne sahip bir Çin yaratma olgusu, kültür ve dil bakımından farklı olan Uygurların sembolik olarak dışlanmasına neden olmuş ve

baskı politikalarının artmasını beraberinde getirmiştir. 1978-1979 yılları arası kültür devriminin baskı politikalarının Doğu Türkistan'da istikrarsızlığa neden olabileceği düşüncesi baskıları azaltılmış ve ılımlı politikalar uygulanmaya başlanmıştır. 1990 yılına kadar süren ılımlı politikalar, Doğu Türkistan halkının özerklik statüsünü talep etmesi sonucu tersine dönmüştür.

1991'de Sovyet Rusya'nın çöküşü ile Orta Asya'da bağımsızlığını kazanan devletler ortaya çıkmıştır. Çin, Doğu Türkistan'ın bu bağımsızlıklardan etkilenebileceği kuşkusunu ile baskı ve şiddet içeren uygulamalar kullanmaya başlamıştır. 2001 yılında güvelik algısının değişmesi ile bölgedeki Uygurların baskı politikalarına karşı ayaklanmaları, Çin tarafınca bağımsız ve ayrılıkçı hareketler olarak nitelendirilmiş ve terörizm kavramı altında uluslararası topluma yansıtılmıştır. Yaşanan olaylar ve Doğu Türkistan'da uygulanan baskı, şiddet ve sindirme politikaları, sorunun uluslararası bir boyut kazanmasına sebep olmuştur.

Uygurların özerklik statüsü altında hak talepleri ve Çin Anayasası'nın 4. maddesinde belirtilen azınlık haklarını talep etmesi, Çin tarafından Uygurların tehdit olarak algılanmasına sebep olmaktadır. Bugün kamuoyunda Çin'in politikaları İslam ve Türk karşıtlığı olarak algılanmakla birlikte bu politikaların temeli Doğu Türkistan'ın jeopolitik, jeostratejik ve ekonomik konumundan kaynaklanmaktadır. Bugün var olan sorunun arkasındaki temel sebep, basit bir İslam/Türk düşmanlığı ve toprak sorunu değil, Çin'in güvenlik ve jeopolitik algısı ile bölge halkı üzerinde uyguladığı politikalarlardır. Çin yönetimi bölgede baskı ve şiddet politikalarını arttırdıkça bölgede etnik temelli ayrılıkçı hareketler meydana gelmektedir.

1. Amaç ve Yöntem

Değişken dinamikler üzerine kurulu uluslararası toplumun, Çin'in Doğu Türkistan politikalarına karşı tutumu ise dönemselsel olarak değişim göstermektedir. Bu sebeple, Çin'in Doğu Türkistan bölgesi üzerinde yürüttüğü politikaları analiz etmek ve politikalara karşı uluslararası toplumun tutumunu incelemek bu makalenin asıl amacıdır. Doğu Türkistan Sorunu toplumsal, kültürel, sosyal, ekonomik ve politik açıdan çok boyutlu ve karmaşık bir sorundur. Bu bağlamda Çin Halk Cumhuriyeti'nin bölgenin konumunu dikkate alarak jeopolitik ve güvenlik algısı ile

bölgede istikrarın sağlanması amacı ile bir dizi politikalar uygulamaktadır. Bu politikalar zaman içerisinde ılımlı ve yumuşak düzeyden, sert ve baskıcı hale dönüşmüştür. Nitekim Çin'in bölgeye uyguladığı bu politikalar bugün bölgede sınıfsal farklılık ve gelir eşitsizliği gibi sorunlar yaratırken bölgenin etnik temelli çatışmacı yapısını ise daha fazla arttırmakta ve istikrarsız yapısını oluşturmaktadır. Bu bağlamda makalede Çin'in politikaları analiz edilirken şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Çin, Doğu Türkistan'a yönelik hangi politikaları uygulamaktadır?
2. Çin'in, Doğu Türkistan politikaları zaman içerisinde ne şekilde değişiklik göstermiştir?
3. Çin'in, Doğu Türkistan'a yönelik politikalarının Doğu Türkistan halkı üzerindeki etkileri nelerdir?
4. Uluslararası toplumun Doğu Türkistan sorunu ve Çin'in politikalarına karşı tutumu ne şekildedir?

Realist perspektiften yürütülen çalışmada, Çin'in, Doğu Türkistan politikaları aktör düzeyinde analiz edilmiş ve inceleme yapılırken ise betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır.

Üç ana başlık altında yürütülen makalede, ilk olarak Doğu Türkistan sorunu çerçevesinde Doğu Türkistan'ın tarihi, geçmişten bugüne Çin ile ilişkileri ortaya koyulmuş ve aynı zamanda bölgenin Çin ve diğer aktörler açısından önemi irdelenerek bugün Doğu Türkistan'da istikrarsız yapıya neden olan sorunun tanımı yapılmıştır. İkinci olarak, Çin'in Doğu Türkistan politikalarının analizi yapılmış ve hangi politikaların uygulandığı ve bölge halkına etkileri açıklanmıştır. Son olarak, Çin'in politikalarına karşı uluslararası toplumun tutumu ve bölgede insan hakları ihlalleri bakımından bir inceleme yapılmıştır.

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)'nin, Doğu Türkistan politikalarını anlamlandırabilmemiz ve meselenin siyasi ve stratejik noktalarına değinebilmemiz açısından, tarihsel süreç içerisinde Çin Halk Cumhuriyeti ve Doğu Türkistan

ilişkilerini ele almamız doğru olacaktır.

Tarihsel veriler göz önünde bulundurulduğunda, Çin Halk Cumhuriyeti ve Doğu Türkistan arasındaki ilk etkileşim Hun Hanedanlığı¹ döneminde başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir.² Nitekim burada önemli bir hususun üzerinde durulması gerekmektedir. Çinli tarihçi ve uzmanların savunduğu; “Doğu Türkistan, Çin tarihi topraklarının bir parçasıdır.” Tezi, Hun Hanedanlığı dönemine dayanmaktadır. Çinliler, M.Ö. 60 yılından itibaren Doğu Türkistan topraklarının Çin’in bir parçası olduğunu savunmaktadır. Tarihi verilere göre, M.Ö. 140, M.Ö. 59, M.S. 73, 448, 657 ve 744 yıllarında ÇHC, Doğu Türkistan’ı işgal etmeye girişmiştir.³ Ancak bu işgallerin hiçbirinde Doğu Türkistan, kati bir suretle Çin hâkimiyeti altında kalmamıştır.

5

744 yılında bugünkü Moğolistan topraklarının bulunduğu bölgede ilk kez tarih sahnesine çıkan Uygurlar, bölgede Uygur Kağanlığını kurmuşlardır. Uygur Kağanlığı, 8. Yüzyılın ortalarından 9. Yüzyılın ortalarına kadar yaklaşık bir asır boyunca bölgenin hâkimi olmuştur. 10. ve 12. Yüzyıllar arasında Doğu Türkistan coğrafyasında İslamiyet’in yayılması ile birlikte Moğol akınları gerçekleşmiştir. 14. Yüzyılın ikinci yarısından 15. Yüzyılın ortalarına kadar Doğu Türkistan’a Çin akınları gerçekleşmiş, ancak 1755 yılına kadar bölgeye Moğol soyundan gelenler hâkim olmuştur. Nitekim Çin’in bölgeye tam anlamı ile hâkim olması 1759’dan sonra gerçekleşmiştir.⁴

1764-1790 yılları arası Doğu Türkistan coğrafyasına egemen olan Mançular, burada idari sistemi değiştirerek Doğu Türkistan’ı Cungarya ve Kaşgarya olmak üzere iki

¹ Hun Hanedanlığına karşı ilk temas Han Hanedanlığı döneminde gerçekleşmiştir. Han Hanedanlığı Çin’de M.Ö 206-M.S 220 yılları arasında hâkimiyet sürmüş olan bir hanedanlıktır. Bazı kaynaklara göre ise Çin’in Doğu Türkistan bölgesine yönelik ilk teması Wu Hanedanlığı zamanında olduğu belirtilmektedir. Ayrıntılı Bilgi için Bkz.: Türköz, Ahmet, **Doğu Türkistan’da İnsan Hakları**, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1998, s. 3.

² Manolya Paker, “Uluslararası Hukuk Bakımından Çin’in Uygur Özerk Bölgesi’ndeki Politikalarına Bir Bakış”, **Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2017, s. 95.

³ Emin Mohammed Bughra ve Çinli devlet adamı Dr. Chu Chia Hua’nın 1951 ve 1952 yılları arasındaki mektuplaşmalarında, Dr. Chu Chia Hua’nın “Doğu Türkkistan, Çin tarihi topraklarının bir parçasıdır.” tezine karşılık verdiği cevabın özeti şeklindedir. Ayrıntılı Bilgi için Bkz.: Emin Mohammed Bughra, **Eastern Turkistan’s Struggle For Freedom And Chinese Policy**, İstanbul: Osmanbey Mat. T.L.S., 1954, s. 23-25.

⁴ Kenan Dağcı ve Mustafa Keskin, “Çin’in Doğu Türkistan Politikası ve Azınlık Hakları Bağlamında Hak İhlalleri”, **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, Sayı: 2, 2013, s. 13.

eyaletle ayırmışlardır. Eyaletin merkezi yönetimi için bir genel vali ve iki eyalete de ayrı birer vali atanmıştır. 1815 yılına kadar Mançular ciddi bir tehdit altında kalmadan Doğu Türkistan'daki egemenliklerini korumuşlardır. Mançuların, idari sistem üzerinde yaptığı kurumsal değişimler sonucu Doğu Türkistan'da şehir devlet sistemi yürürlükten kaldırılmış ve bölge merkezi devlet hayatından uzaklaşmıştır.⁵ 1816'dan itibaren Mançuların bölge halkına uygulamış olduğu ağır baskı ve yaptırımlar neticesinde Doğu Türkistan'da ayaklanmalar başlamıştır.

1865 yılına gelindiğinde, Mançu Hanedanlığı zayıflamış ve ayaklanmalar sonucu istikrarsızlaşan bölgede Yakup Bey, Turfan ve Urumçi'yi ele geçirmiş ve iki ayrı eyaletten oluşan Doğu Türkistan'ı bir çatı altında birleştirmiştir. Bu dönemde Orta Asya bölgesinde dönen büyük oyunlar neticesinde Rusya'nın Batı Türkistan'ı işgaline karşılık, İngiltere Yakup Bey Devleti'ni⁶ desteklemiştir. İngiltere, bu devleti Rusya ve Çin'e karşı bir tampon bölge olarak kullanmayı amaçlamıştır. Nitekim Yakup Bey Devleti, Osmanlı, İngiltere ve Rusya tarafından bu dönemde resmen tanınmıştır. Ancak Yakup Bey'in zamansız ölümü bölgedeki bütün dengeleri alt üst etmiştir. 1877'de Yakup Bey'in ölmesi ile birlikte Çin bölgeye tekrar egemen olmuştur. 1884'e kadar Çin tarafından Hsu-Ju adı ile idare edilen Doğu Türkistan, 18 Kasım 1884 tarihinde Çin İmparatorunun emri ile Çin'in 19. vilayeti olarak "Xinjiang"⁷ ismini almıştır.⁸

1911 yılında Çin'de Mançu Hanedanlığı'nın egemenliğine son verilmiş ve Cumhuriyet ilan edilmiştir. Doğu Türkistan toprakları ise cumhuriyet ordusu tarafından yarı-otonom statüsü ile geri alınmıştır. Cumhuriyet döneminde de Doğu Türkistan'da tablo aynı olmuş ve Han egemenliği altında düzenli bir şekilde baskı

⁵ Amine Tuna, *Doğu Türkistan'da Asimilasyon ve Ayrımcılık*, İstanbul: İHH Yayınları, 2012, s. 50.

⁶ Yakup Bey Devleti, bölgede güçlü bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Yakup Bey'in ileri siyasi zekâsı ile İngiltere ve Rusya kontrollü bir biçimde idare edilmiştir. Önemli diplomatik hamleler ile devlet İngiltere ve Rusya tarafından tanınmıştır. Bu dönemde Yakup Bey, din, kültür ve soy bağı olan Osmanlı Devleti'nin hilafetini kabul etmiş ve hutbeler Osmanlı sultanı adına okunmuştur. Buna karşılık ise Osmanlı sultanı, Yakup Bey Devleti'ne askeri teçhizat ve askeri eğitmen yardımında bulunmuştur.

⁷ Xinjiang, Çince "yeni toprak, yeni sınır" anlamına gelmektedir.

⁸ R. Kutay Karaca, "Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu", *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2007, s. 221-222.

altında tutulmuştur.⁹

Çin'in kurucu ismi olan Sun Yet Sen, Doğu Türkistan bölgesinde çoğunlukta bulunan Uygurları, Hanların alt etnik grubu olarak nitelendirmiştir. Nitekim bölgeye göçler başlamış ve bölgenin Çinli yöneticiler tarafından idare edilmesi bu dönemde başlamıştır. Cumhuriyet döneminde Doğu Türkistan'da, Uygur ayrılıkçılığı bir üst seviyeye çıkmıştır. 1930'da bölge valiliğine getirilen Jin Shuren, bölgede vergileri arttırmış ve Han Çinlilerinin bölgeye yerleştirilmesi bu dönemde başlamıştır.¹⁰ Bunun sonucunda Doğu Türkistan'da yeniden ayaklanmalar başlamıştır.¹¹

Ayaklanmalar neticesinde, 1933 ve 1944 yılları arasında Doğu Türkistan'da iki kez bağımsızlık ilan eden Uygurlar, Çin ve Sovyet Rusya tarafından bastırılmıştır. 1933'te İslamiyet, kardeşlik ve bağımsızlık ilkeleri üzerine kurulan Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti, Sovyet Rusya¹² ve İngiltere tarafından kendi içlerindeki azınlık grupları kışkırtabileceği düşüncesi ile tanınmamıştır. Nitekim kurulan yeni devlet, bir taraftan Çin diğer taraftan Sovyet Rusya ile uğraşırken, kendi içerisinde ise yönetim kadrosunun sürtüşmeleri ile uğraşmaktaydı. 1933 yılından 1944 yılına kadar geçen süreçte Doğu Türkistan'daki azınlık halklar sıkıntılı bir dönem geçirmiş ve Sovyet Rusya ile Çin tarafından baskı altında tutulmuştur. 1944 yılında ikinci kez bağımsızlık ilan eden Uygurlar, Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır.

1945 yılında Çin, Doğu Türkistan'da ayaklanmalar sonucu meydana gelen bağımsızlık hareketlerini ılımlı bir yol ile çözmek istemiştir. Bu bağlamda Çin hükümeti, Doğu Türkistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ali Han Töre ile görüşmelere başlamıştır. 12 Temmuz 1946 tarihinde sonlanan görüşmeler neticesinde anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre, Doğu Türkistan kültürel, ekonomik ve siyasi açıdan haklarını elinde barındırmak kaydı ile Çin'e bağlı kalacaktır. Hükümet

---

⁹ Erkan Avcı, "Doğu Türkistan Sorunu", **Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM)**, No: 1391, 11 Aralık 2018.

¹⁰ Ayaklanmalar 1931 yılında Kumul'da başlamış, 1933 yılında ise Turfan ve Hotan bölgesinde devam etmiştir.

¹¹ Yelda Demirdağ, "1755-1949 Yılları Arasında Doğu Türkistan", **Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 3, 2014, s. 238.

¹² Bu dönemde, Batı Türkistan olarak adlandırılan bölgedeki Türk Devletleri, Sovyetler Birliği egemenliği altında bulunmaktadır. Bu bakımdan, Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'nin egemenliği altında bulunan Türk Devletlerine bağımsızlık için örnek olabileceği endişesi ile baskı altında tutulmuştur.

ise on beş Doğu Türkistanlı ve on Çinli olmak üzere yirmi beş kişiden oluşacaktır.¹³ İklil Kurban'a göre anlaşma pratikte Doğu Türkistan halkına özerk hak ve statüsü vermiş olmasına rağmen gerçekte Sovyet Rusya ve Çin tarafından tertip edilen bir oyundur.¹⁴ Nitekim anlaşma ile Çin, Doğu Türkistan'da askeri varlığını arttırmıştır. Yeni hükümetin Çin yanlısı kişilerden kurulması yeni ayaklanmaları meydana getirmiştir. 1947 yılında yönetim kadrosunda yapılan bir dizi değişimler neticesinde, Dr. Mesud Sabrı Vali, İsa Yusuf Alptekin Genel Sekreter ve Canım Han Hacı ise Maliye Bakanlığı görevlerine getirilmiştir.¹⁵

1949 yılında Çin iç savaşındaki mücadeleyi Mao Zedong kazanmış ve yönetime komünist rejim egemen olmuştur. Mao yönetimi, Doğu Türkistan'daki ortak yönetimi kaldırmış ve 1951 yılına kadar Doğu Türkistan bölgesinde meydana gelen ayaklanmaları bastırmıştır. Nitekim komünist rejim, Doğu Türkistan'daki egemenliğini güçlendirmek amacı ile Askeri Kontrol Komiteleri kurmuştur. Rejime karşı olan 72.703 kişi idam edilmiş ve 150.000'den fazla Doğu Türkistanlı ise göç etmek zorunda kalmıştır.¹⁶ 1 Ekim 1955'te Doğu Türkistan eyalet statüsünden çıkartılarak, günümüzdeki Sincan-Uygur Özerk Bölgesi adını ve statüsünü almıştır.¹⁷

Doğu Türkistan ve Çin'in tarihsel süreç içerisinde sıklıkla etkileşime girmesine tarihçiler farklı yorumlamalar getirmiştir. David Ho'ya göre, Çin'in Doğu Türkistan topraklarını sıklıkla işgal etmesinin altında yatan temel sebep ekonomiktir. Doğu Türkistan'da bulunan zengin yer altı kaynaklarının bulunması ile at, inek, koyun, keçi vb. hayvan türlerinin zenginliğinden ötürü Çin'in ilgi odağı olmuştur. Owen Lattimore'a göre, Çin sınır güvenliği içgüdüleri ile hareket etmiştir. Sınırlarını korumak adına, tehdit oluşturan unsurları devlet sınırlarından uzaklaştırmak istemiş

¹³ Kenan Dağcı ve Mustafa Keskin, A.g.e., s. 14.

¹⁴ İklil Kurban, **Şarki Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti (1944-1949)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1987, s. 84.

¹⁵ Enis Şahin, "Doğu Türkistan'daki Son Gelişmelerin Tarihi Arka Planı", 13.02.2017, **Uyghurcongress**, <https://www.uyghurcongress.org/tr/dogu-turkistandaki-son-gelisimelerin-tarihi-arka-plani/>, 26.05.2020.

¹⁶ Enis Şahin, "Doğu Türkistan", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 3, 1995, s. 120.

¹⁷ Cumhuriyet, Sincan Uygur Özerk Bölgesi, 06.07.2009, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/sincan-uygur-ozerk-bolgesi-71916>, 09.11.2020.

ve güvenli bölge yaratmak istemiştir.¹⁸

Bu bağlamda, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Doğu Türkistan, bütün medeniyetler için bir köprü görevi görmüştür. Nitekim çalışmamıza konu olan iki aktörün etkileşiminde yoğun olarak Doğu Türkistan coğrafyasının, jeopolitik ve jeostratejik konumunun önemli olmasında, yer altı kaynakları, doğal sınır güvenliği, geçiş hatları ve ticaret yolları üzerinde bulunması etken olurken, bugün Doğu Türkistan çatışma bölgesi olma özelliğini sürdürmektedir.¹⁹

1.1. Doğu Türkistan'ın Stratejik Konumu ve Önemi

Bir siyaset bilimci ve bürokrat olan Brzezinski, Avrasya'nın önemine vurgu yaparak, Avrasya'nın dünyanın en önemli jeopolitik merkezi olduğunu ve Avrasya'ya hâkim olan bir gücün dünyanın en önemli üç bölgesinden ikisini kontrol edebileceğini belirtmiştir.²⁰ Bu bağlamda, Avrasya'nın kalbi olarak nitelendirebileceğimiz Orta Asya bölgesinin en önemli merkezlerinden birisi Doğu Türkistan'dır.

Doğu Türkistan, Çin'in beş özerk bölgesinden biridir. Çin Halk Cumhuriyeti içerisindeki resmi adı "Xinjiang Uyghur Otonom Bölgesi"dir. Çin'in özerk bölgeleri arasında ise en büyük olanıdır. Demografik olarak Doğu Türkistan'ın, tarihi ipek yolu gibi önemli bir ticaret yolu üzerinde bulunmasından dolayı bölgede kültürel çeşitlilik mevcuttur.²¹ Uygurlar başta olmak üzere farklı Türk etnik gruplarının yanında diğer etnik azınlıkların da yaşadığı çok çeşitli demografik bir yapı mevcuttur. 2010 yılı verilerine göre bölge halkının %49.68'i şehirde, %50.32'si ise kırsal kesimde yaşamaktadır.²²

---

¹⁸ Ahmet Türköz, **Doğu Türkistan'da İnsan Hakları**, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1998, s. 4.

¹⁹ Manolya Paker, A.g.e., s. 95.

²⁰ Erkin Ekrem, "Çin'in Orta Asya Politikaları", **Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi İnceleme ve Araştırma Dizisi**, Yayın No: 04, Ankara, 2011, s. 16.

²¹ Seda Vurgun Yılmaz, "1850-1950 Yılları Arasında Seyahatnamelerin Işığı Altında Doğu Türkistan Şehirleri", **Asia Minor Studies**, Cilt: 6, Sayı: 11, 2018, s. 120-133.

²² Greg, Fay, **The Bingtuan: China's Paramilitary Colonizing Force in East Turkestan**, Washington, DC: Uyghur Human Rights Project, April 2018.

Tablo 1. Doğu Türkistan Bölgesi Başlıca Etnik Gruplar²³

Etnik Gruplar	Yüzde Oranları
Uygur	%46.52
Han	%40.57
Kazak	%7.02
Hui	%4.54
Kırgız-Özbek-Taci	%1.56
Moğol-Tibet-Tatar	%0.88
Diğer..	%1.131

Doğu Türkistan, coğrafi bakımdan Tibet, İç Moğolistan ve Mançurya dâhil olmak üzere Çin topraklarının beşte birine denk gelmektedir.²⁴ Moğolistan, Rusya, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan ile sınır komşusudur. Tanrı Dağları Doğu Türkistan'ı, kuzeyde Cungarya Havzası, güneyde Tarım Havzası olmak üzere iki yapılı doğal havzaya ayırmaktadır.²⁵

Doğu Türkistan konumu gereği Orta Asya'nın önemli merkezlerinden birini oluşturduğu için Çin'in elinden bırakmak istemediği bir bölgedir.²⁶ Doğu Türkistan, günümüzde doğu ve batı enerji kaynaklarının geçiş noktasıdır. Bu bağlamda, Doğu Türkistan, bugün kültürel ve ekonomik anlamda doğu ve batı arasından bir köprü görevi üstlenmektedir.²⁷ Başka bir ifade ile Doğu Türkistan, Avrupa ve Asya'yı aynı zamanda Sibiry ve Güney Asya'yı birbirine bağlayan yolların kesişim noktasında bulunmaktadır. Doğu Türkistan, Çin'in kara yolu üzerinde batıya açılan tek kapısı konumundadır.

Doğu Türkistan, yer altı kaynakları bakımından da son derece önemli topraklara sahip bir bölgedir. Petrol, kömür ve doğalgaz gibi stratejik yer altı kaynaklarına sahiptir. Çin'in petrol rezervlerinin %35'inin Doğu Türkistan'da olduğu tahmin edilmektedir.

²³ The China Story, Wiki/Sincan_Uygur_Özerk_Bölgesi, www.thechinastory.org/lexicon/xinjiang, 02.05.2020.

²⁴ Erkin Alptekin, "Çin'in Doğu Türkistan Siyaseti", **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, Sayı: 22, 1988, s. 143-158.

²⁵ Dünya Uygur Kurultayı, "Doğu Türkistan Coğrafyası", 11.09.2007, <https://www.uyghurcongress.org/tr/%E5%9C%B0%E7%90%86/Uyghurcongress>, 02.05.2020.

²⁶ Erkan Avcı, "Doğu Türkistan Sorunu", **Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM)**, No: 1391, 11 Aralık 2018.

²⁷ Fatih Şen, "Çin'in Sincan-Doğu Türkistan Sorunu: Dünü, Bugünü, Geleceği", **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 1, Sayı: 7-8, Temmuz-Ağustos 2009, s. 124-134.

Çin’de yapılan bir yer altı kaynakları araştırması neticesinde, Doğu Türkistan’da 10,3 trilyon m³ doğalgaz ve 2.19 trilyon ton kömür yatağı olduğu tahmin edilmektedir. Bu bağlamda kaynaklar Çin’in doğalgaz kaynaklarının %34’üne ve kömür kaynaklarının %40’ına denk gelmektedir.²⁸ Bölgede Karamay yakınlarında hidrokarbon, Urumçi ve Hami yakınlarında ise 56 maden ocağından yılda 8-9 milyon ton kömür çıkarılmaktadır. Doğu Türkistan’da toplam 118 çeşit değerli maden yatağının olduğu tahmin edilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Doğu Türkistan’daki boru hatları, tren ve kara yolları ile Çin’in merkezi Asya ile bağlantı kurmasını kolaylaştırmakta ve Doğu Türkistan’ın sahip olduğu ekonomik fırsatlar bölgenin önemini ortaya koymaktadır.²⁹

Doğu Türkistan’ın jeopolitik, jeostratejik ve ekonomik önemini Çinli Tuğgeneral Liu Yazhou’nun 2010 yılında kaleme aldığı *Batı Bölge Teorisi* isimli çalışmasında şu ifadelerle çok net bir şekilde görmek mümkündür:³⁰

11

“Bugün Doğu Türkistan’ın Çin’deki konumu sadece coğrafi bakımdan önemli bir tampon bölge olmasının yanında Çin’in enerji güvenli açısından da vazgeçilmez stratejik önem oluşturmaktadır. Avrasya kıtasının merkezinde bulunan Doğu Türkistan, Avrasya’nın Kıtasa Köprüsünün boğazı rolünü üstlenmektedir. Orta Doğu, Orta Asya ve Çin’i birbirine bağlayan en önemli yollardan birisidir ve aynı zamanda komşu ülkelerin her anlamda kaynak ve pazarlarını kullanmak için de en uygun bölgedir. Bu bakımdan Doğu Türkistan, tanrının Çinlilere verdiği en büyük ve en güzel hediyedir.”

1.2. Doğu Türkistan Sorununun Karmaşık Yapısı

Orta Asya, geçmişten günümüze anlaşmazlıkların çoğunlukla yaşandığı bir coğrafya olarak karşımıza çıkmaktadır. Orta Asya bölgesinin merkezi noktasında yer alan

²⁸ Ayşe Nihal Karaman, **Kimlik ve Güvenlik Perspektifinden Çin Halk Cumhuriyeti’nin Doğu Türkistan Politikası**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, 2019.

²⁹ “Yuvarlak Masa Toplantısı: Doğu Türkistan’ın Dünü, Bugünü ve Yarını”, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, Temmuz 2009, s. 4.

³⁰ Liu Yazhou, “Batı Bölge Teorisi (Çin’in Büyük Doğu Türkistan Politikası)” 01.09.2018, <http://www.sinoturknews.org/bati-bolge-teorisi-cinin-buyuk-turkistan-politikasi/>, **Sinoturknews**, 02.05.2020.

Doğu Türkistan ise bu bölgenin barış, istikrar ve güvenliği açısından önemli bir konuma sahiptir. Çin'in "Batıya Marş" politikasının merkezinde yer alan bu bölge, aynı zamanda Çin için enerji kaynakları ve ticaret yollarının kesiştiği noktadır. Nitekim Asya'nın ortasında bulunan ve stratejik bir üs konumunda olan Doğu Türkistan, Çin için Asya'daki barış ve güvenliğin sağlanabileceği tek nokta olarak görülmektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti ve Doğu Türkistan arasındaki anlaşmazlıkların nedeni kamuoyunda genellikle etnik ve dini değerler yönünde gündeme gelmektedir. Nitekim Han ve Uygurlar arasındaki çatışmayı anlayabilmek için çatışmanın arka planına bakmak doğru olacaktır. Bu bağlamda bölgede iki farklı aktör üzerinden dönen anlaşmazlığı ve çatışmayı bu iki aktörün görüş ve tezleri üzerinden değerlendirmek gerekmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti resmi perspektifinden baktığımızda Doğu Türkistan, ayrılıkçı ve bağımsız hareketin olduğu, bu bağlamda bir takım politikalar ile halkın Çin kültürüne entegre edilmesi çabasına dayanmaktadır. Bu bağlamda, Mao'nun tüm eyaleti Sincan Uygur Özerk bölgesi olarak adlandırdığı 1957'den bu yana olan gelişmelere bakıldığında, Mao'nun Uygur Özerk Bölgesi oluşturma kararı komünizm diyalektğine, özellikle Stalin'in milliyet politikalarına dayanmaktadır. Stalin ve daha sonra Mao, özerk bölgelerin yaratılmasını ve Komünist Parti sosyalizmi altında kullanılamayacak olan yerel kimlikleri folklorik bir şekilde asimile etmeyi ve bağımsız kültürel kimliklerin geçici olarak tanımlanmasını ön görmekteydi. Bu nedenle özerk bölgelerin oluşturulması yalnızca bir taktikti, çünkü ulusal özerklik fikri sonunda komünizm altında anlamsız bir siyasi kavram haline gelecektir.³¹

Bu bağlamda sorunun tanımlanmasında ilk etken, Komünizm ideolojisinin diyalektik inşasına dayanmaktadır. Değişken dinamikler üzerine kurulu olan uluslararası sistemin getirdiği stratejik olgular çerçevesinde, komünizm diyalektiği bir bakıma jeopolitik ve jeostratejik öneme evrilmiştir. Bu bakımdan Doğu Türkistan, bulunduğu

³¹ Graham Fuller ve S. Frederick Starr: "The Xinjiang Problem", *Central Asia- Caucasus Institute*, 2003, s. 6.

konumu itibari ile Çin'in batıya açılan kapısıdır. Bir nevi Çin'in Ukrayna'sıdır.³²

Bölgenin stratejik açıdan Çin için önemli bir bölge olmasından kaynaklı olarak bölge halkının kültürel kimliği üzerinde baskı kurulması ve böylelikle kimliklerinin değiştirilmesi amaçlanmıştır. Sonuç olarak, Doğu Türkistan sorunu ekonomik, kültürel ve toplumsal açıdan birçok sorunun bir araya gelmesi ile oluşmuş karmaşık sorunlar ağıdır.

2. Çin'in Doğu Türkistan Politikaları

Çin Halk Cumhuriyeti'nin temel yönlendirici düşüncesi olan "Üç Temsil Teorisi" Çin'in gelişim taleplerinin ve ileri Çin kültürünün temsili ile Çin halkının çıkarlarına dayanmaktadır.³³ Bu bağlamda Çin'in ulusal devlet politikalarının çıkarları, "Üç Temsil Teorisi"ne göre temelde devletin bekası ve toplumun refahı olmak üzere iki nokta üzerinde durmaktadır.

Devletin bekası için öncelikle devletin güvenliği hedeftedir. Devlet güvenliği olgusu sadece askeri anlamda değil egemenlikten siyasi düzene kadar ülke, toprak, ekonomi, kültür ve teknoloji güvenliğine kadar uzanmaktadır. Devletin güvenliği sağlandığı takdirde, devletin bekası sağlanmış olacaktır. Halkın refahı söz konusu olduğunda ise ilk hedef kalkınmadır. Kalkınma olgusu sadece iktisadi alanda değil kültürel kalkınmadan ahlaki kalkınmaya kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti, ulusal devlet politikalarının çıkarlarını bu şekilde tasnif eder ve bu hedef doğrultusunda bir strateji uygular. Bu bağlamda bir yandan devletin güvenliğini sağlama stratejisi yürütülürken diğer yandan kalkınma temel amaçtır.

Çin Halk Cumhuriyeti için ulusal politika çıkarları düzleminde güvenlik ve kalkınmanın önünde engel olarak gördüğü bölge ise Doğu Türkistan'dır. Bu bağlamda, Doğu Türkistan'ın kuzeyinde Rusya, güneyinde ise Hindistan'ın bulunmasından dolayı Doğu Türkistan, Çin'in Orta Asya ve Avrupa'ya ulaşması için

³²Graham Fuller ve S. Frederick Starr, A.g.e.

³³ Çin Komünist Partisi'nin temel düşünce yapısı Marksizm temelinde Maoizmdir. Maoizm ise temelde Komünist ideolojinin gücüne dayanmaktadır. 1976'da Mao'nun ölümü ile birlikte ideoloji temelli Çin Komünist Partisi'nin düşünce yapısı 1978'de Deng Xioping'in yönetime geçmesi ile birlikte ekonomiye yönlendirilmiştir. 2002 yılında, Çin Komünist Partisi'nin 16. Kongresinde Çin Komünist Partisi'nin temel yönlendirici düşünce yapısı üç temsil düşüncesi olarak Marksizm, Maoizm ve Deng Xioping Teorisi olarak kabul edilmiştir. ORI Online, "Üç Temsil Düşüncesi", 04.11.2012, <http://turkish.cri.cn/862/2012/11/04/1s144092.htm>, 09.11.2020.

bir kapıdır. Başka bir ifade ile Doğu Türkistan, Çin'i batıya bağlayan bir köprüdür. Nitekim Çin için önemli olan bu bölge, Çin'in rakipleri için de önemlidir. Bu sebeple, Çin ulusal politika çıkarları doğrultusunda Doğu Türkistan'ı, Orta ve Güney Asya'nın merkezine dönüştürmeyi hedeflemektedir. Bu hedefin gerçekleşmesi için Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı ve bağımsız hareketler olarak ifade edebileceğimiz istikrarsız yapının sona ermesi gerekmektedir.

Çin'in, Doğu Türkistan üzerinden uyguladığı istikrar politikalarını tarihsel temelleri üzerinden yola çıkarak Nur Shahadah Jamil, geçmişten günümüze dört aşamada toplayarak incelemiştir. Bu bağlamda Jamil'e göre birinci aşama 1949-1976 yılları arası dönemdir. 1949'da Mao, Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan ettikten sonra Orta Asya devletleri ile etnik, dini ve kültürel anlamda bağı bulunan Doğu Türkistan halkının ayrılıkçı ve bağımsız hareketler izleyebileceği düşüncesi ile bölgede toprak bütünlüğünü korumak amaçlı adımlar atmış ve Doğu Türkistan'ın, Çin'e entegre edilmesini kolaylaştıracak hoşgörü politikaları uygulanmıştır. 1955 yılında Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin kurulması ile bölge halkının özerklik hakları Pekin yönetimi tarafından sınırlandırılmış olmasına rağmen Doğu Türkistan'da halk, bölge yönetiminde kısmen söz sahibi olmuştur. Aynı zamanda Birleşik Cephe Politikası ile Doğu Türkistan'daki dini uygulamalar ve sosyal yapılara çok az müdahale söz konusu olmuştur. 1958'de Mao'nun, Büyük İleri Atılım Planı çerçevesinde, Doğu Türkistan'daki hoşgörü politikaları tersine dönmüştür. Bu bağlamda Mao'nun kolektivizasyon ve sanayileşme hareketine Sovyet Rusya ve Çin ilişkileri eklenince, Doğu Türkistan halkına karşı kültürel dışlama, asimilasyon ve siyasal saldırılar gerçekleşmiştir. 1950 ve 1976 arasında, yaklaşık üç milyon Han Çinlisi, Doğu Türkistan'a göç etmiştir. 1966 ve 1976 yılları arasında kültür devriminin etkisi ile Han olmayanlar az gelişmiş millet sembolü haline gelmiştir.³⁴

İkinci aşama ise 1977-1990 yılları arası dönemdir. Mao'nun 1976'da ölmesi sonucunda kültür devrimi sona ermiş ancak devrimin etkileri devam etmiştir. Çinli

---

³⁴ Nur Shahadah Jamil, "China's Xinjiang Policy: An Analysis Based On The Theory Of Relative Deprivation", *Jebat: Malaysian Journal of History, Politics and Strategic Studies*, 38 (1), 2011, s.148.

devlet adamları, bu süreçteki sıkı politikaların Uygurlar arasında ayaklanmalara neden olabileceğini fark etmiştir. Bu bağlamda 1978-1979 yılları arasında, Deng Xioping'in ekonomik reform ilan etmesi ile birlikte Doğu Türkistan'da hoşgörölü ve ılımlı ekonomi, kültür ve dini politikaların uygulanmasının önünü açmıştır. Bu dönemde Uygurlar kendi kültür ve tarihlerini öğrenme imkânı bulmuşlardır. Ancak 1980'lerden itibaren Çin genelinde boy gösteren öğrenci protestoları, 1989 Tianamen Olayı ve 1990 Barın Olayları³⁵ sonrasında Uygurların bağımsızlık isteyebilecekleri şüphesi ile yeniden baskı politikaları başlamıştır.³⁶

Üçüncü aşama 1991-2000 yılları arasındır. 1990 yılında Sovyet Rusya'nın çöküşü ile Orta Asya Devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları, Çin içerisinde Doğu Türkistan'da İslami ayaklanmaların başlaması korkusunu ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple, 1996 yılında kurulan Şangay Beşlisi³⁷ ile birlikte bölge devletleri Uygurlara karşı etkisiz hale getirilmiştir. Nitekim bu süre zarfında Çin yönetimi, Doğu Türkistan'daki yoksulluğun halkın asıl sorunu olduğuna vurgu yaparak bölgede ekonomik gelişime önem vermiştir. 1999'da "Batıya Marş" politikası ile Doğu Türkistan'a Çin'in iç kesimlerinden göçler devam ederken, bölgenin ekonomik kalkınma ile istikrarlı bir hale gelmesi amaçlanmıştır. Çin, bölgenin ekonomik kalkınmasına önem verirken, 1992 yılında Urumçi olaylarının yaşanması, Çin'in daha baskıcı politikalar uygulamasına yol açmıştır.³⁸

Dördüncü ve son aşama 2001-2009 yılları arasındır. 11 Eylül 2001'de Amerika

---

³⁵ 4 Haziran 1989'da hükümet baskılar ve ekonomik kriz sonucu özgürlük, demokrasi ve insan hakları söylemleri üzerine düzenlenen Tianamen gösterileri Çin tarafından kanlı bir biçimde bastırılmıştır. 5 Nisan 1990'da ise Doğu Türkistan'ın Barın kenti sakinleri ÇKP tarafından doğu yasağı ve Han göçü politikalarının durdurulmasını istemişlerdir. Halkın bu istekleri ÇKP tarafından reddedilince halk hükümet konağına yürüyüş düzenlemiştir. Bunun üzerine Pekin yönetimi halka sert karşılık vererek orantısız güç kullanımı bölge halkının kurtuluş mücadelesine dönüşmüştür. Çin, Barın ilçesine 22750 asker sevk ederek olayları bastırması ve büyük yıkım gerçekleşmiştir. Çin resmi verilerine göre olaylar sırasında 170 kişi öldürülmüş 350 kişi ise tutuklanmıştır. Ancak bir bebeğin üzerinden 70 merminin çıkması resmi verilerin doğruluğuna şüphe düşürmektedir. Bkz.: Mustafa Bag, "Binlerce Öğrencinin Hayatını Kaybettiği Tiananmen Katliamında Neler Yaşandı?", 03.06.2020, <https://tr.euronews.com/2020/06/03/binlerce-ogrencinin-hayatini-kaybettiği-tiananmen-katliami-neden-yasandı-cin-komunist>, **Euronews**, 07.11.2020.

³⁶ Nur Shahadah Jamil , A.g.e., s. 150.

³⁷ AVİM, "Şanghay İşbirliği Örgütü (Şanghay Beşlisi) Nedir?", **Avrasya İncelemeleri Merkezi**, 21.11.2016, <https://avim.org.tr/tr/Bulten/SANGHAY-ISBIRLIGI-ORGUTU-SANGHAY-BESLISI-NEDIR>, 10.11.2020.

³⁸ Mustafa Keskin, **Çin'de Etnik Azınlıklar ve Doğu Türkistan Sorunu**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova, 2013. s. 75.

Birleşik Devletleri'nde meydana gelen terör saldırıları, uluslararası sistemde güvenlik politikalarının değişmesine yol açmıştır. Nitekim 11 Eylül sonrasında Doğu Türkistan'daki politikalar baskı ve şiddet içeren bir hale dönüşmüştür. Çin, Doğu Türkistan İslam Hareketi'ni, El-Kaide ve Taliban ile bağlantılı olduğu yönünde rapor hazırlayarak kamuoyuna sunmuş ve Çin uluslararası toplumu dönemsel olarak arkasına almıştır. Bu durum Çin'e, Doğu Türkistan'da şüpheli bulunduğu herhangi bireyi tutuklama ve infaz etme imkânı sunmuştur. Sonuç olarak 11 Eylül sonrası dönemde, Çin'in Doğu Türkistan üzerindeki gayri resmi politikaları meşrulaşmış ve halk üzerinde siyasi, sosyal baskı ve şiddet artmıştır.³⁹ Bu bağlamda Çin'in Doğu Türkistan politikalarının temellerini oluşturan nüfus ve göç, eğitim, dil ve kültür, ekonomi ve terörizm politikalarını ele almakta fayda vardır.

2.1. Nüfus ve Göç Politikası

Çin Halk Cumhuriyeti'nin, Doğu Türkistan'a yönelik uyguladığı en temel politikaların başında nüfus ve göç politikası gelmektedir. Nüfus ve göç politikası düzleminde Çin, Doğu Türkistan'da bölgesel jeopolitik üstünlük sağlamakta⁴⁰ aynı zamanda halkın gelişmiş Çin kültürüne yönlendirilmesini⁴¹ hedeflemektedir. Jeopolitik üstünlük bağlamında Doğu Türkistan'ın stratejik konumu göz önünde bulundurulduğunda, Çin'e dışarıdan gelebilecek herhangi bir tehdide karşı Çin, Doğu Türkistan'da bir savunma mekanizması ile tampon bölge yaratma amacındadır. Bu bağlamda Çin'in nüfus ve göç politikasının arka planındaki en temel etkenlerden biri 1950'lerde Doğu Türkistan'da oluşan Sovyet Rusya tehdididir. Nitekim Sovyet Rusya'nın Doğu Türkistan'daki etkisini kırmak isteyen Pekin, nüfus arttırıcı politikalar uygulamaya başlamıştır.

1990'lı yıllara gelindiğinde ise temel savı jeopolitik üstünlük ve sınır güvenliği olan

³⁹ Nur Shahadah Jamil, A.g.e., s. 154.

⁴⁰ Özgür Körpe, "Doğu Türkistan'da Yeni Nesil Çatışmanın İki Boyutu: Şiddet Dışı ve Silahlı Mücadelelere İlişkin Stratejik Bir Analiz", *Asya'da Güvenlik Sorunları ve Yansımaları* içinde Ed. R. K. Karaca, İstanbul: BİLGESAM Yayınları, 2010, s. 25-26.

⁴¹ Manolya Paker, "Uluslararası Hukuk Bakımından Çin'in Uygur Özerk Bölgesi'ndeki Politikalarına Bir Bakış", *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2017, s. 93-109.

nüfus politikasının amacında değişimler gözlenmiştir. Bölgesel kalkınma amacı ile Doğu Türkistan'da, "Aile Planlaması ve Tasarruf" adı altında Uygurlar üzerinde nüfus kontrolleri uygulanmaya başlanmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren Doğu Türkistan'ın "Batı Bölgelerin Kalkındırılması" projesi içerisine alınması ile birlikte Çin yönetimi tarafından bölgeye Han göçleri başlatılmıştır. Bu bağlamda Pekin yönetimi tarafından Han nüfusa Doğu Türkistan'a göç etmeleri karşılığında vergi muafiyeti, iş garantisi ve yüksek maaş gibi teşvik edici politikalar uygulanmıştır. Bölgeye göç eden Han nüfusunun kendilerini psikolojik anlamda "Sincanlı" veya "Doğu Türkistanlı" olarak hissetmeleri için çeşitli medya kurum ve kuruluşları aracılığı ile sosyal ve kültürel etkinlikler düzenlenmeye başlanmıştır. Bu bağlamda sayısal ve oransal veriler üzerinden bölgeye uygulanan göç politikasına bakıldığında, 1949 yılı itibarıyla Doğu Türkistan nüfusunun %80'ini Uygurlar oluştururken bunun yanında Kazak, Özbek ve Kırgız azınlık nüfusu ile bu oran %90'ları bulmaktaydı.⁴²

Doğu Türkistan'daki demografik yapının değişimini daha detaylı ve oransal olarak ifade etmemiz gerekirse, 1949'da Doğu Türkistan'da %4 Çinli bulunurken günümüzde bu oranın %40'lara kadar yükseldiğini ifade etmek mümkündür.⁴³

Tablo 2. 2010-2015 Yılları Arası Doğu Türkistan Demografik Değerleri

Etnik Gruplar	2010	2015
Uygur	10.001.302	10.019.758
Han	8.829.994	9.573.424
Kazak	1.418.278	1.514.814
Hui	983.015	980.359

Bölgeye göçlerin oransal olarak artması bölgenin sınır güvenliği hedefinden çıkmasını ve azınlık nüfusun gelişmiş kültüre entegre edilmesini amaçlar haline gelmiştir. Yakın dönem verileri olan 2010 ve 2015 yılları arasındaki beş yıllık dönem içerisindeki bölgedeki Han nüfus artışı 743.430 iken, Uygurların nüfus artış oranı 18.456'dır. Bu bağlamda Doğu Türkistan'daki Han nüfusunun artışı ekonomik,

⁴² Mahluf, Macide, "Zorunlu Göç ve Uygur Diasporası", Ed. Özkan Uygurca, **Hür Doğu Türkistan Sempozyumu**, İstanbul: İHH Araştırma Yayınları Birimi, 2010, s. 135-144.

⁴³ Yusuf Sayın ve Merve Koçak, "Müslüman Dünyanın Bir Sorun Alanı Olarak Doğu Türkistan Meselesi ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin İzlediği Politikalar", **Journal of Ottoman Civilization Studies-Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, 3 (4), 2017, 10-14.

sosyal ve kültürel alanlarda çatışmalara neden olurken bölge halkının yapısal olarak da dışlanmasına sebebiyet vermektedir. “Batı Bölgelerinin Kalkındırılması” projesi çerçevesinde, Doğu Türkistan’daki ekonomik gelişim ile birlikte bölgede kurulan işletmelerin büyük bir çoğunluğuna Han nüfusundan olan kişiler sahip olurken, Doğu Türkistan’daki iş gücünün büyük bir bölümüne de sahip olmuşlardır. Bu durum bölge halkı açısından gelir seviyesinin düşmesi ve gelir eşitsizliğine neden olmuştur. Nitekim Amerika Birleşik Devletleri Kongresi’nin İnsan Hakları Raporunda bu durum çok net şekilde ifade edilmiş ve bölgedeki işçilerin %99’u ve bölgede faaliyet gösteren üretim sektörünün %95’ini Hanlar’ın oluşturduğu öne sürülmüştür.⁴⁴

Çin Halk Cumhuriyeti nüfus politikası bağlamında 1979 yılından itibaren Doğu Türkistan bölgesinde doğum kontrol uygulaması yapmaktadır. Bu bağlamda özellikle azınlık nüfus üzerinde etkili olan bu politikaya göre kadınların hamile kalması devlet iznine tabi tutulmaktadır. Bölgeye doğum görevlileri atanarak zaman zaman ilçe ve köylerde izinsiz çocuğu olanların tespiti yapılmaktadır.⁴⁵ Bu tür uygulamalar yoluyla bölgedeki azınlık nüfusunun düşürülmesi amaçlanmaktadır. Burada 1990’lı yıllarda Doğu Türkistan’da meydana gelen Barın Olaylarının başlamasının arka planında yatan sebeplerden birinin doğum kontrol uygulamasının olduğunu vurgulamak gerekir.

Bu bağlamda Çin Halk Cumhuriyeti’nin nüfus ve göç politikaları çerçevesinde İnsan Hakları Örgütü’nün tespitlerine göre şöyle bir sıralama yapılması mümkündür:

1. Yoğun göç sebebi ile bölgede meydana gelen işsizlik,
2. Doğu Türkistan’da, Çinlilere göre azınlık halkın eğitim, iş ve maaş konularında dışlanmasına neden olarak bölgede sınıfsal farklılıklar üzerinden meydana gelen eşitsizlik,

⁴⁴ Congressional-Executive Commission On China: **One Hundred Sixteenth Congress**, First Session, Annual Report, 18 November 2019.

⁴⁵ Gülnihal Altın Öztürk, “Uluslararası Çatışma Bölgeleri: Doğu Türkistan ve İnsan Hakları İhlalleri”, **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2013, s. 67-79.

3. Doğu Türkistan'daki azınlık halkın kültürlerini ifade edememeleri ile birlikte din, eğitim, kültür, ekonomi ve sosyal alanlarda psikolojik şiddete maruz kalmaları⁴⁶

Sonuç olarak Çin Halk Cumhuriyeti resmi politikaları çerçevesinde sistematik bir şekilde Doğu Türkistan bölgesini göçe teşvik ederek bölgenin sınır güvenliği ve ekonomik amaçlar doğrultusunda kullanılmasını amaçlamıştır. Bunun yanında bölgeye yoğun biçimde olan göç ile birlikte Çin ve Uygurlar arasındaki sınıfsal farklılıklar meydana gelmiş ve bölgenin çatışma alanı olmasına etken bir rol izlemiştir.

2.2. Dil, Eğitim ve Kültür Politikası

Dil, eğitim ve kültür politikası, nüfus ve göç politikasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim 1949'dan 1960'lı yıllara kadar Doğu Türkistan'da Uygurlara dil, eğitim ve kültür bağlamında sistemleştirilmiş çift dilli eğitim programları uygulamasıyla oğu Türkistan'daki azınlıklar kendi dilleri ile eğitim görme hakkına sahip olmuşlardır.⁴⁷ Ancak çift dilli eğitim sistemi zaman içerisinde yalnız Çincenin hâkim olduğu bir eğitim sistemine dönüşmüştür. Bu bağlamda, eğitim ve dil politikası çerçevesinde Çin Halk Cumhuriyeti, Doğu Türkistan azınlık halkının dilsel ve kültürel anlamda yüksek Çin kültürüne entegre edilmesini amaçlamıştır. Bu politikasının temelleri komünist diyalektiğine bağlı kalarak tek tip toplum yaratma düşüncesine dayanmaktadır. Başka bir ifade ile Çince konuşan bir Çin halkı yaratma düşüncesi mevcuttur. Bu duruma bir örnek vermek olarak Sovyet Rusya'yı gösterebiliriz. Sovyet Rusya'nın en temel hedeflerinden birisi Rusça konuşan bir Sovyet halkı yaratmaktı. Bu sebeple 1920-1930 yılları arasında Kafkas ve Orta Asya bölgesindeki halkların kullandığı Arap alfabesini, önce Latin daha sonra ise Kiril alfabesine dönüştürmüştür.⁴⁸ Bu kapsamda Doğu Türkistan'daki Uygurların kullandığı Arap alfabesi Pinyin⁴⁹ temelinde Çin alfabesine dönüştürülmüştür.

⁴⁶ HRW, "China: Massive Crackdown in Muslim Region", 09.09.2018, **Human Rights Watch**, <https://www.hrw.org/tr/news/2018/09/10/322198>, 31.05.2020.

⁴⁷ Erkin Emet, Doğu Türkistan'da Çift Dilli Eğitim, **Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS 38)**, Ankara, 2007.

⁴⁸ Mokhammad Akhiyadov, "Rusya'nın Dil Politikası", 21.12.2018, **İnsamer**, https://insamer.com/tr/rusyanin-dil-politikasi_1863.html, 01.06.2020

⁴⁹ Pinyin, Standart Mandarin dili için Çince yazı dilinde kullanılan romanizasyon sistemidir. Çince karakterlerin Latin alfabesi olarak yazılıp okunabilmesini sağlayan sistemdir.

6 Nisan 1990'da meydana gelen Barın Olayları neticesinde Çin'in Doğu Türkistan'a yönelik politikalarında ciddi bir değişim meydana gelmiştir. Bunların başında eğitim, dil ve kültür politikalarında sert ve sistematik değişimler gelmektedir. Bu bağlamda Doğu Türkistan'da siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda Çince kullanılması zorunlu hale getirilmiştir. Okullarda Çince bir zorunlu dil olarak kabul edilmiş ve azınlık bölgeleri dâhil olmak üzere bütün eğitim kurumları kitaplarının dili Çince olarak değiştirilmiştir. 1990'dan yılından önce Çin kökenli olmayan çocuklar ortaokulun ilk yılından itibaren Çince eğitime geçerken, 1990'dan sonra Çince eğitimi ilkökul birinci sınıfa kadar düşmüştür. Burada belirtmek gerekir ki 1982'de onaylanan Çin Anayasasının 4. Maddesinde; “Çin Halk Cumhuriyeti içerisindeki bütün etnik gruplar eşittir. Devlet, azınlıkların yasal hak ve hürriyetlerini garanti altına alır. Tüm azınlıklar kendi dillerini kullanma, geliştirme, kendi gelenek ve alışkanlıklarını koruma ve değiştirme özgürlüğüne sahiptir”⁵⁰ şeklinde yer almaktadır.

1990'lı yıllardan günümüze kadar geçen sürede, Çin Anayasası'nda açık bir şekilde koruma altına alınan azınlık hakları ihlal edilerek Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisinde azınlık dillerinin kullanımının yayılması, Çin Komünist Partisi tarafından bir tehdit⁵¹ olarak algılanmıştır. Bu bağlamda Çin'in Doğu Türkistan üzerinde uygulamış olduğu dil politikası, hem yüksek Çin kültürüne entegre etme hem de tarihsel ve kültürel geçmişi bulunan Orta Asya Devletleri ile Doğu Türkistan'ın etkisini azaltarak yalnızlaştırma amaçlı olduğu yönünde değerlendirilebilir.

Pekin yönetiminin dil ve eğitim üzerinde yapmış olduğu düzenlemeler üniversite düzeyinde daha katı durumdadır. 1990'lı yılların başından bu yana üniversitelerde Mahdarin Lehçesi ile seviye tespit sınavları yapılmaktadır. Mayıs 2012'de, Sincan Üniversitesi'nde yapılan bir konuşma sırasında, üniversitelerde Uygurca eğitim dili verilmeyeceği açıklanmıştır. Bu bağlamda üniversitelerde Uygur dili ve edebiyatı üzerine lisans eğitimini tamamlayan öğrencilere, dersler sırasında Uygurca yazılan

⁵⁰ Aurora Elizabeth Bewicke, “Silencing the Silk Road: China's Language Policy in the Xinjiang Uyghur Autonomous Regio”, *San Diego International Law Journal*, Sayı: 1, 2009, s. 136-139.

⁵¹ Doç. Dr. Erkin Ekrem, ekonomik ve sosyal araştırmalar merkezinin düzenlemiş olduğu bir konferansta Çin'in, Çince den farklı dil konuşan bölge ve azınlıkları tehdit olarak algıladığını belirtmiştir.

şiir veya yazıların okutulması ve öğretilmesi yasaklanmıştır. Doğu Türkistan bölgesinde “Dil Polisi” olarak adlandırılan bir grup, Çin’in uyguladığı dil politikalarının uygunluğunu sağlamak amacıyla bölgede teftişler yapabilmektedir.⁵²

Doğu Türkistan bölgesinde medya kurum ve kuruluşlarının yayın dilleri Çinceye çevrilmiştir. Nitekim televizyon programları ve yayın kuruluşlarının Çince yayın yapma⁵³ zorunluluğu vardır. Kitap, gazete vb. bilgi kaynaklarında Uygur dili kullanımı yasaklanmış ve Uygur dilinde olan kitapların yakılması söz konusu olmuştur. Nicolas Becquelin’in hazırladığı rapora göre, Çin Hükümeti Doğu Türkistan’da yayınlanan 188 dergiden 52’sini hassas içerik oluşturduğu gerekçesi ile yasaklamıştır.⁵⁴ Aynı zamanda Doğu Türkistan’daki Özerk Bölge Yönetimi “İllegal eserlere karşı yüz günlük katı bastırış” adı altında olağanüstü toplantı düzenlemiş ve 215,943 adet Uygurca kitaba el koyarak yakmıştır.⁵⁵ Nitekim Amerika Birleşik Devletleri İnsan Hakları Ülke Raporunda Çin’in uygulamaları hakkında, “kültürel kimliğin gururunu vurgulayan Uygurlar, Çin hükümeti tarafından taciz edilmekte ve alıkonulmaktadır.” ifadeleri yer almıştır.

Çin’in dil ve kültür politikası içerisinde değerlendirebileceğimiz Doğu Türkistan halkına karşı uyguladığı bir başka uygulaması “Kardeş Aile Projesi”dir. 2014 yılında Çin hükümeti tarafından başlatılan bu proje ile büyük bir bölümünü Han Çinlilerinin oluşturduğu Çin Komünist Parti üyesi görevlileri tarafından kültürel değişim, dil ve eğitim kapsamında Türk ve Müslüman ailelerin evlerini ziyaret ederek, onlarla birlikte yaşamaları sağlanmaktadır. 2017 yılında “Ulusal Birlik ve Aile Etkinlikleri” ile Türk ve Müslüman ailelerin yanında kalan Çinliler vasıtasıyla ailelerin Çince öğrenmesi sağlanmakta ve aynı zamanda kültürel değişim amaçlanarak, günlük faaliyetlerin yanında siyasi bilgiler verilmektedir. Bu bağlamda Çin Halk Cumhuriyeti Başkanı Şi Cinping’in düşüncelerini benimsemeye yönelik dersler ile ailelerin Çin kültürüne katılımı sağlanmaktadır. Çinli yetkililer “Kardeş Aile

⁵² Aurora Elizabeth Bewicke, A.g.e., s. 136-139.

⁵³ Yazar ve çevirmen olan Abdulghani Memetemin, haber makalelerini Çinceden, Uygur diline çevirdiği ve Doğu Türkistan Bilgi Merkezi’ne resmi konuşmalar göndererek devlet sınırlarını ihlal ettiği gerekçesi ile 9 yıl hapse mahkum edilmiştir.

⁵⁴ Nicolas Becquelin, “Criminalizing Ethnicity: Political Repression in Xinjiang”, **Human Rights in China**, Sayı: 1, 2004, 39-46.

⁵⁵ Mesh’el Uyghur Guruppisi, “Çin Milyonlarca Uygurca Kitabı Yakıyor”, **Freedomsherald**, http://www.freedomsherald.org/ET/petition/petition8_tr.html, 18.04.2020.

Projesi'nin etnik gruplar ile olumlu ilişkiler kurulabilmesi amacıyla yapıldığını savunsa da realist bir perspektiften bakıldığından bu projenin Doğu Türkistan'a yönelik bir çeşit gözlem politikası olduğunu söylemek mümkündür.

Kültürel bağlamda “Kentlerin Dönüştürülmesi” projesi kapsamında tarihi, kültürel ve sanatsal yapılar Doğu Türkistan'da tahrip edilmektedir. Nitekim Doğu Türkistan'ın en eski şehri olan Kaşgar'da Hanlık Medresesi gibi önemli eserlerin bulunduğu yapılar, proje kapsamında yıkılarak yerlerine yenileri yapılmaktadır. Bu bağlamda, tarihi eserleri korumayı kendisine görev edinen Pekin Kültür Koruma Merkezi Başkanı Wu Lili, Çin'in “Kentlerin Dönüştürülmesi” projesine karşı çıkararak konu hakkında ‘*Kaşgar bir Çin kenti olsaydı kültürel yıkım uygulanır mıydı? Çin kültüründen başka kültürel varlığı istemeyen Pekin yönetimi bir milletin simgesi olan Kaşgar gibi tarihi bir şehri yok etmek üzere*’⁵⁶ ifadelerini kullanarak serzenişini belirtmiştir. Bu bağlamda, Çin yönetimi Birleşmiş Milletlere azınlık halkların eğitimi, kültürü ve dilleri konusunda garanti vermiş ve bu konu üzerinde yaptığı çalışmaları belirtmiştir. Ancak günümüzde Çin Anayasasının 4. maddesinde belirtilen ve Birleşmiş Milletlere verilen garantilerin söylemleri ile uygulamaları arasında çelişkiler bulunmaktadır. Nitekim kendi dil ve kültürlerini kullanmayan azınlık halkın Çin'in politikaları sonucunda baskı altında olması, bölgenin her anlamda çatışmacı yapısını arttırmaktadır.

2.3. Ekonomi Politikası

Çin'in, Doğu Türkistan'a yönelik politikaları genelde kamuoyunda etnik temelli politikalar olarak algılanmaktadır. Nitekim bu konuya tek bir yönden bakmak son derece yanıltıcı olacaktır. Çin'in, ekonomik çıkarları, enerji kaynakları ve Doğu Türkistan'a yönelik ekonomi politikalarını görmezden gelmek bilgi eksikliğine neden olacaktır.

Doğu Türkistan bölgesi Çin'in uzay ve nükleer programları için stratejik bir alana dönüşmesinin yanında, petrolün potansiyel gelişimiyle birlikte Rusya ile ortak

---

⁵⁶Mesh'el Uyghur Guruppisi, A.g.e.

sınırlarının bulunmasından dolayı, Doğu Türkistan'da bulunan petrol ve doğalgaz rezervleri Çin Halk Cumhuriyeti için önemli bir hale gelmiştir.⁵⁷ Nitekim Doğu Türkistan'ın jeopolitik konumu gereği, Orta Asya enerji hatlarının geçiş yolu üzerinde bulunması, Çin'e her anlamda ekonomik yarar sağlamaktadır. Aynı zamanda Çin ihracatının büyük bir bölümünün deniz yolu ile yapılmasından dolayı Doğu Türkistan'a inşa edilen demir yolları ve kara yolları ile Avrupa'ya ulaşması, Çin'i hem yüksek navlun⁵⁸ ücretlerinden hem de deniz yolu üzerinden yapılan ihracatta meydana gelebilecek ek maliyetlerden kurtulmasını sağlayarak ekonomik anlamda fayda sağlayacaktır.⁵⁹

Doğu Türkistan'ın, Çin için bu derece önemli olmasından dolayı, Çin hükümeti Doğu Türkistan'daki istikrarsız yapının ancak ekonomik gelişim çerçevesinde çözülebileceğini savunmaktadır. Bu bağlamda günümüzde "Batı Bölgelerinin Kalkındırılması Projesi" ile Doğu Türkistan'ın ekonomik gelişimi sağlanmaktadır. Projenin temeli, Deng Xiaoping tarafından 1980'li yıllarda hazırlanan 'İki Genel Strateji' isimli bir plan ile ortaya atılmıştır.⁶⁰ Nitekim bu plana göre öncelik olarak Çin'in dış dünya ile bağlantısı kurulacak ve daha sonra doğunun gelişimi ile birlikte sırası ile orta ve batı Çin'in kalkınması için uygulamalara başlanacaktır. Başka bir ifade ile "İki Genel Strateji"nin mantığı önce kolay sonra zor daha sonra daha zor şeklinde işlemektedir. Nitekim orta ve batı Çin'in kalkındırılması ile Çin'in, batıya ulaşımının kolaylaşmasının yanında artan enerji ihtiyacının giderilmesi de kolaylaşmış olacaktır. Çin yaptığı ticaretin büyük bir bölümünü güney bölgelerinden yürütmeyi hedeflese de Sovyet Rusya'nın dağılması ile birlikte, Orta Asya'da bağımsızlıklarını kazanan devletlerin ortaya çıkması, Çin için yeni pazarlar oluşmasının yanında Doğu Türkistan bölgesinde bulunan petrol, doğalgaz ve çeşitli yer altı kaynaklarını Çin için daha mühim hale getirmiştir.

⁵⁷ Raphael Israeli, "China's Uyghur Problem", *Israel Journal of Foreign Affairs*, Vol. 4, No.1, 2010, s. 89-101.

⁵⁸ Deniz ve nehir yolu ile taşınan eşyalar için taşıma hizmeti karşılığında gemi şirketine ödenen bedeldir. Navlun bedeli resmi anlaşma ve/veya sözleşmeye göre uygulanmaktadır.

⁵⁹ Başak Kaya, **Doğu Türkistan Sorununun Siyasal ve Hukuksal Boyutları ve Uluslararası Yansımaları**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, 2016.

⁶⁰ İdil Alparşlan Bilgiç, "Bir Bölgenin Kalkınma Hikâyesi: Batı Çin", **Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)**, Ocak 2013.

Çin, Doğu Türkistan bölgesindeki istikrarsızlıkların ancak ekonomik kalkınma ve gelişme ile çözülebileceği varsayımından hareket ederek 2000 yılından itibaren “Batı Bölgelerinin Kalkındırılması” projesi kapsamında Doğu Türkistan’a yatırımlar yapmaya başlamıştır. Nitekim belirtmek gerekir ki yapılan ekonomik yatırımlar bölgenin istikrarsız yapısını daha da alevlendirmiştir. Çin’in esas amacı istikrarsızlık temelinde kendisinin ekonomik faaliyetlerini güçlendirmektir. Proje kapsamında Doğu Türkistan bölgesine ve diğer batı eyaletlerine kara, hava, tren yolları, enerji boru hatları ile tarım, sanayi alanında gelişmeler sunularak halk için iş imkânı oluşturulmuştur. Günümüzde bölgede 74 sanayi şehri ve ilçe, 29 liman, 2 kargo havalimanı, 94 sanayi parkı, 2707 fabrika, 11862 tarım kooperatifi ve şirketi, 3656 banka ve 102 özel finans kurumu bulunmaktadır.⁶¹

Nitekim Tablo 3’e göre Doğu Türkistan bölgesi her yıl düzenli olarak büyüme ve gelişme kaydetmiştir. Ancak bölgenin ekonomik olarak gelişmesi, bölge halkı açısından sosyoekonomik anlamda baskı altında kalmalarına neden olmuştur. Bölgenin gelişmesi ile birlikte Çin yönetimi, Çin’in Doğu kesimlerinden Doğu Türkistan’a göçlere teşvik etmiş ve bu göçler sonucunda bölgenin demografik yapısının tahribatına ve gelir eşitsizliğine yol açmıştır. Bölgeye göç eden Han Çinlileri bölgedeki yatırım olanaklarının büyük çoğunluğundan faydalanmaktadır. Doğu Türkistan’da kurulan fabrika ve diğer üretim merkezlerinde dil ve kültürel anlamda zorluk çeken azınlık halk Hanlara göre daha az tercih edilmektedir. Bu durum Doğu Türkistan’da azınlıklar arasında gerilime ve çatışmaya neden olmaktadır.

Tablo 3. Doğu Türkistan Bölgesinin 2009-2014 Yılları Arası Büyüme Oranları

Yıl	Büyüme Oranı	GSYİH/Milyar (Yuan)
2009	%8.1	4.274
2010	%10.6	5.427
2011	%12	6.6
2012	%12	7.505
2013	%11	8.44
2014	%10	9.273

⁶¹ Omirbek Hanayi, “Sincan Uygur Özerk Bölgesinin Günümüzdeki Ekonomik Yapısı”, **Eurasian Research Institute**, 18-24.10.2006, No: 86, http://www.ayu.edu.tr/static/aae_haftalik/aae_bulten_tr_86.pdf, 26.04.2020.

Kırsal kesimde yaşayan ve daha çok tarım ile geçinen halk, ekonomi politikasının getirdiği dengesizlikten muzdarip olmaktadır. Nitekim bölgede tarım vergilerinin yükseltilmesi ile birlikte çiftçiler hasatlarını değerinin çok daha az fiyatına satmak durumunda kalmaktadır. Bu bağlamda bölgede meydana gelen gelir eşitsizliğinin temelinde coğrafi konum ile birlikte azınlıkların çalışma hayatında daha az tercih edilmesi yatmaktadır. Doğu Türkistan'da yaşayan azınlık halkın %50.32'i kırsal alanlarda yaşamaktadır. Bu durum Doğu Türkistan'da sosyoekonomik gelişim çerçevesinde olumsuz sonuçlar yaratmaktadır. Son yıllarda bölgeye yapılan yatırımlar genel itibarıyla büyükşehirlere çok fayda sağlarken aynı zamanda çoğunlukla Han nüfusu için bir olanak haline gelmektedir.⁶² “Batı Bölgelerinin Kalkındırılması” projesi kapsamında, Doğu Türkistan bölgesine yapılan yatırım ve teşviklerin sonucu olarak Hanlıların bölgeye göçü, bölgedeki azınlıklar arasında projenin arka planında sadece Hanlıların göç etmesi yönünde bir düşüncenin hâkim olmasıyla sonuçlanmıştır.⁶³

Sonuç olarak uygulanan ekonomi politikaları çerçevesinde bölgede yaşanan gelişmişliğin ve Han göçünün Doğu Türkistan'daki azınlıklar ile Hanlar arasında eşitsiz şekilde dağılması, Han ile azınlıklar arasındaki farklılıkları ortaya çıkararak, etnik temelli çatışmaya müsait olan bölgeyi daha da gergileştiren bir ortam meydana getirmiştir.

2.4. Çin'in Doğu Türkistan'a Yönelik Terörle Mücadele Politikası

Uluslararası sistemde 11 Eylül 2001 sonrası ulusal güvenlik algısının değişmesi neticesinde Çin'in Doğu Türkistan politikalarında köklü bir değişim meydana gelmiştir. Çin'in Doğu Türkistan'daki gayri resmi politikaları terörle mücadele kapsamı adı altında meşrulaşarak bir iç sorun haline dönüşmüştür. Bu bağlamda kısaca 1990'lı yıllardaki Orta Asya ve Doğu Türkistan bölgesi üzerinde durmak

⁶² Kenan Dağcı ve Mustafa Keskin, “Çin'in Doğu Türkistan Politikası ve Azınlık Hakları Bağlamında Hak İhlalleri”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Sayı: 2, 2013, s. 11-29.

⁶³ Nur Shahadah Jamil, “China's Xinjiang Policy: An Analysis Based On The Theory Of Relative Deprivation”, *Jebat: Malaysian Journal of History, Politics and Strategic Studies*, 38 (1), 2011, 147-166.

gerekir.

1990'lı yıllar Orta Asya'da, İslamcı Hareketlerin yaygınlaşmaya başladığı bir dönemdir. Nitekim bu yıllarda Rusya ve Çeçenistan arasında çatışma mevcut, Tacikistan iç savaşın eşiğinde ve Özbekistan ise İslamcı hükümet kurmak isteyen gruplar ile mücadele vermekteydi. Orta Asya'ya böyle bir tablo hâkim iken bu durum Çin'i, Doğu Türkistan bağlamında rahatsız etmekteydi. Bunun sebebi ise Doğu Türkistan bölgesinde bulunan Müslümanların İslamcı Hareketlerden etkilenerek devlete karşı ayaklanmasından ve bölgede çatışma ortamı çıkmasından şüphe duymasıydı. Bu bağlamda Çin Halk Cumhuriyeti 1990'lı yıllarda Doğu Türkistan'da "Sosyal Düzeni Sağlamak" adı altında bir dizi politikalar uygulamaya başladı. "Sosyal Düzeni Sağlamak" adı altında yürütülen politikalar sonucu Doğu Türkistan'da ibadethaneler kapatılmış, derneklere yasaklamalar ve baskılar getirilmiştir. Bunun yanında birçok birey hakkında mahkûmiyet kararı verilmiş ve uygulanmıştır. Uluslararası Af Örgütü'nün bildirisine göre 1997 yılından bugüne kadar 200'den fazla birey idam edilmiştir.⁶⁴

Çin Halk Cumhuriyeti, 2001 yılına kadar Doğu Türkistan'da yaşanan gerilimin varlığını uluslararası sahada reddeden bir yaklaşım sergilemektedir. 2001 yılından sonra Doğu Türkistan'da ayrılıkçı ve bağımsız faaliyetler adı altında ve genel anlamda uluslararası sahada Uygurlar ile özdeşleşmiş olan "Doğu Türkistan Terörist Güçlerine" karşı daha sert, baskıcı ve aktif politikalar uygulamaya başlamıştır. Nitekim Pekin, Doğu Türkistan muhalefetini ve kendisine yönelik eleştirilerini 'İslami Terörizm' ile eşleştirmiştir.⁶⁵

10 Ekim 2001'de Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Sun Yuxi "*Doğu Türkistan terörist güçleri ile mücadelemizin uluslararası çabaların bir parçası olması yanında anlayış ve destek bulması*" gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁶ Uluslararası

⁶⁴Uluslararası Af Örgütü Raporu, "Uygurlar Çin'in 'Terörle Savaş' Adına Uyguladığı Baskıdan Kaçıyor", **Amnesty International**, ASA 17/021/2004, 2004.

⁶⁵ Nihal Ayşe Karaman, **Kimlik ve Güvenlik Perspektifinden Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan Politikası**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, 2019.

⁶⁶ Nicolas Becquelin, "Criminalizing Ethnicity: Political Repression in Xinjiang", **Human Rights in China**, Sayı: 1, 2004.

sahada terörizme karşı başlatılan savaşta Pekin, Doğu Türkistan'daki sözde terörist güçlere karşı uluslararası destek kazanma amacıyla Çin'de var olan Uygurların faaliyetlerini içeren bir bildiri yayınlamıştır. Kasım 2001'de yayınlanan bu bildiri; “*Doğu Türkistan İslam Hareketi (DTHİ), Doğu Türkistan teşkilatının Usame Bin Ladin ve Taliban ile işbirliği içerisinde olduğu terörist faaliyetleri*” şeklinde belgelemiştir.⁶⁷ Nitekim Çin'in yayınladığı belgeye göre Doğu Türkistan İslam Hareketi 162 ölüm ve 440 yaralının bulunduğu toplam 200'den fazla eylem gerçekleştirmiştir.⁶⁸ Bunun yanında Doğu Türkistan İslam Hareketi'nin, Usame Bin Ladin ve Taliban ile işbirliği içerisinde olduğu ve ayrıca Pakistan ve Afganistan'da üyelerin eğitim gördüğünü ileri sürmüştür. 2002'nin Ocak ayında Çin Halk Cumhuriyeti, Doğu Türkistan'daki terörist faaliyetler hakkında daha kapsamlı ve detaylı olan *Doğu Türkistan Terör Güçleri Suçlarının Sorumluluğundan Kaçamaz*⁶⁹ isimli bir kitap yayınlamıştır. Ancak bu iki resmi belgenin yayınlanma süreleri göz önünde bulundurulduğunda, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin toplantısıyla aynı zamana denk gelmesi birçok araştırmacı, uzman ve akademisyen tarafından Çin'in Uygurları, küresel terörizme karşı savaş politikası bağlamında Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilendirmek istediğini belirtmiştir.

Kitabın yayınlanmasından 8-9 ay sonra hem Birleşmiş Milletler de hem de Amerika Birleşik Devletleri'nde, Doğu Türkistan İslam Hareketi terörist grup olarak tanınmış ve Çin için bir tehdit unsuru olduğu uluslararası toplum tarafından onaylanmıştır. Bu bağlamda Çin Halk Cumhuriyeti Eylül 2002'de Amerika Birleşik Devletleri'nin 13224 sayılı Yürütme Emri ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 1267 ve 1390 sayılı kararları çerçevesinde Doğu Türkistan İslam Hareketi'ni terör örgütü olarak tanımış⁷⁰ ve uluslararası yaptırımlar yapılmaya karar verilmiştir.⁷¹

⁶⁷ Ömer Kul, “Terör Üzerinden Global Savaş ve Sözde Uygur Terörü (1990-2011)”, **Türk Mecmuası Dergisi**, 23/2, Aralık 2013, s. 65-98.

⁶⁸ Amine Tuna, **Doğu Türkistan'da Asimilasyon ve Ayrımcılık**, İstanbul: İHH Yayınları, 2012.

⁶⁹ Ayrıntılı Bilgi için Bkz.: FMPRC, “East Turkistan terrorist forces cannot escape guilt”, 20.05.2004, <https://www.fmprc.gov.cn/ce/cech/chn/xwss/t114186.htm>, **Embassy of the People's Republic of China in the Swiss Confederation**, 09.11.2020.

⁷⁰ Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı ayrıntılı terör örgütü listesi için Bkz.: U.S. Department of State, Terrorist Exclusion List, <https://www.state.gov/terrorist-exclusion-list/>, 29.04.2020.

⁷¹ Sean Roberts, “Imaginary Terrorism? The Global War on Terror and the Narrative of the Uyghur Terrorist Threat”, **PONARS Eurasia Working Paper**, March 2012.

Burada göz ardı edilmemesi gereken bazı hususlar dikkat çekmektedir. Nitelim ilk olarak Çin Halk Cumhuriyeti, Doğu Türkistan İslam Hareketi altında ülke genelindeki Uygurları uluslararası toplumun gözünde ayrılıkçı terörist tehdit olarak ortaya çıkarmaya çalışmıştır. 11 Eylül sonrası yaşanan gelişmeler çerçevesinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin resmi politikalarının dışında Doğu Türkistan'a yönelik uyguladığı gayri resmi politikalarını teröre karşı savaş başlığı altında meşrulaştırmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin, Doğu Türkistan İslam Hareketi'ni ayrılıkçı terör grubu olarak tanımlaması, objektif bir biçimde olmamıştır. Nitekim bu dönemde Asya'da başlayan İslamcı örgütlerin hareketliliği ve El-Kaide'nin Amerika Birleşik Devletleri'ne yönelik saldırıları sonucu odak nokta İslamcı örgütler olmuştur. Bu bağlamda dönemin hassasiyet ve hareketliliğini göz önüne aldığımızda Doğu Türkistan İslam Hareketi'nin Amerika Birleşik Devletleri tarafından terör örgütü olarak tanınması, yalnızca Çin Halk Cumhuriyeti'nin belgelendirmiş olduğu verilere dayanmaktadır. İlerleyen dönemlerde Amerika Birleşik Devletleri terör örgütlerinin araştırılması için adımlar atmış ve terörizm odakları takip merkezi kurmuştur. Bu çerçevede Amerika Birleşik Devletleri, Doğu Türkistan İslam Hareketi'nin teşkilat, tarihçe ve Doğu Türkistan İslam Partisi ile olan ilişkisini dünyadaki askeri, kolluk ve istihbarat araçlarından elde edilen veriler yoluyla ortaya koymuştur.⁷²

Nitekim veriler incelendiğinde, verilerin yalnızca internet kaynaklı olması nedeniyle objektifliği üzerinde kuşklar uyandırmaktadır. Bunun yanında Doğu Türkistan İslam Hareketi'nin geçtiğimiz son 10-15 yıl içerisinde herhangi bir faaliyetinin bulunmaması da kuşkları arttırmaktadır. Doğu Türkistan İslam Hareketi ya da onun teşkilat yapılanması olan Türkistan İslam Partisi'nin terör örgütü olarak algılanmasına ilişkin bazı strateji uzmanları ve akademisyenler farklı görüş ve düşünceler getirmişlerdir. Örneğin, İntelcenter'ın başkanı Ben N. Venzke, Doğu Türkistan İslam Hareketi'nin Pakistan ve Orta Asya bölgesinde faaliyet gösteren birçok grubun şemsiye organizasyonu olduğunu ve ayrılıkçı, milliyetçi duygular

⁷² Ömer Kul, A.g.e., s. 65-98.

beslediğini savunmaktadır. Diğer taraftan Radio Free Asia'nın Uygur servisinin kıdemli editörü Ömer Kanat ise Doğu Türkistan İslam Hareketi'nin, Doğu Türkistan merkezli bir Uygur grubu bile olamayacağını belirtmektedir.⁷³ Nitekim burada hassasiyet içeren bir husus vardır: Doğu Türkistan İslam Hareketi'nin yaptığı eylemlerin bütün Uygurlara mal edilmesi objektif bir değerlendirme yapmamızı engelleyecektir.

Robert Sean'ın, Guantanamo kampında tutuklu bulunan Uygurlar ile yaptığı görüşmeler çerçevesinde tutuklu bulunan Uygurlar için Çin Halk Cumhuriyeti'ne Doğu Türkistan İslam Hareketi altında ayrılıkçı eylemlerde buldukları ve bu bağlamda Afganistan ve Pakistan'da bulunan eğitim kamplarının liderleri Hasan Mahsum tarafından eğitildikleri suçlamasıyla tutuklu bulunmaktadır. Uygurların verdikleri ifadelerde, Doğu Türkistan bölgesinde var olan Çin yönetiminin baskı ve şiddet politikalarına dikkat çekerek Çin hükümetinden memnun olmadıklarını dile getirmişlerdir. Bunun yanında Doğu Türkistan İslam Hareketi ismini ilk defa duyduklarını ve Doğu Türkistan İslam Hareketi çerçevesinde küresel cihad anlayışını benimsemediklerini ve tavsiye etmediklerini ifadelerinde belirtmişlerdir. Nitekim Guantanamo'ya gelene kadar bu Uygurların çoğu Taliban ve El-Kaide ismini bile bilmediklerini ve faaliyetlerinden haberdar olmadıklarını vurgulamışlardır. Nitekim burada bulunan Uygurlar, Türkiye gibi yakın ülkelere mülteci olarak göç edebilmeleri için Pakistan ve Afganistan üzerinden hareket ettiklerini belirtmişler ve buradaki oluşan Uygur topluluğu için; *"Bizim gibi göç etmek için bir Uygur gitti, bunu duyanlar da gitti ve orada bir topluluk oluştu. Biz buna kamp deriz. Eğitim kampının başka ne anlama geldiğini bilmiyorum"* şeklinde ifade etmişlerdir.⁷⁴ Nitekim Guantanamo kampında tutuklu bulunan çoğu Uygur'un ifadeleri aynı şekilde ve birbirleri ile çelişmedikleri gözlenmektedir. Bu bağlamda çoğu Uygur terör suçlarından beraat ederek, mülteci olarak sığınmak istedikleri ülkelere geri gönderilmektedir.

Sonuç olarak, Doğu Türkistan İslam Hareketi adında ayrılıkçı terörist grubun

---

⁷³ CFR, The East Turkestan Islamic Movement (ETIM), 04.09.2014, **Council on Foreign Relations**, <https://www.cfr.org/backgrounder/east-turkestan-islamic-movement-etim>, 09.11.2020.

⁷⁴ Robert Sean, A.g.e.

varlığından şüphe duyulmamakla birlikte Doğu Türkistan İslam Hareketi'nin faaliyetleri bütün Uygurlar üzerine yıkılmaya çalışmakta ve Çin Halk Cumhuriyeti, Doğu Türkistan'a karşı geçmişte uyguladığı sert politikalarını bir terör sorunu olarak yansıtarak uluslararası toplumda politikalarını meşrulaştırmıştır. Günümüzde Çin'in Doğu Türkistan'daki politikalarına bakıldığında, uluslararası toplumun tutumunda dönemselsel olarak değişime yol açtığı göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim dinamik ve hareketli bir yapı üzerinde bulunan uluslararası sistem, dönemselsel olarak çıkar hareketleri bağlamında tutumlarını değiştirebilmektedir.

3. Uluslararası Toplumun Tutumu

Çin'in Doğu Türkistan politikaları, 11 Eylül 2001 sonrasında uluslararası sahada meşrulaşmış ve Doğu Türkistan sorunu Çin'in bir iç sorunu olarak uluslararası topluma yansımıştır. 2001-2009 yılları arası dönemde Doğu Türkistan'da meydana gelen olaylar, uluslararası kamuoyunda genellikle terörist faaliyetler olarak nitelendirilmiştir. Ancak uluslararası toplumun Doğu Türkistan sorununa karşı hassasiyeti, 5 Temmuz 2009'da Urumçi'de meydana gelen olaylar neticesinde bir dönüm noktasını oluşturmuştur. 5 Temmuz 2009'da Doğu Türkistan'da büyük bir bölümünü Uygur öğrencilerinin oluşturduğu kalabalığın, Çin'in Doğu Türkistan bölgesine yönelik baskı, şiddet, ayrımcılık, gelir eşitsizliği, kültürel yozlaşma ve fabrikalarda zorla çalıştırılma gibi uygulama ve politikalarına karşı protesto düzenlenmeleriyle başlamıştır.⁷⁵

Protesto gösterileri barışçıl amaçla yapılırken Doğu Türkistan azınlık halkının, hak ihlalleri bağlamında hak talep etmelerini yansıtmaktadır. Çinli yetkililer protestolara orantısız güç kullanarak karşılık vermesiyle gösteriler bastırılmıştır. Çin hükümeti olayların sorumlusunu Uygur Diasporası olduğunu savunurken, Temmuz 2009'da⁷⁶

⁷⁵ Mustafa Bag, "Çin'in Doğu Türkistan'da barışçıl gösterilere kanlı müdahalesinin 11. yıl dönümü", 04.07.2020, **Euronews**, <https://tr.euronews.com/2020/07/04/cin-in-dogu-turkistan-da-bar-sc-l-gosterilere-kanl-mudahalesinin-11-y-l-donumu>, 09.11.2020.

⁷⁶ 5-6-7 Temmuz 2009'da Doğu Türkistan'da meydana gelen olayların perde arkasını, Doğu Türkistan halkının, hak ihlallerine karşı barışçıl gösteriler düzenlemesi oluştururken, Çin'in gösterilere müdahale etmesinin arkasındaki gerekçe ise Uygurlu gençlerin Çinli bir kadına tecavüz etmesiydi. Nitekim 20 bin asker ve polis ile gösterilere müdahale eden Çin yönetimi, Urumçi'de üç gün içerisinde binlerce Uygur

Doğu Türkistan sorunu uluslararası bir boyut kazanmıştır. Çin'in orantısız güç kullanarak gösterilere müdahale etmesi, uluslararası toplumdan birçok tepki almıştır. Olaylara karşı ilk tepki Avrupa Birliği dönem Başkanı İsveç'ten gelmiştir. İsveç gösteriler sonucu tutuklanan eylemcilere insan haklarına uygun muameleler yapılmadığını dile getirmiştir. Aynı zamanda Urumçi'de yaşanan olaylar neticesinde meydana gelen ölüm ve yaralanmalar dolayısıyla üzüntü duyduklarını açıklamıştır. Japonya'da ise Çin'in uygulamalarına karşı yürüyüşler düzenlenmiş ve Japon Dışişleri Bakanı meydana gelen olaylardan endişe duyduklarını ve Doğu Türkistan sorununu yakından takip ettiklerini dile getirmişlerdir. Başka bir uluslararası tepki ise Türkiye'den gelmiştir. Türkiye'de etnik, dini ve kültürel anlamda bağları bulunan Uygurlara karşı yapılanları gösteriler ve yürüyüşlerle dile getirilirken, yaşananların insan ayıbı ve vahşet boyutunda olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda 2009 yılı Doğu Türkistan sorunu bağlamında bir dönüm noktası olurken 2009 yılı sonrasında Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları İzleme Komisyonu gibi örgütler, Çin'in Doğu Türkistan'da uyguladığı politikaların insan haklarına aykırı olduğu gerekçesi ile raporlar yayınlamışlardır.

2014 ve 2016 yılları arasında Doğu Türkistan ile ilgili uluslararası kamuoyunu ve uluslararası toplumun tepkisini çeken başka bir olay ise Çin'in Doğu Türkistan'da "Yeniden Eğitim Kampı" adını verdiği kampların faaliyetleridir. Çin'in resmi açıklamasına göre "Yeniden Eğitim Kamp"ları dini ayrılıkçı ve aşırılıkçı düşüncelere sahip olan bireylerin eğitim kampları yardımı ile topluma kazandırılması için uğraşlar verilmektedir. Yeniden Eğitim Kamplarında toplam üç milyon Uygur, Kırgız ve Kazak olduğu belirtilmektedir. Nitekim Birleşmiş Milletler Irk Ayrımcılığının Ortan Kaldırılması Komitesinin yeniden eğitim kampları ile ilgili hazırladığı Çin raporunda, "Yeniden Eğitim Kamp"larında bulunanların gözetim altında tutulduğu vurgulanmıştır. Aynı zamanda sürekli polis gözetimine maruz kaldıkları, telefonlarının inceleme ve denetleme altında bulunduğu, kamplarda bulunan bireylerin DNA örneklerinin alındığı ve yurtdışına çıkma yasaklarının uygulandığı belirtilmiştir. Yine aynı rapora göre, Kamplarda bulunan bireylerin dini

---

vatandaşın ölümüne neden olmuştur. Olaylar sonrasında ise Çin'in taciz iddialarının yalan olduğu uluslararası toplum tarafından belgelenmiştir.

özgürlüklerine karşı engelleyici politikalar uygulandığı vurgulanmıştır.⁷⁷

Dünya Uygur Kongresi'nin yayınladığı bir rapora göre ise Çin'in terörizm kavramını çok geniş boyut altında tanımladığı, bu sebeple Çin içerisinde 56 etnik grup arasında Hui Müslümanlarının dışında Uygur, Kazak, Kırgız gibi Müslüman azınlıkların dini faaliyetlerini “dini motifli terörizm” kavramı altında değerlendirdiği vurgulanmıştır.⁷⁸

Yeniden Eğitim Kampları ile ilgili Kasım 2019'da *The New York Times*'in yaptığı haber uluslararası toplumun Çin'in Doğu Türkistan politikalarına karşı tutumunu kısmen netleştirmiştir. Nitekim *The New York Times*'in haberine göre, Çin devlet adamlarının yeniden eğitim kampları ile ilgili yazışmaları kamuoyuna sızdırılmıştır. Kamuoyuna sızan 400 sayfalık yazışma belgelerinde en dikkat çeken ise “Doğu Türkistan halkına karşı kesinlikle merhamet yok”⁷⁹ ifadeleri gündem olmuştur. Bu bağlamda Avrupa Birliği Parlamentosu açıklama yaparak, Çin'in haklarında hiçbir suç unsuru bulunmayan Uygur, Kazak ve Kırgız bireylerin haksız yere tutuklanarak Çin'in baskı politikaları, gözaltı kararları ve insan hakları ihlalleri yaptığını belirtmiştir. Nitekim daha önce Avrupa Birliği'nde üst düzey diplomat olan üç kişinin Doğu Türkistan'ı ziyaret ettiği ve Çin'in bölgede insan hakları ihlalleri yaptığını dair görüşlerinin değişmediğini vurgulamıştır. Sonuç olarak ise Avrupa Parlamentosunda Çin'in “Yeniden Eğitim Kampı” adını verdiği toplama kamplarını kapatması için Avrupa Birliği kararı 505 oy ile kabul edilmiştir.⁸⁰

Çin'in Doğu Türkistan politikalarına karşı Amerika Birleşik Devletleri'nin tutumu,

⁷⁷ UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination, **Concluding Observations on the Combined Fourteenth to Seventeenth Periodic Reports of China (including Hong Kong, China and Macao, China)**, CERD, 2018, s. 4-6.

⁷⁸ Parallel Submission to the Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD) for the People's Republic of China (PRC), 96th Session, 6–30 August 2018, **World Uyghur Congress**, 2018, s. 4.

⁷⁹ The New York Times, “Absolutely No Mercy: Leaked Files Expose How China Organized Mass Detentions of Muslims”, **The New York Times**, 16.11.2019, <https://www.nytimes.com/interactive/2019/11/16/world/asia/china-xinjiang-documents.html>, 08.06.2020.

⁸⁰ Mustafa Bag, “Avrupa Parlamentosundan Çin'e Toplama Kamplarını Hemen Kapat Çağrısı”, 21.04.2019, <https://tr.euronews.com/2019/04/21/avrupa-parlamentosu-dan-cin-e-uygur-toplama-kamplarini-derhal-kapat-cagrisi>, **Euronews**, 18.06.2020.

dönemin konjonktürüne karşı değişim göstermektedir. Nitekim 11 Eylül sonrası “Küresel Terörizme Karşı Savaş” politikası ile Doğu Türkistan sorununun ve Çin’in politikalarının meşru kılınması Amerika Birleşik Devletleri desteği ile olmuştur. Uluslararası sistemin dinamiklerine göre güç, güvenlik ve çıkar düzleminde 2009 yılı sonrası Amerika Birleşik Devletleri Çin’in politikalarına bir yandan destek verirken diğer yandan Uygur Diasporasının ülke içerisindeki çalışmalarına destek vermiştir. Bu sebeple Çin’in politikalarına karşı iki yönlü bir bakışı olan Amerika Birleşik Devletleri’nde, son dönemde yaşanan gelişmelere bakılırsa, Doğu Türkistan’da insan hakları ihlallerinin yapıldığı konusunda görüş birliği oluşmuştur. Bu bağlamda Çin’e karşı yaptırım kararı uygulama kararı verilmiştir. Özellikle Trump’ın yakın zamanda Çin ile ticaret savaşına girmesi neticesinde 9 Çinli şirkete,⁸¹ Doğu Türkistan’daki baskı politikaları ve hak ihlalleri olduğu gerekçesiyle Amerika Birleşik Devletleri Senatosu tarafından yaptırım uygulama kararı onaylanmıştır.

Uluslararası toplumun önemli aktörlerinden olan Rusya’nın, Çin’in Doğu Türkistan politikalarına karşı tutumuna baktığımız zaman, Rusya’nın Çin’in politikalarını desteklediği görülmektedir. Ancak bu desteklemenin arkasında bir dizi stratejik neden olduğu da görülmektedir. Nitekim Rusya yakın çevre politikası ile Orta Asya bölgesinde söz sahibi olmak istemektedir. Bu bağlamda Orta Asya’da Amerika Birleşik Devletleri’nin etkisini kırmak için Çin ile yakışlaştığını söyleyebiliriz. Rusya’nın Çin’i desteklemesinin arkasındaki başka sebep ise Çin ve Rusya arasındaki ortak sınır anlaşmasıdır. Bu anlaşmaya göre Rusya’da Çeçenistan, Çin’de ise Doğu Türkistan bir iç sorun olarak kabul edilmiş ve herhangi bir müdahaleye karşı engellenmiştir. Bunun yanında 1945 yılında Sovyet Rusya ve Çin arasında imzalanan dostluk ve işbirliği anlaşması sonucunda, Çin, Moğolistan’ın bağımsızlığını tanımış ve Rusya Doğu Türkistan’ı bir iç sorun olarak kabul etmiştir. Ancak Rusya, zaman zaman Çin’in politikalarına karşı sert çıkışlar yapsa da genel anlamda ılımlı politikalar sergilemektedir. Bu bağlamda uluslararası toplumda Doğu Türkistan toplama kamplarının faaliyetlerine son vermesi için 22 ülkenin imzaladığı mektuba karşılık, Çin’in Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu’na hitaben yazdığı

⁸¹Kırım Haber Ajansı, “ABD’den 9 Çinli Şirkete Doğu Türkistan Yaptırımı”, **QHA**, 22.05.2020, <https://qha.com.tr/haberler/politika/abd-den-9-cinli-sirkete-dogu-turkistan-yaptirimi/203922/>, 18.06.2020.

mektuba Rusya tarafından destek verilmiştir. Rusya'nın dışında ise Suudi Arabistan, Venezuela, Küba, Kuzey Kore, Pakistan gibi 50 ülke mektubun altına imza atmıştır.

Bu bağlamda uluslararası toplum genel itibarıyla Çin'in politikalarına insan hakları bağlamında değerlendirme yaparak tepki gösterse de genel itibarıyla uluslararası sistemin dinamik yapısı göz önünde bulundurulduğunda ikili ilişkiler çerçevesinde Çin'in politikalarına karşı etkili bir adım atıldığı görülmektedir. Bunun yanında insan hakları raporları ile ortaya konan tespitlerin, uluslararası toplumda pek geçerli olmadığını ve Çin'in Birleşmiş Milletler içerisinde alternatif kurumlar yaratma çabası neticesinde, uluslararası kurumları etkisi altında bıraktığını söylemek mümkündür.

Sonuç

Tarihsel perspektiften bakıldığında, Amerika Birleşik Devletleri'nin yanı sıra Rusya'nın geçmişte elde bulundurmak istediği "Orta Asya Koridoru"nun büyük bir bölümünü Doğu Türkistan'ın oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu bakımdan Doğu Türkistan sadece günümüzde enerji ihtiyaçları gereği stratejik öneme sahip olmamış, geçmişte de uluslararası güçlerin egemen olmak istediği bir bölge olmuştur. Nitekim stratejik açıdan Doğu Türkistan'a sahip olan bir güç Orta Asya'ya sahip olmakla birlikte aynı zamanda bölgedeki gücünü Çin'e karşı kullanabilmektedir. Bu bağlamda Doğu Türkistan, Çin için bir tampon görevi görmekte ve Çin'in yumuşak karnını oluşturmaktadır. Denize uzak bir konumda olması, etrafının dağlar ve çöller ile çevrili olması ise Doğu Türkistan'ı doğal bir savunma merkezi haline dönüştürmektedir. Özetle Doğu Türkistan, Çin için doğal bir güvenlik kalkanı vazifesi görmektedir.

Doğu Türkistan'ın, Orta Asya'daki devletler ile tarihi, kültürel, etnik ve dini bağlarının bulunması, stratejik önemini arttırmaktadır. Bu bağlamda Çin günümüzde Doğu Türkistan'ı, Orta ve Güney Asya'nın merkez noktası haline dönüştürerek Orta Asya ve Avrupa pazarına ulaşmayı hedeflemektedir.

Doğu Türkistan, geçmişten günümüze birçok farklı medeniyete ev sahipliği yapmış bir bölgedir. Stratejik konumu ile Çin ve diğer uluslararası aktörlerin güç çekişmelerine ev sahipliği yapmıştır. Günümüzde Doğu Türkistan sorunu adı altında

bölgenin çatışma sahası olma özelliği sürerken, Doğu Türkistan sorununun sadece basit bir toprak sorunu veya kamuoyunda sıklıkla ele alınan Türk/İslam karşıtlığı olmadığı konusu çok açık ve net bir durumdur. Doğu Türkistan sorunun içerisinde toplumsal, kültürel, sosyal, ekonomik ve politik birçok bileşenin bulunması sorunun çok boyutlu yapısını oluşturmaktadır. Nitekim sorunun iki ana aktörü olan Çin ve Uygurlar arasındaki bu çok boyutlu sorunun temeli 1887 yılına kadar uzansa da genel itibari ile günümüzde sorunun perde arkasını Mao'nun komünizm diyalektiğine bağlı düşünceleri ve politikaları oluşturmaktadır.

Çin'in Doğu Türkistan bölgesi konusundaki jeopolitik ve güvenlik algısı, bu bölgeye hâkimiyet kurma çabasıyla ortaya çıkmıştır. Bu amaçla bölge halkına uygulanan baskı ve şiddet politikaları, Doğu Türkistan'ın çatışmacı yapısını oluşturmaktadır. Çin'in Doğu Türkistan'a yönelik uyguladığı politikaların ılımlı olduğu dönemlerde, bölge halkı açısından herhangi anlaşmazlık ortaya çıkmazken, sert politikaların benimsendiği dönemlerde bölgenin çatışmacı yapısının arttığı gözlemlenmektedir. Günümüz itibari ile değerlendirme yapıldığında, Çin'in artan enerji ihtiyacı çerçevesinde Doğu Türkistan'da bulunan stratejik yer altı kaynaklarının yanında, bölgenin Çin'in dışarıya açılan kapısı olması, bölgeyi Çin için önemli bir konuma getirmektedir. Nitekim Çin'in yükselen ticari faaliyetleri neticesinde Doğu Türkistan, Çin'in Orta Asya ve Avrupa pazarına ulaşması için önemli bir bölgedir. Bu bağlamda bölgenin istikrar ve güvenliği, Çin'in hassasiyet derecesini artırırken Çin, bölgedeki istikrarsız yapının ekonomik gelişim ile çözüleceğini değerlendirmektedir.

Çin tarafından uygulanan ekonomi politikaları ile bölgenin ekonomik gelişmişlik düzeyinin artması hedeflenirken, Çin'in doğu kesimlerinden bölgeye olan göç artmıştır. Aynı zamanda bölgenin ekonomik yapısının gelişmesi özellikle Uygurlar başta olmak üzere Kırgız ve Kazak gibi halk gruplarının Han nüfusu karşısında eşit olmayan şartlar altında yaşamlarını sürdürmesine yol açmıştır. Bu bağlamda bölgenin ekonomik gelişiminin getirilerinden yararlanamayan azınlıklar ile Han nüfusu arasında gelir eşitsizliğinin hat safhaya ulaştığı gözlenmektedir. Bu durum, Han ve Uygurlar arasından çatışmaya etken olan bir faktördür. Diğer yandan Çin'in Doğu Türkistan'da uyguladığı dil, eğitim ve kültür politikası bölge halkının Orta Asya devletleri ile bağlarının gerilemesine sebep olurken, Çin açısından bölgenin yüksek

Çin kültürüne uyumu kolaylaşmaktadır. Ancak realist bir perspektiften bakarsak, Çin Anayasası'nın 4. maddesinde belirtilen şartlara aykırı bir politika uygulandığı görülmektedir. Bu bağlamda bölge halkının eğitim dili olarak Çinceye zorlanması ve Çin kültürü içerisine entegre edilmesi bölge halkına kültürel saldırı yapıldığı şeklinde nitelendirilebilir. Bunun yanında çalışma sahaları bakımından değerlendirildiğinde Doğu Türkistan halkının Çince bilmeyen kesiminin iş bulma konusunda zorluk çektiği görülmektedir. Bölgeye yapılan göç teşvikleri de Han ve Uygurlar arasında bulunan çatışmayı arttırmakta ve bölgenin istikrarsız yapısını etkilemektedir. Bu bağlamda özellikle bölgede Han nüfusunun artması, azınlık gruplarının eğitim, dil, kültür, ekonomi, din ve sosyal alanlarda geri kalmasına neden olurken bölgede Han ve Uygur nüfusunun kendilerini güvensiz bir ortamda hissetmelerine neden olmaktadır.

Konuya insan hakları bağlamında bakıldığında, Doğu Türkistan halkının eğitim, dil, kültür ve din özgürlüğü konusunda baskı altında tutulması bölgeyi çatışmacı bir konuma getirirken, bölge halkının özerklik statüsünün getirdiği hakları Çin Halk Cumhuriyeti'nden talep etmesi ayrılıkçı ve bağımsız faaliyetler olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda özellikle uluslararası toplumda 2001 yılından sonraki gelişmelere dayanarak bölgedeki hak taleplerine karşı ayaklanmalar terörist faaliyetler olarak nitelendirilmiş ve Çin'in Doğu Türkistan'da uyguladığı baskı ve şiddet politikaları uluslararası sahada meşruluk kazanmıştır. Nitekim Çin'in bu konuda Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini alması Doğu Türkistan sorununun uluslararası toplumda Çin'in bir iç sorunu olarak tanımlanmasına neden olmuştur. Günümüzde Çin'in Doğu Türkistan politikalarının temeli bölgenin jeopolitik, jeostratejik ve ekonomik yapısından kaynaklansa da bölge halkı açısından uygulanan baskı ve şiddet politikalarına karşı özerklik statüsü haklarının talep edilmesi bölgenin çatışmacı yapısını arttırmaktadır.

Uluslararası toplumun Çin'in politikalarına karşı yaklaşımında dönemsel değişimler gözlenebilmektedir. Nitekim uluslararası sistemin dinamik ve değişken yapısı göz önüne alındığında güç, güvenlik ve çıkar kavramları üzerinden dönemsel olarak değişimler yaşanabilmektedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri, 2001 yılı sonrası

dönemde Çin'e destek verirken, günümüzde Trump yönetiminde Çin ile yürütülen ticari savaş göz önüne alınarak Çin'in yayılmacılığı engellenmeye çalışılmakta ve bu kapsamda Çin'in Doğu Türkistan politikalarına karşı çıkılmaktadır.

Doğu Türkistan halkının hak talepleri Çin açısından terörizm kavramı ile nitelendirilmekte ve bölgenin çatışmacı yapısının bu hak taleplerinden kaynaklandığı savunulmaktadır. Konuyla ilgili Uluslararası Af Örgütü ve İnsan Hakları Komisyonu'nun Doğu Türkistan'da ortaya koyduğu hak ihlalleri ile olumsuz şartların uluslararası camiada bir etki yarattığını söylemek güç olacaktır. Bu noktada uluslararası toplumun bölgede Doğu Türkistan halklarına yönelik hak ihlallerini ve asimile politikalarını görmezden gelmesi, küreselleşen dünya düzeni içerisindeki birliktelik ve istikrar sağlama çabalarına gölge düşürmektedir.

Kaynakça

- Akhiyadov, Mokhmad: "Rusya'nın Dil Politikası", 21.12.2018, **İnsamer**, https://insamer.com/tr/rusyanin-dil-politikasi_1863.html, 01.06.2020
- Alptekin, Erkin: "Çin'in Doğu Türkistan Siyaseti", **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, Sayı: 22, 1988, 143-158.
- Alparslan, Bilgiç İdil: "Bir Bölgenin Kalkınma Hikâyesi: Batı Çin", **Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)**, Ocak 2013.
- Altın Öztürk, Gülnihal: "Uluslararası Çatışma Bölgeleri: Doğu Türkistan ve İnsan Hakları İhlalleri", **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2013.
- Arslan, Fırat: "28 Yıldır Dinmeyen Acı: Barın Katliamı", **Doğruhaber**, 05.04.2018, <https://dogruhaber.com.tr/haber/288689-28-yildir-dinmeyen-aci-barin-katliami/>, 09.11.2020.
- Avcı, Erkan: "Doğu Türkistan Sorunu", **Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM)**, No: 1391, 11 Aralık 2018.
- AVİM: "Şanghay İşbirliği Örgütü (Şanghay Beşlisi) Nedir?", **Avrasya İncelemeleri Merkezi**, 21.11.2016, <https://avim.org.tr/tr/Bulten/SANGHAY-ISBIRLIGI-ORGUTU-SANGHAY-BESLISI-NEDIR>, 10.11.2020.

Bag, Mustafa: “Avrupa Parlamentosundan Çin’e Toplama Kamplarını Hemen Kapat Çağrısı”, 21.04.2019, <https://tr.euronews.com/2019/04/21/avrupa-parlamentosu-dan-cin-e-uygur-toplama-kamplarini-derhal-kapat-cagrisi>, **Euronews**, 18.06.2020.

Bag, Mustafa: “Çin'in Doğu Türkistan'da barışçıl gösterilere kanlı müdahalesinin 11. yıl dönümü”, 04.07.2020, **Euronews**, <https://tr.euronews.com/2020/07/04/cin-in-dogu-turkistan-da-bar-sc-l-gosterilere-kanl-mudahalesinin-11-y-l-donumu>, 09.11.2020.

Bag, Mustafa: “Binlerce Öğrencinin Hayatını Kaybettiği Tiananmen Katliamında Neler Yaşandı?”, 03.06.2020, <https://tr.euronews.com/2020/06/03/binlerce-ogrencinin-hayatini-kaybettigi-tiananmen-katliami-neden-yasandi-cin-komunist>, **Euronews**, 07.11.2020.

Batur, Mehmet Emin: **Gökbayrak**, <http://www.gokbayrak.com/dergi-sayfalari/138>, 31.05.2020.

Becquelin, Nicolas: “Criminalizing Ethnicity: Political Repression in Xinjiang”, **Human Rights in China**, Sayı: 1, 2004.

Bewicke, Aurora Elizabeth: “Silencing the Silk Road: China’s Language Policy in the Xinjiang Uyghur Autonomous Regio”, **San Diego International Law Journal**, Sayı: 1, 2009.

Bughra, Emin Mohammed: **Eastern Turkistan’s Struggle For Freedom And Chinese Policy**, İstanbul: Osmanbey Mat. T.L.S, 1954.

CFR: The East Turkestan Islamic Movement (ETIM), 04.09.2014, **Council on Foreign Relations**, <https://www.cfr.org/backgrounder/east-turkestan-islamic-movement-etim>, 09.11.2020.

Congressional-Executive Commission On China: **One Hundred Sixteenth Congress**, First Session, Annual Report, 18 November 2019.

Cumhuriyet: Sincan Uygur Özerk Bölgesi, 06.07.2009, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/sincan-uygur-ozerk-bolgesi-71916>,

09.11.2020.

Dağcı Kenan ve Mustafa Keskin: “Çin’in Doğu Türkistan Politikası ve Azınlık Hakları Bağlamında Hak İhlalleri”, **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, Sayı: 2, 2013.

Demirdağ, Yelda: “1755-1949 Yılları Arasında Doğu Türkistan”, **Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 3, 2014.

Dünya Uygur Kurultayı: “Doğu Türkistan Coğrafyası”, 11.09.2007, <https://www.uyghurcongress.org/tr/%E5%9C%B0%E7%90%86/> **Uyghurcongress**, 02.05.2020.

Dünya Uygur Kurultayı: 16.04.2014, **Uyghurcongress**, <https://www.uyghurcongress.org/tr/uygur-siyasi-tutsaklarinin-cigliğini-duyun/>, 18.04.2020.

Ekrem, Erkin: “Çin’in Orta Asya Politikaları”, **Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi İnceleme ve Araştırma Dizisi**, Yayın No: 04, Ankara, 2011.

Emet, Erkin: Doğu Türkistan’da Çift Dilli Eğitim, **Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS 38)**, Ankara, 2007.

Fay, Greg: **The Bingtuan: China’s Paramilitary Colonizing Force in East Turkestan**, Washington, DC: Uyghur Human Rights Project, April 2018.

FMPRC: “East Turkistan terrorist forces cannot escape guilt”, 20.05.2004, <https://www.fmprc.gov.cn/ce/cech/chn/xwss/t114186.htm>, **Embassy of the People's Republic of China in the Swiss Confederation**, 09.11.2020.

Fuller, Graham E. ve S. Frederick Starr: “The Xinjiang Problem”, **Central Asia-Caucasus Institute**, 2003.

Hanayi, Omirbek: “Sincan Uygur Özerk Bölgesinin Günümüzdeki Ekonomik Yapısı”, **Eurasian Research Institute**, 18-24.10.2006, No: 86, http://www.ayu.edu.tr/static/aae_haftalik/aae_bulten_tr_86.pdf, 26.04.2020.

HRW: “China: Massive Crackdown in Muslim Region”, 09.09.2018, **Human Rights Watch**, <https://www.hrw.org/tr/news/2018/09/10/322198>, 31.05.2020.

Israeli, Raphel: “China’s Uyghur Problem”, **Israel Journal of Foreign Affairs**, Vol. 4, No.1, 2010.

Jamil, Nur Shahadah: “China’s Xinjiang Policy: An Analysis Based On The Theory Of Relative Deprivation”, **Jebat: Malaysian Journal of History, Politics and Strategic Studies**, 38 (1), 2011, 147-166.

Karaman, Nihal Ayşe: **Kimlik ve Güvenlik Perspektifinden Çin Halk Cumhuriyeti’nin Doğu Türkistan Politikası**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, 2019.

Karaca, R. Kutay: “Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu”, **Akademik Bakış Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2007, 219-245

Kaya, Başak: **Doğu Türkistan Sorununun Siyasal ve Hukuksal Boyutları ve Uluslararası Yansımaları**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, 2016.

Keskin, Mustafa: **Çin’de Etnik Azınlıklar ve Doğu Türkistan Sorunu**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova, 2013.

Kırım Haber Ajansı: “ABD’den 9 Çinli Şirkete Doğu Türkistan Yaptırımı”, **QHA**, 22.05.2020, <https://qha.com.tr/haberler/politika/abd-den-9-cinli-sirkete-dogu-turkistan-yaptirimi/203922/>, 18.06.2020.

Körpe, Özgür: “Doğu Türkistan’da Yeni Nesil Çatışmanın İki Boyutu: Şiddet Dışı ve Silahlı Mücadelelere İlişkin Stratejik Bir Analiz”, **Asya’da Güvelik Sorunları ve Yansımaları** içinde Ed. R. K. Karaca, İstanbul: BİLGESAM Yayınları, 2010.

Kul, Ömer: “Terör Üzerinden Global Savaş ve Sözde Uygur Terörü (1990-2011)”, **Türk Mecmuası Dergisi**, 23/2, Aralık 2013, 65-98.

Kurban, İklil: **Şarki Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti (1944-1949)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1987.

Mahluf, Macide: “Zorunlu Göç ve Uygur Diasporası”, Ed. Özkan Uygurca, **Hür Doğu Türkistan Sempozyumu**, İstanbul: İHH Araştırma Yayınları Birimi, 2010.

Mesh'el Uyghur Guruppisi: “Çin Milyonlarca Uygurca Kitabı Yakıyor”, **Freedomsherald**,
http://www.freedomsherald.org/ET/petition/petition8_tr.html, 18.04.2020.

ORI Online: “Üç Temsil Düşüncesi”, 04.11.2012,
<http://turkish.cri.cn/862/2012/11/04/1s144092.htm>, 09.11.2020.

Paker, Manolya: “Uluslararası Hukuk Bakımından Çin’in Uygur Özerk Bölgesi’ndeki Politikalarına Bir Bakış”, **Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2017.

Parallel Submission to the Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD) for the People’s Republic of China (PRC): 96th Session, 6–30 August 2018, **World Uyghur Congress**, 2018.

Roberts, Sean: “Imaginary Terrorism? The Global War on Terror and the Narrative of the Uyghur Terrorist Threat”, **PONARS Eurasia Working Paper**, March 2012.

41

Sayın, Yusuf ve Merve Koçak: “Müslüman Dünyanın Bir Sorun Alanı Olarak Doğu Türkistan Meselesi ve Çin Halk Cumhuriyeti’nin İzlediği Politikalar”, **Journal of Ottoman Civilization Studies-Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, 3 (4), 2017, 10-14.

Şahin, Enis: “Doğu Türkistan”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 3, 1995.

Şahin, Enis: “Doğu Türkistan’daki Son Gelişmelerin Tarihi Arka Planı”, 13.02.2017, **Uyghurcongress**, <https://www.uyghurcongress.org/tr/dogu-turkistandaki-son-gelisimelerin-tarihi-arka-plani/>, 26.05.2020.

Şen, Fatih: “Çin’in Sincan-Doğu Türkistan Sorunu: Dünü, Bugünü, Geleceği”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 1, Sayı: 7-8, Temmuz-Ağustos 2009, 124-134.

The China Story: Wiki/Sincan_Uygur_Özerk_Bölgesi,
www.thechinastory.org/lexicon/xinjiang, 02.05.2020.

The New York Times: “Absolutely No Mercy: Leaked Files Expose How China Organized Mass Detentions of Muslims”, **The New York Times**, 16.11.2019, <https://www.nytimes.com/interactive/2019/11/16/world/asia/china-xinjiang-documents.html>, 08.06.2020.

Tuna, Amine: **Doğu Türkistan’da Asimilasyon ve Ayrımcılık**, İstanbul: İHH Yayınları, 2012.

Türköz, Ahmet: **Doğu Türkistan’da İnsan Hakları**, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1998.

Uluslararası Af Örgütü Raporu: “Uygurlar Çin’in ‘Terörle Savaş’ Adına Uyguladığı Baskıdan Kaçıyor”, **Amnesty International**, ASA 17/021/2004, 2004.

UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination: **Concluding Observations on the Combined Fourteenth to Seventeenth Periodic Reports of China (including Hong Kong, China and Macao, China)**, CERD, 2018.

U.S. Department of State: Terrorist Exclusion List, <https://www.state.gov/terrorist-exclusion-list/>, 29.04.2020.

Vurgun Yılmaz, Seda: “1850-1950 Yılları Arasında Seyahatnamelerin Işığı Altında Doğu Türkistan Şehirleri”, **Asia Minor Studies**, Cilt: 6, Sayı: 11, 2018, 120-133.

Yalquzaq: “Çin Türklerin ve Tüm Dünyanın Tarihini Yıkıyor”, **Uygur Haber Ajansı**, 2009, <http://www.yalquzaq.com/?p=8153>, 18.04.2020.

Yazhou, Liu: “Batı Bölge Teorisi (Çin’in Büyük Doğu Türkistan Politikası)” 01.09.2018, <http://www.sinoturknews.org/bati-bolge-teorisi-cinin-buyuk-turkistan-politikasi/>, **Sinoturknews**, 02.05.2020.

Yuvarlak Masa Toplantısı: “Doğu Türkistan’ın Dünü, Bugünü ve Yarını”, **Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi**, Ankara, 2009.

CULTURAL POSITION OF KURDS IN TURKEY IN THE CONTEXT OF MULTICULTURALISM

* İdris TURAN

** Ekrem Yaşar AKÇAY

Abstract

This study elaborates the cultural position of Kurds in Turkey and their relations with the Turkish culture in the context of the Multiculturalist Approach. Answers for the following questions are sought: “Are cultural rights required by Multiculturalism granted to Kurds in Turkey?” and “Has the Kurdish Issue in Turkey has grown independent from ethnicity?” Multiculturalism stipulates unity of many (in one many). According to Multiculturalism, the limit of a collectivist culture is the point where it threatens another. As it will be seen throughout the study, Kurds in Turkey are given legitimate rights as required by Multiculturalism. Furthermore, the Kurdish Issue in Turkey has become independent from ethnicity. The reason for this is that problems that Kurds (economic, social, security, etc.) experience are more or less similar to those experience across Turkey.

Keywords: Multiculturalism, Kymlicka’s Multiculturalism Approach, Kurds in Turkey, Kurdish Issue, Cultural Position of Kurds in Turkey

ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DEKİ KÜRTLERİN KÜLTÜREL DURUMU

Öz

Bu alışmada Türkiye’deki Kürtlerin kültürel durumu ve Türk kültürü ile ilişkisi okkültürlülük Yaklaşımı bağlamında ele alınmıştır. Çalışmada yanıtı aranan sorular şunlardır: “Türkiye’deki Kürtlere okkültürlülük’ün gerektirdiği kültürel haklar verilmiş midir?” ve “Türkiye’deki Kürt Meselesi etnisiteden bağımsız bir hal almış mıdır?” okkültürlülük çeşitliliğin birliğini (in one many) öngörür. Çokkültürlülük’e göre bir toplumsallık kültürünün limiti, bir başkasını tehdit ettiği noktadır. Çalışmada görüleceği üzere, Türkiye’deki Kürtlere okkültürlülük’ün gerektirdiği meşru haklar verilmiştir. Ayrıca Türkiye’deki Kürt Meselesi etnisiteden bağımsız bir hâl almıştır. Çünkü Kürtlerin sorunlarının (ekonomik, sosyal, güvenlik) az ya da çok benzerleri, Türkiye’nin genelinde de bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çokkültürlülük, Kymlicka’nın okkültürlülük Teorisi, Türkiye’deki Kürtler, Kürt Meselesi, Türkiye’deki Kürtlerin Kültürel Durumu

* Asst. Prof., Hakkâri University, turan.idris@gmail.com, ORCID 0000-0002-8184-0110

** Assoc. Prof., Hakkâri University, ekremyasarakay@hakkari.edu.tr, ORCID 0000-0001-9157-6133

Introduction

Answers are sought for the following questions in this study: “Are cultural rights required by Multiculturalism granted to Kurds in Turkey?” and “Has the Kurdish Issue in Turkey has grown independent from ethnicity?”

According to the Oxford English Dictionary, culture is the “traditions” or “civilization” of a group or a community. If culture means the “traditions” of a group, then all clusters of lifestyles, social movements and voluntary unities which can be observed in any modern society have their own “cultures”. Even societies that are known to be homogenous are in a sense “multicultural”, since they harbor a series of different unities and groups on the basis of classes, gender, sexual preference, religion, moral believes and political ideology.¹

In UNESCO’s (*The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*) 1982 Cultural Policies Mexico City Declaration, culture is defined as “a complicated whole of moral, material, intellectual and emotional features characterizing a group or society differentiating in terms of not only arts and literature, but also lifestyle, fundamental human rights, value systems, traditions and beliefs.”²

Culture structures, shapes and gives content or identity to individual personalities. It attaches individuals into a group and identifies them. In addition, every culture is a system of rules.³ According to the definition proposed by Cupach and Canary, culture builds a group of levels that concretize certain determinative traditional systems, beliefs, ideas, values, norms, rituals, and symbols for individuals who come across them in a society.⁴ Culture is a form of re-presentation grounded on a “cultural

---

¹ Kymlicka, Will (1998). *Çokkültürlü Yurttaşlık*. Abdullah Yılmaz. (Trans.) İstanbul: Ayrıntı Yay., p. 49.

² UNESCO. (2009). “UNESCO World Report No. 2: Investing in Cultural Diversity and Intercultural Dialogue”. Paris.

³ Preiss, Joshua Broady. (2011). “Multiculturalism and Equal Human Dignity: An Essay on Bhikhu Parekh”. *Springer Science & Business Media B.V. 2011*. 141-156.

⁴ Roper, Larry D. (2011). “Supervising Across Cultures: Navigating Diversity and Multiculturalism”. *New Directions For Student Services*. Wiley Periodicals. no. 136. 69-80.

lens”, but not defined permanently.⁵ Cultural interactions change and transform basic norms, individual and group-based identities. Every cultural situation necessitates new rituals, symbols and the change of their meanings as well as transformations at intellectual level.

Cultures affect each other to such a great extent that there is not any meaningful way to say where a culture starts and where another ends.⁶ Minimized into the basic race and ethnic relations, they emerge as minority issues. When culture, which offers a model for life, concentrates on race and religious relations and sharpens differences to bring them into the forefront, conflicts are observed to rise. In situations where economy comes to the forefront, economic obstacles limit cultural living spaces.

The first view pertaining to culture, *essentialism*, is the most common one. The second view, which can be named after *processual*, resembles a concert performance where musicians improvise in historic terms rather than a photocopier⁷.⁸ As Hall reminds, culture is communication, and communication is culture”.⁹ When culture is tackled in a processual manner, adaptation to a new situation starts in the scheme of individual or collectivist culture as a result of any interaction. This process may emerge as either rejecting this new situation or accepting and adapting to it.

Cultural approaches affect intercommunal hierarchies. From the perspective of essentialism, a society’s development was in the past evaluated by its ethnic/racial and frozen symbols. In processual terms, however, variability of culture, which was not therefore relatable to unchanging symbols – came to the top of the agenda. Although it has decreased compared to the past, it can still be observed at certain points that race refers to hierarchical superiority in some discourses.

---

⁵ Tatel, Carlos P. “Non-Western Peoples as Filipinos: Mediating Notions of “Otherness” in Photographs from the National Geographic Magazine in the Early 20 the Century”. *Asian Anthropology*. Chinese University Press. 61-78.

⁶ Kymlicka, Will (1998). *Çokkültürlü Yurttaşlık*. Abdullah Yılmaz. (Trans.) İstanbul: Ayrıntı Yay., p. 165.

⁷ The allegory of photocopier here points at the means of transporting cultures in their fixed form. And the improvised performance of musicians is used to describe the variability of cultures.

⁸ Baumann, Gerd. (2006). *Çokkültürlülük Bilmecesi Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek*. Işıl Demirakın (Trans.). Ankara: Dost Yay.

⁹ Kalliny, Morris & Ghanem, Salma. (2010). “Teknolojinin Arap İletişim Tarzına Etkisi”. Gülüm Şener (Trans.). Zeynep Karahan & Can Bilgili (Ed.). *Kırılan Kalıplar 2: Kültürlerarası İletişim, Çokkültürlülük*. İstanbul: Beta Yay., p. 233.

Most exclusivist interactions that are based on not recognizing a living space for the ‘Other’ results in oppressions. It would not be wrong to deduce that in the essence of this exclusivist aptitude against the Other there are building blocks reinforced by negative memories in the constitution of stereotypes besides cautious or sometimes hostile approaches against the unknown. Oppressing the other and not granting them the right to life or limiting their living spaces are products of selfishness feeding from ignorance. In this regard, borders are formed for the purpose of distinguishing between internal and external in the build-up of the sovereign,¹⁰ while the Other is associated with negative images in order to ensure integrity of the definition of Self as well as provide ideological grounds for this definition. The emergence of conflicting and exclusionist approaches as a result of this construction is therefore not a surprise.

Social distance between different socio-cultural groups and social comparisons between them are the two significant factors determining the alienation trends of societies.¹¹ The fact that individuals do not have the power to choose the environment they will live in when they are born proves that the initial cultural environments they will be exposed to is outside individual will. It is wrong from every perspective to hold an individual or a community composed of individuals responsible for a nonvolitional situation, and to try to legitimize practices that are depriving them of their right to life. It is essential to implement the notion underlying the logic of the fundamental human rights, “the limit of freedoms is where they violate another right to freedom” in the relations between groups/communities as well.

In the nonvolitional situation where individuals become part of a society by birth, is the approach of limiting/destroying the life of the Other – seen as illegitimate – legitimate in volitional preferences? If these preferences do not result in limitation or

---

¹⁰ It is referred to as the legitimate power-holders in a society. The appearance of the Sovereign has changed over time in the shape of religious administrations, kingdoms, constitutional monarchies, and democratic governances.

¹¹ Karahan, Zeynep Uslu. (2010). “Tarihin Siyam İkiizleri Türkler, Kürtler ve Medya”. Zeynep Karahan & Can Bilgili (Ed.). *Kırılan Kalıplar 2: Kültürlerarası İletişim, Çokkültürlülük*. İstanbul: Beta Yay., p. 25.

destruction of the life space of the Other, then they cannot be legitimate. If a new cultural formation or a partial or full preference of a group/individual does not usurp the cultural life space of the Other, there cannot be found a legitimate ground for the limitation of this preference within the logic of human rights and collective rights.

The aim of this study is to understand cultural position of Kurds in Turkey. Are they exposed to discrimination in current Turkey in 2020? Were which rights given to Kurds in cultural context? These questions will be answered in the article. Moreover, it will be understood that Kurds are not discriminated in Turkey around 2020.

In this study multiculturalism is firstly mentioned. Then Will Kymlicka's theory is analyzed in the cultural context. Kurds' cultural position in Turkey is explained; and lastly the Kurdish Issue is analyzed in the context of Multiculturalism.

1. Multiculturalism

In order to better comprehend multiculturalism, it is necessary to show the distinction between assimilation, pluralism and multiculturalism. According to the definition adopted by many scholars, discrimination is treating individuals belonging to a certain group in a way that is improper to their qualifications or in other words, it is the exposure of equal people to unequal treatment.¹²

According to the theory called the pluralistic ignorance¹³, individuals may maintain similar prejudices without directly expressing and they may carry these prejudices into their behaviors. This is what social psychologists call "covert" racism. Researches in Britain, France, Netherlands and Germany put forward that "covert racism" feeds on three basic resources: Defending traditional values, exaggerating cultural differences and confining to these differences.¹⁴

---

¹² Schnapper, Dominique. (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*. Ayşegül Sönmezay (Trans.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., p. 216.

¹³ According to this theory, people who are questioned about the possibility of making regulations to fight against racist prejudices, explained that they were ready to accept suggested amendments, yet others would argue against this.

¹⁴ *ibid.*, p. 155.

Individuals tend to leave aside what justifies their prejudices and to shun what does not justify them as well. Since prejudices against certain groups are based on experience and are not questioned, they survive from generation to generation.¹⁵

Assimilation refers to dissolving groups and their cultures into a single dominant culture. Pluralism, on the other hand, allows ethnic and racial differences to develop until the point where they do not threaten the dominant culture and norms (Qin, 2011). The expectation of the assimilation-prone politics is that ethnic and racial differences continue their existence in a designated area and that individuals comply with common rules in public spaces (Schnapper, 2005, p. 195).

Whether assimilation will emerge or not depends on how the dominant society defines itself. If the dominant society is built in a way that allows differences, assimilation does not emerge. However, in case it is not a society tolerating differences, integration efforts will turn into a process of assimilation. The reason for this is that integration if differences are only possible through moving away from self and dissolving into the dominant culture of the society.

Very few scholars give up on the concept of plural society and adopt the concept of pluralism (Schnapper, 2005, p. 255). Characterized by fragmented structure and dividedness, the concept of plural society can perfectly be implemented on colonial societies as well as the particular colonial type of society (without metropolis) observed in South Africa¹⁶ where apartheid dominates^{17,18}. Pluralism enables ethnic and racial differences to grow until where they will not threaten the dominant culture and norms.¹⁹ However, not any protective response is found in pluralism with regard to situations where minority cultures are threatened by the dominant culture.

---

¹⁵ *ibid.*, p. 134.

¹⁶ Political order in the case of South Africa is based on the declared status inequality of two or more groups.

¹⁷ Apartheid: Race discrimination.

¹⁸ *ibid.*, p. 240.

¹⁹ Qin, Xiao-lei. (2011). "Multiculturalism in the Current American Society". *US-China Foreign Language*. 9, 10. 666-672.

On the other hand, multiculturalism puts forward a new life philosophy: Unity of Diversity²⁰. This refers to the fact that various traditions in a society do not seem as unified under a single heritage, yet many heritages as well as later-invented traditions can live in a single nation-state despite differences.²¹

Parekh defines multicultural society as “unity encompassing two or more cultural communities”. The term multicultural refers to diversity of cultures, while multiculturalism is a normative explanation of reality.²²

Dominant cultures may bring multiculturalism in compliance with its body and incorporate differences without causing assimilation.

Equality of opportunity does not mean equality in results. Sowell reminds the fact that choosing a group over another unavoidably leads up to discrimination against that group.²³ In this context, if nation-states that are based on granting privileges to a certain group wish to sustain their existence, then they have to exhibit policies to change the perception of the ones feeling as the Other/community/group/minority the lack of such privileges.

49

With Hall’s words, multiculturalism is the demand for gender, ethnic and religious equality against discrimination on the one hand, and on the other, the demand for acceptance and recognition of differences against universalized equalitarianism within the framework of centrality of a certain cultural form.²⁴

Multiculturalism reveals as a search for a “midway” reconciling concerns of citizens for their acquired rights as well as identities and a new form of assiduity for their collective commitment. In this regard, multiculturalism propounds different aspects of a multicultural world via intercultural communication scrutinizing cross cultural and cross race communication, as well as interaction between people from different cultural localities, representatives of different nations, races or a culture dominating

---

²⁰ It is written in the article as *in one, many*. However, it is localized as “unity of diversity” to give proper meaning.

²¹ *ibid.*

²² Meer, Nasar. (2010). *Citizenship, Identity and the Politics of Multiculturalism, The rise of Muslim Consciousness*. UK: Palgrave Macmillan., pp. 27-28.

²³ Schnapper, Dominique. (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*. Ayşegül Sönmezay (Trans.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., p. 221.

²⁴ Karahan, Zeynep & Bilgili, Can. (Ed.). (2010). *Kırılan Kalıplar 2: Kültürlerarası İletişim, Çokkültürlülük*, İstanbul: Beta Yay., p. 5.

by numbers and members of common culture in the same nation, and interaction between ethnic groups.²⁵

In a striking statement, “*We are all multiculturalists now*” says Nathan Glazer to propound that multicultural politics adopted in many educational institutions today is the cost of the failure in integrating Black people in the American society.²⁶ At the right time and in the right environment, social tensions emanating from failure in fulfilling the demands for rights in compliance with human dignity evolve into a situation where generally these demands are necessary to be fulfilled – exceedingly – in time.

Is drawing lines or setting bounds to a certain culture in multiculturalism not a pluralist practice that may turn into an apartheid regime? And would not this create a paradox? In response to this question, first of all, we need to tackle the issue of the “system where differences can coexist” defined within the framework of multiculturalism. From this perspective, the fact that a culture is free to the extent where it does not threaten another’s living space – it is necessary to limit that culture at the point where it causes a threat – does not create a paradox that is mistaken with pluralism. Since the basic targeted system is that different cultures live together without extorting others’ living spaces, borders are necessary so that multicultural environment is sustained in the system of multiculturalism. If any situation that would hinder the existence of another culture is allowed, this would definitely create a conflict with the model itself. Therefore, this would turn into a classical radical situation. In pluralism, cultural flexibilities and changes are not given as much space as in multiculturalism. Pluralism offers a layout where certain formulaic blocks coexist, and it is fragmental. In multiculturalism, on the other hand, it is contrarily important that people live in an order where there is respect for the Other and their rights are granted instead of differences existing in blocks. Blocking brings along

---

²⁵ *ibid.*, p. 6.

²⁶ Schnapper, Dominique. (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*. Ayşegül Sönmezay (Trans.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., p. 357.

exclusion and alienation. Multiculturalism, yet is more embracing and underlines the requirements for honorary, peaceful life promoting coexistence.

Full members of a sovereign institution are “under the protection” of a government and they are separated from people who cannot benefit from the rights of “full membership”. Women, slaves, servants and unqualified men, non-Christians and non-white races were always excluded from the sovereign institution and citizenship project in the history. Members of these groups were absolute “adjuncts of the state” in Kant’s famous words²⁷. Today, these “adjuncts” have to a point where it is very difficult to define them as mere adjuncts. Each passing day, the demands for multiculturalism are increasing and diversifying, while the need for multicultural regulations are put forward frequently due to the increasing challenge of gaining ground in dominant society or collectivism.

The manifesto of multiculturalism can be seen in many different forms: First of all, multiculturalism presents today’s social structure based on demographic realities in an imposed manner (*fait accompli*). It is the heterogenous situation of social realities. It is based on very important data with various origins, phenotypes and cultures. Multiculturalism affects economy, politics and social systems as an ideology and doctrine. As a new moral order, it pushes society by means of socio-cultural equality. Multiculturalism is a manifesto to determine a stance against political, legal, and social inequalities. Multiculturalism further struggles against discrimination based on differences such as origin, gender or age and affects all fields of the society (such as education and media). It endeavors to ensure equality among social segments by concentrating on the definition of the Other. Rather than organizing differences hierarchically, it focuses on organizing them in equal terms.²⁸

The basic line emerges from the struggle between collectivists and individualists. There is a distinction between the supporters of *hard* multiculturalism – which displays a holistic approach and *soft* multiculturalism which gives more importance to sub structures such as ethnic groups, national minorities, groups that emerge in an

---

²⁷ Benhabib, Seyla. (2006). *Ötekilerin Hakları Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar*. Berna Akkıyal (Trans.). İletişim Yay., p. 55.

²⁸ Qin, Xiao-lei. (2011). “Multiculturalism in the Current American Society”. *US-China Foreign Language*. 9, 10. 666-672.

environment created by migrants, individuals, etc. While the first is methodologically an analysis of a fixed picture, the latter mostly puts forward a processual and a variable point of view. Thus, the second approach exhibits a more flexible and overarching attitude compared to the first.

Problems pertaining to the definition of multiculturalism can be overcome by means of bringing three basic limitations: 1) Multiculturalism is a phenomenon observed in society. 2) Multiculturalism is a state policy. 3) Multiculturalism is a form or ethnic position in a comparative discussion against different cultures.²⁹ Despite various ways of tackling, multiculturalism points out to a basic struggle of differing social cultures for living spaces.

The state, which is referred to as the modern state or the Western nation-state, is located in the first corner of the multicultural puzzle. This usually determines who will be identified as minority³⁰ on different religious or ethnic, civic or gender-based, historical or mythological structures.³¹

The second intersection point of multiculturalism is the idea that ethnicity is the same with cultural identity. What gives shape to a person's life is the culture he internalizes and feels belonging to or his attitudes and behaviors according to that culture. For this reason, ethnicity is a question of perception or willpower where culture is an instrument, or a question of culture where perception and willpower are instruments.³²

The term "race" is itself a false nineteenth century fiction, whereas "ethnicity" with its assumed biological meaning is the twentieth century photocopy of the term.

---

²⁹ Turner, Bryan S. & Arslan, Berna Zengin. (2011). "Shari'a and legal pluralism in the West". *European Journal of Social Theory*. 14, 2. 139-159.

³⁰ The reason for this is that the evolution of the modern state as of the foundation of the Westphalian order has been based on determining the borders between the Self and the Other. These definitions both determine and shape the social fiber and evolve the definitions of the Other as well as policies to be implemented against the Other.

³¹ Baumann, Gerd. (2006). *Çokkültürlülük Bilmececi Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek*. Işıl Demirakın (Trans.). Ankara: Dost Yay., p. 25.

³² *ibid.*, p. 27.

Genetic differences among people³³ are too small to cause the cultural differences we know. In Social Sciences, “slippery identity” or “contextual ethnicity” is mentioned. Ethnic identities therefore are nothing more than ethnic identity determinations frozen in time.³⁴ Identities are not found frozen in time; they transform in life practices or in terms of meaning depending on conditions of the relevant period. Everything about identity – assumptions about appearance, ideologies, etc. – change, transform or even disappear in time.

The third corner of the multicultural triangle is religion for two reasons. First is that religions are related to life and death, good and bad, success or failure, or in other words, relative abstract themes such as the meaning of life and morality³⁵.

Multicultural society is not a patchy fabric of a few fixed cultural identities, but a flexible network of intersecting mutual identifications that are always situational. And second reason is that it can be determined which cultures can be recognized as valid and which ones are disavowable when culture is considered as a discursive process rather than an inventory of rules. It is not any tangible culture that needs to be recognized. Instead, it is the dialogue-based nature of all identities and as a result, different cultural identities are or sooner or later will be able to identify the tangible borders of each other in a multicultural society.³⁶

Multiculturalism has found widespread favor and has become the official ideology of anti-racists groups as well as community workers. It has become more widespread grounding on the idea of cultural relativity propounding that all cultures are of equal value.³⁷

Habermas describes a democracy project where universally-shared, recognized and associated cultural differences may be combined to support a culture and

---

³³ With gene mapping, it was observed that 99% of human gene maps are similar. In addition, the emergence of experimental psychology showed that behaviors can be changed. Developments in neurology that enabled mapping of certain mental processes revealed that synapse connections are re-shaped or disappeared according to the changes in individuals’ knowledge maps. And the framework called culture is completely related to the knowledge schemes in the mind.

³⁴ *ibid.*, p. 28.

³⁵ *ibid.*, pp. 28-29.

³⁶ *ibid.*, pp. 119-120.

³⁷ Schnapper, Dominique. (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*. Ayşegül Sönmezay (Trans.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., p. 407.

communication can be established between various groups in arguing that liberal and social theory approaches present an impartial public space. Among the approaches to multiculturalism, today's situation concentrates on normative problems with regard to political and legal issues. Habermas has a critical approach to both liberal and collectivist approach. Liberalism presumes the state to be color-blind against differences and provides everyone equally the freedom of movement in their own living spaces. And it gives equal rights to everyone to make changes in order to develop their identities independently from collective identities. Collectivism defends human rights; however, it makes concessions to the state in this regard and grants the state the authority to intervene in the processes of identity change or improvement if necessary. For instance, intervention is expected in situations where national, ethnic, cultural or religious minorities are threatened with their life. One way to describe the position of Habermas is to correlate the universal structural principles of liberal and collectivist approaches and particularistic contents of political communities. Habermas puts forward sustaining the legal order of any community against liberalism in an *ethically impregnated* way. Against collectivism, he argues that constitutional states should ensure that sub-cultures and collective identities have equal rights in cultural membership and exist equally in political terms with regard to cautiously shared political culture and common civil identity.³⁸

1.1. Will Kymlicka's Theory of Multiculturalism

Will Kymlicka's Theory of Multiculturalism is based on offering explanatory models and answers to issues of multiculturalism over certain situations. Yet, it is necessary to state at the beginning that Kymlicka's theory – as he mentions – is far from being implementable to every country in the similar manner. Multiculturalism in every country depends on various variables and answers differ on the basis of their situation and historical memory.

---

³⁸ Habermas, Jürgen. (1995). "ADDRESS: Multiculturalism and the Liberal State". *Stanford Law Review*. 47, 5. 849-853.

In his theory, Kymlicka propounds a Liberal Multiculturalist Theory and explores the obstacles faced in acquiring collectivist culture, limiting the frame with multinational and multi-ethnic states and migrant groups.

Kymlicka's theory is regarded as a midway between culturalism and liberalism. Kymlicka distinguished three different types of liberally legitimized group rights: 1) right of self-government, 2) Multi-ethnic rights (for instance, Sikhs in England are exempt from the obligation to wear helmets when riding motorcycles as they have to wear headgears as required by their religious belief), and 3) Rights for group representation (positive discrimination or special parliament quota, etc.).³⁹

What should be done in case there is a need for partial or full change in the interaction between individual and society, sub group/community and society or individual and group? Kymlicka partially provides an answer to this question through “*internal restrictions*” (the mechanism to prevent negativities in a group) and “*external protection*”.

Collectivist culture refers to social spheres of civil and public spaces where individuals and groups can make sense of their existence and enjoy their own identity. It also points out at a culture that enables meaningful lifestyles with all human activities including social, educational, religious, entertainment and economic fields. Kymlicka uses *culture* as a synonym of “nation” or “people”; in other words, it is “a community who has lineage bonds, shares the same language and history and lives in a more or less defined piece of land or country in corporate terms”.⁴⁰

Kymlicka touches upon the gaps in approaches based on Human rights and offers integration of collective rights in a way that will bridge these gaps. He further underscores that these problems or deficiencies affect each other in a holistic manner and that they cannot be considered individually. He focuses on the idea that individual rights – since individuals exist in a group/community – would not be fully understood without taking into consideration the collective rights.

---

³⁹ Stjemfelt, Frederik. (2012). “Liberal Multiculturalism as Political Philosophy: Will Kymlicka” . Illionis: *The Monist*. 95, 1. 49-71.

⁴⁰ Kymlicka, Will. (1998). *Çokkültürlü Yurttaşlık*. Abdullah Yılmaz. (Trans.) İstanbul: Ayrıntı Yay., p. 49.

In order to find a righteous solution to some of the most important and controversial problems about cultural minorities, he argues that “it is necessary to add a theory of minority rights to the traditional human rights principles”.⁴¹ Kymlicka bases his theory on two important groups: national groups in the position of minorities in multinational states and groups that have different ethnicities in multi-ethnic states.

In the case of multi-ethnicity, the effort to increase economic and social welfare is an important factor for migrants to move to developed countries. With the purpose of fulfilling their needs with regard to unemployment, education and health issues, migrants face another problem when they solve these problems which is the adaptation to collectivist culture. Even though migrants’ environment, basic welfare level and social areas are sufficient at certain levels in source countries, the fact that they lack such areas in target countries reveals certain problems that are associated with identity. And people are more aggressive in and focus more on solving problems with ever-growing effect. Identity issues that they are not aware in their own countries aggravate in countries where they migrate. This situation manifests itself in cases such as “in England, Sikhs demand wearing headgear due to their religious belief, while Muslim women in France demand wearing headscarves in schools”.

As per the issue of national minority, people face similar problems related to collectivist culture as they move from a country where they were sovereign to one that is not under their national sovereignty due to reasons such as invasion, war, agreement, colonization or recolonization. Their problems are deeper than those of ethnic groups. Therefore, sovereign powers may need to tackle the history objectively and critically to make necessary arrangements. For example, is a transfer of national sovereignty carried out voluntarily or forcefully? Is sufficient representation of parties provided during agreements? Is it possible to attain related documents? Answers to such questions may present a road map for the necessary actions to be taken for a national minority. In cases where historical data is not

---

⁴¹ *ibid.*, p. 31.

attainable or there is not any historical agreement, issues related to national minorities will be tackled on the basis of the equality argument.

The problems of national minorities and ethnic groups mentioned by Kymlicka are identified as “facing obstacles in accessing collectivist cultures” (Kymlicka, 1998, p. 308). Minority rights should not allow a group to dominate other groups. In other words, liberals should strive for equality among groups as well as freedom and equality within groups. If liberalism is to become free of being meaningless in many parts of the world, then it needs to give place to these rights.⁴²

Freedom, above all, is our ability to discover and reconsider the lifestyles provided by our culture of collectivism.⁴³ Liberalism rises on the basis of commitment to equality of opportunity – or equal opportunity to access educational and economic means as much as courts, state services and democratic institutions – however, what renders such an equality possible is the spread of a common language and common institutions across the society.⁴⁴

It is essential to take the importance of belonging to collectivist culture seriously and any suggestion that makes freedom and equality impossible in a collectivist culture is not consistent with liberalism.⁴⁵

Kymlicka summarizes his theory as follows: “...the purpose of the liberal minority rights theory is to determine fair conditions for integrating migrants and to ensure that national minorities sustain their existence as separate societies”.⁴⁶

Yet, Kymlicka’s distinction of national minorities and ethnic groups bears certain missing points. When considering the multicultural situation as cultural islets, there are cultural islets in a society even if there are not any national minorities or ethnic groups. At the very least, there are those who do not feel belonging to the current dominant collectivist culture (people with different cultural environment, homosexuals, different religious or political circles, so on and so forth).

---

⁴² *ibid.*, p. 294.

⁴³ *ibid.*, p. 302.

⁴⁴ *ibid.*, p. 302.

⁴⁵ *ibid.*, p. 302.

⁴⁶ *ibid.*, p. 305.

Another criticism that may be directed to Kymlicka's theory is that the term collectivist culture is limited only to minorities, ethnic groups and migrants. In reality, though, dominant cultures are also collectivist cultures. Further, dominant cultures must also be added to the equation, evaluated equally with others and fairly shared in an agonistic area so that a sustainable multicultural policy is produced.

2. The Position of Kurds in Turkey in Cultural Terms and the Turkish Culture

Culture is composed of various factors such as emotions, thoughts, language, arts and lifestyle that are valid and traditionalized in a community. For instance, folk songs sung during weddings or henna nights in Turkey are quite common. Despite differences across regions (for example, zeibek in the Aegean, seimen in Ankara, horon in the Black Sea, halay in Anatolia, halay and zilgit/ululation in the East), these are all reflections of the Turkish cultural mosaic. It is seen everywhere in Turkey that brides apply henna in their henna night as a tradition. Or grooms receive light punches on their back before entering the bridal chamber. Folk songs are sung differently in each region, yet the fire releasing different shapes of smoke is one and only: the Turkish culture. There are proverbs and idioms reflecting the common culture. Hearts beat with the same excitement in national games. And hearts are torn out with the same grief when a soldier falls a martyr. Skin or eyes may be of different colors, but the color of tears is the same, so is the joy. From Mete Khan to Seljuq and Ottomans, the same historical reflections are envisaged. Patterns of carpets are similar. They call thin bread *shepit* in Afyon, while *lavash* in Urfa. Turkish Nation is composed of 84 million people with the same feature mingled with the same culture.

Despite so many common points, there are also those who are discriminatory rather than embracing differences as diversity. However, the existing problems would be solved if the discourse "I am different with such and such features," was replaced by "We are the same from so many respects and these differences are our riches". Even if just a smidgen, there are some among Kurds who complain that they are unable to

live their cultural identities. There are even those who go further and claim that they are out of Turkish culture. When extremists are excluded, it will be seen that Kurds are indeed members of the Turkish Nation.

Ongoing controversies and demands for different languages and dialects – particularly Kurdish – are as follows:

- Obstacles in front of speaking, writing, teaching, broadcasting and organizing cultural events in citizens' mother languages should be removed.⁴⁷ - These obstacles are removed.
- In addition to the fact that Turkish is the official language, academic studies respecting other cultures and languages should be provided.⁴⁸ - Such studies are now provided.
- Kurdish should be second language or elective language course; public services should also be provided in Kurdish, and Kurdology institutes should be established.⁴⁹ - Public services in Kurdish have already started and academic units are established.
- It should be possible to name venues in Kurdish.⁵⁰ The right to broadcast in Kurdish should be given via private channels.⁵¹ - Kurdish plays are available in Turkish state theatres.⁵² These are all granted now.
- People in the relevant region oppose education completely in Kurdish.⁵³ Instead, they prefer elective Kurdish language course starting from

---

⁴⁷ SHP. (1989). “Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin Doğu ve Güneydoğu Sorununa Bakışı ve Çözüm Önerileri Raporu”. <https://serdargunes.files.wordpress.com/2015/08/doc49fu-ve-gc3bcneydoc49fu-raporu-chp-1989.pdf>, p. 12.

⁴⁸ *ibid.*, p. 12.

⁴⁹ Ensaroğlu, Yılmaz. & Kurban, Dilek. (2008). “Kürt Sorununun Çözümüne Dair Bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler”. İstanbul: TESEV Yayınları. http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Kurt_Sorununun_Cozumune_Dair_Bir_Yol_Haritasi_Bolgeden_Hukumete_Oneriler1.pdf, p. 6.

⁵⁰ *ibid.*, p. 19.

⁵¹ *ibid.*, p. 19.

⁵² *ibid.*, p. 19.

⁵³ Bilgiç, Mehmet Sadi. (2011). “Türkiye’de Kürt Sorununun Bazı Alt Parametrelerine İlişkin Alguların Analizi”. *Unpublished PhD thesis*. Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü., p. 197.

elementary school.⁵⁴ - Kurdish language education is already provided as an elective course.

- Some people in the region argue that teaching Kurdish language – even via elective courses – would serve to division.⁵⁵ They claim that they are already taught Kurdish at home and teaching Kurdish at school would lead to disintegration (Bilgiç, 2011, p. 197). Those who oppose teaching Kurdish and Zaza mother languages at schools underline the backwardness of these languages as well (Bilgiç, 2011, p. 198). Despite these critiques, elective Kurdish and Zaza language education is now provided.

The majority in Turkey opposes the idea of rendering Kurdish as the language of education entirely at schools, recognizing and protecting the Kurdish language within constitutional framework and announcing it as the official language (Bilgiç, 2011, p. 199). These demands belong to separatists. It is not possible in unitary structure to fulfill these demands.⁵⁶

Some people claim that names of venues and places change only in Eastern and Southeastern Anatolia. Nonetheless, names of places have changed not only in East and Southeast, but across Turkey in the history of the republic.⁵⁷ Moreover, names of residential areas may be changed via applying to the Ministry of Interior thanks to the latest legal amendments.⁵⁸

While ensuring that the Kurdish identity lives on the social ground, attention must be paid that the Turkish identity is free from the feeling of being damaged.⁵⁹ It is

---

⁵⁴ *ibid.*, p. 197.

⁵⁵ *ibid.*, p. 197.

⁵⁶ In Germany, which is a European country developed in terms of human rights and freedoms, one worker was dismissed for speaking in Turkish with a friend during break time on May 08, 2017 (Oda TV, 2017). If the right to mother language was a universal right, such a case would not be seen in Europe.

⁵⁷ TBMM. (2013). “Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu”. http://tbmm.gov.tr/komisyon/cozum_sureci/docs/cozum_kom_raporu.pdf, p. 359.

⁵⁸ *ibid.*, p. 359.

⁵⁹ Somer, Murat. (2013). “Barış Süreci ve Kürt Meselesi’nde Kimlik ve Dış Politika Riskler ve Fırsatlar”. *Orta Doğu Analiz*. 5, 57. 46-53.

necessary to quit regarding this as an issue of supra-identity and sub-identity.⁶⁰ Departing from Atatürk's definition of the Turkish Nation, it should be accepted that the dominant culture is the Turkish Nation's culture; and Kurds, Yörük/Turkmen, Manav Turks, Cherkes, Laz, Armenians and all others as the different versions of this culture should be regarded as cultural riches and parts of the mosaic constituting the culture of the Turkish Nation. Because Turkey is the Turkish Nation with 84 million. And its culture is the Turkish culture.

There are views that Kurds are coming from the Medes (the Median Empire) or from the Turan lineage, and both these assumptions pave the way for the deduction that they are intertwined with Persians.⁶¹ As a matter of fact, it can be observed the Kurdish language is predominantly composed of words from Turkish, Persian and Arabic. Published by the St. Petersburg Science Academy on the basis of the compilations prepared by Russia's Erzurum Consul Aguste Jaba in 1860, the 8378-word Kurdish dictionary mostly has Turkish, Arabic and Persian words.⁶²

Veli Sevin stated that there are Turkish grave stones in Hakkâri dating from circa 2000 B.C..⁶³ Ekrem Memiş from Afyon Kocatepe University, on the other hand, claimed that Turks entered Anatolia way before 1071.⁶⁴ Memiş uttered that there was a Turkish kingdom in circa 2000 B.C and Sevin advocated this view.⁶⁵ In Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu's words, Turkish grave stones called "*balbal*" dating back to 1200's B.C. were found in Hakkâri.⁶⁶ The traces of Eurasian steppe culture are observed in 13 stelas found in Hakkâri in 1998 and they resemble the aforementioned balbal.⁶⁷

⁶⁰ *ibid.*

⁶¹ Beşli, Murat Kamil. (2013). "Türkiye'de Kürt Sorunu ve Barış Süreci". *Unpublished master thesis.*. Beykent University SBE., p. 4.

⁶² Somuncuoğlu, Sadi. (2010). "Kürtçe üzerinde bir inceleme -I-". <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/kurtce-uzerinde-bir-inceleme-i-16317yy.htm>.

⁶³ TTK. (2008). "Hakkari'de 4 bin yıllık Türk mezarı". <http://www.ttk.gov.tr/?Page=Print&BasindaNo=375&Yer=Basinda>.

⁶⁴ *ibid.*

⁶⁵ *ibid.*

⁶⁶ NTV. "Millattan önce de Anadolu'daydık". <http://arsiv.ntv.com.tr/news/174040.asp>.

⁶⁷ Sevin, V. & Özfirat, A. (2001). "Hakkari Stelleri: Doğu Anadolu'da Savaşçı Çobanlar İlk Not". *Türk Tarih Kurumu Belleten*. 65, 243. 501-518. <http://www.ttk.gov.tr/yayinlarimiz/dergi/belleten-cilt-lxv-sayi-243-yil-2001-agustos/>.

Hakkâri is a geography where many Kurds are living today. Yet, this was a geography where Turks lived 3000 years ago according to some of the ideas given above. In addition, there is strong evidence that Kurdish is not an original but a mixed language. A Kurdish person coming from Adıyaman or Diyarbakır to Hakkâri, for example, cannot continue speaking Kurdish language and has to continue in Turkish after a few introduction sentences. This is also valid for a Kurd going to Adıyaman or Diyarbakır from Hakkâri. Furthermore, the members of the PKK speak in Turkish and their correspondence is also in Turkish language. While these facts show that Kurds have become a nation in terms of neither language nor history, it is a reality that they have not established a permanent state. Therefore, it is not in question for Kurds to obtain political autonomy or independence under today's circumstances, except their cultural rights. Kurds have not become a nation and have not established a state during the course of the history. When they were closest to establish a state, a referendum was held in the north of Iraq on September 25, 2017.⁶⁸ After this referendum, they had to retreat.

The rate of people who think they are subject to discrimination for being Kurd is 16%.⁶⁹ This is a very low rate among the Kurds. The majority of Kurds do not think that they are subject to discrimination for being Kurds.

84% of young people above 18 years of age responded the question, "What is your mother language?" as Turkish; 12.7% (13.2% of Kurds say that their mother language is Turkish) Kurdish; 1.4% as Zaza; 1.2% as Arabic, and 0.7% as other.⁷⁰ 81.33% of the respondents say they are Turkish and 9.2% say they are Kurdish and Zaza.⁷¹

---

⁶⁸ In this, they withdrew from Kirkuk with the operation of Baghdad and returned to the borders of 2003. The reason for withdrawal was that they could not unify. Kurdish forces in northern Iraq abandoned their emplacements and fled.

⁶⁹ Bilgiç, Mehmet Sadi. (2011). "Türkiye'de Kürt Sorununun Bazı Alt Parametrelerine İlişkin Algıların Analizi". *Unpublished PhD thesis*. Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü., pp. 44-45.

⁷⁰ KONDA. (2011). "Kürt Meselesinde Algı ve Beklentiler Araştırması". http://akgul.bilkent.edu.tr/Konda/2011_06_KONDA_Kurt_Meselesinde_Algı_ve_Beklentiler.pdf.

⁷¹ KONDA. (2006). "Toplumsal Yapı Araştırması". http://www.konda.com.tr/tr/raporlar/2006_09_KONDA_Toplumsal_Yapi.pdf.

Only 3.91% answered the question, “Can you live freely your identity?” saying there are legal constraints.⁷² Even though this rate very low, it is possible to argue that separatist discourses are concentrated in this group. The reason for this is that demands for having the Kurdish language as the official language and total education in mother language come from separatists. This rate is understood better when divided among groups and cadres such as Kurdish parties serving for separatism in Turkey (province/district organizations), NGO’s (organizations in provinces and universities), think tanks, KCK (*Koma Civakên Kurdistan – Union of Kurdistan Communities*) elements (popular assemblies, executive units, judicial units) (constituting 4% when considering approximately 300 thousand people and their families).

93% of the respondents stated that their mother language is Turkish.⁷³ 6% said that they have no connection with Turkish language and culture and have their own ethnic language and culture.⁷⁴ Almost half of the 15% (7.9%) who say that Kurdish is their mother language considers Turkish as their second mother language.⁷⁵

63

In the context of Kurds in particular, some of the cultural rights given to differences in general are as follows:

- Özal cancelled the Law No. 2932⁷⁶ prohibiting speaking any other language than Turkish brought in 1983⁷⁷ in the year 1992.⁷⁸ The Kurdish Newspaper

⁷² KONDA. (2006). “Toplumsal Yapı Araştırması”. http://www.konda.com.tr/tr/raporlar/2006_09_KONDA_Toplumsal_Yapi.pdf.

⁷³ Yılmaz, Hakan. (2014). “Türkiye’de Kimlikler, Kürt Sorunu ve Çözüm Süreci: Kamuoyundaki Algular ve Tutumlar”. http://aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/turkiyede_baris_sureci_kim_ne_istiyor.pdf, p. 4.

⁷⁴ *ibid*, pp. 4-5.

⁷⁵ *ibid*, p. 6.

⁷⁶ Fahrioğlu, Ferda. (2013). “Güvenlik ve Kimlik Bağlamında İnsan İhtiyaçları Teorisi’nin Türkiye’deki Kürt Sorunu’na Uygulanması”. *Unpublished master thesis*. Hacettepe University SBE., p. 55.

⁷⁷ Göngen, Mehmet Ali. (2012). “The Kurdish Question in Turkey from the European Union Perspective”. *Unpublished master thesis*. Akdeniz University SBE and Hamburg University İşletme, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Okulu., p. 22.

⁷⁸ Beşli, Murat Kamil. (2013). “Türkiye’de Kürt Sorunu ve Barış Süreci”. *Unpublished master thesis*.. Beykent University SBE., p. 19.

called Rojname started to be published by Ahmet Zeki Okçuoğlu on December 28, 1991.⁷⁹

- Free use of Kurdish language outside the public spaces was allowed.
- The first Kurdish language training course was opened in 2004 in Diyarbakır and Batman⁸⁰ and 45-minute Kurdish broadcasting started on state television TRT.⁸¹ In 2005, courses were closed by those who opened them due low number of participants.⁸²
- In 2003, the right to broadcasting in press, radio and television in Kurdish was given,⁸³ and in 2009, TRT Şeş (TRT Kürdî, with its new name) started broadcasting in Kurdish.⁸⁴ Kurdish and Arabic broadcasts started on TRT screens.⁸⁵ In 2012, the Kurdish news website, www.trtxeber.com started broadcasting.⁸⁶ Anadolu Agency, the official news agency, broadcasts in English, Arabic, French, Bosnian, Croatian, Serbian, Russian and Kurdish languages.⁸⁷ With an amendment in 2009, the right to advertise in different languages and dialects was introduced.⁸⁸ The right to broadcast in different languages and dialects was secured by the legal regulation made in 2008.⁸⁹

---

⁷⁹ Yayman, Hüseyin. (2011). “Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası”. SETA Yayınları. http://file.setav.org/Files/Pdf/20130130121531_setaturkiyenin_kurt_sorunu_hafizasi.pdf, p. 51.

⁸⁰ *ibid.*, p. 54.

⁸¹ Çapan, Fırat. (2015). “Analysis of Intra-State Conflicts: The Case Of Kurdish Issue in Turkey”. *Unpublished master thesis*. Hacettepe University SBE., pp. 65-66.

⁸² Erdem, Deniz. (2008). “Political Reforms in Turkey and EU Membership: Honor Killings and Kurdish Language Rights”. *Unpublished master thesis*. Sabancı University Sanat ve Sosyal Bilimler Enstitüsü., pp. 131-132.

⁸³ AKP. (2015a). “2002-2014 Sessiz Devrim: Türkiye’nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri”. <http://www.akparti.org.tr/upload/documents/sessiz-devrim2002-2014.pdf>, p. 115.

⁸⁴ Göngen, Mehmet Ali. (2012). “The Kurdish Question in Turkey from the European Union Perspective”. *Unpublished master thesis*. Akdeniz University SBE and Hamburg University İşletme, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Okulu., p. 22.

⁸⁵ AKP. (2015a). “2002-2014 Sessiz Devrim: Türkiye’nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri”. <http://www.akparti.org.tr/upload/documents/sessiz-devrim2002-2014.pdf>, p. 115.

⁸⁶ *ibid.*, p. 115.

⁸⁷ *ibid.*, p. 115.

⁸⁸ TBMM. (2013). “Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu”. http://tbmm.gov.tr/komisyon/cozum_sureci/docs/cozum_kom_raporu.pdf, p. 409.

⁸⁹ *ibid.*, p. 408.

- There are many Kurdish radio broadcasts at local level.⁹⁰
- To research the Kurdish language and literature, academic units are established (Mardin Artuklu University “Institute of Living Languages in Turkey”, Dicle University “Living Languages Center”, Muş Alparslan University “Department of Kurdish Language and Literature”, Bingöl University “Zaza Language Institute”).
- Kindergartens giving education in Kurdish language and various Kurdish associations are established.
- Kurds are represented in the parliament with their Kurdish identity (BDP, HDP, etc.).
- In 2003, there was no alternative other than giving Turkish names to children.⁹¹ With an amendment, the barriers were lifted, and names can be given in different languages now.⁹² Children are given Kurdish names, while local residential areas may also be named in Kurdish via application.⁹³ On March 13, 2014, the barriers in front of giving the old names of villages back were lifted.⁹⁴
- In 2011, the right to defense in courts in local language was provided.⁹⁵ In January 2013, Defendants were granted the right to speak the language they would better defend themselves.⁹⁶
- In 2009, it was made possible to speak in languages other than Turkish on the phone or face to face when convicts or their visitors declare that they cannot

---

⁹⁰ Yayman, Hüseyin. (2011). “Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası”. SETA Yayınları. http://file.setav.org/Files/Pdf/20130130121531_setaturkiyenin_kurt_sorunu_hafizasi.pdf, p. 60.

⁹¹ AKP. (2015a). “2002-2014 Sessiz Devrim: Türkiye’nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri”. <http://www.akparti.org.tr/upload/documents/sessiz-devrim2002-2014.pdf>, p. 116.

⁹² *ibid.*, p. 116.

⁹³ Yayman, Hüseyin. (2011). “Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası”. SETA Yayınları. http://file.setav.org/Files/Pdf/20130130121531_setaturkiyenin_kurt_sorunu_hafizasi.pdf, p. 61.

⁹⁴ AKP. (2015a). “2002-2014 Sessiz Devrim: Türkiye’nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri”. <http://www.akparti.org.tr/upload/documents/sessiz-devrim2002-2014.pdf>, p. 54.

⁹⁵ Çapan, Fırat. (2015). “Analysis of Intra-State Conflicts: The Case Of Kurdish Issue in Turkey”. *Unpublished master thesis*. Hacettepe University SBE., pp. 65-66.

⁹⁶ AKP. (2015a). “2002-2014 Sessiz Devrim: Türkiye’nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri”. <http://www.akparti.org.tr/upload/documents/sessiz-devrim2002-2014.pdf>, p. 97.

speak Turkish.⁹⁷ In 2011, prisoners were given permission to speak in their mother language in prisons.⁹⁸

- Kurdish was started to be used in courts and local administrations.⁹⁹
- In secondary education, elective courses can be taught in different languages and dialects.¹⁰⁰ Furthermore, private schools can also be opened.¹⁰¹ The same is valid for kindergartens giving education in Kurdish language.¹⁰²
- Prohibitions against cinema, political propaganda, music and video works in languages other than Turkish were lifted.¹⁰³ Activities within this framework are supported.¹⁰⁴
- Those who were deprived of their citizenship were returned their rights.¹⁰⁵ Old names are given back to residential areas.¹⁰⁶
- NGO names containing the Kurdish word (Kurd-Kav, etc.) can be used.¹⁰⁷
- The Ministry of Culture and Tourism printed “Mem û Zin”, “Melaye Cizîrî Divan”, and Assyrian Mor Efrem’s Poems named as ‘Holy Spirit’s Pipe’ by the Church Ancestors”.¹⁰⁸ In the 2012-2013 theatre season, the Kurdish play

---

⁹⁷ *ibid.*, p. 116.

⁹⁸ Çapan, Fırat. (2015). “Analysis of Intra-State Conflicts: The Case Of Kurdish Issue in Turkey”. *Unpublished master thesis*. Hacettepe University SBE., pp. 65-66.

⁹⁹ İHH İnsani Yardım Vakfı. (2014). “İHH’den Kürt Meselesi ve Çözüm Süreci Bildirisi”, <https://www.ihh.org.tr/haber/ihhdan-kurt-meselesi-ve-cozum-sureci-bildirisi-2620>.

¹⁰⁰ AKP. (2015b). “7 Haziran 2015 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi”. <http://www.akparti.org.tr/upload/documents/1-demokratiklesme.pdf>.

¹⁰¹ *ibid.*

¹⁰² Kurubaş, Erol. (2012). “Kürt Sorununun Çözüm Mantığını Anlamak: Zorluklar, Zorunluluklar ve İdealler”. Rapor No: 2012-2, Ankara: Ankara Strateji Enstitüsü Yayınları. https://serdargunes.files.wordpress.com/2015/08/kurt-sorununun-cozum-mantigini-anlamak_2012.pdf. pp, 40-41.

¹⁰³ AKP. (2015b). “7 Haziran 2015 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi”. <http://www.akparti.org.tr/upload/documents/1-demokratiklesme.pdf>.

¹⁰⁴ *ibid.*

¹⁰⁵ *ibid.*

¹⁰⁶ *ibid.*

¹⁰⁷ Erdem, Deniz. (2008). “Political Reforms in Turkey and EU Membership: Honor Killings and Kurdish Language Rights”. *Unpublished master thesis*. Sabancı University Sanat ve Sosyal Bilimler Enstitüsü., p. 134.

¹⁰⁸ AKP. (2015a). “2002-2014 Sessiz Devrim: Türkiye’nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri”. <http://www.akparti.org.tr/upload/documents/sessiz-devrim2002-2014.pdf>, p. 121.

“Mem and Zin” was presented in Van State Theatre.¹⁰⁹ Movies with abundant amount of Kurdish (*İki Dil Bir Bavul/Two Languages and a Case, Annemin Şarkısı/My Mother’s Song*) and Armenian (*Yitik Kuşlar/Lost Birds*) dialogues were financially reinforced by the Cinema Support Board.¹¹⁰ An album with Kurdish folk songs was produced by Diyarbakır Governorate and TRT schools.¹¹¹ Kurdish-Turkish and Turkish-Kurdish dictionary was published in 2014.¹¹² “Fakî-yi Teyran Divan” was published in Turkish and Kurdish in 2014.¹¹³

- In the Turkish Grand National Assembly, Kurdish language was added to the section of languages spoken.¹¹⁴
- Kurdish interpreters started to be employed by administrative units when needed.¹¹⁵ Kurdish and Zaza-speaking staff were employed at the call center of the Diyarbakır Governorate.¹¹⁶
- Since 2012, local religious men (*mele*) have been employed as official religious officials.¹¹⁷

67

Another example is the Turkish and Kurdish *Hacivat and Karagöz* play in Hakkâri performed for the festival of Ramadan.¹¹⁸ There is no obstacle for local governments to carry out their socio-cultural activities in a language other than Turkish.

Among such supportive activities, there is also the opportunity to have entire education in mother languages as well as using a language other than Turkish in

¹⁰⁹ *ibid.*, p. 121.

¹¹⁰ *ibid.*, p. 121.

¹¹¹ *ibid.*, p. 121.

¹¹² *ibid.*, p. 121.

¹¹³ *ibid.*, p. 121.

¹¹⁴ *ibid.*, p. 121.

¹¹⁵ *ibid.*, p. 121.

¹¹⁶ TBMM. (2013). “Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu”. http://tbmm.gov.tr/komisyon/cozum_sureci/docs/cozum_kom_raporu.pdf, p. 410.

¹¹⁷ AKP. (2015a). “2002-2014 Sessiz Devrim: Türkiye’nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri”. <http://www.akparti.org.tr/upload/documents/sessiz-devrim2002-2014.pdf>, p. 123.

¹¹⁸ Hakkâri Haber TV. (2017). “Burası Taksim değil Hakkari!”. <http://www.hakkarihabertv.com/burasi-taksim-degil-hakkari-34388h.htm>.

official written documents.¹¹⁹ These two facts are mostly expressed by separatist Kurds rather than the majority of Kurds with the aim of material / spiritual exploit and consolidation of their positions. If official correspondence and the use of non-Turkish language in the whole education system is allowed, it may start the process leading to division. Whereas the Republic of Turkey is a unitary nation state. The official language and the language of education are Turkish.

Atatürk said, “The people of Turkey who established the Republic of Turkey are called the Turkish Nation”. The expression of Turk here does not imply only a single race. For example, it is not reference only to descendants of Kayı Tribe or Yörük/Turkmen. Turkishness is an identity embracing everyone who feels as a Turk regardless of race. Membership to this nation does not necessarily have to be through lineage. The concept of nation does not have to be based on lineage or ancestry. For instance, American nation is not composed of a single lineage. There must be lineage bonds, however, for a race/tribe/clan/family etc. Yet, nation means common history, culture and vision of a common future. Kindredship is not a condition to be a member of the Turkish Nation.

In the Ottoman era, it was said, “He/she became Turkish” for a person who converted into Islam in Europe. The Ottoman State was run with Turkish culture and 2000-year old Turkish state tradition. In the last period of the Ottoman Empire, poems and writings discrediting Turks were published. However, Turkishness came forward together with the movement of nationalism. It would not be expected that another nation would come forward in the Ottoman, which was a Turkish state. And together with the War of Independence, all families/tribes/clans/seigniories composing the Turkish Nation united to form a single fist. Thus, Atatürk said, “The people of Turkey who established the Republic of Turkey are called the Turkish Nation. How happy is s/he who can say I am a Turk!” As certain authors note, Turkishness is not an expression of racism. Nations do not come from a single race.

---

¹¹⁹ Kurubaş, Erol. (2012). “Kürt Sorununun Çözüm Mantığını Anlamak: Zorluklar, Zorunluluklar ve İdealler”. Rapor No: 2012-2, Ankara: Ankara Strateji Enstitüsü Yayınları. https://serdargunes.files.wordpress.com/2015/08/kurt-sorununun-cozum-mantigini-anlamak_2012.pdf, pp. 40-41.

The age of empires emerged as a result of intermingling of races. Nations living under empires in the history established their own countries in the age of nationalism to continue their existence. And during the course of the history, Turks established 17 great states. Small states in the size of seigniories are not counted in this number. The nations that proved themselves in the history scene were able to survive in the modern period as well. Others are mixed into countries as different cultural communities. Considering the number of cultural communities across the world, each community can only establish their own national state through a world-scale disintegration of countries to form small city states. And this is not a rational or real possibility. Therefore, cultural communities have to sustain their existence in their current countries.

Modernity has brought along standardization on a global scale. Particularly the state centralism and standardization imposed by the Realist international system in during the period of the Cold War resulted in states ignoring the differences in their countries. Differences were accepted in countries such as the USA, Canada, Britain, France and Germany through extensive challenges and struggles. After the end of the Cold War, the acceptance of differences resulted in granting people certain rights. In this regard, fundamental human rights, cultural rights and political rights were gradually granted.

From 1983, when the ban on using languages other than Turkish was brought by Turgut Özal, to 1992 when it was lifted, not any cultural right was granted to Kurds. In 2000s, the majority of the cultural rights were granted. Kurds are not perceived as a separate nation in Turkey, but they are regarded as a congregation/*community* living in the country with cultural and language differences.

Another issue about Kurds is that they have not demonstrated the ability to establish a state in history. Henceforth, they have lived in other states throughout history. In this case, they need to have a separate state to fulfill their demands for rendering Kurdish the official language as well as the language of education; however this is only possible through critical events such as intra-state war. Other than that, the majority of cultural demands of Kurds in Turkey are fulfilled.

According to Gökalp, Turkishness is independent from the concept of race and it is a moral identity composed of a common social memory, traditions and customs.¹²⁰ There cannot be an identity such as being from Turkey, as Turkey refers to a place. Thus, it is the response given to the question, “Where are you from?” The question, “Who are you”? refers to identities, though. Expressions such as Turkish citizen, membership to the Turkish Nation, or Yörük, Turkmen, Zaza, Kurd, Cherkes, Laz, Armenian, Jewish, Bosnian lineage/family, Muslim, Christian, or Jewish, etc. may refer to identity. Thus, the Turkish identity, as stated by some, is not membership to only a single ethnic origin. In other words, it does not only mean membership to Yörük/Turkmen or Kayı seigniory. Turkishness is the name written by uniting seigniories/lineages during the course of the history.

Nevertheless, those who cannot find themselves in the identity of the Turkish nation can be respected as long as they do not harm the Turkish identity and unity. It is not possible to force any person into an identity. There is not much to say about those who do not want to be a partner in the success and sources of honor in the Turkish history. All individuals and communities living in the Republic of Turkey are Turkish citizens in legal terms even if they do not feel belonging to the Turkish identity. This definition of citizenship draws a legal framework. But it does not bring any limits with regard to identity. As expressions such as American, French or German citizen are legal terms, Turkish citizenship is also a legal term.

In the present multicultural age, the majority of rights that cannot be found in the dominant culture within nation-states are the cultural rights. Apart from that, equality before the law and state is provided by the expression of Turkish citizenship. Basic human rights are provided to all citizens. However, there are economic and social problems. Yet, this can be seen in all regions with similar rates of distributions. Eastern and Southeastern Anatolian regions are not deliberately left backward. As

---

¹²⁰ Çeliktürk, Tansel. (2011). “1989’den 2009 Yılına, Kürt Sorunu’na İlişkin Kamuoyuna Sunulan Raporların ve Açılımların Çokkültürlülük Literatürü Kapsamında Değerlendirilmesi”. *Unpublished master thesis*. Pamukkale SBE. p. 187.

per cultural rights, almost all of these rights required by multiculturalism are granted to people.

In summary, entire education in mother language is not a universal right; and a second official language is not a right, but interest/ideology; recognition of different identities in constitution is not a right but interest/ideology. These three are invalid/illegitimate demands.

According to the Multiculturalism approach, the legitimacy of a community is unlimited unless it encroaches on the boundaries of another. The aforementioned three demands are outside the legitimate border. Yet, legitimate demands within the cultural boundaries have already been achieved in Turkey in the context of the Multicultural Approach.

Conclusion: Analysis of the Kurdish Issue in the Context of Multiculturalism

Kurds are not national minority in the context of the Kurdish Issue. However, they pose a different ethnicity in the context of cultural differences. This ethnicity is not very different from the dominant collectivist culture. Nonetheless, they are a different ethnicity in cultural sense as they define themselves differently.

As it is seen in the article, the majority of cultural needs of Kurds in Turkey are met. For example, obstacles in front of speaking other languages in public spaces (hospitals, post offices, banks, courts, prisons) are lifted. In addition, they have the opportunity to establish foundations – associations by use of their mother language. A policy far from assimilation is implemented with the use of Kurdish language in public spaces. In this context, the Kurdish question has turned out independent from ethnicity. In other words, the problems experienced by the Kurds are similar to those faced by the general society. Even though the Kurds' economic (unemployment), social (education and healthcare) and security (PKK terror) problems are deeper than the rest, this does not change the fact that the Kurdish Issue is independent from ethnicity. In the context of multiculturalism, rights brought by multiculturalism are granted to Kurds in Turkey.

There is the mechanism of internal restrictions and external protections in Kymlicka's theory of multiculturalism. According to this mechanism, a sub-group (for example, Kurds) are under protection against any negative situation that may be imposed by the dominant culture. Furthermore, it is prevented that this sub-group exercise oppression within itself or implements negative policies. For instance, there are internal regulations to prevent child marriage which is very common among Kurds. Besides, barriers to speak Kurdish/Zaza language in public spaces are lifted and thereby, hinders in front of sustaining the Kurdish culture are also removed. And this ensures external protection.

Kymlicka propounds three groups of rights: 1) Right of self-government, 2) Multi-ethnic rights, and 3) Rights for group representation.

Looking at these rights in terms of Kurds, the following points stand out:

- Kurds have the right to self-government through representation in the parliament (HDP) and by strengthening the local governments.
- They can wear their traditional clothes (especially at weddings, sometimes as civilians). This falls under the category of multiethnicity rights.
- As per positive discrimination, it can be observed that those who cannot speak any other language than Kurdish are provided with the right to speak in their mother language in public spaces. And this constitutes their right of group representation.

Unity of diversity, (*in one many*), presented in the context of living collective culture is provided and ensured in the Turkish nation state. Not only those who do not feel belonging to the Turkish culture, but also non-Muslims, Armenians or Kurds/Zaza can find living spaces in the Turkish culture.

From the perspective of the argument that a culture is free to the extent that it does not threaten another culture's living space – it is necessary to limit such a culture if it poses a threat – it can be stated that multiculturalism reaches its limit in case the values of Turkish culture are threatened (for example, by rendering the Kurdish

language as the official language or the language of education in whole). In this context, freedom to use language is given to Kurds (in public spaces or by teaching the Kurdish/Zaza language); while demands that would harm the Turkish culture (education in mother language as a whole and demands for official language) are not legitimate in the context of multiculturalism.

Evaluating the cultural rights given to Kurds in Turkey, it can be uttered that Kurds are not “adjuncts to the state”. They have shown their existence in every platform (as president, doctor, judge, engineer, lawyer, member of parliament, sportsmen/sportswomen, artist, etc.) and have found a place for themselves in the dominant culture. In addition, it will be observed that they are not “adjuncts to the state” looking at the intensity of kinship relations and distribution of Kurdish population in Turkey.

References

- AKP. (2015a). “2002-2014 Sessiz Devrim: Türkiye’nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri”. Retrieved December, 10 2017, from <http://www.akparti.org.tr/upload/documents/sessiz-devrim2002-2014.pdf>.
- AKP. (2015b). “7 Haziran 2015 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi”. Retrieved December, 10 2017, from <http://www.akparti.org.tr/upload/documents/1-demokratiklesme.pdf>.
- Baumann, Gerd. (2006). *Çokkültürlülük Bilmecesi Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek*. Işıl Demirakın (Trans.). Ankara: Dost Yay.
- Benhabib, Seyla. (2006). *Ötekilerin Hakları Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar*. Berna Akkıyal (Trans.). İletişim Yay.
- Beşli, Murat Kamil. (2013). “Türkiye’de Kürt Sorunu ve Barış Süreci”. *Unpublished master thesis*. Beykent University SBE.
- Bilgiç, Mehmet Sadi. (2011). “Türkiye’de Kürt Sorununun Bazı Alt Parametrelerine İlişkin Algıların Analizi”. *Unpublished PhD thesis*. Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü.

- Çapan, Fırat. (2015). "Analysis of Intra-State Conflicts: The Case Of Kurdish Issue in Turkey". *Unpublished master thesis*. Hacettepe University SBE.
- Çeliktürk, Tansel. (2011). "1989'dan 2009 Yılına, Kürt Sorunu'na İlişkin Kamuoyuna Sunulan Raporların ve Açılımların Çokkültürlülük Literatürü Kapsamında Değerlendirilmesi". *Unpublished master thesis*. Pamukkale SBE.
- Ensaroğlu, Yılmaz. & Kurban, Dilek. (2008). "Kürt Sorununun Çözümüne Dair Bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler". İstanbul: TESEV Yayınları. Retrieved December, 10 2017, from http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Kurt_Sorununun_Cozumune_Dair_Bir_Yol_Haritasi_Bolgeden_Hukumete_Oneriler1.pdf.
- Erdem, Deniz. (2008). "Political Reforms in Turkey and EU Membership: Honor Killings and Kurdish Language Rights". *Unpublished master thesis*. Sabancı University Sanat ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fahrioğlu, Ferda. (2013). "Güvenlik ve Kimlik Bağlamında İnsan İhtiyaçları Teorisi'nin Türkiye'deki Kürt Sorunu'na Uygulanması". *Unpublished master thesis*. Hacettepe University SBE.
- Göngen, Mehmet Ali. (2012). "The Kurdish Question in Turkey from the European Union Perspective". *Unpublished master thesis*. Akdeniz University SBE and Hamburg University İşletme, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Okulu.
- Habermas, Jürgen. (1995). "ADDRESS: Multiculturalism and the Liberal State". *Stanford Law Review*. 47, 5. 849-853.
- Hakkâri Haber TV. (2017). "Burası Taksim değil Hakkari!". Retrieved December, 10 2017, from <http://www.hakkarihabertv.com/burasi-taksim-degil-hakkari-34388h.htm>.
- İHH İnsani Yardım Vakfı. (2014). "İHH'dan Kürt Meselesi ve Çözüm Süreci Bildirisi", Retrieved December, 10 2017, from <https://www.ihh.org.tr/haber/ihhdan-kurt-meselesi-ve-cozum-sureci-bildirisi-2620>.

- Kalliny, Morris & Ghanem, Salma. (2010). “Teknolojinin Arap İletişim Tarzına Etkisi”. Gülüm Şener (Trans.). Zeynep Karahan & Can Bilgili (Ed.). *Kırılan Kalıplar 2: Kültürlerarası İletişim, Çokkültürlülük*. İstanbul: Beta Yay.
- Karahan, Zeynep Uslu. (2010). “Tarihin Siyam İkiizleri Türkler, Kürtler ve Medya”. Zeynep Karahan & Can Bilgili (Ed.). *Kırılan Kalıplar 2: Kültürlerarası İletişim, Çokkültürlülük*. İstanbul: Beta Yay.
- Karahan, Zeynep. & Bilgili, Can. (Ed.). (2010). *Kırılan Kalıplar 2: Kültürlerarası İletişim, Çokkültürlülük*, İstanbul: Beta Yay.
- KONDA. (2011). “Kürt Meselesinde Algı ve Beklentiler Araştırması”. Retrieved December, 10 2017, from http://akgul.bilkent.edu.tr/Konda/2011_06_KONDA_Kurt_Meselesinde_Algı_ve_Beklentiler.pdf.
- KONDA. (2006). “Toplumsal Yapı Araştırması”. Retrieved December, 10 2017, from http://www.konda.com.tr/tr/raporlar/2006_09_KONDA_Toplumsal_Yapi.pdf.
- Kurubaş, Erol. (2012). “Kürt Sorununun Çözüm Mantığını Anlamak: Zorluklar, Zorunluluklar ve İdealler”. Rapor No: 2012-2, Ankara: Ankara Strateji Enstitüsü Yayınları. Retrieved December, 10 2017, from https://serdargunes.files.wordpress.com/2015/08/kurt-sorununun-cozum-mantigini-anlamak_2012.pdf.
- Kymlicka, Will (1998). *Çokkültürlü Yurttaşlık*. Abdullah Yılmaz. (Trans.) İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Meer, Nasar. (2010). *Citizenship, Identity and the Politics of Multiculturalism, The rise of Muslim Consciousness*. UK: Palgrave Macmillan.
- NTV. “Millattan önce de Anadolu'daydık”. Retrieved December, 10 2017, from <http://arsiv.ntv.com.tr/news/174040.asp>.
- Oda TV. (2017). “Ünlü lokanta molada Türkçe konuştu diye çalışanını kovdu”. Retrieved December, 10 2017, from <http://odatv.com/unlu-lokanta-molada-turkce-konustu-diye-calisanini-kovdu-0710171200.html>.

- Preiss, Joshua Broady. (2011). "Multiculturalism and Equal Human Dignity: An Essay on Bhikhu Parekh". *Springer Science & Business Media B.V. 2011*. 141-156.
- Qin, Xiao-lei. (2011). "Multiculturalism in the Current American Society". *US-China Foreign Language*. 9, 10. 666-672.
- Roper, Larry D. (2011). "Supervising Across Cultures: Navigating Diversity and Multiculturalism". *New Directions For Student Services*. Wiley Periodicals. no. 136. 69-80.
- Schnapper, Dominique. (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*. Ayşegül Sönmezay (Trans.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.
- Sevin, V. & Özfirat, A. (2001). "Hakkari Stelleri: Doğu Anadolu'da Savaşçı Çobanlar İlk Not". *Türk Tarih Kurumu Belleten*. 65, 243. 501-518. Retrieved December, 10 2017, from <http://www.ttk.gov.tr/yayinlarimiz/dergi/belleten-cilt-lxv-sayi-243-yil-2001-agustos/>.
- SHP. (1989). "Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin Doğu ve Güneydoğu Sorununa Bakışı ve Çözüm Önerileri Raporu". Retrieved December, 10 2017, from <https://serdargunes.files.wordpress.com/2015/08/doc49fu-ve-gc3bcneydoc49fu-raporu-chp-1989.pdf>.
- Somer, Murat. (2013). "Barış Süreci ve Kürt Meselesi'nde Kimlik ve Dış Politika Riskler ve Fırsatlar". *Ortadoğu Analiz*. 5, 57. 46-53.
- Somuncuoğlu, Sadi. (2010). "Kürtçe üzerinde bir inceleme -I-". Retrieved December, 10 2017, from <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/kurtce-uzerinde-bir-inceleme-i-16317yy.htm>.
- Stjemfelt, Frederik. (2012). "Liberal Multiculturalism as Political Philosophy: Will Kymlicka". *Illionis: The Monist*. 95, 1. 49-71.
- Sultangazi Gazetesi. (2016). "Hakkari'de 4 Bin Yıllık Türk Mezarı bulundu...". Retrieved December, 10 2017, from

<http://www.sultangazigazetesi.com/haber/hakkaride-4-bin-yillik-turk-mezari-bulundu-44169.html>.

Tatel, Carlos P. “Non-Western Peoples as Filipinos: Mediating Notions of “Otherness” in Photographs from the National Geographic Magazine in the Early 20 the Century”. *Asian Anthropology*. Chinese University Press. 61-78.

TBMM. (2013). “Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu”. Retrieved December, 10 2017, from http://tbmm.gov.tr/komisyon/cozum_sureci/docs/cozum_kom_raporu.pdf.

TTK. (2008). “Hakkari’de 4 bin yıllık Türk mezarı”. Retrieved December, 10 2017, from <http://www.ttk.gov.tr/?Page=Print&BasindaNo=375&Yer=Basinda>.

Turner, Bryan S. & Arslan, Berna Zengin. (2011). “Shari’a and legal pluralism in the West”. *European Journal of Social Theory*. 14, 2. 139-159.

UNESCO. (2009). “UNESCO World Report No. 2: Investing in Cultural Diversity and Intercultural Dialogue”. Paris.

Yayman, Hüseyin. (2011). “Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası”. SETA Yayınları. Retrieved December, 10 2017, from http://file.setav.org/Files/Pdf/20130130121531_setaturkiyenin_kurt_sorunu_hafizasi.pdf.

Yılmaz, Hakan. (2014). “Türkiye’de Kimlikler, Kürt Sorunu ve Çözüm Süreci: Kamuoyundaki Algılar ve Tutumlar”. Retrieved December, 10 2017, from http://aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/turkiyede_baris_sureci_kim_ne_istiyor.pdf.

AFRİKA'NIN BÖLGESEL TERÖR SORUNU: BOKO HARAM ÜZERİNE BİR İNCELEME

*Gökhan DUMAN
**İsmet Mert ÇELİK

Öz

Günümüz dünyasında toplumların sık duyduğu ve devletlerin mücadele ettikleri terör; sözlük anlamı olan, ancak ortaya çıktığı toplumun dinamiklerine ve ilgili zaman dilimine göre tanımlanması gereken bir kavramdır. Devletler için birer ulusal sorun olarak ortaya çıkan terör örgütleri, yaptıkları eylemler ile hem militan kazanma hem de adlarını duyurma çabası içindedir. Genellikle hedef ve motivasyonlarının ne olduğuna bakılarak kategorize edilen terör örgütleri, ulusal bir sorun olarak ortaya çıktıktan sonra hedefledikleri devletin bulunduğu bölgeyi de etkileme çabası içerisine girmektedirler. Boko Haram terör örgütü üzerine gerçekleştirilen bu çalışma ile Türkçe literatürdeki kapsamlı kaynak eksikliğinin giderilmesine katkı sunmak amaçlanmaktadır. Bu kapsamda Boko Haram terör örgütünün kuruluşu, amacı ve yaptıkları eylemler hakkında literatür taramasına dayalı olarak verilecek bilgiler ile örgütün neden Nijerya'da ortaya çıktığı incelenecek ve nasıl bir bölgesel terör sorunu haline geldiği sorusuna yanıt aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nijerya, Boko Haram, Afrika

AFRICA'S REGIONAL TERRORISM PROBLEM: AN ANALYSIS ON BOKO HARAM

Abstract

Terrorism that societies frequently hear, and States fight against, is a concept which has a dictionary meaning, however; should be defined accordingly to the society and timeframe in which it emerged. Terrorist organizations, which hit the surface as national problems for the States, are trying to recruit militants and promote their names with their attacks. Terrorist organizations, which are generally categorized by analyzing their goals and motivations, are attempting to affect the region where the targeted State is located. This study aims to contribute to Turkish literature on the Boko Haram terrorist organization. By explaining the process of Boko Haram's emergence, goals and attacks following questions will be answered; why Boko Haram has emerged in Nigeria and how it has transformed to be a regional problem.

Keywords: Nigeria, Boko Haram, Africa

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, gokhan.duman@idu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7007-3542

** Yüksek Lisans Öğrencisi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, ismertcelik@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6967-1297

Giriş

Küreselleşmenin etkisiyle birlikte birbiri ile sürekli iletişim ve etkileşim içerisinde olan toplumlar; Facebook, Twitter gibi sosyal medya araçları ile birlikte, yaşanan olaylardan anında haberdar olabilir hale gelmiş ve haber iletimi noktasında coğrafi sınırlar kaybolmuş, anlamsız hale gelmiştir. Bu durum göz önüne alındığında terör denilen olgunun sadece belli bir toplumun ya da belli bir ülkenin, daha geniş anlamıyla belli bir coğrafyanın sorunu olma durumu da ortadan kalkmıştır. Coğrafi olarak nerede yaşanır yaşınsın, terör olayları gerçekleştirmelerinin hemen ardından diğer coğrafyalarda da etkisini gösterir olmuştur. Bu durum terör olaylarındaki ana hedefin ne ya da kim olduğu sorusunun yeniden sorulmasına neden olmuş ve bu yeniden sorgulama durumu ister istemez terör kavramının tanımlanmasındaki zorluğu da yeniden gündeme getirmiştir.

Terör kavramının tanımlanmasının zorluğu, uluslararası ilişkiler alanyazınında oldukça kapsamlı bir tartışma konusudur. Kavramın köklü tarihine karşın, sistematik bir kavramsallaşmanın ve buna bağlı olarak kabul edilen ortak bir tanımın eksikliği, alanyazındaki diğer çalışmaların olduğu gibi bu çalışmanın da sınırlılığını oluşturmaktadır. Ancak diğer taraftan belirtilmesi gerekmektedir ki, yapılan tartışmaların büyük oranda batı toplumlarında görülen terör sorunlarını işaret etmesi ve örnek vaka incelemelerinde ilgili coğrafyalara odaklanılmasına karşın bu çalışmanın, Türkçe alanyazınında oldukça sınırlı kapsamda araştırmalara konu olmuş olan Afrika bölgesine odaklanarak Boko Haram terör örgütünü incelemeye alması çalışmanın güçlü yönünü oluşturmaktadır. 21. yüzyılın henüz başlarında Nijerya’da ortaya çıkan ve ilk eylemlerinden bu yana gündemi meşgul eden Boko Haram terör örgütü, ilk etapta ulusal çerçevede eylemlerini sürdürmüş, ancak zamanla çevre ülkeleri de etki alanına dahil ederek birçok iç karışıklığın yaşandığı ve farklı etki alanlarına sahip devlet dışı aktörlerin bulunduğu Afrika Kıtası’nda bölgesel bir sorun haline gelmiştir. Örgütün kuruluş amacı ve eylemleri incelenerek yanıtlanacak olan Boko Haram terör örgütünün Nijerya’da nasıl ortaya çıktığı ve ulusal bir terör örgütüyken hangi dinamikler kapsamında bölgesel bir sorun haline geldiği soruları çalışmanın temel odak noktasını oluşturmaktadır. İlgili sorulara yanıt aramak üzere gerçekleştirilen bu araştırmada, ilk olarak terör kavramının ne olduğu üzerine literatür

taraması gerçekleştirilerek kavramsal çerçeve sunulmuştur. Daha sonra Çatışmanın Tırmanması Modeli kullanılarak ulusal düzeyde Nijerya incelemeye alınmış ve devletin yetersiz kurumsallaşmasının ve buna bağlı olarak sosyopolitik ve/veya sosyoekonomik koşulların devlet dışı aktörlere sağladığı hareket alanına dair incelemeler yapılarak Boko Haram terör örgütüne odaklanılmış ve sonuç bölümünde tüm bu dinamiklerin ulusal bir terör örgütünün nasıl uluslararası alanda etkin hale geldiği tartışılmıştır. Birincil kaynakların ve uluslararası raporların incelenmesi ile gerçekleştirilen literatür taramasının temel araştırma yöntemini oluşturduğu bu çalışmanın sonucunda araştırma sorularına yanıtlar sunulmuştur.

1. Kavramsal Çerçeve

Terör kavramının tanımlanmasındaki zorluğu anlamak için ilk olarak kavramın genel geçer sözlüklerde nasıl tanımlandığına bakmak gerekmektedir. Tanınmış Merriam-Webster Sözlüğü’nde bulunan açıklama, kavramın korku yaratmakta kullanıldığını söylemekte ve terör kavramını şu şekilde tanımlamaktadır; “Bir nüfusu veya hükümeti, taleplerini yerine getirmeye zorlamak için gruplar tarafından işlenen şiddet”.¹ Tarihsel süreç içerisinde terör kelimesinin anlamında birtakım genişlemeler ve değişimler yaşanmış olsa da genel anlamda kavramın belirli amaçlara ulaşmak için otoriteye, halka veya tekil kişilere yönelik terör veya şiddet araçlarının kullanılması durumunu belirttiğini söylemek yanlış olmayacaktır.² Her ne kadar sözlük anlamıyla terör kelimesinin tanımlandığı iddia edilse de bu tanımlama terör kavramı için yeterli olmamaktadır. Ortaya çıktığı dönem ve toplum şartlarına göre kavramsal tanımlamada değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Terör kelimesinin üzerinde uzlaşılmış ortak bir tanımının olmamasına sebep olarak, terimi kelime olarak açıklamaya yönelik çabaların yetersiz kalması olduğunu söylemek mümkündür. Tarihsel olarak değişimlere uğrayan terör kavramının tanımlanmasındaki zorluğu Walter Laqueur, terör yöntemlerinin sistematik olarak uygulanması şeklinde açıklanabilecek *terörizm* aracılığıyla/üzerinden kavramın sabit bir düşünce sisteminden çok bir strateji

¹“*Terror*”, Merriam-Webster, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/terror>, 18 Şubat 2020

² Gökhan Duman, “Terörü Tanımlamanın Zorluğu Üzerine Bir Analiz”, *Ekonomi ve Siyaset Üzerine Yazılar*, ed. Rükan Kutlu Korlu, Gökhan Duman, Bursa: Ekin Yayınevi, 2019, s. 87.

olmasıyla açıklamış ve şu tanımı yapmıştır; “Terörizm bir ideoloji değil, çok farklı siyasi inançlara sahip insanlar tarafından kullanılan bir stratejidir. [o] sadece bir teknik doktrin değildir. Amaç içerir ancak değer içermez.”³ Halk üzerinde korku yaratmak için uygulanan bir strateji olarak açıklanabilecek terörizm aracılığıyla terör yöntemlerini uygulayan grupların, hükümetler ya da otoriteler tarafından alınan kararları ve mevcut politikaları değiştirme amacı taşıdıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu tanımdan hareketle terör örgütünün dini mi siyasi mi olduğuna kanaat getirilirken sadece örgütün nihai amacına değil aynı zamanda örgüt yönetiminin örgüt mensuplarını motive etmek için kullandıkları söylemlere de bakmak gerekmektedir.

Terör tanımlamasının farklı zaman dilimlerinde ve farklı coğrafyalarda değişme eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür. Ancak yukarıda Walter Laqueur’un yapmış olduğu tanımlamadan yola çıkarak bir strateji olarak kullanılan terör yöntemlerinin genelde çok kültürlü, çok dinli ve etnik çeşitliliğe sahip toplumlarda ortaya çıktığını iddia etmek yanlış olmayacaktır. Etnik ve dini farklılıklar terör örgütlerinin motivasyon kaynağını oluşturmakta ve ilgili etnik, kültürel, dini ve siyasal nedenler de gruplar arasındaki temel ayrışma noktaları olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda ideojik mücadelenin devam ettiği toplumlarda terör örgütlerinin ortaya çıkmasına uygun bir zemin oluşmaktadır. Çalışmanın konusunu oluşturan Boko Haram terör örgütü de tarihsel süreç içerisinde siyasi istikrarın olmadığı, iç çatışmaların süre geldiği Nijerya’da ortaya çıkmış ve zamanla Nijerya’nın problemi olmaktan evrilerek Afrika Kıtası’nda makro ölçekli bölgesel bir problem haline gelmiştir.

Terör örgütünün hedefe koyduğu devlet yapısının geçmişi ve kurumsal kültürünün olup olmaması durumu terör örgütüne karşı verilen mücadelede belirleyici olmaktadır. Bu anlamda Afrika Kıtası’nda yer alan ülkelerin çoğunluğunun uzun süre sömürge altında kalmış, bağımsızlığını daha geç elde etmiş ve içinde bulunulan dönem itibarıyla halen kurumsallaşma mücadelesi içerisinde olan devletler olduğu görülmektedir. Güney Afrika Cumhuriyeti 1910 yılında, Mısır ise 1922 yılında bağımsızlığını

³ Walter Laquer, *Terrorism*, London: Weidenfeld & Nicolson, 1977, s. 4-5.

kazanmış ancak bunun yanında Nijerya gibi 1960 yılında ve Güney Sudan gibi 2011 yılında, görece olarak çok daha geç, bağımsızlığını elde etmiş devletler de bulunmaktadır. Afrika Kıtası özelinde ülkelerin bağımsızlık kazandıkları yıllar dönemsel olarak ele alındığında, 1955-1959 yılları arasında 7 ülkenin, 1960-1969 yılları arasında 31 ülkenin, 1970-1979 yılları arasında 8 ülkenin, 1980-1989 yılları arasında 1 ülkenin ve 1990-1999 yılları arasında ise 2 ülkenin bağımsızlığını elde ettikleri gözlemlenmektedir.⁴ Anılan dönemler ve bu dönemlerde bağımsızlık elde eden ülkelerin sayıları göz önünde bulundurulduğunda Afrika Kıtası’ndaki devletlerin kurumsallaşma süreçlerinin halen devam ettiğini söylemek mümkündür. Bu durumun bir sonucu olarak siyasal kültür yapılanmasının da değerlendirme kapsamına alınması gerekmektedir. Siyasal kültür, kurumsal devlet yapılanması ile birlikte değerlendirilerek yurttaşlık kültürü adı altında ilk kez Gabriel Almond ve Sidney Verba tarafından incelenmiş ve gelişmişlik sırasına göre dar görüşlü, tebaa ve katılımcı siyasal kültür olarak sınıflandırılmıştır.⁵ Çalışmanın odaklandığı coğrafya özelinde bir değerlendirme yapılacak olursa, henüz birer ulus olma bilincinin yerleşmediği ve topyekün bir ulus algısından ziyade yerelliklerle özdeşleşen bir yapı sergilediği dar görüşlü siyasal kültürün etkin olması durumunun da yine terör örgütlerinin ortaya çıkışına zemin hazırladığı söylenebilir. Dar görüşlü siyasal kültürün yanı sıra açlık, kuraklık gibi birçok sorunun bulunduğu Afrika Kıtası’nda refah seviyesi batılı devletlere göre oldukça düşüktür. Dünya Bankası’na ait 2018 yılı verilerine göre Dünya ortalaması kişi başına düşen milli gelir 11.312 Amerikan Doları iken Güney Afrika Cumhuriyeti’nin kişi başına düşen milli geliri 6.374 Amerikan Doları, Mısır’ın kişi başına düşen milli geliri 2.549 Amerikan Doları, çalışmanın örnek vaka incelemesi çerçevesinde odaklanılan Nijerya’da ise kişi başına düşen milli gelir 2.028 Amerikan

⁴“Afrika Ülkelerinin Bağımsızlık Dönemleri”, TASAM,

[https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjrlKbz-](https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjrlKbz-7nAhVXzcQBHSIRD0MQFjADegQIBBAB&url=http%3A%2F%2Fwww.tasam.org%2FFileDownload.ashx%3Fp%3DIcerik%26i%3D5168%26f%3DDOSYA1&usg=AOvVaw2ShiNQa9hpoQ2wvcnr312x)

[7nAhVXzcQBHSIRD0MQFjADegQIBBAB&url=http%3A%2F%2Fwww.tasam.org%2FFileDownload.ashx%3Fp%3DIcerik%26i%3D5168%26f%3DDOSYA1&usg=AOvVaw2ShiNQa9hpoQ2wvcnr312x](http://www.tasam.org%2FFileDownload.ashx%3Fp%3DIcerik%26i%3D5168%26f%3DDOSYA1&usg=AOvVaw2ShiNQa9hpoQ2wvcnr312x), 26 Şubat 2020.

⁵ Gabriel Almond, Sidney Verba, *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton: Princeton University Press, 1963.

Doları'dır (World Bank, 2020).⁶ Görüldüğü üzere Güney Afrika Cumhuriyeti ve Mısır gibi bağımsızlığını daha önce elde etmiş devletlerdeki refah seviyeleri dünya ortalamasının altında olmasına karşın, Afrika'daki diğer devletlere göre daha yüksektir. Kurumsallaşmanın henüz tamamlanamadığı, siyasal kültürün modern toplum algısı kapsamında değerlendirilebilecek bir yapı sergilemediği, devlet otoritesinin sağlanamadığı ve tüm bunlarla ilintili bir şekilde ekonomik zorluklarla mücadele eden Afrika ülkelerindeki etnik, dini ve kültürel farklılıklar da göz önüne alındığında; terör örgütleri gibi devlet dışı aktörlerin ortaya çıkması sürpriz olmamaktadır.

2. Neden Afrika?

Nijerya Devleti 1960 yılında Birleşik Krallık yönetiminden ayrılarak bağımsız federasyon haline gelmiştir.⁷ Uzun yıllar boyunca devam eden İngiliz sömürgesinin ardından bağımsızlığını kazanan Nijerya'da birçok dini ve etnik gruplar arasında gerilimler yaşanmıştır. Yaşanan gerilimlerden dolayı tarihsel açıdan sancılı bir sürece ev sahipliği yapmıştır.⁸ Nijerya halklarının ulusal düzeyde bir siyasal kültür yerine yerel siyasal kültüre sahip olması ve bu durumla çift yönlü bir etkileşim sergileyen milli bir kimliğin ve bilincin oluşmamasının ortaya çıkardığı zorluklar, Nijerya'nın içinde bulunduğu istikrarsız yapının sebeplerinden bazılarıdır. Afrika'nın en kalabalık nüfusa sahip devleti konumundaki Nijerya, birçok farklı etnik gruba ev sahipliği yapmaktadır. Nijerya'nın 186 milyonu aşan nüfusu yaklaşık 250 etnik gruptan meydana gelmektedir. Bu etnik gruplardan en büyük üçü (Uluer, 2014:10); Müslüman Hausa-Fulaniler (%29), Hristiyan Yorubalar (%21) ve Hristiyan Igbolar (%18) nüfusun yaklaşık %70'ini oluşturmaktadır.⁹ Farklı etnik kimliklerin bulunması ve yerel siyasal kültürün homojen olmayan toplumun yapısı etrafında şekillenmesi ve bu farklılıkların aşılmasında yaşanan sıkıntılar da milli kimlik oluşumundaki problemleri

⁶ "World Development Indicators", World Bank, <https://databank.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD/1ff4a498/Popular-Indicators>, 17 Ocak 2020.

⁷ Yusuf Furkan Şen, Hasan Çiçek, "Boko Haram Terör Örgütünün Bölgedeki Etkisi ve Örgütle Müzakere Olanakları", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 2018, Cilt 8, Sayı 15, 2093-2145.

⁸ A.g.e

⁹ Ahmet Göksel Uluer, "Nijerya'da silahlı örgütler: Boko Haram ve MEND", yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 10.

açıklayabilmektedir. Diğer taraftan, etnik grupların çokluğu farklı inanç ve kültürlerin varlığını da beraberinde getirmiştir. Birbirinden farklı etnik gruplara ait kalabalık nüfusun milli kimlik oluşumunu tamamlamadan bir arada yaşamaya başlaması kimi görüşlerin radikalleşmesine, buna bağlı olarak da gruplar arasındaki farklılıkların netleşmesine ve gerilimin sertleşmesine sebep olmaktadır. Bağımsızlık öncesi dönemde ülke sadece üç bölümden oluşmaktayken, bağımsızlık sonrasında bu sayı 36’ya kadar çıkmıştır. Bağımsızlığın kazanılmasından itibaren ülkede birçok kez askeri darbe gerçekleşmiş ve sivil yönetim askıya alınmıştır.¹⁰ 1966 yılında gerçekleşen ilk darbenin ardından uzun yıllar merkezi bir hükümet kurulamamıştır. Askerleri cunta yönetimi sırasında Kuzey Nijerya’da başka bir grup asker bir karşı askeri darbe gerçekleştirmiş ve bu ikinci askeri darbe ile birlikte Yakubu Gowon devlet başkanı olmuştur. Ardı ardına yaşanan askeri darbeler ve hükümetin kurulamadığı süre boyunca ülkedeki istikrarsızlık toplumsal alanda da kendini göstermeye başlamış ve etnik çatışmalar ve siyasi şiddet tırmanma eğilimi sergilemiştir. Örneğin, Kuzey Nijerya’da başlayan bu karşı askeri darbe sırasında binlerce kişi hayatını kaybetmiş ve toplumsal bölünmeler neticesinde Mayıs 1967’de Nijerya’nın doğu kesiminde Biafra Cumhuriyeti adı altında Nijerya’dan ayrılmaya çalışan bir grup bağımsızlığını ilan etmiştir. Bunun akabinde 6 Temmuz 1967’de, 15 Ocak 1970’e kadar devam edecek ve bir milyona yakın insanın hayatını kaybetmesine neden olacak bir iç savaş başlamıştır.¹¹ Yaşanılan iç savaş sonucunda Biafra Cumhuriyeti olarak bağımsızlığını ilan eden bölge teslim olarak tekrar Nijerya’ya bağlanmış ancak sosyopolitik kırılmalar sona ermemiştir.

Bağımsızlıktan itibaren ortaya çıkan siyasi istikrarsızlık zaman zaman diktatörlüğe dönüşerek 1999 yılına kadar devam etmiştir. Diktatörlük yönetimi 1999 yılında eski askeri lider Olusegun Obasanjo tarafından sona erdirilmiş ve demokratikleşme çabaları çerçevesinde seçimlere gidilmiştir. Bu tarihten sonra devlet başkanları seçimler aracılığı ile belirlenmiştir. Bağımsızlığın kazanıldığı tarihten askeri

¹⁰ Mürsel Bayram, “Enerjeopolitik Müdahaleler ve Afrika’daki İç Savaşlar: Nijerya, Angola ve Sudan Örnekleri”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, 2017, s. 221.

¹¹ “Civil war breaks out in Nigeria”, History.com, <https://www.history.com/this-day-in-history/civil-war-in-nigeria>, 16 Şubat 2020.

darbelerin sona erdiği ve seçim yöntemiyle iktidarın belirlenmeye başladığı tarihler arasındaki süreç göz önüne alındığında siyasi bir istikrardan bahsetmek oldukça güçtür. Siyasi ve toplumsal alanlara ek olarak, ekonomik anlamda da istikrarsız bir yapının varlığına dikkat çekmek gerekmektedir. Nijerya geniş petrol kaynaklarına sahip olmasına ve Afrika Kıtası'ndaki büyük ekonomilerden biri olmasına rağmen kaynak dağılımındaki adaletsizlik, yoksulluk sorununu da beraberinde getirmektedir. Orantısız bir şekilde halkın bir kısmı giderek zenginleşirken, diğer kısmı ise her geçen gün daha da fakirleşmektedir. Tüm bu istikrarsız yapılanmaların varlığı, topyekun olarak değerlendirdiğinde, terör örgütlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırladığı söylenebilir.

Daha önce bahsedilen farklı etnik grupların siyasi çekişmelerinin yarattığı siyasi istikrarsızlıkla birlikte aynı zamanda gruplar arasında dini bir çekişmenin de olduğu bilinmektedir. Nijerya nüfusundaki dini çeşitliliğe bakıldığında, iki dinin öne çıktığı görülmektedir. Dini kimlikler üç büyük etnik grupta yoğunlaşmakta, nüfusun büyük kesimini Hristiyan ve Müslümanlar oluşturmakta, geri kalan kesimde ise yerel inançlar yaygın durumdadır. Coğrafi dağılımlarına bakıldığında Hristiyan nüfusun genel olarak ülkenin güney bölgesinde yaşadığı, Müslüman nüfusun ise ülkenin kuzey bölgesinde yaşadığı görülmektedir. Nüfusun aldığı eğitim düzeyine bakıldığında Hristiyan kesimin batılı eğitim olanaklarına sahip olduğu, Müslüman kesimin ise genel olarak dini eğitim aldığı görülmektedir. Bu durum okuma yazma oranlarında büyük farklılıklar ortaya çıkarmıştır. Ülkenin güneyinde bulunan Lagos Eyaleti'nde okuma yazma oranı %90 iken, genel olarak Müslüman nüfusun yaşadığı bir kuzey eyaleti olan Borno'da bu oran %27'ye kadar düşmektedir. Etnik kimlik farklılığı ile başlayan ayrışmanın siyasi ve dini olarak da kendini gösterdiği Nijerya toplumlarında eğitim olanaklarına erişimde de iki başlılık gözlemlenmektedir.¹² Benzer bir bölgesel farklılık ekonomik olarak da ülkenin kuzeyi ile güneyi arasında kendisini göstermektedir. Petrol kaynaklarının ağırlıklı olarak ülkenin güneyinde bulunması güneyin zenginleşmesini beraberinde getirmiş ve kuzey-güney arası ekonomik uçuruma sebep olarak yukarıda belirtilen adaletsiz gelir dağılımı sebebiyle ülkenin kuzey kesimlerini

¹² Hasan Maraş, "İslami Söylemli Terörizmin Nijerya'ya Yansımaları: Boko Haram Terör Örgütünün İncelenmesi", *Turkish Studies*, Cilt 12, Sayı 3, 2017, 441-466.

bir kez daha dezavantajlı hale getirmiştir. Ülkenin güneyinde daha düşük işsizlik, daha yüksek refah seviyesi ve batı tarzı eğitim mevcutken kuzeyde fakirlik ve din merkezli eğitim çok daha baskındır. Bu durumların yarattığı farkındalık; demografik ve sosyo-ekonomik farklılıkların ayrılmaya ve kutuplaşmaya evrilmesine neden olmakta ve Çatışma Çözümleme Teorisi¹³ ile birlikte açıklanan Çatışmanın Tırmanması Modeli çerçevesinde değerlendirildiğinde bu durumun şiddete ve teröre evirilmektedir. Bu noktada çalışmaya konu olan Boko Haram’a katılım oranlarının işsizlik ve yoksulluğun yaygın olduğu kesimlerde daha yüksek olması çalışma açısından oldukça önemle vurgulanması gereken bir noktadır. Terör örgütünün özellikle yoksul gençlere, devletin sağlamakta zorlandığı yiyecek, barınak ve benzeri imkanlar sağlaması; genç nüfus içerisinde örgüte katılımı çekici hale getirmiştir.

3. Boko Haram Terör Örgütünün Kuruluşu ve Eylemleri

1999 yılında rejimin değiştirilmesi ve seçimlere gidilmesi, sürdürülebilir bir istikrar sağlayamamış ve Boko Haram terör örgütünün ortaya çıkışını engellememiştir. Askeri darbeler ve diktatörlük ile geçen yıllar boyunca göreceli olarak kontrol altında tutulmuş radikal hareketler, 1999 sonrasında sona ermemiş, aksine hızlıca yayılmaya başlamıştır. Örgütün ortaya çıkması 2000’li yılların başında gerçekleşmiştir. 2002 yılında ülkenin kuzeydoğusunda yer alan bir camide bir grup genç, İslam’ın bataklıkta olduğunu ve bu bataklıktan çıkmanın tek yolunun İslam için mücadele etmekten geçtiğini ilan etmiştir.¹⁴ Bununla birlikte, örgütün kuruluşunda ekonomik etkenlerin de belirleyici olduğu söylenebilir. Örgütün kurucu lideri Muhammed Yusuf komşu ülkeleri de kapsayacak şekilde işsiz ve yoksul gençlere yönelik bir eğitim ve sosyal faaliyetlere yönelik bir tesis kurarak, işsizliği ve yoksulluğu azaltma iddiasında bulunmuştur. Takip edilmesi istenen İslami yaklaşım Selefilik ile benzeşmektedir. Selefiler İslam dinine çok radikal ve katı bir yorum getirmekte, Müslüman dünyasını

¹³ Oliver Ramsbotham, Tom Woodhouse, Hugh Miall, *Contemporary Conflict Resolution*, Second Edition, Oxford: Blackwell Publishing Professional, 2005.

¹⁴ İzzettin Artokça, “Boko Haram ve Eş Şebab Terör Örgütlerinin Yapısal Bakımdan Karşılaştırılması”, s. 10, https://tasam.org/Files/Icerik/File/boko_haram_ve_es_sebab_teror_organlerinin_yapisal_bakimdan_karsilastirilmasi_dbb5416f-871f-41b8-9253-4fc70377d91b.pdf, 22 Şubat 2020.

birleştirmek suretiyle bir İslam devleti kurmak ve böylece şer'i yasalara dayalı bir devlet sistemini hayata geçirmek amacıyla hareket etmektedirler.¹⁵ Bu anlamda batı değerlerini reddetmesi ve insanları İslami öğretiyi takip etmesi yönünde zorlaması sebebiyle Boko Haram'ın daha çok Selefi akımından etkilendiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Boko Haram terör örgütü, kuruluşunun ardından ağırlıklı olarak Nijerya'nın Borno eyaleti merkezli olarak Nijerya, Nijer, Çad, Kamerun ile sınırlarının kesiştiği ve genel olarak Müslüman bir nüfusa sahip coğrafyada etkili olmaya başlamıştır.

Harita 1: Boko Haram Terör Örgütünün Afrika'da Etkili Olduğu Bölgeler

Kaynak: "Afrika'da Boko Haram: 7 yılda 20 bin ölüm.", Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afrikada-boko-haram-7-yilda-20-bin-olum/538448>, 21 Ocak 2020.

Uluslararası kamuoyunda ve Türkiye'de örgütün Boko Haram olarak bilinmesinin nedeni Muhammed Yusuf'un ideolojik düşüncesinin özünde yer alan batı tarzı eğitim almanın haram olduğu inancına dayanmaktadır; zira örgütün resmi adı 'Cemaatu Ehlü's-Sünne Li'd-Dava ve'l-Cihad ala-Menheci's-Selef' şeklindedir.¹⁶ Örgütün Batı tarzı eğitimi ve devlet düzenini reddederek yerine İslami devlet kurma amacıyla hareket ettiği göz önünde bulundurulduğunda, terör örgütünün dini motivasyona sahip

¹⁵ Abdurrahim Sıradağ, "Sahra Altı Afrika'sında Terörist Grupların Yükselişi: Boko Haram ve Eş-Şebab", *Analiz*, Sayı 125, 2015, s. 9.

¹⁶ Emrah Kekilli, Hayri Ömer, İbrahim Bachir Abdoulaye, "Bir Örgütün Anatomisi", *Analiz*, Sayı 214, 2017, s. 8-10.

ancak siyasi amaç elde etme hedefinde olan bir devlet dışı aktör olarak kategorize edilmesi mümkündür. Daha önce açıklandığı üzere, eğitimin parçalı bir yapıda olması, kuzey-güney arasındaki sosyo-politik ve sosyo-ekonomik farklılıklar ile birlikte İslami değerlerin önem arz ettiği Müslüman nüfusun ülkenin kuzey bölgelerinde yaşaması örgütün ülkenin kuzeyinde destek bulmasına zemin hazırlamıştır. Nijerya’nın sömürge döneminde temelleri atılan sorunlarının bağımsızlık sonrasında çözülememiş olması, milli bir bilincin ve kimliğin oluşamaması, ilgili bölgede var olan yerel kimliklerin toplumsal hiyerarşi kapsamında alt sıralarda konumlandırılmış olması ve dinin radikalleşmesine sebep olarak batılı ülkelerin dayatmaları olduğu iddiası Boko Haram tarafından dile getirilmiştir. Bu noktada örgütün temel isteği ise Nijerya toplumlarının Batı kültüründen tamamen arındırılması ve halkın İslam’ın gerektirdiği değerlere göre yaşamasıdır. Örgüte göre bu sadece eğitim ile değil, şeriat düzeninin devletin yönetiminde de etkin olması gerektiği anlamına gelmektedir. Ülkede çok farklı etnik gruplar olması sebebiyle kuzey-güney gerilimi artmış ve örgüt istikrarsızlığı konsolide hale getiren bu gibi olaylardan ciddi anlamda beslenmiştir.

Örgütün amaçlarına bakıldığında, 2009 yılına kadar Muhammed Yusuf liderliğinde Kuzey Nijerya’da bir İslam Devleti kurma amacı doğrultusunda hareket edildiği söylenebilir. Muhammed Yusuf’un ölümünden sonra lider olan Ebubekir Şekau ile birlikte örgüt bir süreliğine eylemsizlik durumuna geçerek, örgüte sempatican kazandırmaya odaklanmıştır. Örgütün kısa vadede hedefi hapishanedeki örgüt üye ve sempaticanların serbest bırakılmasını sağlamak, uzun vadede ise Nijerya Devleti’ni devirmek ve yerine şeriat ile yönetilen bir devlet kurmaktır. Ebubekir Şekau’ya göre bu amaçlara ulaşmanın tek yolu cihat olduğundan örgüt, yeniden aktif hale geçerek terör eylemlerini arttırmıştır. Bu anlamda Ebubekir Şekau, Muhammed Yusuf’un kökten dinci İslami grubunu şiddete yönelterek, terör örgütü haline dönüştürmekte etkin rol oynamıştır.¹⁷

---

¹⁷ Serdar Özer, “Boko Haram Terörü ve Bölge Siyasetine Etkisi”, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 43.

Hedefleri doğrultusunda yeni bir eylem planı benimseyen Boko Haram, bir başka terör örgütü olan El Kaide'ye bağlılığını açıklamış ancak El Kaide'den iş birliği yanıtı alamamıştır. Bunun üzerine Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD)'ne bağlılığını bildirmiş ve bundan sonra bayrağını değiştirerek İŞİD bayrağını kullanmaya başlamıştır. İŞİD'e yaptıkları bağlılık bildirisinden sonra BBC gibi medya kuruluşlarının haberlerinde örgütten, "İŞİD'in Batı Afrika kolu" olarak bahsedilmeye başlanmıştır.¹⁸

Boko Haram; ülkenin kuzey bölgesinde gerçekleştirdiği terör eylemlerini zaman içerisinde Nijerya'nın sınır komşuları olan Çad, Kamerun, Benin ve Nijer'e doğru kaydırmış ve Nijerya sınırlarını aşan eylemlerde bulunmasıyla Nijerya'nın sorunu olmaktan çıkarak bölgenin sorunu haline gelmiştir. Sınır ötesine kayan terör eylemleri nedeniyle örgüt artık sadece Nijerya'nın değil, Afrika'daki diğer ülkelerin de barış ve istikrarını olumsuz şekilde etkileyen bir yapı olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Örgütün terör eylemlerini Nijerya dışına taşıması ve diğer terör örgütleriyle iş birliği yaparak güçlenmesi sonucu, örgütün terör eylemleri 20.000'den fazla insanın ölümüne sebebiyet vermiştir.¹⁹ Boko Haram terör örgütünün Nijerya'nın ulusal güvenliğini tehdit etmekle birlikte bölgesel hatta uluslararası güvenliği etkileyen bir sorun oluşturduğu ortadadır.

Örgütün eylemlerini bölgesel boyutlara taşıması ve uluslararası güvenliği tehdit eden bir yapı haline gelmesi ile uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmesi eşzamanlı gerçekleşmemiştir. Boko Haram terör örgütünün uluslararası kamuoyunun gündemine gelmesinde en büyük etkiyi yaratan eylem, 2014 yılında gerçekleştirdikleri okullarda eğitim gören kız çocuklarının kaçırılmalarıdır. Batılı eğitime karşı olduğu daha önce açıklanan terör örgütü kız çocuklarının okutulmasına da karşı olduğundan, okula gönderilen kız çocuklarını hedef almıştır. Örgütün bu eylemi bir anda uluslararası kamuoyunun yoğun tepkisini çekmiştir. Birçok ünlü isim ve siyasinin gösterdiği tepki ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri Eski Başkanı Barack Obama'nın eşi Michelle Obama da "*Bring Back Our Girls*" (Kızlarımızı Geri Getirin) adı altında başlatılan

¹⁸ "Nijerya: Boko Haram'ın cenazede düzenlediği saldırıda en az 65 kişi öldü", BBC, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49147624?ocid>, 27 Nisan 2020.

¹⁹ Beulah Adaoma Norbert, "Nijerya'da Etnik Şiddet ve Bölgesel Terörizm", yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 75.

kampanyaya katılarak tepki göstermiştir.²⁰ Bu tepkiler, dikkatlerin bir anda Boko Haram’a yönelmesine sebep olmuştur. Bu eylem ve sonrasında oluşan tepki ile birlikte uluslararası kamuoyu örgütün sadece bir ya da birkaç ülkenin sorunu olmadığını, uluslararası bir sorun olarak görülmesi gerektiğini dile getirmeye başlamıştır.²¹

Teknolojinin gelişmesi ve örgütün bu gelişmeyi takip etmesi ile birlikte örgüt, faaliyetlerini daha etkili bir biçimde daha geniş kitlelere duyurmaya başlamıştır. Örgüt yeni iletişim teknolojilerini kullanmış, sosyal medya üzerinden ve internet blogları ile duyurular ve açıklamalar yapmaya başlamıştır. Bunlar arasında en çok öne çıkanlar, sosyal medya platformu Youtube üzerinden video paylaşımları ve <<http://yusufislamicbrothers.blogspot.com/>> isimli blogtan yapılan propaganda faaliyetleri ve resmi açıklamalardır.²² Propaganda faaliyetlerinin yanı sıra Boko Haram terör örgütü eylemleri sırasında da teknolojik gelişmelerden yararlanmışır. Basında zaman zaman örgütün insansız hava araçları gibi üst düzey teknolojiye sahip araçlarla bazı askeri üslere saldırdığı haberleri görülmüştür.²³ ‘Batılı’ yaşam tarzına karşı olan terör örgütünün Batı’da geliştirilen teknolojileri kendi amaçları doğrultusunda kullanmaktan çekinmediği görülmektedir.

Örgütün gerçekleştirdiği tüm eylem ve faaliyetlerinde ekonomik desteğin tam olarak nereden geldiği belli olmamakla birlikte, örgütün genel olarak diğer terör örgütlerinden gördüğü destek ve yerel halktan topladığı bağışlarla eylemlerin finansmanını sağladığını söylemek mümkündür.²⁴ Tüm bu bilgiler ve örgütün gerçekleştirdiği eylem örneklerine ek olarak Boko Haram’ın, Nijerya’nın kuzey

²⁰ “Michelle Obama, ilk kez halka seslendi”, BBC, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/05/140510_obama, 28 Mart 2020.

²¹ “Bring back our girls: global protests over abduction of Nigerian schoolgirls”, The Guardian, <https://www.theguardian.com/world/2014/may/07/bring-back-our-girls-global-protests-abduction-nigerian-schoolgirls>, 17 Nisan 2020.

²² İzzettin Artokça, *a.g.y.*, s.15.

²³ “Boko Haram örgütü insansız hava araçlarıyla saldırmaya başladı”, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/boko-haram-orgutu-insansiz-hava-araclariyla-saldirmaya-basladi/1324582>, 19 Nisan 2020.

²⁴ Büşra Bozkurt, “Nijerya’da Terörizm”, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s.43.

kesiminde yer alan 19 federe devletin yanında komşu ülkeler Nijer, Çad ve Sudan'da toplamda 280.000 civarı üyesinin olduğu tahmin edilmektedir.²⁵

Sonuç

Terör örgütlerinin etnik ve/veya dini farklılıkları birer motivasyon aracı olarak kullandıkları ve bu şekilde üyelerini etki altına aldıkları çalışmanın ilk bölümlerinde açıklanmıştı. Ortaya çıktıkları coğrafyanın sosyo-ekonomik sorunlarından faydalanarak kendilerine hareket alanı yaratmaya çalışan terör örgütlerinin motivasyonlarının ya da amaçlarının ne olduğu, örgütün gerçekleştirdiği eylemleri meşrulaştırmamaktadır. Örgütün sahip olduğu motivasyonun ya da hedeflediği amaçların dini mi siyasi mi olduğunun belirlenmesi, sorunun yapısal olarak neden ortaya çıktığını anlamaya yardımcı olacaktır. Bu çerçevede, etnik ya da dini farklılıkları radikalize ederek eylemlere girişen terör örgütlerinin eylemlerinin sonunda politik bir kazanım elde etmeye çalıştıklarını söylemek mümkündür.

Boko Haram örneğinden yola çıkarak, ilk olarak ortaya çıktıkları coğrafyada ulusal bir problem olarak görülen terör örgütlerinin etki alanının bu coğrafya ile sınırlı kalmadığını ve yakın coğrafyaları da etkilemeye başladığı söylenebilir. Terör örgütünün ulusal bir sorundan, önce bölgesel ve daha sonra küresel bir soruna evrilmesi durumunda bu sorun ile mücadele etmek için terör örgütünün eylemlerine hedef olarak seçtiği coğrafyalarda bulunan tüm devletlerin iş birliği içinde bulunması gerektiği açıktır. Bu anlamda, yukarıda ortaya çıkışı ve dini bir gruptan terör örgütüne evrilmesi anlatılan Boko Haram terör örgütü Nijerya için ulusal, Afrika kıtası için bölgesel, uluslararası sistem için ise küresel bir tehdit olarak varlığını sürdürmektedir. Ancak örgüte karşı verilen mücadelede bölgedeki ülkelerin iş birliği içinde hareket ettiğini söylemek mümkün olmayacaktır. Yukarıda daha önce bahsedilen Boko Haram'ın kız çocuklarını kaçırmaya eylemlerine küresel bir tepki verilmiş ancak bu tepki Boko Haram ile küresel bir mücadele iradesini ortaya çıkarmamıştır.

Boko Haram terör örgütü kuruluşundan itibaren Nijerya'daki ekonomik, politik ve toplumsal sorunların bir sonucu olarak destek ve militan bulmada zorlanmamıştır. Boko Haram gibi radikal hareketlerin kriz ortamlarında özellikle siyasi istikrarın

²⁵ Ahmet Göksel Uluer, *a.g.y.*, s. 63.

bulunmadığı yapılarda rahatlıkla daha aktif hareket edebildiği iddia edilebilir; zira Nijerya, bir taraftan Boko Haram ile mücadele ederken bir diğer taraftan terör örgütünün propaganda aracı olarak kullandığı ekonomik ve politik sorunları çözmeye çalışmaktadır. Çatışmanın Tırmanması Modeli’ne göre en alt katmanda bulunan ve çatışmaya evrilme potansiyeli taşıyan etnik, dini, kültürel ve sosyoekonomik farklılıkların bu evrimi tamamlamadan çözülmesi gerekmektedir. Tüm bunların yanında siyasal kültürün demokratik katılımcı kültür özellikleri yerine uluslaşmanın sağlanamadığı toplumlarda gözlenen yerel siyasal kültür özelliklerini barındırması sebebiyle siyasi sisteme güven duyulmuyor olması ve bunun da yine çift taraflı etkileşim kapsamında devletin kurumsallaşmasını olumsuz yönde etkilemesi de önemlidir. Diğer taraftan siyasi istikrarsızlığı etkileyen tek yapı toplum olmamıştır; uzun yıllar boyunca sömürge altında kalmış ve bağımsızlığını geç kazanmış olan Nijerya, bağımsızlıktan sonraki süreçte askeri darbelerle de mücadele etmiştir. Dolayısıyla var olan tüm sorunların meşru bir aktör olan devlet eliyle ve demokratik yollarla çözülememesi Nijerya’nın kuzeyinde yaşayan insanları farklı çözüm arayışlarına itmiş ve ister istemez terör örgütü Boko Haram’a yakınlaştırmıştır.

Terör sorunu, farklı büyüklüklerde ve etkinlik oranlarında çok sayıda ulusal, uluslararası ve bölgesel terör örgütünün varlığı kapsamında değerlendirildiğinde küresel bir sorun olarak gündemde yerini almakta ve farklı raporlamalar ile uluslararası kamuoyu bilgilendirilmektedir. Küresel Terörizm Endeksi, terörizm etkisini ülkeler bazında derecelendirmekte ve terör eylemlerinin, terör olayları neticesinde meydana gelen ölümlerin ve yaralanmaların sayıları ile birlikte maddi hasar düzeyi olmak üzere dört farklı göstere kullanarak terörizmin etkilerini ortaya koymaktadır. 2019 Küresel Terörizm Endeksi verilerine bakıldığında; Nijerya’nın, Afganistan ve Irak’ın ardından üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir.²⁶ Bu üç ülkede de siyasi istikrarsızlık ve ekonomik problemler ile birlikte toplumsal çatışmaların yaşandığı, bilinen bir gerçektir. Bir diğer dikkat çeken konunun da hepsinde nüfusun genel olarak Müslüman çoğunlukta olmasıdır. Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu

²⁶ “Global Terrorism Index 2019: Measuring the Impact of Terrorism”, Institute for Economics & Peace, <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2019/11/GTI-2019web.pdf>, 05 Mayıs 2020.

coğrafyalarda görülen radikal hareketler ve ortaya çıkan din motivasyonlu terör örgütleri ister istemez Batı toplumlarındaki algıyı etkilemekte ve hali hazırda batı merkezli küresel boyuta sahip bir toplumsal sorun olan İslamofobiyi daha da arttırmaktadır. Buna karşın radikal hareketlerin ya da terör örgütlerinin temel motivasyonlarını incelemeden, yalnızca çoğunluğu Müslüman olan toplum içerisinde ortaya çıkmaları sebebiyle bu coğrafyadaki Müslüman bireylerin doğrudan bir bağı olmamasına rağmen terör örgütleri ve terör ile ilişkilendirilmesi dini kimliğin radikalleşmesine ve bununla birlikte, yukarıda sözü edildiği üzere farklılıkların çatışmaya evrilmesine yol açmaktadır. Bu anlamda ortaya çıkışı ve Nijerya'nın kuzeyinde gördüğü destek ile Boko Haram bu durum için bir örnek teşkil etmektedir.

Uzun yıllar boyunca hükümetlerin seçimle iş başına gelmemesi ve askeri yönetimlerin varlığı, halkta merkezi yönetimlere karşı olumsuz bir tavır ve güvensizlik yaratmıştır. Siyasi alanda temsil olanağı bulamayan kitleler, tepkilerini göstermek için başka yollara başvurur hale gelmiş ve bu güvensiz ve istikrarsız ortam çerçevesinde, terör örgütü kendine hareket alanı bularak hedef kitle yaratmaya çalışmıştır. Örgüte katılımların artmasının yanında örgütün silah temin etmesinde sorun yaşamamasının nedeni olarak ülke sınırlarında yeterli denetiminin sağlanamaması durumu işaret edilmelidir. Hem coğrafi zorluklar hem de merkezi yönetimin yetersiz denetimi terör örgütünün silah teminini kolaylaştırmanın yanında örgüt üyelerinin yakalanmasını da zorlaştırmıştır. Devlet kontrolü dışında gerçekleşen silah temininin yarattığı bir diğer sorun da, devletin meşru güç kullanma tekeli oluşturması açısından büyük önem taşıyan kolluk kuvvetlerinin benzer düzeyde ekipmana sahip olmaması ve bunun silahlı kuvvetler nezdinde rahatsızlık yaratması durumudur. Nijerya Eski Genel Kurmay Başkanı Mareşal Alex Badeh'in de belirttiği üzere Nijerya ordusunun Boko Haram'la savaşmak için gerekli ekipmana sahip olmamasından²⁷ dolayı, Nijerya güvenlik güçlerinde bazı askerlerin yapılan operasyonlara tepki olarak katılmadıkları bilinmektedir. Askerler gösterdikleri tepkinin nedenine yönelik savunmalarında, yine aynı duruma dikkat çekerek Boko Haram'la savaşmak için kendilerine yeterli mühimmat ve teçhizat verilmediğini belirtmişlerdir.²⁸ Yukarıda belirtilen tüm bu

²⁷ Serdar Özer, a.g.y., s.61.

²⁸ "Nijerya: Boko Haram'la savaşmayan askerlere idam cezası", BBC, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141217_nijerya_asker_idam, 05 Mayıs 2020.

sebepler dolayısıyla Nijerya Devleti’nin terör örgütüne karşı yeterli müdahalede bulunamaması, bir taraftan Boko Haram’ın halen etkin olmasına diğer taraftan da devletin mücadele konusunda halkın güvenini kazanamamasına sebep olmaktadır.

Askeri mücadelenin yetersizliği ile birlikte kişilerin militan olarak örgüte katılımına sebep olan ekonomik ve sosyal problemlerin de ortadan kaldırılamaması, maalesef Boko Haram’ın sadece Nijerya için değil Afrika Kıtası için ciddi bir sorun olma önermesinin uzun yıllar geçerli olabileceğine işaret etmektedir.

Kaynakça

- “Afrika Ülkelerinin Bağımsızlık Dönemleri”, TASAM, <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjrlKbz-7nAhVXzcQBHSIRD0MQFjADegQIBBAB&url=http%3A%2F%2Fwww.tasam.org%2FFileDownload.ashx%3Fp%3DIcerik%26i%3D5168%26f%3DDOSYA1&usg=AOvVaw2ShiNQa9hpoQ2wvcnr312x>, 26 Şubat 2020.
- “Afrika’da Boko Haram: 7 yılda 20 bin ölüm.”, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afrikada-boko-haram-7-yilda-20-bin-olum/538448>, 21 Ocak 2020.
- “Boko Haram örgütü insansız hava araçlarıyla saldırmaya başladı”, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/boko-haram-orgutu-insansiz-hava-araclariyla-saldirmaya-basladi/1324582>, 19 Nisan 2020.
- “Bring back our girls: global protests over abduction of Nigerian schoolgirls”, The Guardian, <https://www.theguardian.com/world/2014/may/07/bring-back-our-girls-global-protests-abduction-nigerian-schoolgirls>, 17 Nisan 2020.
- “Civil war breaks out in Nigeria”, History.com, <https://www.history.com/this-day-in-history/civil-war-in-nigeria>, 16 Şubat 2020.
- “Global Terrorism Index 2019: Measuring the Impact of Terrorism”, Institute for Economics & Peace, <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2019/11/GTI-2019web.pdf>, 05 Mayıs 2020.

- “Michelle Obama, ilk kez halka seslendi”. BBC, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/05/140510_obama, 28 Mart 2020.
- “Nijerya: Boko Haram'ın cenazede düzenlediği saldırıda en az 65 kişi öldü”. BBC, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49147624?ocid>, 27 Nisan 2020.
- “Nijerya: Boko Haram'la savaşmayan askerlere idam cezası”, BBC, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141217_nijerya_asker_idam, 05 Mayıs 2020.
- “*Terror*”, Merriam-Webster, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/terror>, 18 Şubat 2020.
- “World Development Indicators”, World Bank, <https://databank.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD/1ff4a498/Popula r-Indicators>, 17 Ocak 2020.
- Almond, Gabriel; Verba, Sidney: *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton: Princeton University Press, 1963.
- Artokça, İzzettin: “Boko Haram ve Eş Şebab Terör Örgütlerinin Yapısal Bakımdan Karşılaştırılması”. https://tasam.org/Files/Icerik/File/boko_haram_ve_es_sebab_teror_organizasyonlari_nin_yapisal_bakimdan_karsilastirilmasi_dbb5416f-871f-41b8-9253-4fc70377d91b.pdf, 22 Şubat 2020.
- Bayram, Mürsel: “Enerjeopolitik Müdahaleler ve Afrika'daki İç Savaşlar: Nijerya, Angola ve Sudan Örnekleri”. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 7, S. 1, 2017.
- Bozkurt, Büşra: “Nijerya'da Terörizm”, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s.43.
- Duman, Gökhan: “Terörü Tanımlamanın Zorluğu Üzerine Bir Analiz”. *Ekonomi ve Siyaset Üzerine Yazular*. Ed. Rükan Kutlu Korlu, Gökhan Duman. Bursa: Ekin Yayınevi. 2019.
- Kekilli, Emrah; Ömer, Hayri; Abdoulaye, İbrahim Bachir: “Bir Örgütün Anatomisi”. *Analiz*. S. 214, 2017.

- Laquer, Walter: *Terrorism*. London: Weidenfeld & Nicolson. 1977.
- Maraş, Hasan: “İslami Söylemli Terörizmin Nijerya’ya Yansımaları: Boko Haram Terör Örgütünün İncelenmesi”. *Turkish Studies*. C. 12, S. 3, 2017, 441-466.
- Norbert, Beulah Adaoma: “Nijerya’da Etnik Şiddet ve Bölgesel Terörizm”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Özer, Serdar: “Boko Haram Terörü ve Bölge Siyasetine Etkisi”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Ramsbotham, Oliver; Woodhouse, Tom; Miall, Hugh: *Contemporary Conflict Resolution*, Second Edition. Oxford: Blackwell Publishing Professional. 2005.
- Sıradağ, Abdurrahim: “Sahra Altı Afrikası’nda Terörist Grupların Yükselişi: Boko Haram ve Eş-Şebab”. *Analiz*. S. 125, 2015.
- Şen, Yusuf Furkan; Çiçek, Hasan: “Boko Haram Terör Örgütünün Bölgedeki Etkisi ve Örgütle Müzakere Olanakları”. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. 2018. C. 8. S. 15. 2093-2145.
- Uluer, Ahmet Göksel: “Nijerya’da silahlı örgütler: Boko Haram ve MEND”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2014.

YABANCI TERÖRİST SAVAŞÇILARIN MOTİVASYON FAKTÖRLERİ: DEAŞ VE YPG ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME

*Fatma Anıl ÖZTOP

Öz

Bu çalışmanın amacı, Devlet'ül Irak ve Şam'da (DEAŞ) savaşıyan Yabancı Terörist Savaşçılar (YTS) ile Halk Savunma Birlikleri'nde (YPG) yer alan YTS'lerde en sık görülen motivasyon unsurlarını analiz etmektedir. Mevcut çalışmanın önemi, DEAŞ ve YPG terör örgütlerinde yer almak için Suriye'ye seyahat eden YTS olgusunu, motivasyon faktörleri açısından, karşılaştırmalı bir şekilde incelemesinden ileri gelmektedir. Dolayısıyla, bu çalışma YTS'lerin motivasyon unsurlarını karşılaştırmalı şekilde analiz eden bir çerçeveyi oluşturarak literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada, alana ilişkin raporlar, makaleler, röportajlar, gazete haberleri ve siyasi belgeler incelenmiştir. Ayrıca, güvenlik alanında yetkili olan kişiler ve avukatlarla görüşmeler gerçekleştirilmiş olup, üzerinde gizlilik kararı bulunmayan şüpheli ve tutuklu durumunda olan YTS'lerin ifadelerinden de yararlanılmıştır. Çalışmanın verilerine göre, itme faktörlerinden "anlamsızlık hissi" ile çekme faktörlerinden "çevrimiçi propaganda" hem DEAŞ'lı YTS'lerde hem de YPG'li YTS'lerde karşılaşılan ortak motivasyonel faktördür. Buna karşılık, DEAŞ'lı YTS'ler, itme faktörleri olarak "sosyo-ekonomik koşullar, toplumsal dışlanma ve algılanan adaletsizlik hissi ve zulüm duygusu" kapsamında, YPG'li YTS'lerden ayrılmaktadır. YPG'li YTS'lerin ise DEAŞ'lı YTS'lerden farkı "hayal kırıklığı ve macera arayışı" noktasında şekillenmektedir. Diğer taraftan, DEAŞ'lı YTS'lileri çeken faktörler "maddi ödüller, dini nedenler, arınma söylemi ve sosyal ağlar" iken; YPG'li YTS'leri çeken motivasyonel faktörler "DEAŞ ile mücadele ve ideoloji"dir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Terörist Savaşçılar, Motivasyon Faktörleri, DEAŞ, YPG

THE MOTIVATIONAL FACTOR OF FOREIGN TERRORIST FIGHTERS: AN EVALUATION WITHIN THE FRAMEWORK OF ISIS AND YPG

Abstract

This study examines the most common motivational factors of foreign terrorist fighters (FTFs) in Islamic State in Iraq and Syria (ISIS) and People's Protection Units (YPG). The significance of the present study is that it examines these factors of FTFs traveling to Syria to join ISIS and YPG in a comparatively. Therefore, the present study aims to contribute to the literature by providing to analyze the motivation factors of YTS from a comparative perspective. Numerous reports, articles, interviews, newspaper reports and political documents related to the field were analyzed in this study. In addition, the author interviewed senior officials who investigated cases related to the ISIS and YPG, including lawyers. Besides, statements without a confidentiality order were also examined in this study. According to the findings, "the lack of meaning", which is one of the push factors, and "online propaganda", which is one of the pull factors, are the common motivational factor for FTFs both ISIS and YPG. In contrast, FTFs of ISIS differ from FTFs of YPG within the scope of "socio-economic conditions, social exclusion and perceived sense of injustice and persecution" as push factors. The differences of YPS's FTFs from ISIS's FTFs are shaped at the point of "disappointment and desire for adventure". On the other hand, while the factors pulling the FTFs of ISIS are "material incentives, religious reasons, discourse of redemption and social networks"; the motivational factors pulling the FTFs of YPG are "fighting ISIS, and ideology".

Keywords: Foreign Terrorist Fighters, Motivational Factors, ISIS, YPG

* Dr. Öğr. Üye., Kocaeli Üniversitesi, Türkiye, faoztop@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6755-2876

Cite as/ Atf: Öztıp, F.A. (2021). Yabancı Terörist Savaşçılarının Motivasyon Faktörleri: DEAŞ ve YPG Çerçevesinde Bir Değerlendirme, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 9(1), 97-131.

Received/Geliş: 23.10.2020

Accepted/Kabul: 17.12.2020

Giriş

Silahlı bir çatışmaya katılmak için sınırların ötesine giden bireylerin yaratmış olduğu güvenlik tehdidi, son dönemin önem arz eden sorunları arasında yer almaktadır. Her ne kadar, sınırlar ötesinde savaşıyan yabancıların varlığı yeni bir olgu olmasa da özellikle Suriye’de yaşanan iç savaş sonucu gelinen nokta, sorunun daha kapsamlı ele alınmasını gerekli kılmıştır. Daha açık bir ifadeyle, Arap isyanlarının etkilerini Suriye’de de göstermesi ve çatışmaların iç savaşa evrilmesi sonucu, bölgeye önemli düzeyde bir yabancı savaşçı (YS) akını söz konusu olmuş ve bu durum YS konusunun detaylı bir şekilde ele alınması ihtiyacını doğurmuştur. Ne var ki, çatışma sahasında birden çok aktörün varlığı ve bu aktörler içerisinde yer alan radikal unsurlar ile ilgili farklı yaklaşımların olması, YS’ler konusunda da tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu noktada, oluşması muhtemel güvenlik risklerini en aza indirmek adına Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin(BMGK) YS kavramının sınırlarını genişlettiği ve kavramı, Yabancı Terörist Savaşçılar(YTS) olgusu olarak yeniden tanımladığı görülmektedir. BMGK’nin raporlarında ve birçok araştırma¹ sonucunda da görülebileceği şekliyle, YTS’ler ile ilgili öne çıkan olgu, YTS’lerin, hem çatışma sahasına mobilize olmalarında, hem de vatandaşı oldukları veya yaşadıkları ülkelere olası geri dönüşlerinde, oluşturabilecekleri muhtemel tehdittir. Bu kapsamda, mevcut güvenlik tehdidinin önüne geçilebilmesi için, sınırları aşan çatışmalarda yer almak

---

¹ Bkz. Amir Rostami et. al, “The Swedish Mujahideen An exploratory study of 41 Swedish foreign fighters deceased in Iraq and Syria”, **Studies in Conflict & Terrorism**, 2018, 1-28; Oldrich Bures, “EU’s Response to Foreign Fighters: New Threat, Old Challenges?”, **Terrorism and Political Violence**, 32(4), 2020, 789-806; Raphaël Leduc, “The ontological threat of foreign fighters”, *European Journal of International Relations*, 2020, s.1-23; Ariel Koch, “The Non-Jihadi Foreign Fighters: Western Right-Wing and Left-Wing Extremists in Syria”, **Terrorism and Political Violence**, 2019, s.1-28; Timothy Holman, “Belgian and French Foreign Fighters in Iraq 2003–2005: A Comparative Case Study”, **Studies in Conflict & Terrorism**, 38(8), 2015, s.603-621.; Jeanine de Roy van Zuijdewijn and Edwin Bakker, “Returning Western foreign fighters: The case of Afghanistan, Bosnia and Somalia”, **ICCT Background Note**, June 2014, s.1-12; Jeanine de Roy van Zuijdewijn, “The Foreign Fighters Threat: What History Can (not) Tell Us”, **Perspectives on Terrorism**, 8. 5, October 2014, s.59-73 .

üzere çatışma bölgelerine mobilize olan ve dolayısıyla şiddet içeren aşırılıkçılığa yönelen bireyleri motive eden olguların anlaşılması oldukça önem arz etmektedir.

Literatürde yer alan iç ve dış koşullara bağlı motivasyonlar üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında ise daha çok DEAŞ veya El-Kaide gibi dini motifli radikal terör örgütlerinde yer alan YTS'lere yönelik incelemelerin olduğu görülmektedir. Buna karşılık, YPG gibi etnik motifli radikal terör örgütlerine katılmak için bölgeye mobilize olan YTS'lerin bu kararlarına etki eden unsurları, detaylı bir biçimde analiz eden ve bu doğrultuda gruplar arası karşılaştırmalar yapan çalışmaların varlığı ise arzu edilen düzeyde değildir. Bu bağlamda, radikal terör örgütlerinde yer alan YTS'ler ile ilgili karşılaştırmalı analizin yeterli düzeyde olmaması, bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, mevcut çalışmanın yapılmasındaki önem, DEAŞ ve YPG terör örgütlerinde yer almak için Suriye'ye seyahat eden YTS olgusunu, motivasyon faktörleri açısından, karşılaştırmalı bir şekilde incelemesinden ileri gelmektedir. Buna göre, radikalleşme sürecine etki eden koşulların bireysel düzeyde geliştiği farkındalığından hareketle, bu çalışma, DEAŞ ve YPG terör örgütlerine katılan YTS'ler ile ilgili en yaygın motivasyon faktörlerini açıklığa kavuşturmayı amaçlamakta ve bu sayede literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir. Bu amaç doğrultusunda ,mevcut çalışmanın temel araştırma soruları şu şekildedir: (a)DEAŞ saflarına katılan bireylerin, YTS olma kararına etki eden itme ve çekme faktörleri nelerdir?, (b)YPG saflarına katılmak için bölgeye mobilize olan bireylerin, YTS olma kararına etki eden itme ve çekme faktörleri nelerdir?, (c)DEAŞ ve YPG terör örgütlerine katılan YTS'ler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?

Tüm bu genel çerçeveden hareketle, çalışmanın bundan sonraki aşamasında, öncelikle YTS'ler ile ilgili literatüre kısaca yer verilecek olup, bu çerçevede hem kavramsal hem de kuramsal çerçeve açıklanacaktır. Çalışmaya ilişkin metodolojik çerçevenin sunulmasının ardından, araştırmada elde edilen verilere bulgular kısmında yer verilecektir. Son olarak, mevcut veriler tartışma kısmında değerlendirilerek çalışma sonlandırılacaktır.

1. Literatüre Kısa Bir Bakış:

1.1. Yabancı (Terörist) Savaşçılar

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde, YS kavramına ilişkin üzerinde uzlaşmış bir tanım bulunmadığı ve dolayısıyla YS'lerin, çağrıştırdıkları anlam bakımından çoklu bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Buna göre, ilk olarak, Moore ve Tumelty'nin çalışması ele alındığında, YS'ler, maddi ödülden ziyade, din, akrabalık bağı ve/veya ideoloji ile motive olan, silahlı çatışmalara katılmak için çatışma bölgelerine giden, yerli ve bölgesel olmayan kişiler olarak tanımlanmıştır.² Moore ve Tumelty'nin çalışmasına karşılık, YS sorununu, egemenlik olgusu ile birlikte ele alan Byran ise, yabancı hükümetlerin temsilcisi olmayan YS'leri, ulus ötesi bir amaç ya da kimlik için savaşmak üzere evlerinden ayrılan bireyler olarak nitelendirmekte ve egemenliğin YS'ler için bir kalkan haline geldiğinin altını çizmektedir.³ YS tanımını daha geniş ölçekte değerlendiren Hegghammer ise, bir kişinin YS olarak kategorize edilebilmesi için, öncelikle, çatışmanın yaşandığı devlete vatandaşlık veya çatışan taraflarla akrabalık bağı ile bağlı olmamasına dikkat çekmektedir. Hegghammer, ayrıca, YS'lerin ücret almayan, resmi bir askeri yapıya bağlı olmayan, bir isyana katılan ve faaliyet gösteren bireyler olduğunu da önemle vurgulamaktadır.⁴

Diğer taraftan, Cilluffo, Cozzens ve Ranstorp, hazırladıkları raporlarında, YS olarak Batılı bireyleri ele almakla birlikte, silahlı cihatçı grupların bulunduğu çatışma bölgelerinde Müslüman olmayan gruplara karşı silahlı mücadeleye giren ve/veya bahsi geçen bölgelere eğitim almak için giden şiddet içeren aşırılıkçılık yanlılarını da bu kapsamda değerlendirmişlerdir.⁵ Buna karşılık, YS kavramının belirsizlikler ve önyargılar içerdiğini ifade eden Mendelsohn'un, devlet-merkezli yaklaşımların, kavramsal çerçeveye ilişkin bakış açılarını şekillendirdiğini öne sürmesi de konuya

² Cerwyn Moore - Paul Tumelty,, "Foreign Fighters and the Case of Chechnya: A Critical Assessment". **Studies in Conflict & Terrorism**, 31(5), 2008, s. 412-433.

³ Ian Byran, Sovereignty and the Foreign Fighter Problem. **Orbis**, 54(1), Kış 2010, s. 115-116.

⁴ Thomas Hegghammer, "The Rise of Muslim Foreign Fighters: Islam and the Globalization of Jihad". **International Security**, 35(3), Kış 2010/11, s. 57-58.

⁵ Frank J. Cilluffo - Jeffrey B. Cozzens - Magnus Ranstorp, **Foreign Fighters: Trends, Trajectories & Conflict Zones**, Washington,DC: Homeland Security Policy Institute, 2010, s. 3.

ayrı bir bakış açısı katması bakımından önemlidir. Bu noktada, “yabancı” kavramı ile ilgili vurguya dikkat çeken Mendelsohn, uyruk/menşei üzerinde durmuş ve konuyu “gönüllülük” esasında ele almıştır. Mendelsohn’un tanımında, çatışmanın yaşandığı ülkenin dışında, bir başka ülkenin vatandaşlığına sahip olan gönüllü bireyler, YS olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla, Mendelsohn’un ontolojik çerçevesinin, yabancı savaşçının kimlik algısına karşılık gelmediği söylenebilir.⁶ Mendelsohn’un mevcut ontolojik yaklaşımına karşılık, Malet’in de ifade ettiği gibi kimlik olgusu ,başkalarıyla daha güçlü bağlar kurulmasına yol açmakta ve dolayısıyla mevcut bağlar kimliğin daha belirgin hale gelmesine olanak sağlamaktadır. Devlet kurumlarıyla olan bağlar dışındaki bağların, etnik ve mezhepsel çatışmalardaki gruplar tarafından sıklıkla harekete geçirildiğini ifade eden Malet, bu anlamda mevcut kimliksel yapının ise ulusal kimlikten daha belirgin hale geldiğinin altını çizmektedir.⁷ Bununla birlikte, YS’lerin psikolojisi üzerine çalışmalar yapan Borum ve Fein’in araştırmasında ise, dört önemli ölçüt belirlenmiştir. Bu ölçütlerden ilki, “doğrudan eylem” ile ilgiliyken; ikincisi, "operasyonel destek” olarak ifade edilmektedir. Üçüncü olarak, “hareket desteğinden" bahseden çalışma, son olarak "lojistik desteğin” de bir kişinin YS olarak tanımlanmasında dikkate değer bir gelişme olduğunu belirtmektedir.⁸

YS’ler konusunda önemli araştırmaları bulunan Malet’in ise kavramsal çerçevenin ortak bir düzlemde bulunmayışına atıf yapması, dikkate değer bir yaklaşımdır. Buna göre,“anlamaların” ortak bir düzlemde paylaşılmamasını gerçekçi bir yaklaşım olarak değerlendirmeyen Malet, bu durumun, farklı araştırmacıların aynı veya benzer önermeleri analiz etmesini imkânsız kıldığının da altını çizmektedir.⁹ Bununla birlikte, YS fenomenine açıklık getiren Malet, çatışmaların yaşandığı devletin vatandaşı olmayan ve çatışmalar esnasında isyanlara katılan bireyleri YS olarak ifade etmektedir. Malet’in tanımlamasında, askeri ve güvenlik alanında faaliyet gösteren özel şirketlerin personelleri ile paralı askerler yer almamaktadır.¹⁰

⁶ Barak Mendelsohn,“ Foreign Fighters—Recent Trends”. *Orbis*, 55(2), 2011, s. 192.

⁷ David Malet, **Foreign Fighters: Transnational Identity in Civil Conflicts**, Oxford University Press, 2013, s.221

⁸ Randy Borum - Robert Fein, “The Psychology of Foreign Fighters”, **Studies in Conflict & Terrorism**, 40(3), 2017, s.250.

⁹ David Malet, “Foreign Fighter Mobilization and Persistence in a Global Context”, **Terrorism and Political Violence**, 27(3), 2015, s. 455.

¹⁰ Malet, **Foreign Fighters: Transnational Identity in Civic Conflicts**, ss.9-40.

YS'lere ilişkin mevcut değerlendirmeler ışığında, 2010 yılına gelindiğinde, kavrama ilişkin sorgulamaların farklı bir düzleme taşındığı, kavramsal bir genişlemenin söz konusu olduğu ifade edilebilir. Buna göre, Arap ayaklanmalarının 2011 yılı itibariyle Suriye'ye sıçraması ve ardından bölgenin bir iç savaşa sürüklenmesi, konuya ilişkin tartışmaları daha da derinleştirmiştir. ABD, Rusya, Tunus ve AB üyesi ülkeler de dahil olmak üzere, dünyanın çeşitli yerlerinden insanların bölgeye akın etmesi, kavramın yeniden düzenlenmesini ve YTS fenomeninin geliştirilerek, terörizm içerisinde değerlendirilebilecek düzeyde yeniden ele alınmasını gerekli kılmıştır.

Bu çerçevede, YTS'ler ile ilgili çalışmalara bakıldığında, 2011 yılının Eylül ayında Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 29 ülkenin girişimiyle oluşturulan "Terörizmle Mücadele Küresel Forumu (TMKF)" dikkat çekmektedir. Buna göre, TMKF¹¹ bünyesinde, Hollanda, Fas ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde(BAE) toplantılar düzenlenmiş ve bu toplantılarda terörizm konusunda mücadele yöntemleri, ortaya çıkan aksaklıklar ve yapılması gerekenler başta olmak üzere, çeşitli düzeylerde görüş alış-verişinde bulunulmuştur.¹²

YTS'lere ilişkin TMKF'de başlatılan girişimlerin, BMGK'de ele alınmasının ardından, kavrama dair çerçevenin uluslararası düzeyde çizilmeye başladığı görülmektedir. Buna göre, YTS kavramı, BMGK'nin 15 Ağustos 2014 ve 24 Eylül 2014 tarihlerinde sırasıyla almış olduğu 2170 ve 2178 sayılı kararlarının ardından tanımlanmıştır. YTS'nin uluslararası düzeyde bu şekilde ele alınmasında kavramsal çerçeveye ilişkin belirsizlikleri en aza indirmenin etkisi olmakla birlikte, kavrama evrensel düzeyde hukuki bir zemin sağlama ve YTS'lere yönelik uygulanması

¹¹ Mevcut Forum, YTS'ler ile ilgili girişimlerin uluslararası düzeyde tartışılmasına öncülük etmede bir ilki oluşturmasının yanı sıra, BMGK'nin YTS kararlarına etki etmesi bakımından da önem taşımaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Global Counterterrorism Forum, "**Foreign Terrorist Fighters**" (FTF) **Initiative The Hague – Marrakech Memorandum on Good Practices for a More Effective Response to the FTF Phenomenon**", 2014, (Çevrimiçi), https://www.thegctf.org/documents/10162/140201/14Sept19_The+Hague-Marrakech+FTF+Memorandum.pdf, 01.03.2020.

¹² Haldun Yalçınkaya, **Son Gelişmeler Işığında Terörle Mücadele Küresel Forumu ve İşlevi**, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, 29. 04. 2014, (Çevrimiçi), <https://orsam.org.tr/son-gelistmeler-isinginda-terorle-mucadele-kuresel-forumu-ve-islevi/>, 18.01.2020.

muhtemel yaptırımların çerçevesinin belirlenmesi ihtiyacının önemli olduğu ifade edilebilir.

1.2. Motivasyon Unsurları

Radikalleşme olgusunu anlamaya yönelik çalışmalara son yıllarda ağırlık verilse¹³ de bireylerin nasıl radikalleştikleri ve şiddet yanlısı aşırılıkçılığa nasıl geçiş yaptıkları konusu, henüz kesin bir biçimde açıklığa kavuşturulamamıştır.¹⁴ Her ne kadar, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'nin(BMGS) “Şiddet İçeren Aşırılıkçılığı Önleme Eylem Planı” adlı raporunda, radikalleşmeyle ilgili genel eğilimler ve kalıplar belirlenmeye çalışılsa da araştırmacılar arasında tüm aşamalarda kabul görmüş bir fikir birliği bulunmamaktadır.¹⁵ Ne var ki, bu durum, araştırmacıların hiçbir nokta üzerinde uzlaşmadığı anlamına da gelmemektedir. Buna göre, risk altındaki bireylerin kesinleşmiş bir profilini ortaya koymanın mümkün olamayacağı üzerinde fikir birliğine varan araştırmacılar, bireylerin radikalleşmesinde tek tip bir yolun söz konusu olmadığını önemle belirtmişlerdir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, araştırmacılar, her bir radikalleşme sürecinin kendi içerisinde bireysel, grup ve çevresel olmak üzere üç düzeyde etkileşim halinde olduğunu vurgulamaktadırlar.¹⁶

Bu genel çerçeveden hareketle, Vinci'nin çalışmasında vurguladığı şekliyle motivasyon olgusu, bir silahlı çatışmanın devamlılığının sağlanması ve geliştirilebilmesinde önemli bir noktadır. Buna göre, bir insanın silahlı bir çatışmada neden yer aldığı sorgulanması, sorunun doğasının anlaşılmasında oldukça önemlidir. Vinci, çalışmasında motivasyon olgusunu, sadakat/bağlılık, kişisel gelişim/öz-yardım, ekonomik teşvikler ve baskı olmak üzere dört düzeyde ele almaktadır. Buna göre, sadakat/bağlılık faktöründe bireyin daha geniş bir insan

¹³ Bkz. Bertjan Doosje, Fathali M Moghaddam, Arie W Kruglanski, Arjan de Wolf “Terrorism, radicalization and de-radicalization”, **COPSYC**, 11, 2016, s.79-84.; Michael A. Jensen , Anita Atwell Seate, Patrick A. James , “Radicalization to Violence: A Pathway Approach to Studying Extremism”, **Terrorism and Political Violence**, 32(5), s.1067-1090; Clark McCauley and Sophia Moskalenko ,”Understanding Political Radicalization: The Two-Pyramids Model“, **American Psychologist**, 72(3), 2017, 205–216.

¹⁴ Henry Tuck-Tanya Silverman-Candace Smalley, “**Shooting in the right direction**”:Anti-ISIS **Foreign Fighters in Syria& Iraq**, The Institute for Strategic Dialogue, 2016, s. 22.

¹⁵ United Nations Developments Programme, **Preventing Violent Extremism Through Promoting Inclusive Development, Tolerance and Respect For Diversity**, New York: UNDP, 2016.

¹⁶ Harriet Allan v.d.,. **Drivers of Violent Extremism: Hypotheses and Literature Review**. Londra: Royal United Services Institute, 2015.

topluluğuna duyduğu hissiyattan bahsedilirken; kişisel gelişimde/öz-yardımda bireyin hayatta kalma arzusu ön plana çıkmaktadır. Vinci, ekonomik teşvikleri açıklarken ise kimi bireylerin maddi kazançlar nedeniyle motive olduklarını belirtmektedir. Bununla birlikte, Vinci, az sayıda da olsa, bazı bireylerin, psikolojik ve/veya fiziksel manipülasyon yoluyla savaşmaya gittiklerini, dolayısıyla bu durumun onlar üzerinde baskı oluşturduğunu da vurgulamaktadır.¹⁷

Diğer taraftan, Borum ve Fein, çalışmalarında, Vinci'nin işaret ettiği genel gözlemin YTS'ler için de geçerli olduğunu ifade etmektedir Burada üzerinde durulan temel soru, bir insanın başkasının savaşına neden dâhil olduğu veya olmaya çalıştığıdır. Bu çerçevede, YTS'lerin motivasyon olgusunda maddi teşviklerden dini faktörlere, hayatın anlamsızlığından akran baskısına kadar çeşitli faktörlerin etkili olduğu gözlenmektedir. Dahası, YTS'leri motive eden faktörlerin, temel itme ve çekme faktörleri başta olmak üzere içsel yansımadan ve/veya dışsal teşvikten kaynaklandığının da altı çizilmektedir.¹⁸

Metz ise bahsi geçen durumu açıklarken, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine atıf yapmakta ve bu hiyerarşik yapı içerisinde motivasyonlara dikkat çekmektedir. Metz'in belirlemiş olduğu yapıda, motivasyon olgusu, ilkel veya düşük dereceli ile üst düzey motivasyonlar olmak üzere iki seviyeli ele alınmaktadır. Metz'in çalışmasında, üst düzey motivasyonlar olarak içsel duygunun verdiği mutluluk, yetkilendirme/kişisel güçlendirme ve zenginleştirme görülürken; sosyal yükümlülük ve hayatta kalma, ilkel veya düşük dereceli motivasyonlar olarak değerlendirilmektedir.¹⁹

Diğer taraftan, Frennet ve Silverman'ın çalışmalarında, üç ana motivasyon kaynağı tanımlamaktadır. Bunlardan ilki, çatışma bölgesinde yaşananlara yönelik hissedilen öfke ve çatışmalardan etkilenen insanlarla kurulan empatidir. İkincisini, bireyin

---

¹⁷ Anthony Vinci, "The 'Problems of Mobilization 'and the Analysis of Armed Groups". *Parameters*, 36(1), 2006.

¹⁸ Borum - Fein, **a.g.e.**, s. 50-251.

¹⁹ Steven Metz, 27.01.2012, "Psychology of Participation in Insurgency", **Small Wars Journal**, (Çevrimiçi), <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/psychology-of-participation-in-insurgency>, Erişim Tarihi: 07. 03.2020.

katılmak istediği gruba olan ideolojik bağlılık oluştururken; üçüncü ana motivasyon kaynağı olarak da kimlik ve aidiyet arayışı ifade edilmektedir.²⁰

Gençlerin El-Kaide terör örgütüne katılma nedenlerine odaklanan Venhaus'un raporu ise, mevcut durumu, intikam, statü, kimlik ve macera arayanlar olmak üzere dört ana kategoriye ayırmaktadır. Buna göre, intikam arayanlar, kendisini toplumun kurbanı olarak görmekte, mevcut hayal kırıklıklarına bir çıkış arama vasıtasıyla motive olmaktadır. Statü arayanlar ise daha çok Batı toplumları içerisinde yer alan diasporalar olarak değerlendirilmekte ve bulunduğu çevrenin kendisini anlamadığını veya takdir etmediğini düşünen kimselerin bu şekilde motive olduğunu iddia etmektedir. Statü arayanların aksine, kimlik arayışında olanların ise temel motivasyonu, bir şeyin parçası olmak, diğer bir ifadeyle ait olma hissi üzerine kuruludur. Venhaus'un motivasyon sınıflandırmasında en küçük payı ise, macera arayanlar oluşturmaktadır. Macera arayanların enerji dolu olduğunu vurgulayan araştırmacı, zorlu bir görevi yerine getirmenin veya hayatta kalmanın burada oldukça önemli olduğunun altını çizmektedir.²¹

1816-2005 yılları arasında bilinen 331 çatışmayı inceleyen Malet ise savaşçıların etnik bir kimlik paylaşıp paylaşmadıkları ile çatışmanın kendisinin etnik bir çatışma kimliği taşıyıp taşımadığına odaklanmaktadır. Buna göre, etnik çatışmaya dâhil olan birinci grupta, ortak milliyetçi hedefleri koruma önemli bir motivasyon kaynağı iken; özgürlükçüler olarak tabir edilen ikinci grupta, paylaşılan ideolojik hedefler doğrultusunda sömürgecilik karşıtı mücadeleye katkı sunma öne çıkmaktadır. Saldırganlar olarak ifade edilen üçüncü grubun temel motivasyon kaynağında ise, daha çok, bir bölgenin siyasi kontrol mekanizmasını genişletme hedefiyle, komşu devletlerdeki ayrılıkçı isyanlara katılma hususu yer almaktadır. Malet'in tipolojisinin dördüncü boyutunda, gerçek inanlar bulunmaktadır. Bu grubun motivasyonunda öne çıkan olgu ise, paylaşılan kimliksel yapıyı korumadır.²²

²⁰ Ross Frenett & Tanya Silverman, "Foreign Fighters: Motivations for Travel to Foreign Conflicts", (Ed.) Andrea de Guttry, Francesca Capone & Christophe Paulussen, **Foreign Fighters Under International Law and Beyond**. The Hague, Hollanda: T.M.M. Asser Press, 2016, s. 65.

²¹ John M. Venhaus, "Why Youth Join al-Qaeda", **Special Report**, Washington D.C.: United States Institute of Peace, 2010, s.8-11,(Çevrimiçi),<https://www.usip.org/sites/default/files/resources/SR236Venhaus.pdf> , 18.01.2020.

²² Malet, "Foreign Fighter Mobilization and Persistence in a Global Context", 2015.

2. Metot

Bu çalışmada, DEAŞ ve YPG’de yer alan YTS’lerin motivasyon faktörlerini analiz etmek için, alana ilişkin raporlar, makaleler, röportajlar, gazete haberleri ve siyasi belgeler nitel araştırma deseni kullanılarak incelenmiştir. Ayrıca, güvenlik alanında yetkili olan kişiler ve avukatlarla görüşmeler gerçekleştirilmiş olup, bu yetkililerin isimleri ve konumları güvenlik nedeniyle açıklanmamıştır. Diğer taraftan, bu çalışmada, üzerinde gizlilik kararı bulunmayan şüpheli ve tutuklu durumunda olan YTS’lerin ifadelerinden de yararlanılmıştır. Buna göre, analiz edilen ifadeler, zaman aralığı bakımından “Ağustos 2013 ile Şubat 2019”u kapsamakla birlikte, “Özgeçmişinizi kısaca anlatınız”, “Suriye’de bulunduğunuz dönem içerisinde herhangi bir silahlı grup içerisinde faaliyet gösterdiniz mi?”, “DEAŞ, El-Kaide ve Heyet Tahrir Şam örgütlerinin amacı, ilkeleri, yapılanmaları, internet adresleri ve sosyal medya hesapları hakkında bildikleriniz nelerdir?”, “Söz konusu yapılanmalar ile ilgili olarak görüştüğünüz şahıs ya da şahıslar var mıdır?” ve “Suriye’de bulunduğunuz dönem içerisinde herhangi bir silahlı grup içerisinde faaliyet gösterdiniz mi?” gibi yarı-yapılandırılmış açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Burada, analizin güvenilirliğini sağlamak adına, literatürde yer alan temalardan da faydalanılmıştır. Bu bağlamda, çalışma, YTS’lerin kararına etki eden iç ve dış motivasyonel koşulları anlamlandırmak adına, Birleşmiş Milletler’in (BM) de raporlarında kullandığı, “itme” ve “çekme” faktörleri üzerinden gruplandırma yapmıştır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, BM’nin “Şiddet İçeren Aşırılıkçılığı Önleme Eylem Planı”nda motivasyon faktörleri itme-çekme çerçevesi üzerinden tanımlanmaktadır. Buna göre, itme faktörleri sosyo-ekonomik zorluklar gibi, yapısal koşullardan kaynaklanırken; çekme faktörlerinde, bireysel motivasyon ve süreçler ön plana çıkmaktadır.²³ Daha açık bir ifadeyle, itme faktörleri olarak tanımlanan fenomen,

²³ USAID, **Guide to the Drivers of Violent Extremism**, Washington, DC: United States Agency for International Development, 2009; BMGK, **Plan of Action to Prevent Violent Extremism**, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 25.12.2015, (Çevrimiçi), https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/70/674, 24. 01. 2019.

bireyi ana akım toplumdan izole eden eşitsizlik, şiddet, sosyo-ekonomik zorluklar ve devlet baskısı gibi çeşitli yapısal koşullardan oluşurken; çekme faktörleri, savunmasız/risk altındaki bireylerin, şiddet içeren aşırılıkçılık yanlısı gruplara katılmaları için olumlu teşvikler içermektedir. Bu teşvikler, ideoloji, aidiyet duygusu, finansal kazanç veya macera arayışı gibi birçok faktörü bünyesinde barındırmaktadır.²⁴ BM'nin Planı'nda vurguladığı şekliyle çekme faktörleri, fikir ve şikâyetlerin, şiddet içeren aşırılıkçılığa dönüştürülmesinde önemli rol oynamaktadır.²⁵

Diğer taraftan, bireyi radikalleşmeye ve bu doğrultuda şiddet içeren aşırılıkçılığa yatkın hale getiren, itme ve çekme faktörlerinde önemli farklılıklar bulunmakla birlikte, radikalleşme süreçlerine odaklanan araştırmalar, bu faktörlerin birbirleri ile etkileşim halinde olduğunu da ortaya koymaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, bireysel olarak değişken olan itme ve çekme faktörleri, genellikle mikro, mezo ve makro düzeyde, eşzamanlı gelişen kümülatif bir süreçtir. Buna göre, mikro düzeyde radikalleşme sürecini etkileyen faktörler, daha çok, önemsizlik ve kişisel belirsizlik duygularından oluşurken; mezo düzeydeki faktörler arasında ayrımcılık, yabancılaşma, yakın sosyal bağların olmaması ve adaletsizlik duygusu sayılabilir. Radikalleşme sürecini makro düzeyde etkileyen faktörler ise ulusal/küresel yapıyla yakından ilgilidir. Ancak, makro düzeydeki faktörler, toplumun büyük çoğunluğunu etkilese de, sadece küçük bir kısmı, şiddet içeren aşırılıkçılığa yönelmektedir.²⁶

---

²⁴ Behar Xharra - Nita Gojani, **Understanding Push and Pull Factors in Kosovo: Primary Interviews with Returned**, United Nations Development Programme, 2017, s.22; Louisa Tarras-Wahlberg, **Promises of Paradise? A Study on Official ISIS-Propaganda Targeting Women**, Swedish Defence University. 2016, s.13.

²⁵ BMGK, a.g.e.,(Çevrimiçi), https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/70/674, 24. 01. 2019.

²⁶ Luigi Moccia, **Literature Review on Radicalisation**, Rome: European Commission, 2019.

3. Veriler

Tablo-1. YTS'lerin Motivasyon Unsurları

DEAŞ		YPG	
İtme Faktörü	Çekme Faktörü	İtme Faktörü	Çekme Faktörü
Sosyo-ekonomik koşullar	Maddi ödüller	Hayal kırıklığı	DEAŞ ile mücadele
Toplumsal dışlanma	Dini nedenler	Anlamsızlık hissi	İdeoloji
Algılanan adaletsizlik ve zulüm duygusu	Arınma söylemi	Macera arayışı	Çevrimiçi propaganda
Anlamsızlık hissi	Çevrimiçi propaganda		
	Sosyal Ağlar		

DEAŞ'ta yer alan YTS'lerin çoğunluğu, Rusya Federasyonu(RF), Suudi Arabistan veya Tunus gibi ülkelerden olmasına rağmen, Avrupa Birliği(AB) ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri(ABD), Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve diğer gelişmiş "Batılı" ülkelerden de bireylerin radikalleşme sürecine girerek, bölgeye mobilize olduğu bilinmektedir.²⁷ YPG'de yer alan YTS'lerin büyük çoğunluğunu ise, Batı veya Avrupa ülkelerinden gelenler oluşturmaktadır. Bu noktada, Soufan Grubu'nun raporunda yer alan verilere göre, DEAŞ'a en çok katılım, RF'den olurken; Stratejik Diyalog Enstitüsü'nün raporunda, YPG'ye en çok katılımın ABD'den olduğu öne sürülmektedir.²⁸

Bu çerçevede, Tablo 1'de de özetlendiği şekliyle, bireylerin YTS olarak DEAŞ kontrolündeki noktalara mobilize olmasında en sık görülen itme faktörleri a) sosyo-ekonomik koşullar, b)toplumsal/sosyal dışlanma, c) algılanan adaletsizlik ve zulüm duygusu ve d)anlamsızlık hissi iken; YPG'de yer alanlarda bu durum a)hayal kırıklığı, b) anlamsızlık hissi ve c)macera arayışı şeklindedir. Buna karşılık, olumlu teşvikler ve

²⁷ Efraim Benmelech-Esteban F. Klor, "What Explains the Flow of Foreign Fighters to ISIS", **Terrorism and Political Violence**, 2018.

²⁸ Richard Barret, **Beyond The Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees**, The Soufan Center, 2017, s.9-13.

motivasyonel gerekçeler oluşturan çekme faktörlerinden DEAŞ'te en sık görülenleri, a) maddi ödüller, b) dini nedenler, c) arınma söylemi, d) çevrimiçi propaganda ve d) sosyal ağlar iken; mevcut faktörler YPG'de daha çok a) DEAŞ ile mücadele, b) ideoloji ve c) çevrimiçi propaganda şeklinde gelişmektedir.

YTS'ler ile ilgili elde edilen araştırma sonuçlarına göre, DEAŞ'a katılanlarda sosyo-ekonomik koşullar, toplumsal/sosyal dışlanma ve algılanan adaletsizlik ve zulüm duygusu ile radikalleşme arasında bir ilişkinin varlığı göze çarparken; YPG'lilerde bu faktörlerin etkisine rastlanılmamaktadır. DEAŞ'lı YTS'lerden farklı olarak, YPG'lilerde daha çok hayal kırıklığı ve macera arayışı ile radikalleşme arasında bir bağıntı olduğu görülmektedir. DEAŞ'a tüm bölgelerden katılan YTS'ler ile ilgili anlatılarda motivasyonel faktörlerin birleştirici teması "din" olgusudur. Buna karşılık, YPG'de yer alanlarda ise din olgusunun ön planda olmadığı görülmekle birlikte, bireylerin örgüte katılma kararında daha çok ideoloji ile radikalleşme olgusu arasında ilişki bulunmaktadır.

Diğer taraftan, her iki terör örgütünde de yer alan YTS'lerin radikalleşme süreçlerinde, hayatlarını anlamsız olarak algılayanların varlığı dikkat çekmektedir. Burada, yaşadığı hayatı anlamsız değerlendiren bireylerin, hayatına anlam katma adına, radikalleşme ihtimallerinin daha muhtemel olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, her iki örgüt için de çevrimiçi propaganda önemli bir itme faktörü olarak görülmektedir. Burada, hem DEAŞ hem YPG, videolar ve görüntüler vasıtasıyla propaganda faaliyetleri yürüterek, bireylerin karar sürecine etki etmiş ve böylelikle bölgeye akın etmelerini teşvik etmişlerdir.

Tartışma

Suriye iç savaşında yer alan YTS'ler, DEAŞ ve YPG örnekleri üzerinden karşılaştırmalı bir şekilde incelendiğinde, mevcut YTS'lerin motivasyon faktörlerindeki belirgin farklılıklar göze çarpmaktadır. Buna göre, ilk olarak konuyu DEAŞ özelinde ele almak gerekirse, araştırma sonuçlarında da görülebileceği üzere, sosyo-ekonomik koşullar ile DEAŞ'a katılan YTS'liler arasında bir ilişki olduğu gerçektir. İşsizlik, eğitim ve yoksulluk düzeylerini bünyesinde barındıran sosyo-ekonomik koşulların, DEAŞ'a katılan YTS'leri motive etmedeki rolü, genellikle iki

şekilde gelişmektedir. Bunlardan birincisi, mevcut sosyo-ekonomik şartlardan kaynaklanan izolasyon sürecidir. Burada, henüz radikalleşmemiş bireyin, içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşulları fırsat eksikliği olarak değerlendirmesi ve kendisini bulunduğu çevreden izole etmeye başlaması söz konusudur.²⁹ Bu durum, daha çok ABD, Almanya ve Fransa gibi Batılı ülkelerden katılan YTS'lerde görülmekle birlikte, bu YTS'lerin genellikle ikinci nesil göçmen çocukları olduğu veya aile üyelerinden en az birisinin Müslüman olduğu belirlenmiştir.³⁰ Daha açık bir ifadeyle, özellikle AB ülkeleri olmak üzere, bu ülkelerin etnik ve dilsel olarak homojen bir doğaya sahip olması, buralara göç eden özellikle Müslüman ailelerin entegrasyon sürecine engel teşkil etmekte ve dolayısıyla bu durum da bireylerde izolasyon hissine yol açmaktadır. Bu doğrultuda, kendisini ana-akım toplumdan izole eden bireylerin içinde bulunduğu mevcut sosyo-ekonomik koşullar da radikalleşmek için gerekli ortamı sağlamaktadır.³¹ İkincisi, radikalleşme öncesi içinde buldukları sosyo-ekonomik koşullardan kurtulma ve daha iyi bir yaşam sürme arzusunda olan bireylerin YTS olarak DEAŞ saflarında daha çok yer aldıkları tespit edilmiştir.³² Özellikle Müslüman nüfusun yoğunlukta olduğu Tunus ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde yoksul, nitelikli eğitimden yoksun ve/veya işsiz olarak yaşamını sürdüren gençlerin yaşam koşullarını iyileştirmek için alternatif yol arayışına girdikleri ve bunun sonucunda DEAŞ saflarına katıldıkları belirlenmiştir.³³ Bahsi geçen her iki durumda da bu risk grubu bireylerin, DEAŞ'ın örgütleyicileri/vaizleri tarafından devşirilmelerinin daha muhtemel olduğu görülmektedir. Böylece, sosyo-ekonomik koşullar vasıtasıyla motive olan YTS'ler, içinde buldukları koşulların etkisi altında endoktrinizasyon aşamasının bir sonucu olarak, DEAŞ saflarına katıldıkları takdirde daha iyi koşullarda yaşayacaklarına inanmışlardır.

²⁹ Philip Verwimp, "Foreign Fighters in Syria and Iraq and the Socio-Economic Environment They Faced at Home: A Comparison of European Countries", **Perspectives on Terrorism**, 10(6), 2016.

³⁰ Hamed el-Said - Richard Barrett, **Enhancing the Understanding of the Foreign Terrorist Fighters Phenomenon in Syria**, United Nations Office of Counter-Terrorism , 2017, s.3

³¹ Benmelech - Klor, **a.g.e.**, s.19.

³² Verwimp, **a.g.e.**, 2016.

³³ Arie Perliger - Daniel Milton, **From Cradle to Grave:Te Lifecycle of Foreign Fighters in Iraq and Syria**, United States Military Academy. US: Combating Terrorism Center at West Point, 2016.

DEAŞ'lı YTS'lilere ilişkin sosyo-ekonomik faktörlere karşılık, YPG'de yer alan YTS'lerin radikalleşmesinde en sık görülen itme faktörleri arasında devletlerin çatışma ortamındaki faaliyetlerine ilişkin hissedilen “*hayal kırıklığı*” yer almaktadır. Buna göre, çatışma bölgesinde yaşanan gelişmelere karşı hükümetlerinin veya uluslararası toplumun yetersiz tepki verdiğini düşünen bireyler, bu sayede radikalleşerek, bölgeye mobilize oldukları gözlenmiştir. YTS'lerin bu kararlarında, DEAŞ'ın sivillere yönelik vahşeti, Şam Yönetimi'nin uygulamaları ve etnik veya kültürel bağlarla bağlı oldukları insanların çatışmalar arasında kalması gibi olayların katalizör rolü oynadığı bir gerçektir.³⁴ Burada iki önemli olayın kırılma noktası olduğu ifade edilebilir. Bunlardan birincisi, 3 Ağustos 2014 tarihinde, Musul'un Sincar ilçesinin DEAŞ'ın eline geçmesinin ardından, Ezidilere yönelik gerçekleştirilen katliamlar ve bu durum neticesinde Ezidilerin evlerini terk ederek Sincar(Şengal) Dağı'na sığınmalarındır.³⁵ İkincisi ise 13 Eylül 2014 tarihinden itibaren, Suriye'nin Halep vilayetine bağlı olan, YPG'nin kontrolündeki Ayn el Arab(Kobani) kırsalını DEAŞ'ın kuşatması ve ardından taraflar arasında yaşanan gelişmelerdir.³⁶ Her iki olayda da YPG'nin “DEAŞ zulmüne karşı mücadele etme” propagandasının özellikle Batı dünyasında karşılık bulduğu ve bu sayede çok sayıda yabancı uyruklu insanı bölgeye çektiği tespit edilmiştir. YPG'ye İngiltere'den katılan Macer Gifford'ın, bölgede yaşananları “soykırım” olarak tanımlaması ve “İngiliz Hükümeti'nin mevcut duruma kayıtsız kalmasını içine sindiremediğini” ifade etmesi, bu anlamda örnek gösterilebilir.³⁷ Gifford ile benzer şekilde, Avustralya'dan YPG'ye katılan Reece Harding'in babası da vermiş olduğu röportajda DEAŞ'ın, kadınlar ve çocuklar başta olmak üzere, sivillere yönelik vahşet içeren uygulamalarının oğlunun YPG'ye katılma kararında önemli olduğunu ifade etmiştir.³⁸

³⁴ Tuck-Silverman- Smalley, **a.g.e.**, s.21

³⁵ BBC,“Kuzey Irak'ta Ezidi katliamı”, **BBC Türkçe**, 16. 08. 2014, (Çevrimiçi), https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/08/140816_ezidi_katliam, 15. 02. 2020.

³⁶ Nuri Yazıcı, “Kobani(Ayn El-Arab) Kuşatması Bağlamında Uluslararası İlişkilere Bir Bakış”, **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 5(2), 2018, 59-77.

³⁷ Casper Hughes,“**City banker turns his back on a fat salary to join the fight against Isis**”, Independent, 12.07.2017, (Çevrimiçi), https://www.independent.co.uk/news/long_reads/macer-gifford-kurds-turkey-assad-peace-talks-geneva-sochi-pyd-erdogan-a8089566.html , 01.03.2020.

³⁸ Australian Associated Press,“Australian man Reece Harding killed helping Kurds fight Isis in Syria – reports”, **The Guardian**, 30.06.2015, (Çevrimiçi), <https://www.theguardian.com/australia-news/2015/jul/01/australian-man-reece-harding-killed-helping-kurds-fight-isis-in-syria-reports>, 24. 12. 2019.

YPG’li YTS’leri motive eden “*hayal kırıklığı*” faktörüne karşılık, DEAŞ’lı YTS’lerin radikalleşmesinde öne çıkan itme faktörlerinden bir diğeri ise “*algılanan adaletsizlik ve zulüm duygusu*”dur. Daha çok Müslüman YTS’lerde görülen bu duruma göre, “ümme” olarak nitelediği Müslüman dünyasına yönelik, zulüm ve adaletsizlik algılayan bireylerin, bu sayede radikalleştikleri gözlenmiştir. Burada, özellikle, çatışma bölgesinden, propaganda amaçlı yayılan şiddet içerikli görüntü ve videoların önemli rol oynadığı bir gerçektir. Bu görüntülerde Esad yönetimi, Koalisyon güçleri veya daha genel anlamda Batı ülkeleri, alt metinlerde “düşman” olarak tanımlanmış ve “dünyada inanmayanlar tarafından Müslümanlara her zaman zulüm edildiği” ve “adaletsiz davranıldığı” anlatılara yansıtılmıştır.³⁹

Diğer taraftan, bireylerin YTS olarak YPG’ye katılmasında en sık görülen bir diğer itme faktörü olan “*macera arayışı*”nda, DEAŞ’lı YTS’lerden farklı olarak, daha çok bireysel nedenlerle hareket eden macera ve adrenalin bağımlısı bireyler kastedilmektedir. Bu grupta değerlendirilen bireylerin, YPG’ye katılmadan önce ya günlük hayatlarını oldukça sıkıcı buldukları ya da toplumdan izole oldukları gözlenmiştir. Dolayısıyla mevcut yaşantısına heyecan katma arzusunda olan bu bireylerin çatışma bölgelerine gitme kararında macera ve adrenalin ihtiyacının oldukça etkili olduğu tespit edilmiştir.⁴⁰ YPG’ye katılmadan önce profesyonel düzeyde askerlik tecrübesi olmayan, ancak Ayn el-Arab(Kobani) kuşatması döneminde YPG’ye katılan ve örgütte eğitim aldıktan sonra keskin nişancı statüsüne sahip olan, İtalyan YTS Karim Francesci’nin Fabio Tonacci’ye yapmış olduğu açıklamalar, bu anlamda örnek gösterilebilir. Bu röportajda, Francesci, YPG’ye katılma kararında, “maceracı bir ruh yapısına sahip olmasının” ve “savaşmayı çok istemesinin oldukça etkili olduğunu” ifade etmiştir. Burada, Francesci’nin aile üyelerinin de daha önce savaşlara katılmış olmasının ve dolayısıyla kendisini bir “partizan” gibi hissetmesinin

³⁹ Erin Marie Saltman-Melanie Smith (2015), **Till Martyrdom Do Us Part' Gender and the ISIS Phenomenon**, Londra: Institute for Strategic Dialogue, 2015, s. 11.

⁴⁰ Tuck-Silverman - Smalley, **a.g.e.**,s. 28.

de rolü önemlidir.⁴¹ Franceschi gibi New York Times'a açıklamalar yapan Patrick Maxwell de çatışma bölgesine gelip, YPG'ye katılmayı "maceraya atılmak" olarak değerlendirmesi dikkat çekici bir niteliktedir.⁴²

YPG'ye katılanlardan farklı olarak, DEAŞ'lı YTS'lerde görülen bir diğer itme faktörü ise "toplumsal/sosyal dışlanma"dır. Bu durum, özünde, aidiyet duygusunu geliştirmek için propaganda amaçlı kullanılan aşırılıkçılık yanlısı anlatılara karşı, bireyleri daha savunmasız hale getiren bir toplumsal hazırlık biçimidir. Başta medya kanalıyla olmak üzere, azınlık gruba atfedilen aşağılayıcı tasvirler ve sansasyon yaratma amacıyla tercih edilen yanlış başlıklar, bu gruba karşı önyargıların artmasına yol açmakta ve dolayısıyla, azınlık grup içerisinde daha fazla karışıklığın ve izolasyonun yaşanmasına imkan tanımaktadır.⁴³ Genellikle Batılı ülkelerde rastlanılan mevcut duruma göre, bu ülkelerin "İslamiyet" ve "Müslümanlık" ile ilgili algılamaları aşırılıkçılığı tetiklemede bir dizi fırsat sunmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, İslamiyet'e yönelik yaygın bir eleştiri dilinin kullanılması ve İslamiyet'in liberal Batı değerleri ile uyumluluğunun tartışılması, sadece Müslüman kesime yönelik kısıtlamaları beraberinde getirmemiş, aynı zamanda bu kesimin radikalleşmesine de imkân tanımıştır. Burada, özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından dini motifler ile terör olgularının yan yana kullanılır olmasının da payı önemli derecededir.⁴⁴

Literatürde itme faktörleri arasında yer alan "anlamsızlık hissi"nin ise her iki örgüte mensup YTS'lerde görülmesi önemli bir olgudur. Buna göre, içinde bulunduğu durumdan hoşnut olmayan bireylerin, hem DEAŞ'a hem de YPG'ye katılma kararlarında yaşadığı hayatı oldukça anlamsız bulmalarının etkisi olduğu görülmüştür. Örneğin, DEAŞ'a Hollanda'dan katılan YTS'ler üzerine yapılan araştırmalarda, Hollandalı özellikle gençlerin radikalleşme sürecine girmeden önce yaşamlarında

⁴¹ Karim Franceschi, "Karim Franceschi: 'Io, l'italiano di Kobane. Così ho combattuto l'Is nel nome di mio padre che sconfisse i fascisti'", 14. 04. 2015, F. Tonacci, 24.01. 2010, (Çevrimiçi), https://www.repubblica.it/cronaca/2015/04/14/news/_io_l_italiano_di_kobane_cosi_ho_combattuto_l_is_nel_nome_di_mio_padre_che_sconfisse_i_fascisti_-111891706/?ref=search, 29.07.2019.

⁴² Dave Philipps - Thomas James Brennan, "Unsettled at Home, Veterans Volunteer to Fight ISIS". **The New York Times**, 03. 11. 2015, (Çevrimiçi) <https://www.nytimes.com/2015/03/12/us/disenchant-ed-by-civilian-life-veterans-volunteer-to-fight-isis.html?auth=login-google>, 05. 03. 2020.

⁴³ Saltman - Smith, **a.g.e.**, s. 9-10.

⁴⁴ Abdul Basit "Foreign Fighters in Iraq and Syria – Why So Many?", **Counter Terrorist Trends and Analyses**, 6(9), 2014, s. 5.

kayıtsızlık ve anlamsızlık hissini hakim olduğu tespit edilmiştir. İşgücü piyasasında ve sosyal kariyerinde sınırlı şansı olduğuna inanan bu bireylerin, hayatlarındaki anlamsızlıkları daha anlamlı kılmak adına, DEAŞ saflarına katıldığı gözlenmiştir.⁴⁵ Benzer durum YPG çatısı altında yer alan kimi bireylerde de rastlanmıştır. Yapılan çalışmalarda vurgulanan temel nokta, bireylerin, çatışmayı hayatlarına anlam katacak bir olgu olarak görmeleridir. DEAŞ'ta yer alanlardan farklı olarak, YPG özelinde bu durum, daha çok askerlik sonrası topluma yeniden adapte olamayan kimselerde görülmektedir.⁴⁶ Özellikle, savaş travmalarını deneyimleyen, gazilerde travma sonrası stres bozukluğu, depresyon veya hayal kırıklığı gibi semptomların gözlenmesi, bu kişilerin sivil yaşama entegre olamamasını beraberinde getirmiş ve dolayısıyla, hayatını anlamlı kılmak isteyen bireylerin çatışma bölgelerine mobilize oldukları tespit edilmiştir. Bu bağlamda, ister eski asker ve/veya gazi, ister sivil olsun, hayatına anlam katmak için çatışma bölgesine YTS olarak giden bireylerin kişisel veya mesleki yaşamlarından memnun kalmadıkları da bir gerçektir.⁴⁷ ABD'de eski bir deniz gazisi olan ve daha sonra YPG'ye katılan Kevin Howard'ın yaşantısı burada örnek teşkil edebilir. Irak ve Afganistan'dan döndükten sonra travma sonrası stres bozukluğu yaşayan Howard, daha sonra Fransız Yabancı Lejyonu'nu bünyesine katılmışsa da arzu ettiğini yaşayamamıştır. Paris saldırılarının ardından bölgeye gitmek isteyen Howard'ın bu talebi kabul edilmemiş ve bu gelişmeler üzerine YPG'ye katılmaya karar vermiştir. Yaşadığı hissi bir nevi “delilik hali” olarak tanımlayan Howard, sivil hayata entegre olmakta da zorluk çektiğinin altını çizmiştir.⁴⁸ YPG'ye Çin'den katılan Pan ise Sichuan Eyaleti'ndeki yaşantısından uzaklaşmasının nedenini “hayatını

⁴⁵ Daan Weggemans-Edwin Bakker- Peter Grol, “Who are They and Why do They Go? The Radicalisation and Preparatory Processes of Dutch Jihadist Foreign Fighters”. **Perspectives on Terrorism**, 8(4), 2014, 100-110; Edwin Bakker-Peter Grol, **Motives and Considerations of Potential Foreign Fighters from the Netherlands**, The Hague: The International Centre for Counter-Terrorism, 2015.

⁴⁶ Ömer Özkızılcık, “Foreign fighters now in YPG, but no one knows their next stop”, **Daily Sabah**, 04.07.2018, (Çevrimiçi), <https://www.dailysabah.com/op-ed/2018/04/07/foreign-fighters-now-in-ypg-but-no-one-knows-their-next-stop> , 21.02.2020.

⁴⁷ Tuck- Silverman - Smalley, **a.g.e.**, s.21-24.

⁴⁸ Moly Hennessy-Fiske, “Dozens of U.S. civilians are in Syria fighting against ISIS”, **The Seattle Times**, 17. 07. 2017, (Çevrimiçi), <https://www.seattletimes.com/nation-world/dozens-of-us-civilians-are-in-syria-fighting-against-isis/> , 05.03.2020.

anlamli hale getirmek için bir şeyler yapması gerektiği hissi” olarak tanımlamıştır.⁴⁹ Pan gibi Singapur’daki yaşantısının çok fazla sorun barındırdığını ifade eden Wang Yuan Dong Yi de Suriye’ye gitme kararında etkili olan unsurun “hayatını daha anlamlı hale getirmek” olduğunu vurgulamıştır.⁵⁰

İtme faktörlerinden farklı olarak, çekme faktörleri açısından bir değerlendirme yapmak gerekirse, olumlu teşvikler ile motivasyonel gerekçeler bu grup motivasyonların kaynağını oluşturmaktadır. Buna göre, ilk olarak DEAŞ’lı YTS’ler ele alındığında, en sık görülen çekme faktörlerinden biri “*dini nedenler*”dir. Vidino ve Hughes’ın 2014-2015 yılları arasında DEAŞ’a katılan yetmiş bir ABD’li YTS üzerine yaptıkları çalışmaya göre, Haziran 2014’te DEAŞ’ın lideri Bağdadi’nin sözde halifelik ilanı, dini yükümlülüklerini yerine getirme konusunda oldukça hassas olan bireyler için önemli bir gelişme olarak algılanmıştır. Buna göre, halifelik ilanını “hicret etme” ve/veya “din devletinin yaratılmasına katkı sunma” fırsatı olarak değerlendiren bu bireyler, DEAŞ’ın mevcut hamlesi sayesinde motive olmuşlar ve bir din devleti çatısı altında yaşama arzusuyla bölgeye akın etmişlerdir.⁵¹ Weggemans, Bakker ve Grol’un DEAŞ’a Hollanda’dan katılan YTS’ler üzerine yapmış oldukları araştırmalarda ise, bu bireylerin radikalleşme sürecine girmeden önce dine olan ilgilerinin yoğunlaştığı belirtilmektedir.⁵² Bu çerçevede, dini bir görev olarak görülen “hicret etme”, “mazlum Müslümanlara yardım etme” ve “yeni bir başlangıç yapma” gibi söylemlerin Hollandalı YTS’lerin radikalleşme sürecinde oldukça etkili olduğu gözlenmiştir.⁵³ Dini söylemlerin etkisi, Dawson ve Amarasingam’ın, Suriye’ye giden yirmi YTS ile yapmış olduğu görüşme sonucu elde ettikleri bulgularda da oldukça belirgindir. Buna göre, YTS’lerin mobilizasyonunda dini söylem ve bu çerçevede Müslümanlar ile

⁴⁹ Marnie O’Neill, “Chinese man fighting ISIS with Kurdish YPG fears deadly consequences after going public”, *News*, 12.12.2015, (Çevrimiçi), <https://www.news.com.au/technology/online/social/chinese-man-fighting-isis-with-kurdish-ypg-fears-deadly-consequences-after-going-public/news-story/06d57475d49286c3ed0a88259588ddce>, 21.02.2020.

⁵⁰ Justin Ong, “How 2 Singaporeans got back on the ‘right track’ after ‘dark path’ of radicalisation”, *CNA*, 04.08.2018, (Çevrimiçi), <https://www.channelnewsasia.com/news/singapore/how-2-singaporeans-got-back-on-right-track-radicalisation-isd-10587728>, 07.01.2020.

⁵¹ Lorenzo Vidino-Seamus Hughes, *ISIS in America: From Retweets to Raqqa*, The George Washington University. Washington, DC: Program on Extremism, 2015, s.15.

⁵² Weggemans-Bakker- Grol, *a.g.e.*, s.108.

⁵³ Bakker-Grol, *a.g.e.*, 2015.

dayanışmanın önemine dikkat çeken Dawson ve Amarasingam, dinin rolünün görmezden gelinmemesi gerektiğinin de altını önemle çizmektedir.⁵⁴

DEAŞ'ta yer alanların “dini nedenler” ile motive olmalarına karşılık, YPG’lerde en sık görülen çekme faktörleri arasında ise “*ideoloji*” önemli bir yer tutmaktadır. Buna göre, ideoloji vasıtasıyla motive olan bireylerin, hem ulus-ötesi kimliklerinin güçlendiği, hem de örgüt içerisindeki entegrasyonlarının kolaylaştığı görülmektedir. YPG çatısı altında, inandıkları ideoloji uğruna mücadele ettiklerini düşünen Batılı ülkelerden gelen YTS’lerin, aynı zamanda, mücadelelerine daha bağlı oldukları da görülmüştür.⁵⁵ Burada öne çıkan olgu, fikirlerin uygulamaya dönüştürülmesidir. YPG bünyesine katılmadan önce aktivist olan Anna Campell’in babasıyla yapılan mülakatta, Anna’nın hayatını “haksız güç ve imtiyazla mücadeleye adadığını” ve aynı zamanda “inandığı şey uğruna kendi hayatını ortaya koymada kararlı olduğunu” belirtmesi, bu duruma örnek gösterilebilir.⁵⁶ Anna Campell ile benzer şekilde, İngiliz YTS Kimmie Taylor da diğer İngiliz YTS’ler gibi “sosyalist bir devrim için mücadele ettiğini” ifade etmiş ve DEAŞ’ın ideolojisinin önlenebilmesinde “kapitalizmin bir alternatif sunmadığını” vurgulamıştır.⁵⁷ YPG’ye İtalya’dan katılan Lorenzo Orsetti’nin de “dünyadaki en güzel devrimi” gerçekleştirmek için Suriye’nin kuzeyine geldiğini ifade etmesi ve “ideallerine en yakın olan yerde olduğunu, risk almadan özgürlük olamayacağını” sözlerine eklemesi⁵⁸ veya Portekizli Mario Nunes’ın, röportajında “daha iyi bir dünyaya katkıda bulunma ve insani değerler için mücadele

⁵⁴ Lorne L. Dawson- Amarnath Amarasingam, “Talking to Foreign Fighters: Insights into the Motivations for Hijrah to Syria and Iraq”. **Studies in Conflict & Terrorism**, 40(3), 2017, 202.

⁵⁵ Sinan Hatahet, Mehmet Emin Cengiz, & Bedir Mulla Rashid, **The Phenomenon of YPG Transnational Fighters in Syria**, İstanbul: Al Sharq Forum, 2019, s.13-14.

⁵⁶ Matt Blake, “British woman killed fighting Turkish forces in Afrin”, **The Guardian**, 19.03.2018, (Çevrimiçi), <https://www.theguardian.com/world/2018/mar/19/briton-kurds-anna-campbell-dies-fighting-turkey-syria-afrin> , 29. 07. 2019.

⁵⁷ Lizzie Dearden ,“British volunteers preparing for 'bloodbath' fighting Isis in Raqqa as offensive on Syrian stronghold looms”, **The Independent**, 28.03.2018,(Çevrimiçi), <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-raqqa-offensive-british-fighters-volunteers-kurdish-ypp-ypj-sdf-syria-kimmie-taylor-bob-crow-a7654781.html> , 29.07.2019.

⁵⁸ Gilbert, Rosa, **Lorenzo Orsetti: a modern-day partisan**, Morning Star, 03 01, 2020, (Çevrimiçi), <https://morningstaronline.co.uk/article/f/lorenzo-orsetti-modern-day-partisan> , 01.03.2020.

eden tarafların bir parçası olma” arzusuyla YPG’ye katıldığının altını çizmesi, bu anlamda örnek teşkil edebilir.⁵⁹

Diğer taraftan, YPG’lilerden farklı olarak, DEAŞ’lı YTS’lerde din olgusunun, madde bağımlısı ve/veya geçmişinde yüz kızartıcı suçlar olan gençlerin üzerinde de etkili olduğu gözlenmiştir. Ancak burada, dini nedenlerden farklı olarak öne çıkan motivasyon faktörü “arınma söylemi”dir. Buna göre, çoğunlukla, yasadışı madde bağımlısı ve/veya geçmişinde yüz kızartıcı suçlar olan gençlerde etkili olan arınma söylemi “yeniden doğma umudu” ve “temiz bir yaşam” vaadidir. Kötü bir geçmişi geride bırakmak isteyen bu gençlerin, “cennet” ve “günah” üzerine geliştirilen söylemler vasıtasıyla, kısa yoldan günahlarından arınıp, cennete gideceklerine inandıkları ve bu sayede DEAŞ saflarına katıldıkları gözlenmiştir.⁶⁰ DEAŞ’a Avrupa’dan katılanları inceleyen Schmid ve Tinnes, bu durumun daha çok Müslümanlar üzerinde etkili olduğunu tespit etmişlerdir.⁶¹ Benzer şekilde, Coolsaet’in Avrupalılar üzerine yapmış olduğu çalışmasında da yasadışı madde bağımlılığı başta olmak üzere suç dosyası kabarık olan sorunlu gençlere dikkat çekilmektedir. Coolsaet, çalışmasında, dördüncü dalga olarak nitelediği bu yeni nesil YTS’ler ile sokak çetelerinin dinamiklerini benzeştirmekte ve dolayısıyla bu grup bireyleri bir nevi “silahlı çeteler” olarak görmektedir.⁶² Ahmed ve PISOIU’nun da Almanya ve İngiltere’den katılanları analiz ettikleri araştırmalarında, yaklaşık yarıya yakın YTS’nin gitmeden önce hırsızlık ve yasadışı madde tedariki başta olmak üzere çok sayıda suç dosyasına sahip olduğu ifade edilmektedir.⁶³

YPG açısından en sık görülen bir diğer faktör olan “DEAŞ ile mücadele” ele alındığında, özellikle 2014-2015 yılları arasında YPG’ye katılanların açıklamalarında

⁵⁹ Nuno Tiago Pinto, “Grande entrevista: "Preferia morrer a não fazer nada”, **SABADO, Portugal**, 02.09. 2015, (Çevrimiçi), <https://www.sabado.pt/portugal/detalhe/o-portugues-que-foi-lutar-contra-o-estado-islamico> , 18.03.2020.

⁶⁰ Şefik Dinç, “Gençleri IŞİD saflarına iten vaatler”, **Habertürk**, 15.07.2015,(Çevrimiçi), <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1103221-gencleri-isis-saflarina-iten-vaatler> , 29.07.2019.

⁶¹ Alex P. Schmid - Judith Tinnes, **Foreign (Terrorist) Fighters with IS: A European Perspective**, The Hague : The International Centre for Counter-Terrorism, 2015, s.10.

⁶² Rik Coolsaet, **Facing the Fourth Foreign Fighters’ Wave:What Drives Europeans to Syria, and to IS? Insights from the Belgian Case**, The Royal Institute for International Relations: Egmont-The Royal Institute for International Relations.2016.

⁶³ Reem Ahmed- Daniela PISOIU, D. (2014), **Foreign fighters: An overview of existing research and a comparative study of British and German foreign fighters**, The Centre for European Peace and Security, Hamburg:University of Hamburg, 2014, s.12.

ana motivasyon kaynağı olarak görülmektedir.⁶⁴ Bu bağlamda, DEAŞ'la mücadelede katalizör görevi gören belirli başlı olaylar olduğu ifade edilebilir. Buna göre, özellikle ABD ve Avrupa gibi bölgelerden gelenlerin kararlarında, Paris ve Londra gibi Avrupa'nın önemli merkezlerine DEAŞ'ın saldırılar gerçekleştirilmesi ve söylemlerinde Batılı ülkeleri hedef alması oldukça etkili olmuştur.⁶⁵ Bununla birlikte, DEAŞ ile mücadele temelinde motive olan Batılı YTS'lerin çoğu, daha önce de vurgulandığı gibi, bir dönem orduda görev almış veya ordudan emekli olmuş eski askerlerdir. Bu grup eski askerler tamamlanmamış bir görev hissi taşıdıklarını mülakatlarında ifade etmişlerdir. Burada vurgulanmak istenen durumu bir örnek üzerinden açıklamak gerekirse, ABD'den katılanlar "DEAŞ'a karşı mücadele etme" kararlarında, "bölgede daha önce savaşan ve hayatlarını kaybeden ABD askerlerinin de etkili olduğu"nun altını çizmişlerdir. Buna göre, DEAŞ ile mücadele çerçevesinde eğer çatışma bölgesine gitmezlerse "demokrasi adına hayatını kaybeden ABD askerlerinin boşuna bu mücadeleyi verdiğini" ve dolayısıyla "görevlerinin yarım kalacağı hissine kapılacaklarını" ifade etmişlerdir.⁶⁶ Bu kesimdeki bireylerin taşıdığı his, daha çok görevin tamamlanması ile bağlantılıdır. YPG'ye ABD'den katılan ve eski bir asker olan Brian Wilson'ın, DEAŞ ile savaşmak için çatışma bölgesine geldiğini açıkça ifade etmesi, bu anlamda örnek gösterilebilir.⁶⁷ Wilson ile benzer şekilde, YPG'ye katılmadan önce ABD'li eski bir asker olan Jordan Matson da Musul saldırısı sonrası "DEAŞ'a karşı mücadele etmek için çatışma bölgesine geldiğini"

⁶⁴ Takvim, "İşte PKK/YPG'deki yabancı teröristler!", **Takvim**, 12.11.2019, (Çevrimiçi), <https://www.takvim.com.tr/galeri/guncel/iste-pkkypgdeki-yabanci-teroristler>, 14.01.2020.

⁶⁵ Hatahet- Cengiz - Rashid, **a.g.e.**, s.11-12.

⁶⁶ Lydia Warren, "The former U.S. soldier, 28, who joined the Kurdish militia to keep ISIS away from America - and is now recruiting other Westerners to join the fight", **Mailonline**, 27.10.2014, (Çevrimiçi), <https://www.dailymail.co.uk/news/article-2809705/Meet-former-U-S-soldier-28-joined-Kurdish-militia-ISIS-away-America-recruiting-Westerners-join-fight.html>, 18.01.2020.

⁶⁷ Rodi Said, "American fighter joins Kurds in battle against Islamic State", **Reuters**, 07.10.2014, (Çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-usa-fighter/american-fighter-joins-kurds-in-battle-against-islamic-state-idUSKCN0HW0WT20141007>, 17.01.2020.

ifade etmiş ve “DEAŞ’ın ABD vatandaşlarını tehdit etmesini yeterli bir neden” olarak değerlendirdiğini sözlerine eklemiştir.⁶⁸

YPG’de yer alanlardan farklı olarak, DEAŞ saflarına katılmak için bölgeye mobilize olan bireylerde sık görülen bir diğer çekme faktörü de “sosyal ağlar”dır. Bu durum, Kuzey Afrika veya Orta Doğu ülkelerinden gelenlerden ziyade, Avrupa’dan katılanların kararlarında daha belirgindir. Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinden katılanlarda bu durumun çok yaygın olmayışının temel nedenleri arasında, ilk olarak, bahsi geçen bölgelerin çatışma sahasına olan coğrafi yakınlığı gösterilebilir. Buna göre, mevcut bölgelerden gelenler, çatışma sahası hakkında, Avrupa’da yaşayan bireylere oranla, daha fazla bilgiye sahip olduklarından, sosyal ağlar çok fazla ön planda yer almamıştır. İkincisi, bahsi geçen coğrafyada yaşayanların yerel ve bölgesel faktörlerden daha fazla etkilenme hali söz konusudur. Dolayısıyla, mevcut durum, çatışma bölgesine ulaşmak ve bu sayede DEAŞ saflarında savaşmak için Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinden katılanları birbirlerine daha az bağımlı hale getirmiştir. Buna karşılık, Avrupa’dan gelenlerde ise çatışma bölgesi hakkında net bir bilginin olmadığı gözlenmiştir. Ayrıca, yerel ve bölgesel dinamiklerin hissedilme düzeyinin farklılık arz etmesinin de payı bulunmaktadır. Dolayısıyla, özellikle Avrupa’dan katılanlarda, grup düşüncesinin ağırlık kazandığı ve bu sayede sosyal ağların diğer bölgelere oranla çok daha fazla etkili olduğu tespit edilmiştir.⁶⁹

Diğer taraftan, DEAŞ’a katılanların itme faktörleri arasında yer alan sosyo-ekonomik koşulların, aynı zamanda “maddi ödüller” olarak ifade edilen faktörle de uyumlu olduğu gözlenmiştir. Buna göre, itme faktörlerinde de bahsedildiği gibi, özellikle içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durumu yetersiz olarak algılayan bireylerin, DEAŞ tarafından vaat edilen maddi ödüller vasıtasıyla daha kolay motive oldukları ve bu sayede çatışma bölgesine gitmeye karar verdikleri tespit edilmiştir. Seyahat masraflarını küçük bir fedakârlık olarak gören özellikle bu grup genç YTS’lerin, gelecekte daha yüksek maaş ve finansal destek alacaklarına inandıkları için, sürecin

⁶⁸ Warren, **a.g.e.**, (Çevrimiçi), <https://www.dailymail.co.uk/news/article-2809705/Meet-former-U-S-soldier-28-joined-Kurdish-militia-ISIS-away-America-recruiting-Westerners-join-fight.html>, 18.01.2020.

⁶⁹ el-Said - Barret, **a.g.e.**,s. 34.

masraflı olan kısmını göz ardı edebildikleri belirlenmiştir.⁷⁰ Burada, DEAŞ'ın propagandasının “iyi finanse edilen güçlü bir örgüt” olarak yapılmasının da rolü büyüktür.⁷¹ Bu bağlamda, örneğin, Çeçenistan'dan gelerek DEAŞ'a katılanların aileri ile yapılan görüşmelerde, bu kişilerin maddi nedenlerle çatışmalara katıldıkları ve ailelerine para gönderdikleri tespit edilmiştir.⁷² Bununla birlikte, maddi ödülle motive olan YTS'lerin, daha çok çatışma bölgesine yakın ve Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı Tunus gibi ülkeler ile Batılı ülkelerde yaşayan, sosyo-ekonomik durumu iyi olmayan Müslüman bireyler üzerinde etkili olduğu da gözlenmiştir.⁷³

Diğer taraftan, yukarıda bahsi geçen “anlamsızlık” faktöründe olduğu gibi, literatürde önemli bir çekme faktörü olarak yer alan “çevrimiçi propaganda” da hem DEAŞ'a hem de YPG'ye katılan bireylerde gözlenmiştir. Her iki örgüt içerisinde de öne çıkan durum, internet ve buna bağlı olarak sosyal medyadır. Buna göre, Suriye'de yaşananlar ile ilgili daha önce gelişen veya gelişmeye başlayan fikirleri, algıları ve anlatıları doğrulamak ve hatta güçlendirmek isteyen bireylerin bu sayede internete yöneldikleri tespit edilmiştir. Bu durum, daha çok çatışma bölgesine uzak olan, özellikle Batılı ülkelerden gelenlerde yoğunlukla görülmektedir.⁷⁴ Benzer şekilde, Carter, Maher ve Neumann'ın yüz doksan Avrupalı ve Batılı YTS üzerine yapmış oldukları araştırmada da sosyal medyanın oldukça önemli olduğu görülmüştür. Buna göre, çalışmada Avrupalı ve Batılı YTS'ler olarak ifade edilen bu bireyler için, sosyal medya, hem bilgi hem de ilham kaynağı olmuştur. Bu çerçevede, YTS'lerin zihninde sosyal medyanın sanal olmadığının altını çizen araştırmacılar, Suriye'de olup bitenlerin önemli bir parçası haline geldiğini de vurgulamışlardır.⁷⁵ DEAŞ'tan farklı olarak, YPG'de yer alan YTS'lerin cephe önünde yer almasından ziyade, özellikle bu amaçla,

⁷⁰ A.g.e., s.38

⁷¹ Anna Speckhard - Ahmet S. Yayla, “Eyewitness Accounts from Recent Defectors from Islamic State: Why They Joined, What They Saw, Why They Quit”, **Perspectives on Terrorism**, 9(6), 2015, s. 95.

⁷² Vera Mironova, “Who Are the ISIS People?”, **Perspectives on Terrorism**, 13(1), 2019, s.37.

⁷³ Natasha Quek-Syed Huzafah Bin Othman Alkaff, “Analysis of the Tunisian Foreign Terrorist Fighters Phenomenon”. **Counter Terrorist Trends and Analyses**, 11(5), 2019, 2; Anita Pereşin, “Fatal Attraction Western Muslimas and ISIS”, **Perspectives on Terrorism**, 9(3), 2015, s.25.

⁷⁴ el-Said - Barrett, a.g.e., s.39.

⁷⁵ Joseph A. Carter-Shiraz Maher - Peter R. Neumann, **#Greenbirds: Measuring Importance and Influence in Syrian Foreign Fighter Networks**, London: ICSR, 2014, s.29.

geri planda kullanıldığı bilinmektedir.⁷⁶ Batılı ülkelerden gelenlerin çatışma sahasında hayatını kaybetmesi durumunda, bu ülkelerden gelebilecek tepkiden çekinen ve mevcut ülkelerin desteğini kaybetmek istemeyen YPG, bu bireyleri çatışma sahasına sürmektense, çevrimiçi propaganda faaliyetlerinde kullanmayı daha çok tercih etmiştir. Örneğin, YPG saflarında yer almadan önce eski bir asker olan Jordan Matson, çevrimiçi propaganda sayesinde Avrupa, ABD ve Avustralya'dan birçok eski asker ile temasa geçmiş ve DEAŞ'ın tüm ülkeleri tehdit ettiğini öne sürerek, bu bireyleri cesaretlendirmiştir.⁷⁷

Tüm bu değerlendirmeler doğrultusunda, sonuçlara bir başka açıdan bakılacak olursa, bu çalışmanın bulgularının güvenilirliğini azaltacak potansiyel sorunların olduğu düşünülebilir. Buna göre, ilk olarak motivasyon faktörlerinin tespitinde, ikincil veri kaynaklarının kullanılması, bilginin sınırlı düzeyde olduğu konusunu gündeme getirebilir. Ne var ki, DEAŞ veya YPG gibi terör örgütlerine katılan YTS'lere ulaşmanın zorluğu göz önüne alındığında, bu alanda yapılan araştırmaların analiz edilmesi, önemli ipuçları içermesi bakımından değerlidir. İkinci olarak, mevcut araştırmalarda yer alan YTS'lerin açıklamalarında doğru bilgileri paylaşmadıkları ve dolayısıyla dürüst davranmadıkları sorusu da gündeme gelebilir. Buna göre, vatandaşı oldukları ülkelerin “düşman/öteki algısına” veya “haklı gerekçelerinin olduğu” düşüncesine yönelik söylemler geliştirmeleri mümkün olmakla birlikte, araştırmada, farklı araştırma desenlerine sahip çalışmalar ve saha raporları incelenerek, sorununun en alt düzeyde kalması sağlanmıştır. Ayrıca, bu yönde yapılan araştırmalarda mevcut riskin varlığı her zaman bulunmaktadır. Dolayısıyla, bu tür açıklamaların, kesin doğruluğunu tartışmak yerine, satır aralarında ne gibi ipuçları içerdiğine odaklanmak, alana ilişkin çalışmaların ilerlemesine daha fazla katkı sunacaktır.

Sonuç itibarıyla, ister dini, ister etnik-ayrılıkçı motifli radikal terör örgütlerinde yer alsın, YTS'lerin kesin bir profilini belirlemenin zor olduğu söylenebilir. Ancak, bu

⁷⁶ Kyle Orton, **The Forgotten Foreign Fighters: The PKK in Syria**, Londra: The Henry Jackson Society, 2017, s.119

⁷⁷ Vivian Salama - Bram Janssen, “Westerners join Kurds fighting Islamic State in Iraq”, **The Times of Israel**, 05.02.2015, (Çevrimiçi), <https://www.timesofisrael.com/westerners-join-kurds-fighting-islamic-state-in-iraq/>, 21.01.2020; Richard Spencer, “Who are the foreign fighters taking on the Islamic State?”, **The Telegraph**, 04.03.2015, (Çevrimiçi), <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/islamic-state/11450359/Who-are-the-foreign-fighters-taking-on-the-Islamic-State.html>, 14.03.2020.

durum, radikal terör örgütleri içerisinde yer alan YTS'leri motive eden ortak unsurların belirlenemeyeceği anlamına da gelmemektedir. DEAŞ ve YPG örneğinde de görülebileceği üzere, en sık görülen faktörlerin tespiti mümkün olmakla birlikte, sorunun anlamlandırılabilmesine imkan tanınması noktasında da değerlidir. Çünkü, şiddete varan aşırılıkçılık başta olmak üzere, özellikle negatif yönde ilerleyen radikalleşme sürecinin her basamağında, farklı programlar ile politikaların geliştirilmesi gereklidir. Dolayısıyla, ciddi bir küresel güvenlik sorunu haline gelen YTS konusunda, çözümünün ne şekilde olacağına ilişkin tartışılmaları pozitif yönde katkı sağlanabilmesi için, ilk etapta mevcut motivasyonlar ile bunlara ilişkin farklılıkların ve/veya benzerliklerin neler olduğu ortaya konulmalıdır.

Mevcut faktörlerin tespiti ve bu sayede de-radikalizasyon ve rehabilitasyon programlarının işlerlik kazanmasında ikincil kaynaklara başvurma önemli bir yöntem olmakla birlikte, bahsi geçen programlarının geliştirilmesi için, özellikle, birincil kaynaklar oldukça önemlidir. Daha açık bir ifadeyle, YS/YTS'ler, destekleyiciler ve/veya sempatizanlar ile klinik psikologlar veya psikiyatristler eşliğinde gerçekleştirilecek mülakatlardan elde edilen verilerin, de-radikalizasyon ve rehabilitasyon programlarının geliştirilmesine önemli katkılar sağlayacağı kabul edilmektedir. Buradan elde edilen veriler doğrultusunda geliştirilecek programlar vasıtasıyla, henüz şiddete varan aşırılıkçılığa yönelmemiş, sempatizan, taraftar veya destekçi konumunda bulunan bireylerin gelecekte birer tehdit unsuru olmasının önüne geçilebilmesi ve bu sayede topluma kazandırılması mümkün olabilmektedir. Bunun dışında, hali hazırda bir tehdit olarak varlığını koruyan YS/YTS'lerin de rehabilite edilebilmeleri, gelecekte yeni tehditler oluşturmalarının önüne geçilmesi noktasında önemlidir. Dolayısıyla, radikalleşmenin her aşamasında farklı programlar geliştirilmeli ve bunun için de ilk etapta bireylerin ne yönde motive olduklarının tespit edilmesi gerekmektedir. Bu noktada, ilerleyen dönemlerde yapılması planlanan araştırmaların, multi-disipliner bir çerçevede ilettilmesi, sorunun çözümüne katkı sunması bakımından önemlidir.

Kaynakça

Ahmed, Reem, Daniela PISOIU: **Foreign fighters: An overview of existing research and a comparative study of British and German foreign fighters**, The Centre for European Peace and Security, Hamburg: University of Hamburg, 2014.

Allan, Harriet, v.d.: **Drivers of Violent Extremism: Hypotheses and Literature Review**, Londra: Royal United Services Institute, 2015.

Australian Associated Press, "Australian man Reece Harding killed helping Kurds fight Isis in Syria – reports", **The Guardian**, 30.06.2015, (Çevrimiçi), <https://www.theguardian.com/australia-news/2015/jul/01/australian-man-reece-harding-killed-helping-kurds-fight-isis-in-syria-reports>, 24. 12. 2019.

Bakker, Edwin, Peter Grol: **Motives and Considerations of Potential Foreign Fighters from the Netherlands**, The Hague: The International Centre for Counter-Terrorism, 2015.

123

Barret, Richard: **Beyond The Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees**, The Soufan Center, 2017.

Basit, Abdul: "Foreign Fighters in Iraq and Syria – Why So Many?", **Counter Terrorist Trends and Analyses**, 6(9), 2014, s.4-8.

BBC, "Kuzey Irak'ta Ezidi katliamı", **BBC Türkçe**, 16.08.2014, (Çevrimiçi), https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/08/140816_ezidi_katliam, 15. 02. 2020.

Benmelech, Efraim, Esteban F. Klor: "What Explains the Flow of Foreign Fighters to ISIS". **Terrorism and Political Violence**, 2018, s.1-.24.

Blake, Matt: "British woman killed fighting Turkish forces in Farina", **The Guardian**, 19.03.2018, (Çevrimiçi), <https://www.theguardian.com/world/2018/mar/19/briton-kurds-anna-campbell-dies-fighting-turkey-syria-afrin>, 29. 07. 2019.

BMGK: **Resolution 2170 (2014)**, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 15.08.2014,(Çevrimiçi), [https://www.undocs.org/S/RES/2170%20\(2014\)](https://www.undocs.org/S/RES/2170%20(2014)), 17. 02. 2020.

BMGK: **Resolution 2178 (2014)**, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 24.09.2014,(Çevrimiçi), https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2178.pdf, 24 09. 2020.

BMGK: **Plan of Action to Prevent Violent Extremism**, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 25.12.2015, (Çevrimiçi), https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/70/674 , 24. 01. 2019.

Borum, Randy, Robert Fein: The Psychology of Foreign Fighters, **Studies in Conflict & Terrorism**, 40(3), 2017, s.248-266.

Bures, Oldrich, “EU’s Response to Foreign Fighters: New Threat, Old Challenges?”, **Terrorism and Political Violence**, 32(4), 2020, 789-806

Byran, Ian: “Sovereignty and the Foreign Fighter Problem.” **Orbis**, 54(1), Kış 2010, s.115-129.

Carter , Joseph A., Shiraz Maher, Peter R. Neumann: **#Greenbirds: Measuring Importance and Influence in Syrian Foreign Fighter Networks**, London: ICSR, 2014.

Cilluffo, Frank. Jeffrey B. Cozzens, Magnus Ranstorp: **Foreign Fighters: Trends,Trajectories & Conflict Zones**, Washington,DC: Homeland Security Policy Institute, 2010.

Coolsaet, Rik: **Facing the Fourth Foreign Fighters’ Wave:What Drives Europeans to Syria, and to IS? Insights from the Belgian Case**, The Royal Institute for International Relations: Egmont-The Royal Institute for International Relations, 2016.

Dawson, Lorne Amarnath Amarasingam: “Talking to Foreign Fighters: Insights into the Motivations for Hijrah to Syria and Iraq”. **Studies in Conflict & Terrorism**, 40(3), 2017, s.191-210.

Dearden , Lizzie: “British volunteers preparing for 'bloodbath' fighting Isis in Raqqa as offensive on Syrian stronghold looms”, **The Independent**, 28.03.2018,(Çevrimiçi), <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-raqqa-offensive-british-fighters-volunteers-kurdish-ypg-ypj-sdf-syria-kimmie-taylor-bob-crow-a7654781.html> , 29.07.2019.

Dinç, Şefik: “Gençleri IŞİD saflarına iten vaatler”, **Habertürk**, 15.07.2015, (Çevrimiçi), <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1103221-gencleri-isis-saflarina-iten-vaatler> , 29.07.2019.

Doosje, Bertja, Fathali M Moghaddam, Arie W Kruglanski, Arjan de Wolf, “Terrorism, radicalization and de-radicalization”, **COPSYC**, 11, 2016, s.79-84.

el-Said, Hamed el-Said, Richard Barrett: **Enhancing the Understanding of the Foreign Terrorist Fighters Phenomenon in Syria**, United Nations Office of Counter-Terrorism, 2017.

Franceschi, Karim: “**Karim Franceschi: 'Io, l'italiano di Kobane. Così ho combattuto l'Is nel nome di mio padre che sconfisse i fascisti'**”, 24. 01. 2010, F. Tonacci, 14.04.2015, (Çevrimiçi), https://www.repubblica.it/cronaca/2015/04/14/news/_io_l_italiano_di_kobane_cosi_ho_combattuto_l_is_nel_nome_di_mio_padre_che_sconfisse_i_fascisti_-111891706/?ref=search, 29.07.2019.

Frenett, Ross, Tanya Silverman: “Foreign Fighters: Motivations for Travel to Foreign Conflicts”, /Ed.) Andrea de Guttry, Francesca Capone & Christophe Paulussen, **Foreign Fighters Under International Law and Beyond**. The Hauge, Hollanda: T.M.M. Asser Press, 2016, s. 63-76.

Gilbert, Rosa: “*Lorenzo Orsetti: a modern-day partisan*”, 03 01, 2020 tarihinde Morning Star, 20.03.2019, (Çevrimiçi), <https://morningstaronline.co.uk/article/f/lorenzo-orsetti-modern-day-partisan> , 01.03.2020.

Global Counterterrorism Forum: “Foreign Terrorist Fighters” (FTF) Initiative The Hague – Marrakech Memorandum on Good Practices for a More Effective Response to the FTF Phenomenon”, 2014, (Çevrimiçi), https://www.thegctf.org/documents/10162/140201/14Sept19_The+Hague-Marrakech+FTF+Memorandum.pdf , 01.03.2020.

Hatahet, Sinan, Mehmet Emin Cengiz, Bedir Mulla Rashid: **The Phenomenon of YPG Transnational Fighters in Syria**, İstanbul: Al Sharq Forum, 2019.

Hegghammer, Thomas: “The Rise of Muslim Foreign Fighters: Islam and the Globalization of Jihad”. **International Security**, 35(3), Kış 2010/11, s. 53-94.

Hennessy-Fiske, Moly:“Dozens of U.S. civilians are in Syria fighting against ISIS”, **The Seattle Times**, 17. 07. 2017, (Çevrimiçi), <https://www.seattletimes.com/nation-world/dozens-of-us-civilians-are-in-syria-fighting-against-isis/>, 05.03.2020.

Holman, Timothy,“Belgian and French Foreign Fighters in Iraq 2003–2005: A Comparative Case Study”, **Studies in Conflict & Terrorism**, 38(8), 2015, s.603-621.

Hughes, C.:“City banker turns his back on a fat salary to join the fight against Isis”, **Independent**, 12.07.2017, (Çevrimiçi), https://www.independent.co.uk/news/long_reads/macer-gifford-kurds-turkey-assad-peace-talks-geneva-sochi-pyd-erdogan-a8089566.html, 01.03.2020.

Jensen, Michael A., Anita Atwell Seate, Patrick A. James , “Radicalization to Violence: A Pathway Approach to Studying Extremism”, **Terrorism and Political Violence**, 32(5), s.1067-1090.

Koch ,Ariel, “The Non-Jihadi Foreign Fighters: Western Right-Wing and Left-Wing Extremists in Syria”, **Terrorism and Political Violence**,2019, s.1-28.

Leduc, Raphaël ,“The ontological threat of foreign fighters”,**European Journal of International Relations**,2020, s.1-23.

- Malet, David: **Foreign Fighters: Transnational Identity in Civic Conflicts**, Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Malet, David: “Foreign Fighter Mobilization and Persistence in a Global Context”. **Terrorism and Political Violence**, 27(3), 2015, s.454-473.
- McCauley, Clark Sophia Moskalenko, ”Understanding Political Radicalization: The Two-Pyramids Model “, *American Psychologist*, 72(3), 2017, 205–216.
- Mendelsohn, Barak: “Foreign Fighters—Recent Trends”. **Orbis**, 55(2), 2011, s.189-202.
- Metz, Steven: “Psychology of Participation in Insurgency”. **Small Wars Journal**, 27.01.2012 ,(Çevrimiçi), <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/psychology-of-participation-in-insurgency> , 07. 03.2020.
- Mironova, Vera: “Who Are the ISIS People?”, **Perspectives on Terrorism**, 13(1), 2019, s. 33-40.
- Moccia, Luigi: **Literature Review on Radicalisation**, Rome: European Commission, 2019.
- Moore , Cerwyn , Paul Tumelty: “Foreign Fighters and the Case of Chechnya: A Critical Assessment”, **Studies in Conflict & Terrorism**, 31(5), 2008, s.412-433.
- O’Neill, Marnie: “Chinese man fighting ISIS with Kurdish YPG fears deadly consequences after going public”, **News**, 12.12.2015, (Çevrimiçi), <https://www.news.com.au/technology/online/social/chinese-man-fighting-isis-with-kurdish-ypg-fears-deadly-consequences-after-going-public/news-story/06d57475d49286c3ed0a88259588ddce>, 21.02.2020.
- Ong, Justin: “How 2 Singaporeans got back on the ‘right track’ after ‘dark path’ of radicalisation”, **CNA**, 04.08.2018, (Çevrimiçi), <https://www.channelnewsasia.com/news/singapore/how-2-singaporeans-got-back-on-right-track-radicalisation-isd-10587728>, 07.01.2020.
- Orton, Kyle: **The Forgotten Foreign Fighters: The PKK in Syria**, Londra: The Henry Jackson Society, 2017.

Özkızılcık, Ömer: “Foreign fighters now in YPG, but no one knows their next stop”, **Daily Sabah**, 04.07.2018, (Çevrimiçi), <https://www.dailysabah.com/op-ed/2018/04/07/foreign-fighters-now-in-ypg-but-no-one-knows-their-next-stop>, 21.02.2020.

Perešin, Anita: “Fatal Attraction Western Muslimas and ISIS”, **Perspectives on Terrorism**, 9(3), 2015, s. 21-38.

Perliger, Arie, Daniel Milton: **From Cradle to Grave:Te Lifecycle of Foreign Fighters in Iraq and Syria**, United States Military Academy. US: Combating Terrorism Center at West Point, 2016.

Philipps, Dave, Thomas James Brennan: “Unsettled at Home, Veterans Volunteer to Fight ISIS”. **The New York Times**, 03.11.2015, (Çevrimiçi), <https://www.nytimes.com/2015/03/12/us/disenchant-ed-by-civilian-life-veterans-volunteer-to-fight-isis.html?auth=login-google> , 05. 03.2020.

Pinto, Nuno Tiago: “Grande entrevista: "Preferia morrer a não fazer nada””, **SABADO, Portugal**, 02. 09. 2015, (Çevrimiçi), <https://www.sabado.pt/portugal/detalhe/o-portugues-que-foi-lutar-contr-a-o-estado-islamico> , 18.03.2020.

Rostami, Amir, Joakim Sturu, Hernan Mondani, Pia Thevselius, Jerzy Sarnecki, Christofer Edling, “The Swedish Mujahideen An exploratory study of 41 Swedish foreign fighters deceased in Iraq and Syria”, **Studies in Conflict & Terrorism**, 2018, 1-28.

Quek, Natasha, Syed Huzaifah Bin Othman Alkaff: “Analysis of the Tunisian Foreign Terrorist Fighters Phenomenon”, **Counter Terrorist Trends and Analyses**, 11(5), 2019, s.1-5.

Said, Rodi: “American fighter joins Kurds in battle against Islamic State”, **Reuters**, 07. 10. 2014, (Çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-usa-fighter/american-fighter-joins-kurds-in-battle-against-islamic-state-idUSKCN0HW0WT20141007> , 17.01.2020.

- Salama, Vivian, Bram Janssen: “Westerners join Kurds fighting Islamic State in Iraq”, **The Times of Israel**, 05.02. 2015,(Çevrimiçi), <https://www.timesofisrael.com/westerners-join-kurds-fighting-islamic-state-in-iraq/>, 21.01.2020.
- Saltman, Erin Marie, Melanie Smith: **'Till Martyrdom Do Us Part' Gender and the ISIS Phenomenon**”, Londra: Institute for Strategic Dialogue, 2015.
- Schmid, Alex P., Judith Tinnes: **Foreign (Terrorist) Fighters with IS: A European Perspective**, The Hague : The International Centre for Counter-Terrorism, 2015.
- Speckhard, Anna, Ahmet S. Yayla: “Eyewitness Accounts from Recent Defectors from Islamic State: Why They Joined, What They Saw, Why They Quit”, *Perspectives on Terrorism*, 9(6), 2015, s. 95-118.
- Spencer, Richard: “Who are the foreign fighters taking on the Islamic State?”, **The Telegraph**, 04.03.2015, (Çevrimiçi), <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/islamic-state/11450359/Who-are-the-foreign-fighters-taking-on-the-Islamic-State.html> , 14.03.2020.
- Takvim:“İşte PKK/YPG'deki yabancı teröristler!”, **Takvim**, 12.11.2019, (Çevrimiçi), <https://www.takvim.com.tr/galeri/guncel/iste-pkkypgdeki-yabanci-teroristler>, 14.01.2020.
- Tarras-Wahlberg, Louisa: **Promises of Paradise?A Study on Official ISIS-Propaganda Targeting Women**, Swedish Defence University, 2016.
- Tuck, Henry, Tanya Silverman, Candace Smalley: **Shooting in the right direction”:Anti-ISIS Foreign Fighters in Syria& Iraq**, The Institute for Strategic Dialogue, 2016.
- United Nations Developments Programme: **Preventing Violent Extremism Through Promoting Inclusive Development, Tolerance and Respect For Diversity**, New York: UNDP, 2016.
- USAID: **Guide to the Drivers of Violent Extremism**, Washington, DC: United States Agency for International Development, 2009.

Venhaus, John M.: **Why Youth Join al-Qaeda**, Washington D.C.: United States Institute of Peace, 2010, (Çevrimiçi), <https://www.usip.org/sites/default/files/resources/SR236Venhaus.pdf>, 18.01.2020.

Verwimp, Philip: “Foreign Fighters in Syria and Iraq and the Socio-Economic Environment They Faced at Home A Comparison of European Countries”. **Perspectives on Terrorism**, 10(6), 2016, s.68-81.

Vidino, Lorenzo, Seamus Hughes: **ISIS in America: From Retweets to Raqqa**, The George Washington University. Washigton, DC: Program on Extremism, 2015..

Vinci, Anthony: “The ‘Problems of Mobilization’ and the Analysis of Armed Groups”, **Parameters**, 36(1), 2006, s. 49-62.

Warren, Lydia: “The former U.S. soldier, 28, who joined the Kurdish militia to keep ISIS away from America - and is now recruiting other Westerners to join the fight”, **Mailonline**, 27.10.2014, (Çevrimiçi), <https://www.dailymail.co.uk/news/article-2809705/Meet-former-U-S-soldier-28-joined-Kurdish-militia-ISIS-away-America-recruiting-Westerners-join-fight.html>, 18.01.2020.

Weggemans, Daan, Edwin Bakker, Peter Grol: “Who are They and Why do They Go? The Radicalisation and Preparatory Processes of Dutch Jihadist Foreign Fighters”. **Perspectives on Terrorism**, 8(4), 2014, s.100-110.

Xharra Behar, Nita Gojani: **Understanding Push and Pull Factors in Kosovo: Primary Interviews with Returned**, United Nations Development Programme, 2017.

Yalçınkaya, Haldun: **Son Gelişmeler Işığında Terörle Mücadele Küresel Forumu ve İşlevi**, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, 24.09.2014, (Çevrimiçi), <https://orsam.org.tr/son-gelismeler-isiginda-terorle-mucadele-kuresel-forumu-ve-islevi/>, 18.01.2020.

Yalçinkaya, Haldun: “İŞİD’in Yabancı Savaşçıları ve Yarattığı Tehdit: Türkiye’nin Tecrübesi (2014-2016)”, **Uluslararası İlişkiler**, 14(53), 2017, s. 23-43.

Yazıcı, Nuri: Kobani(Ayn El-Arab) Kuşatması Bağlamında Uluslararası İlişkilere Bir Bakış”, **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 5(2), 2018, 59-77.

Zuijdewijn, Jeanine de Roy van, Edwin Bakker, “Returning Western foreign fighters: The case of Afghanistan, Bosnia and Somalia”, **ICCT Background Note** , June 2014, s.1-12.

KORUMA SORUMLULUĞUNUN GELECEĞİNE YÖNELİK ÜMİTLER: KENYA'DA KORUMA SORUMLULUĞU BAŞARISI*

*Selma YAKUT

Öz

Bu çalışmada devlet içi çatışmalar karşısında insan hakları, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında çözümsüz kalan uluslararası hukuka müdahale hakkının dahil edilmesini savunan insani müdahalenin halefi koruma sorumluluğu (R2P-Responsibility to Protect) yaklaşımının ve sorunlu yönlerini tamamlamaya çalışan korurken sorumluluk, sorumlu koruma ve odak noktaları girişimleri gibi açılımlarının başarısını analiz etmek amaçlanmaktadır. Çalışmanın birinci bölümde yaklaşımların yasallık zemininin zayıflığı, içeriğindeki eksiklikler ve kötü uygulamaların meşruiyeti zayıflatarak uluslararası hukuk ve teamül oluşumunu nasıl engellediği görülmektedir. Bununla birlikte, yaklaşımın meşruiyeti açısından hala gidilecek uzun bir yol olsa da BM kararları, bildirgeler, raporlar ve mahkeme kararlarında sıklıkla yer verilmesi, hükümetler arası ve hükümet dışı organizasyonların yoğun çalışmaları ve başarılı müdahale uygulamaları geleceğe yönelik ümitleri yeşertmektedir. Bu bağlamda ikinci bölümde yaklaşımın gelişimi konusunda beklentileri yükselten 2007 Kenya iç çatışmalarına önleme safhasında uluslararası toplumun hızlı ve koordineli diplomatik müdahalesinin başarısı analiz edilecektir. Bu çalışmanın Türkçe literature katkı sağlaması umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnsani Müdahale, Koruma Sorumluluğu, Korurken Sorumluluk, Sorumlu Koruma, Uluslararası Hukuk

HOPES FOR THE FUTURE OF THE RESPONSIBILITY TO PROTECT: SUCCESS OF RESPONSIBILITY TO PROTECT IN KENYA

Abstract

In this study, it is aimed to analyze the success of humanitarian intervention's successor responsibility to protect approach and its initiatives trying to complement problematic aspects such as responsibility while protecting, responsible protection and focal points advocating for the inclusion of the right to intervene in international law, which remains unsolved in the protection of human rights and international peace and security in the face of internal conflicts. In the first part of the study, it is seen that the weakness of the legality ground of the approaches, the deficiencies in their content and bad practices how prevent the formation of international law and custom law by weakening the legitimacy. However, although there is still a long way to go in terms of the legitimacy of the approach, the frequent inclusion of UN resolutions, declarations, reports and court decisions, the intensive work of intergovernmental and non-governmental organizations and successful intervention practices raise hopes for the future. In this context, in the second part, the success of the international community's rapid and coordinated diplomatic intervention in the prevention phase of 2007 Kenyan internal conflicts, which raised expectations about the development of the approach, will be analyzed. It is hoped that this study will contribute to Turkish literature.

Keywords: Humanitarian Intervention, Responsibility to Protect, Responsibility while Protecting, Responsible Protection, International Law

* Bu makale Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi kapsamında Doç. Dr. Zerrin SAVAŞAN danışmanlığında yazdığım "Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu: Meşruiyet Sorunu Bağlamında Bir Değerlendirme" başlıklı çalışmamdan türetilmiştir.

* Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü, selmayakut08@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-7509-4505

Cite as/ Atıf: Yakut, S. (2021). Koruma Sorumluluğunun Geleceğine Yönelik Ümitler: Kenya'da Koruma Sorumluluğu Başarısı. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 9 (1), 132-184.

Received/Geliş: 4.12.2020

Accepted/Kabul: 19.12.2020

Giriş

İnsani müdahale (humanitarian intervention) ve koruma sorumluluğu (R2P-responsibility to protect) yaklaşımları kapsamında yapılan müdahaleler sivilleri ve masum insanları çektikleri büyük acı ve ölümlerden kurtarmak gibi ulvi amaçları bakımından etik meşruiyete sahip olmasına rağmen temel uluslararası hukuk normları olan devlet egemenliğinin üstünlüğü, kuvvet kullanmama ve iç işlerine karışmama normlarını ihlal etmeleri bakımından uluslararası hukukla çelişkili bazı noktaları vardır. R2P geniş çaplı ve sistematik insan hakları ihlallerinin sıklıkla vuku bulduğu günümüz uluslararası sisteminde barış ve güvenliğin sağlanması için devlet içi çatışmalarda sivillerin korunması amacıyla müdahale hakkını uluslararası hukuka dahil etmeye çalışarak Westphalian egemenliğe meydan okumaktadır. Bu noktada insani müdahale ve R2P yaklaşımlarının savunucuları ile karşıtları arasında süregelen tartışmalar meşruiyet zemininin oluşup oluşmadığına odaklanmaktadır.

İnsani müdahale, koruma sorumluluğu ve onun korurken sorumluluk, sorumlu koruma ve odak noktaları girişimleri gibi açılımlarının uluslararası hukuka aykırı olduğu ve meşruiyetin sağlanması için hala gidilecek çok uzun bir yol olduğu aşikardır. Bununla birlikte, R2P'nin normatif anlamda insani müdahaleye oranla daha güçlü bir zemine sahip olduğu ve zamanla içeriğindeki eksikler tamamlandıkça ve sorunlu yönler düzeltildikçe uluslararası hukukta yer edinme potansiyelinin bulunduğu da bir gerçekliktir. Çeşitli BM kuruluşlarının kararları, bildirgeleri ve raporları, yerel, bölgesel ve uluslararası mahkeme kararları, hükümetler arası ve hükümet dışı organizasyonların çalışmaları ve başarılı müdahale uygulamaları geleceğe yönelik ümitleri yeşertmektedir. Bu bağlamda uluslararası toplumun 2007 Kenya iç çatışmalarına önleme safhasında hızlı ve koordineli diplomatik müdahalesinin başarısı yaklaşımın gelişimi konusunda beklentileri yükseltmiştir.

Bu çalışmada R2P yaklaşımının bir uluslararası hukuk normu ya da teamül hukuku normu olup olmadığı ve Kenya diplomatik müdahalesinin normatif yapılanmaya katkısının ne olduğu tartışılmaktadır. Bu kapsamda yaklaşımın geleceğine ışık tutmak için öncelikle mevcut durumu meşruiyet bağlamında değerlendirilmekte ve 2007 Kenya seçimlerinde yaşanan iç çatışmalar karşısında uluslararası toplumun uyguladığı başarılı diplomatik müdahalenin R2P'nin gelişim sürecine katkısını analiz

edilmektedir. Bunun için BM Antlaşması ve diğer uluslararası antlaşmalar, insan hakları ve insancıl hukuk sözleşmeleri, BM kararları, bildirgeler, raporlar, mahkeme kararları, hükümetler arası ve hükümet dışı organizasyonların çalışmaları ve müdahaleye konu olan insani krizler karşısında uluslararası toplumun uygulamaları ele alınmaktadır. Yaklaşımların meşruiyet zemininin zayıflığı, içeriğindeki eksiklikler, kötü uygulamalar ve istismar durumlarının meşruiyeti zayıflatarak uluslararası hukuk ve teamül oluşumunu nasıl engellediği incelenmektedir.

Çalışmanın ilk kısmında insani müdahale, R2P ve türevlerinin tanımı, TWAIL bakış açısı, yaklaşımının savunucuları ve karşıtları tarafından öne sürülen temel argümanlar, yaklaşımın mevcut durumu ve uygulamaların etkisi üzerine genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Yaklaşımın yasallık zemininin zayıflığı, içeriğindeki eksiklikler ve kötü uygulamalar ve istismar durumlarının meşruiyeti zayıflatarak uluslararası hukuk ve teamül oluşumunu nasıl engellediği ele alınacaktır. Çalışmanın ikinci kısmında ise Kenya'da 2007 ve 2013 seçimlerinde patlak veren iç çatışmaların altında yatan temel nedenler, uluslararası toplumun R2P yaklaşımı altında yürüttüğü önleme girişimleri, müdahalenin başarılı olmasının ana nedenleri, müdahaleyi teşvik eden diğer motivasyonlar, müdahalenin önemi ve sonuçlarının R2P üzerindeki etkisi değerlendirilmektedir.

1. İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu (R2P) Yaklaşımları

İnsani müdahale yaklaşımı bir devlette uluslararası kabul görmüş insan haklarının geniş çaplı ihlalleri ve kabul edilemez boyuttaki şiddet olayları yaşanması durumunda, devlet yönetimi bu ihlalleri sona erdiremez ya da sona erdirmek istemezse; bu devlete karşı bir devlet, devletler grubu ya da uluslararası örgüt tarafından; kendi vatandaşlarını koruma amacı gütmeyen; hedef devletin halklarının insan haklarının yaygın ve ağır ihlallerini, acılarını önlemek, hafifletmek ve ya durdurmak öncelikli amaçlarını güderek; yerel bir otoritenin, bölgesel bir organizasyonun ya da BM'nin rızasını alarak ya da almayarak; müdahale edilen devletin yönetimini hedef alarak iç

işlerine zorlayıcı biçimde karışılması, askeri güç kullanılması ya da askeri güç kullanma tehdidinde bulunulmasıdır.¹

R2P yaklaşımı devletin soykırım, savaş suçu, insanlığa karşı ağır suçlar ve etnik temizlikten halkını koruma sorumluluğudur. Devlet bu sorumluluğunu yerine getirmekte yetersiz ya da isteksiz davranırsa, uluslararası toplumun Güvenlik Konseyi kanalı ile müşterek kuvvet kullanımını da içeren tedbirler alacak şekilde sorumluluk üstlenmesi beklenir. Burada aşamalı olarak üç sütunlu sorumluluk söz konusudur. Birinci sütunda öncelikli sorumluluk devlete aittir. Ancak devletin isteksiz ve yetersiz olması halinde ikinci sütunda uluslararası toplumun ilgili devletin sorumluluk üstlenme kapasitesini geliştirmeye yardım etme sorumluluğu doğar. Üçüncü sütunda ise uluslararası toplumun askeri önlemler dahil zorlayıcı önlemler olarak koruma sorumluluğu üstlenmesi beklenir. Uluslararası toplum, koruma sorumluluğunu yalnızca tepki gösterme yoluyla değil, önleme ve yeniden inşa etme boyutlarını da içerecek şekilde, insani müdahalenin sorunlarına çare olan belirli kriterler çerçevesinde uygulamalıdır. Bunlar haklı savaş doktrini, örf ve adet hukuku ve insani müdahale geleneğinden gelen haklı sebep, doğru amaç, doğru yetkilendirme, son çare, orantılılık ve olumlu gelişme beklentisi kriterlerinin geliştirilip günümüz koşullarına uyarlanmış halidir.² R2P yaklaşımı egemenlik kavramının sadece hak değil aynı zamanda sorumluluklar da içerdiğini, topraklarını koruma hakkının yanı sıra vatandaşlarını da önlenebilir felaketlerden koruma yükümlülükleri olduğunu hatırlatır.³ Egemenliği uluslararası hukuk sisteminin önceli olarak kabul etmeyip, uluslararası hukuk tarafından devlete verilen bir özerklik olarak görür. Bir devletin kendi halkını koruma konusunda başarısız olmasının tespiti durumunda iç işlerine müdahale etmeme ilkesi kapsamında egemen haklara sahip olmaya devam edemeyeceği ve bu durumda BM'nin Güvenlik Konseyi kanalıyla uluslararası toplum adına kuvvet kullanımını da içeren tedbirler alma sorumluluk ve yetkisine sahip

¹ Gül Seda Acet, "Uluslararası Hukukta Teamül Olarak İnsani Müdahale", **International Journal of Academic Value Studies**, Vol.3, No:13, 2017, pp. 446 <https://www.idealonline.com.tr/IdealOnline/pdfViewer/index.xhtml?uId=56777&ioM=Paper&previe w=true&isViewer=true#pagemode=bookmarks>, 11.11.2020,

² Cenap Çakmak, Cansu Atılgan, Esra Eroğuz, "Devlet Egemenliğinde Kuvvet Kullanmada Dönüşüm: İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna", Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No:71, 2016, s. 35

³ Azime Telli, "İnsani Müdahaleden Koruma sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun Yeni Kavram", **NEÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.1, Sayı:1, 2012, s. 207

olduğunu savunur. Devletlerin kendi vatandaşlarının insan haklarını korumakta başarısız ve isteksiz olması durumunda Güvenlik Konseyi kararı ile uluslararası toplumun müdahale etmesinin önünü açar.⁴

2011'de Brezilya tarafından önerilen korurken sorumluluk kavramı R2P'nin üç temel sütununun kronolojik sıralanması gerektiğini vurgular, karar alma prosedürlerine ve hesap verebilirlik mekanizmalarına odaklanır, izleme ve hesap verebilirlik gibi bazı ilkeleri dahil eder.⁵ Uygulama için hukuki ve siyasi kuralların ve prosedürlerin oluşturulması, insancıl hukukun sivillerin korunması ve kuvvet kullanımı ikilemini ortadan kaldırmak için önleyici mekanizmaların önceliklendirilmesi ve uygulamada ihtiyatlılığı artırmak için hesap verebilirlik önlemlerinin desteklemesi öngörülür.⁶ Kuvvet kullanımına Güvenlik Konseyi veya istisnai durumlarda Genel Kurul'un yetki vermesi; müdahalenin amaçlarının Güvenlik Konseyi yetkisi ile sınırlanması ve Konsey tarafından izlenmesi; önleyici diplomasinin öncelikli olması, önce birinci ve ikinci sütunlar kapsamındaki önlemlerin, sonra üçüncü sütun altındaki askeri olmayan tüm barışçıl seçeneklerin tüketilmesi, tepki adımlarının kronolojik sırayla atılması; askeri harekatta verilen görevin lafzına ve ruhuna, uluslararası hukuka ve insancıl hukuka uygun araçlar ve yöntemler kullanılması; kuvvet kullanımının rasyonel, orantılı ve belirlenen hedeflerle sınırlı olması; müdahaleye ulusal makamların nüfuslarını soykırımdan, savaş suçlarından, etnik temizlikten ve insanlığa karşı suçlardan korumayı açıkça başaramadığı durumlarda izin verilmesi; müdahale yetkisi verilenlerin hesap verebilirliğinin sağlanması; yetki süresince bu ilkelerin

⁴ Bülent Şener, "İnsani Müdahaleden Koruma sorumluluğuna Soğuk Savaş Sonrası Devlet Egemenliğine Yetkisiz Müdahalelerin Ahlaki, Hukuki ve Siyasal Boyutları", **Güvenlik Bilimleri Dergisi**, Cilt.6, Sayı: 1, 2017, s.1-31, s. 161-165 / Ayşe Füsun Arsava, "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.XV, Sayı: 1, 2011, s. 101 / Telli, a.g.m., s. 207-209 / Ümmühan Elçin Ertuğrul, "Koruma Sorumluluğu: İnsani Müdahaleyi Makyajlamak", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt.XX, Sayı:2, 2016, s. 441

⁵ Eduarda Passarelli Hamann, "NOREF Policy Brief The Protection Of Civilians İn Armed Conflict and Brazil's "Responsibility While Protecting", Norwegian Peacebuilding Research Centre, Policy Brief, October 2012, s.5

⁶ Andrés Serbin, Andrei Serbin Pont, "Brazil's Responsibility while Protecting: A Failed Attempt of Global South Norm Innovation?" (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/281438900_Brazils_Responsibility_while_Protecting_a_failed_attempt_of_Global_South_norm_innovation/link/55e6f16508ae6cf8e133d76c/download, 01.08.2020, s. 175- 176

uygulanışının izlenmesi ve değerlendirilmesi için prosedürler geliştirilmesi gerektiği savunulur.⁷

Çin'in 2012'de geliştirdiği sorumlu koruma kavramı R2P'nin üçüncü sütununu yeniden yorumlar. Çin hedefi sivilleri koruma olduğu için sonuçlarına yeterince bakılmayan R2P'nin iktidar değiştirmek için kötüye kullanılabileceğini vurgular. Libya müdahalesinin kötü sonuçlarından hareketle R2P yaklaşımının uluslararası ilişkilere gereksiz kaos getirdiğini iddia eder. Sorumlu koruma Güvenlik Konseyi'nin askeri müdahale kararı alma sürecine ilişkin kriterler ve yönergeler önerir. R2P'nin diğer stratejik hedefler için paravan olarak kullanılma riskini azaltmak için her eylemin yeterince izlenmesi ve denetlenmesi gerektiğini savunur. İstismarı önlemek amacıyla koruma sorumluluğunun üçüncü sütunu altında rızaya dayalı olmayan zorlayıcı önlemler uygulamayı yetkilendirmenin sıkılaştırılmasına odaklanır. Doğru yetkilendirme, son çare, orantılılık ve olumlu gelişme beklentisi kriterleri üzerine yorum katkısı, askeri müdahaleyi izleme ve denetleme mekanizmaları, yeniden inşa için müdahale sonrası sorumluluk gereklerine değinir.⁸

2010'da Danimarka ve Gana hükümetleri, International Coalition for the Responsibility to Protect) ve Global Centre for the Responsibility to Protect desteğiyle iyi uygulamaları tartişmak ve hükümetlerin uygulama kapasitelerinin ve farkındalıklarının artırılmasına dair strateji oluşturmak amacıyla Koruma Sorumluluğu Odak Noktaları girişimini başlatmıştır. Avustralya ve Kosta Rika da bu girişime katılmıştır. 2011'de kitlesel zulmü önlemek ve durdurmak için hükümetler arası koordinasyonu iyileştirmek ve devletlerin koruma sorumluluğu uygulama kapasitesini artırmak amacıyla otuz bir ülke Küresel Koruma Sorumluluğu Odak Noktaları Aę'ını kurmuştur. Aę, Mayıs 2011'den beri her yıl toplanmaktadır. Bu girişime AB ve Afrika Devletleri Organizasyonu da üyedir. Aę, güçlü bölgesel organizasyonların

⁷ James Pattison, "The Ethics Of 'Responsibility While Protecting': BRAZIL, The Responsibility To Protect, and Guidelines For Humanitarian Intervention", Working Paper, University of Manchester, Manchester, 2013, s. 18-19 / Serbin, Serbin Pont, a.g.m., s.173-176 / Hamann, a.g.m., s.2

⁸ Andrew Garwood Goower, "China's Responsible Protection" Concept: Reinterpreting the Responsibility to Protect (R2P) and Military Intervention for Humanitarian Purposes", **Asian Journal of International Law**, Vol.6, NO:1, 2016, pp. 2-3-13-14-15 / Ruan Zongze, "Responsible Protection: Building a Safer World", **China International Studies**, Vol. 19, No:2, 2012 / Ramesh Thakur, "A Chinese version of Responsible Protection", (Çevrimiçi) <https://www.japantimes.co.jp/opinion/2013/11/01/commentary/world-commentary/a-chinese-version-of-responsible-protection/>, 10.03.2020, s.1

yokluğunda, bölge ülkeleri arasında koordinasyon kurabilir, bilgi paylaşımı ve seçenekleri tartışmada etkili bir ilk temas noktası olabilir, BM Sistemi, Soykırımı Önleme ve Koruma Sorumluluğu Ofisi ve diğer ilgili ofislerle işbirliği geliştirebilir.⁹

1.1. Karşıtlar ve Taraftarların Temel Tartışmaları

İnsani müdahale, R2P ve türevlerinin pek çok açıdan tartışmalı olmasının altında yatan temel neden uluslararası hukukta henüz tanımlanmamış olmalarıdır. R2P, BM Antlaşması'nın VII. bölümüne istinaden Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi ile uygulandığı için uluslararası hukuka nispeten daha uygun hale getirilmiştir. Ancak formal zemin güçlü olmasına rağmen yasallık durumu söz konusu değildir. Kavramların içerisinde insani amaçlar olsa da müdahale eyleminin bulunması ana sorunlardandır. Müdahale açısından tehdit, kuvvet kullanımı ya da diğer yöntemlerin ne olduğu, amaçların ne olduğu, hedef devletin, halkın ve uygulayıcı aktörlerinin kim olduğu, korunması amaçlanan temel insan haklarının neler olduğu, ihlaller ve şiddetin boyutunun hangi eşik değere ulaştığında müdahale yapılması gerektiği, yerel otoritenin rızasının ya da BM rızasının gerekli olup olmadığı gibi konular tartışma unsurudur.

R2P yaklaşımının savunucularına göre insan hakları hareketlerindeki artış, milliyetçi ve ayrılıkçı grupların self-determinasyon isteklerinin yükselmesi, mülteci sayısındaki hızlı artış, ekonomik bağımsızlıkla ilgili gelişmeler ve ulus-üstü sorunlardaki artış yaklaşımları giderek daha sık gündeme getirip hukuki statülerini yeniden tartışmaya açmıştır. İnsan haklarının yükselmesine paralel olarak egemenliğin bireyin insan hakları ve güvenliğini tehdit eder yapısı zayıflamıştır. Halkını korumayan egemenin toplumu temsil etme yetisini kaybetmesi yönünde uluslararası politikaya ve uluslararası hukuka baskılar artmıştır. Devletin vatandaşların güvenliğini ve refahını sağlama sorumluluğu ön plana çıkmıştır. Sistemik, ağır ve yaygın insan hakları ihlalleri iç mesele olmanın ötesinde görülerek müdahale etme eğilimi artmıştır. İnsani müdahalenin uluslararası düzenin korunmasında önemli bir araç olarak uluslararası

---

⁹ Global Centre for the Responsibility to Protect; "National R2P Focal Points Recommendations", (Çevrimiçi) https://www.globalr2p.org/wp-content/uploads/2020/01/recommendations_r2p-focal-points.pdf, 01.08.2020, s. 3-4-5

hukukun dışında bırakılmaması gerektiği savunulmuştur. İç çatışmalarda insan haklarının ağır ihlalleri karşısında çözümsüz kalan uluslararası hukukun yenilenmesi gerektiği ileri sürülmüştür. R2P yaklaşımının ortaya çıkışıyla iç işlerine müdahale etmeme ve kuvvet kullanma ilkeleri nedeniyle yaşanan müdahalesizliklerin meşruiyeti ve hukukiliği tartışılır olmuştur. İç işlerine müdahale etmeme ilkesinin egemenliğin kalkması olarak kullanılması sonucunda artan yoğun ve sistematik insan hakları ihlalleri karşısında uluslararası toplumun nasıl tepki vermesi gerektiği sorusuna yanıt olarak, egemenliğin tanımı ve anlamı değişmeden sorumlu egemenlik kavramı ile başarılı bir açılım yaratılmıştır.

R2P yaklaşımı ihtiyaca cevaben uluslararası hukukta yer edinme yönünde ilerlemektedir. BM Antlaşması, insan hakları hukuku ve insancıl hukuk alanlarında yapılan uluslararası sözleşmeler, Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul kararları, bildirgeleri ve raporları, UCM ve UAD mahkeme kararları yaklaşımın meşruiyet zeminini geliştirmiştir. Ancak henüz bir hukuk kuralı olarak tüm uluslararası toplumu temsil eden bir statüye ulaşmamıştır. Mevcut uluslararası hukuk kaynakları yaklaşımın genel kabul görmesi için yeterli yasallık zeminini sağlamamıştır. Çünkü yaklaşım UAD sözleşmesinin 38. maddesinde uluslararası hukuk kaynakları olarak tanımlanan uluslararası anlaşmalar, yapılageliş kuralları ve genel hukuk ilkelerinden herhangi birine bir hüküm olarak girmemiş ve açıkça tanımlanmamıştır. Üzerinde uzlaşılmış tanım, kapsam, sınır ve unsurlar oluşmamıştır. Bunun da ötesinde, BM Antlaşması'nın kuvvet kullanmama ve iç işlerine karışmama ilkeleri yaklaşımın uygulanmasının önünde büyük hukuki engel teşkil etmektedir. Yaklaşımın bu yasallık sorununu aşarak uygulanabilmesi için BM Antlaşması, insan hakları ve insancıl hukuk sözleşmelerinin hükümlerine başvurulmaktadır. Bu kaynaklar yaklaşımın savunucuları ve karşıtları tarafından dar ya da geniş yorumlanarak argümanlar için dayanak gösterilmektedir.¹⁰

R2P taraftarları argümanlarında hem uluslararası antlaşmalara hem de örf ve adet hukuku kuralları tarafından oluşturulan meşruiyete dayanırlar.¹¹ Yasallık açısından

¹⁰ Soner Karagül, Çağrı Emir Demirbaş, "Koruma Sorumluluğu Doktrini Açısından Suriye Krizi: Bir Müdahalesizlik Örneği", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt.15, Sayı:30, 2017, s. 491

¹¹ Çakmak, Atılğan, Eroğuz, a.g.m., s. 24-25 / Şener, a.g.m., s. 166 / Arsava, "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", s. 103-104 / Ahmet Özdemir, "Uluslararası İnsancıl Hukukun Uygulamaya Yönelik Caydırıcı ve Zorlayıcı İlkesi: Koruma sorumluluğu", (Çevrimiçi) <http://dergipark.gov.tr/akademik-hassasiyetler/issue/27268/287072>, 9.04.2017, s. 89

BM Antlaşması ile insan hakları ve insancıl hukuk sözleşmelerinin maddelerini dar ya da geniş yorumlayarak ve kavramları esneterek hukuki temel sağlamaya çalışırlar. Karşıtlar, özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinin siyasetçileri, akademisyenleri ve hukukçuları, yaklaşımın uluslararası hukukta yeri olmadığını ve antlaşma hükümlerinin dar ya da geniş yorumlanarak manipüle edildiğini savunurlar.¹² Örneğin, BM Örgütü 2(1). maddesi uyarınca üye devletlerin egemen eşitliği esasına uygun şekilde kurulmuştur. Genel Kurul'un 21 Aralık 1965 tarihli ve 2131 (XX) sayılı Devletlerin İç İşlerine Karışmanın Yasaklanması ve Bağımsızlık ve Egemenliklerinin Korunması Bildirisi ve 24 Ekim 1970 tarihli ve 2625 (XXV) sayılı kararıyla düzenlenen Devletler Arasında Dostane İlişkiler Kurmaya ve İşbirliği Yapmaya Dair Uluslararası Hukuk Bildirisi ile bir devletin iç meselelerine başka uluslararası hukuk sükülerinin karışması yasaklanmıştır. BM Antlaşması'nın 2(7). maddesi de bir devletin başka bir devletin iç işlerine karışması açıkça yasaklamıştır. BM Antlaşması'nın hiçbir hükmü örgüte herhangi bir devletin iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermez ve üyelerini bu tür konuları çözmek için zorlayamaz. Ayrıca BM Antlaşması'nın 2(4). maddesi ile kesin ve evrensel şekilde kuvvet kullanımı yasaklanmıştır. Kuvvet kullanımı hakkı yalnızca BM'ye tanınmış ve müşterek güvenlik çerçevesinde meşru müdafaa hakkı hariç devletlerin münferit kuvvet kullanımı yasaklanmıştır. Kuvvet kullanımı yasağının istisnaları devletin iç işlerine giren meseleleri kapsamadığından devlet içi meselelerle ilgili kuvvet kullanımı uluslararası hukuka aykırıdır. 2(4). ve 2(7). maddeleri altında devlet içindeki ağır, sistematik ve yaygın insan hakları ihlalleri müdahale için yeterince hukuki gerekçe oluşturmaz.¹³

2(4). ve 2(7). maddelerini dar yorumlayanlara göre bu yaklaşımların altında yapılan müdahaleler yasaklanmamıştır. Çünkü BM Antlaşması'nın VII. bölümünde öngörülmüş zorlama tedbirleri uygulanacak haller istisna olarak tanımlanmıştır. 39., 41. ve 42. maddelerden hareketle uluslararası barış ve güvenliğinin bozulmasına yönelik

¹² Özhan Hancılar, "Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale", *Çankaya University Journal of Law*, Cilt.7, Sayı:2, 2011, s. 119-120

¹³ Hasan Duran, "Yeni Bir Müdahale Şekli İnsani Müdahale", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt.6, Sayı:1, 2001, s. 89

bir tehdidin varlığında kuvvet kullanımı istisnaları uygulanabilir. Güvenliğinin sağlanmasından sorumlu devlet kamu otoritesi çöktüğü için halkını korumakta yetersiz kalırsa, 2(4). ve 2(7). maddeleri işlemez hale gelir ve müşterek güvenliği temsilen Güvenlik Konseyi'nin zorlayıcı tedbir alma ve kuvvet kullanma yetkisi doğar. Bu şartlar altındaki müdahale uluslararası hukuka aykırı olmaz.¹⁴

BM Antlaşması'nın 1., 55., 56. maddelerinin, insan hakları ihlallerine karşı devletin ve Güvenlik Konseyi'nin harekete geçmediği durumlarda, insani müdahale ve R2P yaklaşımlarının hukuki çerçevesini çizdiği ve 2(4). ve 2(7) maddelerinin istisnasını oluşturduğu savunulur.¹⁵ Bu maddeler ışığında soykırım, etnik temizlik, kitlesel ölüm, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları karşısında, devlet sorumluluğunu yerine getirmese uluslararası toplumun koruma sorumluluğu üstlenmesi gerektiği ileri sürülür.¹⁶ 1. maddede temel insan haklarına ve özgürlüklerine saygının güçlendirilmesi ve uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında işbirliği amaçlanmıştır. Bu madde uyarınca insan hakları iç mesele olarak görülemez.¹⁷ 55. madde ile ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı yapmaksızın herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı gösterilmesinin kolaylaştırılması hedeflenmiştir.¹⁸ 56. maddede bu amaçlara ulaşmak için BM üyelerinin birlikte ya da ayrı ayrı örgütlerle işbirliği içinde hareket etmeyi taahhüt ettikleri hükme bağlanmıştır. Bu maddeler dar yorumlanırsa insan hakları ihlallerine karşı ne yapılması gerektiğini açıklamaz ama geniş yorumlanırsa BM amaçlarından olan insan haklarının korunması için kuvvet kullanımına izin verir. Burada sorun Güvenlik Konseyi'nin veto ile bloke olmasından

¹⁴ Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, "BM Antlaşması", (Çevrimiçi) http://www.diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktaraflioz/bm/bm_01.pdf, 21.11.2018, s. 5-6 / Cenap Çakmak, Atılgan, Eroğuz, a.g.m., s. 13-20 / Hancılar, a.g.m., s. 104-105-120

¹⁵ Kamu Denetçiliği Kurumu, "BM Antlaşması ve Uluslararası Adalet Statüsü", (Çevrimiçi) <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/6535501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>, 21.11.2011 / Zerrin Ayşe Öztürk, "İnsani Müdahale Ne Kadar İnsani, Ne Kadar Siyasi?", **21. Yüzyıl**, Cilt.2, Sayı:30, s.25 / Hancılar, a.g.m., s. 116

¹⁶ Şener, a.g.m., s. 157 / Kamu Denetçiliği Kurumu, a.g.e.

¹⁷ Melda Sur, "BM Örgütünün Gelişimi ve Geleceği", (Çevrimiçi) <https://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2014/01/10-Melda-SUR.pdf>, 10.02.2018, s. 2539 / Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 4-5

¹⁸ Zeynep Selin Acar, "Doktrinleşme Sürecindeki İnsani Müdahale: NATO'nun Kosova Müdahalesi ve Koruma sorumluluğu Kavramı", **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Cilt.6, Sayı:1, 2015, s. 116 / Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 17-18

kaynaklanır. Hareketsizlik, gecikme, seçicilik, keyfiyet, çıkarıcılık gibi sorunlar karşısında müdahaleyi yetkilendirecek alternatif bir otorite gereği ortaya çıkar.¹⁹

BM Antlaşması'nın 52., 53. ve 54. maddelerine göre Antlaşma'nın hiçbir hükmünün örgütün amaç ve ilkeleri ile bağdaşma şartıyla, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin konularda bölgesel örgütlerin ve bölgesel anlaşmaların varlığına engel olmadığı ve Güvenlik Konseyi'nin gerekirse zorlayıcı önlemlerin uygulanması için bölgesel anlaşma ya da bölgesel kuruluşlardan yararlanabileceği savunulur.²⁰ 53. madde uyarınca Güvenlik Konseyi gerekirse kendi yetkisi altında alınan zorlayıcı önlemlerin uygulanması için bölgesel örgütleri askeri operasyon için yetkilendirilebilir. Acil durumlarda 53. maddeye istinaden Güvenlik Konseyi onayının müdahale başladıktan sonra da alınabileceği ileri sürülür ancak bu durum uluslararası toplumun emrivakiyle zor durumda bırakabileceği endişesini doğurur. Yeterince net olmayan bu maddelere dayanarak Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi olmadan yapılan Afrika Birliği, NATO, AB ve OAS müdahalelerinin meşruiyeti karşıtlar tarafından farklı yorumlanarak aşındırılır.²¹

142

Genel Kurul'un 9 Aralık 1948 260 (III) sayılı kararı ile kabul edilen Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin soykırımı yasaklayan jus cogens emredici hükümleri insani müdahale ve R2P yaklaşımlarına hukuki temel olarak kullanılmaktadır. Bu sözleşme erken koruma sorumluluğu emsali olarak gösterilir. Örf ve adet hukukunda desteklenen soykırım suçunun önlenmesi, işlenmesinin kolaylaştırmaması ve cezalandırılmasında devletlere özel sorumluluk yüklenmiştir. Sözleşmenin 1. maddesi uyarınca taraflar soykırım suçunu önleme ve cezalandırmayı taahhüt eder; 5. maddesi uyarınca sözleşme hükümlerinin uygulanması için gerekli tüm önlemleri almakla yükümlenirler. Sözleşmede üçüncü taraf devletlere soykırım faillerine karşı müdahale hakkı tanındığı varsayılır. Soykırım suçu iç mesele olmaktan

¹⁹ Çakmak, Atılğan, Eroğuz, a.g.m., s. 23

²⁰ Selda Çiftçi, "Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı", Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Birikimler-V, İstanbul, 2016, s. 493 / Sur, a.g.m., s. 2541

²¹ Emir Abbas Gürbüz, "Uluslararası Hukukta Koruma Sorumluluğu Çıkmazı", (Çevrimiçi) https://www.academia.edu/7414152/Uluslararası_Hukukta_Koruma_Sorumluluğu_Çıkmazı, 9.04.2017, s. 6 / Sur, a.g.m., s. 2541 / Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 12-13-17

ve 2(7). kapsamında çıkarılır, devlet egemenliğini dokunulmazlığı kalkar ve uluslararası toplum müdahalesinin önü açılır. Ancak sözleşmede bir devletin diğer devlete münferiden kuvvet kullanımı hakkı açıkça tanımlanmamıştır.²² Ayrıca bu yükümlülük yaklaşımlara hukuki temel sağlasa da uygulamada yetki gibi anlaşılabilir keyfi kullanılmıştır.²³ Bu durum hukuki gelişimi sınırlandırmıştır. Benzer şekilde 2002 tarihli Afrika Birliği Kurucu Antlaşması'nda dar kapsamlı da olsa ilk defa R2P yaklaşımı bir uluslararası sözleşmeye girerek uluslararası hukuk normu olmuştur. Antlaşma'nın 4. maddesinde savaş suçu, insanlığa karşı suç ve soykırım suçlarının işlenmesi halinde müdahale hakkı verilmiş ve üye devletlere Birlik'ten müdahale yardımını isteme hakkı tanınmıştır. 4. madde R2P için yazılı emsal ve yasal dayanak olarak gösterilse de, bölgesel olması ve üyelerle sınırlı yetkiye sahip olması geleceğe yönelik beklentileri sınırlandırmıştır. Uluslararası hukuk dokümanlarını kapsayıcı değildir ve uluslararası toplumun tamamını bağlamamıştır.²⁴

R2P yaklaşımını savunanlar temel insan hakları ve insancıl hukuk ihlallerinin müdahaleyi meşrulaştırıcı gerekçe olarak kullanarak iç işlerine karışmama ve kuvvet kullanmama ilkelerinin istisnası haline getirmeye çalışırlar. İnsan hakları ve insancıl hukuka ilişkin düzenlenen protokoller, sözleşmeler ve antlaşmalar çerçevesinde, devletlerin bu sözleşmeleri kabulü ile insan haklarının ağır ihlalleri bağlamında müdahaleyi kabul etmiş sayıldığını ve insan hakları ihlallerinden kaynaklı insani trajedi varsa başka bir uluslararası hukuk mekanizmasına gerek olmadığını ileri

²² Hancılar, a.g.m., s. 120 / Adem Ali Eren, Muharrem Gürkaynak, "Mutlak Güç Ya Da Sınırsız Sorumluluk: Devlet Egemenliği ve Uluslararası Toplumun Koruma sorumluluğu", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.2, Sayı:24, 2016, s. 145-146 / The United Nations, "A/RES/ 260 A (III), 9.12.1948, Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide",

(Çevrimiçi)https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocitycrimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf, 21.11.2018

²³ Çakmak, Atılgan, Eroğuz, a.g.m., s. 12 / Hancılar, a.g.m., s. 120 / Eren, Gürkaynak, a.g.m., s. 145-146 / A/RES/ 260 A (III), 9.12.1948, Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide

²⁴ Müge Dalar, "Afrika Birliği Örgütü'nden Afrika Birliği'ne: Afrika'da Bütünleşme Çabaları", Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2013, s. 125 / Arsava, "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", s. 109 / African Union, "Constitutive Act of the African Union", (Çevrimiçi), https://au.int/sites/default/files/treaties/7758-treaty-0021_-_constitutive_act_of_the_african_union_e.pdf, 21.11.2018, s. 6-7

sürerler.²⁵ İnsancıl hukuk birey ve devlete cezai sorumluluk yüklediği için daha güçlü meşruiyet zeminine sahiptir. Birey ve devlet çatışma ve uluslararası suç durumlarında doğrudan ve planlı şekilde yer almamakla yükümlü olduğundan ve uluslararası hukuk önünde eylemlerinden sorumlu tutulduğundan dolayı insancıl hukukun iç çatışmalarda sivilleri koruyacak, zararları önleyecek, azaltacak ve tazmin edecek, hak ve özgürlükleri yeniden tesis edecek bir uluslararası hukuk mekanizması olarak kendiliğinden devreye girip barış ve düzeni yeniden tesis etmesi beklenir.²⁶ Ancak yaklaşımların karşıtlarına göre burada bir haktan bahsedilip, yükümlülükten açıkça bahsedilmediği için müdahale konusunda seçicilik yaşanmaktadır. İnsan haklarını korumak için düzenlenen sözleşmeler de insan hakları ihlallerini önlemek için münferiden kuvvet kullanımına izin veren hükümlere açıkça yer vermemiştir. Bu nedenle R2P kapsamında yapılan müdahaleler insan hakları ve insancıl sözleşmelerine dayandırılarak hukukileştirilemez.²⁷ Bu sözleşmeler büyük devletlerin kendilerine göre şekillendirdiği uluslararası hukuk kaynakları olarak yetersiz kalmıştır.²⁸

R2P yaklaşımının meşruiyet zemininin sağlam olmaması müdahalenin uygulama esaslarının belirsizliğine ve izleme, denetim, cezalandırma gibi mekanizmalardan yoksun olunmasına neden olarak hatalara ya da suistimale yol açabilir. Öte yandan R2P yaklaşımının BM reform çalışmalarına dahil edilerek, mevcut insancıl hukuk sözleşmelerine eklenerek ya da ayrı bir uluslararası antlaşma ile kabul edilerek yasallaşması çözümmüş gibi görünmektedir. Ancak devletler insan haklarına ilişkin

²⁵ Hatice Geyik, “Devletlerin İnsancıl Hukuk Kurallarının İhlali Nedeniyle Sorumluluğu”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt.24, Sayı:2, Yıl 2016, s. 64-65 / Uluslararası İnsancıl Hukuk, Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Türk Kızılayı, “**Uluslararası İnsancıl Hukuk Sorularınıza Cevaplar**”, Türk Kızılayı-ICRC, Ankara, 2002, s. 14-15 / Çakmak, Atılğan, Eroğuz, a.g.m., s. 22 / Tacettin Çalık, “BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt.2, Özel Sayı, 2015, s. 81/ Adem Ali Eren, Muharrem Gürkaynak, a.g.m., s. 145-146 / Özdemir, a.g.m., s. 89 / Ertuğrul, a.g.m., s. 460 / Arsava, “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, s. 104-118

²⁶ Anıl Çeçen, “**İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk**”, Savaş Yayınları, Ankara, 2000, s. 813-815-820 / Çakmak, Atılğan, Eroğuz, a.g.m., s. 10-11-12-20

²⁷ Hatice Geyik, a.g.m., s. 64-65 / Uluslararası İnsancıl Hukuk, Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Türk Kızılayı, a.g.e. s. 14-15 / Adem Ali Eren, Muharrem Gürkaynak, a.g.m., s. 145-146 / Özdemir, a.g.m., s. 89 / Ertuğrul, a.g.m., s. 460 / Arsava, “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, s. 104-118

²⁸ Gürbüz, a.g.m., s. 2 / Orkun Sürücüoğlu, “Koruma Sorumluluğu: Darfur Krizi ve Libya Müdahalesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.19, Sayı:4, 2017, s. 605 / Özdemir, a.g.m., s. 90-91 / Hancılar, a.g.m., s. 119

emredici hukuk normlarının ihlalinde bile kendi çıkarına göre hareket ederken ve kuvvet kullanımı yasak olmasına rağmen de facto olarak uygulanabilirken, R2P yaklaşımının bir kuvvet kullanımı yasağı istisnası olması, yaklaşımın ulusal çıkar sağlama aracı olarak suiistimal edilmesiyle sonuçlanabilir.²⁹ Bu yasallık ikilemi, yaklaşımın hukuk normu olması için aşılması gereken en büyük engeldir ve uzun vadede aşılması pek mümkün görünmemektedir.

R2P'nin meşruiyet sorununun aşılması için karşıtların ve Üçüncü Dünya'nın şüphe ve eleştirilerinin dikkate alınması, içerik sorunlarının saptanması, sorunları giderecek tedbirler alınması ve uygun mekanizmalar yaratılması gerekir. Bu açıdan Brezilya'nın korurken sorumluluk, Çin'in sorumlu koruma, Danimarka ve Gana hükümetlerinin Koruma Sorumluluğu Odak Noktaları girişimi, TWAIL (Third World Approaches to International Law)'in uluslararası hukuk yaklaşımları ve ILC(International Law Commission)'nun raporları önemli ip uçları içermektedir. Bununla birlikte, bu girişimler geleceğe dair umutları yükseltse de yeterli derinlikte ve detayda meseleye eğilmediğinden ve argümanlarını sürdürmekte yeterli kararlılık sergilemediğinden dolayı R2P'nin üçüncü sütununun normatif dönüşümü engellenmeye devam etmektedir.³⁰

R2P yaklaşımının üçüncü sütununun geleceği hala belirsizdir. Rusya, Çin ve Üçüncü Dünya devletlerinden gelen baskı üçüncü sütunu daha sıkı kısıtlanmış bir koruma sorumluluğu versiyonu ortaya çıkarabilir. Bu durumda sorumlu koruma ve korurken sorumluluk Güvenlik Konseyi vasıtasıyla harekete geçme ve kuvvet kullanmaya ilişkin yasal çerçeveyi değiştirmeyecektir. Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi ihtiyacı R2P yaklaşımının üçüncü sütununun merkezinde kalacaktır. R2P yaklaşımı küresel düzeyde gelişemezse, farklı merkezlere, bölgesel veya yerel bir yoruma dayalı olarak farklı alt kümelerinin oluşumu yoluyla kavramın parçalanması da söz konusu olabilir. Nitekim Danimarka ve Gana tarafından başlatılan Odak Noktaları Girişimi bunun bir işaretidir. Ya da R2P'nin üçüncü sütununun daha sıkı bir küresel uzlaşa sağlanmış versiyonu henüz oluşmamışken, alternatif bölgesel alt kümelerin ortaya çıkışının ilk

²⁹ Çakmak, Atılğan, Eroğuz, a.g.m., s. 23

³⁰ Andrew Garwood Goower, "China's Responsible Protection" Concept: Reinterpreting the Responsibility to Protect (R2P) and Military Intervention for Humanitarian Purposes", *Asian Journal of International Law*, Vol.6, N0:1, 2016, pp. 27-28

işaretleri de ivme kaybedebilir. Bu durumda R2P yaklaşımının üçüncü sütununa ilişkin daha birçok çelişkili yorum ortaya atılabilir ve bunların hiçbiri küresel uzlaşma oluşturmaya yetecek kadar geniş destek sağlayamayabilir. Böyle bir senaryoda en büyük küresel güçlerden olan Çin'in sorumlu koruma kavramıyla nasıl ilgilendiği yaklaşımın geleceği açısından belirleyici olacaktır.³¹

Örf ve adet hukuku normu oluşumu açısından bugüne kadar yapılagelen müdahale girişimlerine bakıldığında yaklaşımların uluslararası toplum tarafından benimsenerek bir teamül kuralına dönüştürülmesinin önünde engelleyici bazı unsurlar olduğu görülür. Bu engelleyici unsurlar teamül oluşumu için gerekli yeterli nicelikte ve nitelikte deneyim birikiminin olmaması; ulusal, bölgesel ve uluslararası seviyede yeterli destek alınamaması; yeterli kurumsallaşma ve yapılanma olmamasıdır. Ayrıca bu güne kadar BM organlarınca ve çeşitli uluslararası örgütlerce hazırlanan kararlar, bildirgeler, raporlar; hükümetler arası ve hükümet dışı organizasyonlar/STK'ların çalışmaları önemli katkı sağlasa da yaklaşımların bir teamül kuralına dönüşmesi için yeterli olmamıştır.

146

İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu kapsamında bugüne kadar müdahaleye konu olan krizlerde uluslararası toplumun seçici, keyfi ve tutarsız yaklaşımı; önleme ve reaksiyon aşamalarında yaşanan gecikme ve yetersizlikler (kaynak, destek, çaba yetersizlikleri vb); yeniden inşa boyutunun eksik bırakılması; doğru amaç, doğru otorite, haklı sebep, orantılılık, olumlu gelişme beklentisi ve son çare kriterlerindeki noksanlar ve hatalar hem teamül oluşumunun önünün tıkanmasına neden olmuştur. Örneğin, doğru amaç bağlamında enerji kaynakları, doğal kaynaklar, ham madde, ulaşım, stratejik konum, ticaret vb. motivasyonların ön plana çıktığı müdahale örnekleri örf ve adet hukuku açısından yaklaşımların hukuki gelişimine ciddi boyutta zarar vermiştir. Özellikle müdahale esnasında sivil halkın ve sivil altyapının zarar görmesi ve çatışmaların alevlenip uzamasıyla insani acıların artması yaklaşımların norm oluşumunu sınırlandırmıştır. Başarılı müdahaleler yaklaşımların meşruiyetine olumlu katkı sağlayarak teamül kuralı oluşumunu ilerletse de Ruanda, Yemen, Libya,

³¹ Aynı yer, s. 27-29

Suriye ve Gürcistan gibi müdahale uygulamalarındaki başarısızlıklar ve istismar durumları teamül oluşumuna engel oluşturmuştur. Kriterler ne kadar netleştirilirse netleştirilsin mevcut hukuk kurallarının bile esnetilerek manipüle edildiği ve güçlü devletlerin zayıf devletleri yönlendirebildiği mevcut düzende böyle bir hukuk kuralının oluşumunun uluslararası sistemin düzenini, istikrarını, dengesini ve güvenliğini bozucu riskler üretme potansiyeline sahip olduğu görülünce, yaklaşımın hukuki gelişimi şüphecilikle sınırlandırılmıştır.³²

R2P yaklaşımına yeterli ulusal, bölgesel ve uluslararası desteğin sağlanamaması, çok sayıda devletin karşıt olması, çekimser kalması ya da çekincelerle şerhli desteklemesi henüz bir örf ve adet hukuku normu oluşmasının mümkün olmadığını göstermektedir. Kanada, Avusturya, Avustralya, Japonya, Yeni Zelanda ve AB üyeleri R2P yaklaşımında işbirliğinde olsalar da Çin, Hindistan, Rusya gibi küresel güçler ile Üçüncü Dünya ülkelerinin şüphecisi ve karşıt yaklaşımları Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul tartışmalarında karar alma süreçlerini olumsuz etkileyerek norm oluşumunu kısıtlamaktadır.³³ Devletlerin ulusal çıkarları nedeniyle seçici davranarak birbirilerinin müdahale girişimlerine karşı çıkması sonucu yaklaşımların uygulanması istikrardan yoksun kalmıştır. Çin, Rusya, Hindistan ve Üçüncü Dünya devletleri ile ABD, AB ve NATO üyesi devletler birbirlerinin müdahale taleplerine mütemadiyen karşı çıkmıştır.³⁴ Diğer taraftan büyük devletlerin kendi iç çatışmalarına emsal oluşturma korkusu vardır. Rusya'nın Çeçenistan, İspanya'nın Katalan, Fransa'nın Korsika, İngiltere'nin Kuzey İrlanda ve İskoç, Çin'in Sincan Uygur ve Tibet özerk bölgelerinde etnik çatışmalara sahip olması, müdahalenin hukukileştirilmesi durumunda bu devletlerin kendileri için de müdahale olasılığını yazılı hale getireceğinden, insani müdahaleyi açıkça desteklemezler. Ayrıca diplomatik, ekonomik ve askeri müdahalelerin maddiyat, prestij ve yaşam kaybı maliyeti de yeterli destek sağlanamamasının ana nedenlerindedir.

İnsani müdahale yaklaşımının sadece tepki gösterme ve yanıt verme bakış açısının yanına R2P yaklaşımıyla yeniden inşa ve önleme gibi daha geniş perspektifler

³² Çakmak, Atılğan, Eroğuz, a.g.m., s. 24-25 / Öztürk, a.g.m., s. 25

³³ Alex J. Bellamy, "Whither the Responsibility to Protect? Humanitarian Intervention and the 2005 World Summit", *Ethics & International Affairs*, Vol.20, No:2, 2006, s.151-152, aktaran, Sürücüoğlu O.; a.g.m., s. 608 / Öztürk Z. A., a.g.m., s. 25 / Duran, a.g.m., s. 90

³⁴ Şener, a.g.m., s. 169 / Gürbüz, a.g.m., s. 9

eklenmiş; kavramsal çerçeve, yapı ve perspektif değişimleri sağlanmış; iki aşamalı, üç sütunlu ve altı kriterli yapıyla daha objektif, rasyonel ve tutarlı uygulanması amaçlanmış; önleme, reaksiyon, yeniden inşa, doğru amaç, doğru otorite, haklı sebep, son çare, orantılılık ve olumlu gelişme beklentisi gibi kriterler ve sütunlar oluşturularak müdahale esnasında oluşabilecek insan hakları ihlallerini önleyici kurallar ve çerçeve sağlanmıştır. Fakat içerik yeterince doldurulmadığından müdahaleyi yetkilendirmeye ve meşruluğunu belirlemeye yetecek yeterli yasallık seviyesine ulaşamamıştır. Yaklaşımın içeriğinde bulunan eksikler, yanlışlıklar ve belirsizliklerden kaynaklı yeterli kurumsallaşma ve yapılanma eksikliği örf ve adet hukuku kuralı oluşturma yönünde sınırlandırıcı etki yapmaktadır. Müdahale eşiği ve kriterlerinin, kuvvet kullanımının gerekliliği, uygunluğu ve ölçüsünün, otoritenin ve yöntemlerin belirsizliği, izleme ve denetleme mekanizmalarının yok denecek kadar az olması ve cezalandırma mekanizmalarının zayıf olması gibi sorunsallar meşrulaşma ve hukukileşme sürecinin önündeki en büyük engellerdir.³⁵ Özne, eşik değer ve kapsam bakımından oluşan belirsizlikler sonucunda tartışmalar uzadığı ya da tıkanıdığı için uluslararası toplumun koruma sorumluluğu zamanında devreye giremeyince insani acılar artmaktadır. Önleme, reaksiyon ve yeniden inşa sütunlarının uygulanmasında yaşanan gecikmeler, acelecilik ya da tıkanıklıklar sonucu yaşanan olumsuzluklar yaklaşımların meşruiyetini azaltmaktadır.

Yeterli kurumsallaşma ve yapılanma olmadığından, R2P'nin neokolonyalist eğilimlerin meşrulaştırılması için bir araç olarak kullanıldığı düşünülmektedir. İnsani krizi sonlandırma amacıyla kuvvet kullanımı için hukuki zemin oluşturma girişimi diplomatik ve barışçıl yöntemlerin ikinci plana atılacağı endişesini yaratır. Yaklaşım oldukça elastik kavramlardan yola çıktığı ve henüz standartları netleştirilmediği için uluslararası barış ve güvenlik açısından büyük riskler barındırmaktadır. Bu belirsizlikler müdahale gerektiren durumlarda devletlerin karar alma süreçlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Çıkar odaklı seçicilik, keyfiyet, müdahalesizlik ve

³⁵ Anne-Marie Slaughter, "Security, Solidarity, and Sovereignty, The Grand Themes of UN Reform", *American Journal of International Law*, Vol.99, 2005, No:3, pp. 626, aktaran, Ayşe Füsün Arsava, "Barışın Temelinde Devletlerin İşbirliği", *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt.19, Sayı:1, 2017, s. 113-114

kötüye kullanım ortaya çıkıp, insani krizleri derinleştirerek uluslararası hukuk normu ve teamül olma yönünde ilerlemeyi sınırlandırmaktadır. Güvenlik Konseyi'nin uyguladığı çifte standart dikkate alındığında, büyük güçlerin menfaatlerine doğrultusundaki geniş takdirine bırakılmış bir sorumluluk söz konusudur.³⁶ Uluslararası barış ve güvenliğin bozulduğu, tehdit edildiği ve insan hakları ihlallerinin müdahaleye gerekçe oluşturduğu kararına hangi konular ve haklar için, hangi durumlar gerçekleştiğinde, hangi ölçekler kullanılarak, hangi ölçüye ulaşıncı, hangi otorite tarafından, hangi etik kurallar çerçevesinde varılabilir? Bu tespitler kimler tarafından nasıl yapılmalıdır? Kim denetlemeli, karar vermeli, uygulamalı ve yaptırım uygulayabilmelidir? Ölçütler ve eşik değerler ne olmalıdır? İçerik ve kapsam ne olmalıdır? Uluslararası toplum ne zaman devreye girip koruma sorumluluğu üstlenmelidir? Bu soruların cevaplarını netleştiren merkezi bir otorite olmaması güçlü olanların zayıf olanları suistimal etmesine olanak sağlamaktadır. İnsani gerekçelerden ziyade ulusal çıkarların maksimizasyonu sağlanmaktadır. Bu soruları objektif ve rasyonel bir şekilde cevaplayacak yeterlilikte ve netlikte kriterler geliştirilmeli, hatta gerekli olabilecek doğru hedef kitle, doğru zamanlama, doğru planlama, doğru uygulayıcı, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde yeterli destek gibi başka kriterlerle de desteklenmelidir. Cevaplar bulunmadığı sürece R2P yalnızca bir yaklaşım olarak kalabilir. Bu kurumsallaşma, içerik ve kapsam sorunları seçici, keyfi, tutarsız ve çelişkili uygulamalara izin vererek ve neden olarak koruma sorumluluğu ve türevlerine şüpheli ve eleştirel meydan okumaların sürdürülmesiyle bu kısır döngüyü devam ettirebilir.

Tüm anlatılanlar ışığında Kenya'da 2007 seçimlerinde başlayan insani kriz karşısında uluslararası toplumun önleme aşamasında devreye girerek askeri güç kullanımına başvurmadan büyük kitlesel vahşet suçlarının ortaya çıkmasını engelleyen diplomatik müdahalesi R2P'nin başarılı bir uygulaması olarak yaklaşımın geleceğine yönelik ümitleri yeşertmiştir.

---

³⁶ Ertuğrul, a.g.m., s. 462

2. Kenya Diplomatik Müdahalesi

Kenya'da 2007 seçimlerinde başlayan iç çatışmalar hızla etnik temizliğe doğru ilerlerken uluslararası toplum o güne kadar eşi görülmemiş bir uzlaşma ve eşgüdümle koruma sorumluluğunu üstlenerek önleme safhasında yoğun diplomatik çabalarla çatışmaların iç savaşa evrilmesini kuvvet kullanımına başvurmadan durdurmayı başararak yaklaşımın geleceğine yönelik olumlu beklentileri yükseltmiştir. Çalışmanın bu bölümde Kenya krizinin tarihi kökenleri, krizin gelişimi, uluslararası toplumun önleme girişimleri ile kriz sonrasında reform süreçlerine ve önleyici tedbirlere desteği, diplomatik müdahalenin R2P'nin normatif gelişimi açısından önemi, başarı nedenleri, müdahaleyi motive eden amaçların etkisi ve sonuçların etkisi değerlendirilecektir.

2.1. Kenya İnsani Krizinin Tarihi Kökenleri

70'in üzerinde farklı etnik gruba sahip Kenya'da en fazla nüfusa sahip olan topluluklar Kikuyu (%20), Luhya (%14), Luo (%13), Kalenjin (%11), Kamba (%11) ve Kisii (%6) kabileleridir.³⁷ 1895'te İngilizler Kenya'yı sömürge yönetimi altına aldıktan sonra etnik temelli hükümet politikaları oluşmaya başladı.³⁸ 1960'ta en yüksek etnik nüfusa sahip Kikuyu mensubu Jomo Kenyatta ve Luo mensubu Jaramogi Oginga Odinga liderliğinde Kenya African National Union (KANU) Partisi kuruldu. Kikuyu ve Luo hakimiyetine karşı 1960'ta R. Ngala and M. Muliro liderliğinde Kalenjin, Maasai, Turkana ve Samburu etnik grupları ile İngiliz yerleşimcilerin çıkarlarını korumak amacıyla Kenya African Democratic Union (KADU) Partisi kuruldu.³⁹ 12 Aralık 1963'te Kenya bağımsız olup, KANU lideri Jomo Kenyatta devlet başkanı, Luo mensubu Oginga Odinga da etnik dengenin bir parçası olarak başbakan oldu. Jomo Kenyatta etnik kabilecilik temelli politikalar uyguladığı için uzun vadede çıkacak çatışmaların zeminini hazırladı. 15 yıllık yönetimi süresince devlet kurumlarının önemli noktalarına, bankalara, hükümetin hisse sahibi olduğu büyük şirketlere ve

³⁷ International Coalition for Responsibility to Protect, "Crisis in Kenya", (Çevrimiçi) <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/crises/crisis-in-kenya#2>, 20.10.2020

³⁸ Sefa Mutlu Koca, "Kenya: Kabileler Arasında İktidar Mücadelesi", *Dünya Çatışmaları –II*, Ed: İnat, Kemal- Duran, Burhanettin-Aratan, Muhittin, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 229-230

³⁹ The New Humanitarian, "KANU/ NDP Merger Set To Transform National Politics", (Çevrimiçi) <https://www.thenewhumanitarian.org/fr/node/199546>, 15.12.2020

üniversitelere Kikuyu kabilesi ile Embu ve Meru gibi akraba kabilelerin mensuplarını atadı. Zamanla bu iki güçlü kabile de menfaat çatışması sonucu ayrılıp iki rakip partiye dönüşünce etnik kabilecilik anlayışına dayalı siyaset derinleşti.⁴⁰ Her bireyin sahip olabileceği arazi miktarı üzerinde bir tavan olması görüşünü savunduğu için dışlanan Oginga Odinga, 1966'da KANU'dan ayrılarak Kenya Public Union (KPU) partisini kurdu ama 1969'da KPU kapatılıp Oginga Odinga tutuklandı. Jomo Kenyatta'nın Ağustos 1978'de ölümünden sonra Kalenjin mensubu Daniel Arap Moi devlet başkanı olduğunda ise benzer kabilecilik politikalarıyla Kalenjin, Luhya ve Kisii mensuplarını önemli pozisyonlara getirdi. Kikuyuların devlet yönetimi ve ekonomideki etkinliğini azaltmaya çalıştı. Kabilecilik politikası tehlikeli boyutlara ulaştı.⁴¹

1988'de Kikuyuların KANU'dan ayrılıp farklı bir parti kurarak muhalefete geçmesi ile Moi'nin 1960'ta Kenyatta ile yaptığı Laikipia ve Nakuru'da Kikuyulara, Rift Vadisi'nde Kalenjinlere imtiyaz veren anlaşma uyarınca Rift bölgesindeki Kikuyu menfaatlerini koruma sorumluluğu ortadan kalkmış oldu. Kalenjin ve Kikuyu kabileleri arasında başlayan gerginlik 1992 ve 1997 seçimlerinde Rift Vadisi ve Mombassa'da etnik temizliğe giden süreci ilerletti.⁴² Liderler nefret söylemiyle huzursuzluğu kışkırtmaktan veya saldırıları finanse etmekten sorumlu tutulmadı. Şiddete katılan subay ve şefler hükümetteki pozisyonlarla ödüllendirildi.⁴³

Sovyetler Birliği zayıflayınca Moi'nin dış politikası ABD ve AB'ye yöneldi. Batı'nın baskılarıyla 1992'de seçimlerinde çok partili hayata geçilse de 1992 ve 1997 seçimlerini Moi devlet imkânlarıyla etnik grupların yerlerini değiştirerek kazandı. Kenya'da siyaset ve kamu yönetimi KANU ile büyük muhalif partiler arasında seçimleri kazananın hepsini aldığı etnik gruplar arasında sıfır toplamlı bir yarışa dönüştü.⁴⁴ Her etnik grup kendi yönetiminde bağlı olduğu kökene iltimaslı davrandı. 2002 seçimleri öncesi Lou etnik kökeni mensubu Raila Odinga KANU'dan ayrılarak

⁴⁰ Dünya Bülteni, "Kenya: Krizin Kökleri", (Çevrimiçi) <https://www.dunyabulteni.net/arsiv/kenya-krizin-kokleri-h31723.html>, 7.11.2020 / Koca, a.g.m., s. 229-230-231

⁴¹ Bridget Moix, "Friends Committee on National Legislation, "Policy Brief 2009 Kenya: Temporary Ceasefire or Lasting Peace?", (Çevrimiçi) <http://docplayer.net/42653960-Executive-summary-key-recommendations-policy-brief-2009-kenya-temporary-ceasefire-or-lasting-peace.html>, 28.10.2020, s. 2 / Koca, a.g.m., s. 232

⁴² Koca, a.g.m., s. 232

⁴³ Michael Kniss, "Walking Kenya Back from the Brink A Micro-Level Study of Horizontal Inequity and Civil Conflict Prevention", Master Working Paper, University of Maryland, Maryland, 2010, s. 9

⁴⁴ Kniss, a.g.m., s. 9-10

Orange Democracy Movement (ODM) partisini kurdu. Raila Odinga'nın radikal bir değişim vaadiyle dışlananlar ve gençlerin desteğini alarak Kibaki'ye meydan okudu.⁴⁵ Kikuyu mensubu Mwai Kibaki'nin lideri olduğu Party of National Unity (PNU) ile gücünü birleştirerek National Alliance Rainbow Coalition (NARC) adlı koalisyon ortaklığıyla seçimlerde Moi'ye rakip oldu. Seçimleri NARC kazandı ve Kibaki devlet başkanı oldu. Mwai Kibaki'nin yolsuzluk, eşitsizlik ve adaletsizlik gibi temel sorunları çözeceği ümit edilse de ne yazık ki merkezileşme ve etnik kayırma devam etti.⁴⁶ Kibaki seçimden önce anlaşılan koalisyon şartlarını yerine getirmediği için bu kez Kibaki ve Raila Odinga rekabeti başladı. Kibaki kabine sayısını tek taraflı olarak 25'e yükseltip kendi partisine önemli bakanlıkların dahil olduğu 16 bakanlığı alınca sorunlar başladı. Yeni anayasa çalışmalarında da görüş ayrılığı çıktı. Kibaki yetkileri daha genişletilmiş bir devlet başkanlığı olmasını, Raila Odinga ise devlet başkanı yanında bir başbakan olmasını istedi. Raila Odinga 2005'teki Kibaki'nin hazırladığı anayasa referandumuna yoğun muhalefet yaparak %58 hayır oyu çıkmasını sağlayınca Kibaki, Odinga'ya yakın bakanları görevden alıp, Kikuyu kabilesinden kendisine yakın kişileri atadı ve gerginlikler tırmandı.⁴⁷

Aslında 2007 seçimlerinde patlak veren olayların uzun süredir sinyalleri alınıyordu. 2006'da Afrika Peer Review Mechanism Kenya hakkında siyasi huzursuzluk uyarısı yayınladı. Etnik kökenlerin siyasallaştırılması, yolsuzluk, gücün kötüye kullanımı, hukukun üstünlüğüne uyulmaması, merkezi ve oldukça kişiselleştirilmiş yönetim biçimi, adaletsiz kalkınma ve kaynak paylaşımı gibi sorunlar nedeniyle Kenya'da siyasi huzursuzluk yaşanması olasılığının yüksek olduğuna dikkat çekildi. Geçmişteki şiddetin faillerinin cezasızlık kültürü ile eylemlerinden sorumlu tutulmamaları büyük tehdit olarak gösterildi. Ama hükümet bu temel sorunlar konusunda gelen uyarıları dikkate almadı.⁴⁸ Waki raporuna göre 2007 seçim krizinin altında yatan temel nedenler etnik politikalar, siyasal şiddet, yolsuzluk, kaynak paylaşımı ve siyasal güç

⁴⁵ Moix, a.g.m., s. 2

⁴⁶ Koca, a.g.m., s. 232-233

⁴⁷ A.g.m., s. 233-234

⁴⁸ Irene Nyanjau Wachira, "The Role Of The Doctrine Of The Responsibility To Protect (R2p) in Kenya's Post-Election Violence", University of Nairobi, Master Research Project, Nairobi, 2013, s. 19-90

dağılımındaki eşitsizlik, toprak paylaşımı sorunu, Kuzeydoğu illerindeki geri kalmışlık, yoksulluk , yüksek genç işsizlik oranı bölünmüş güvenlik güçleri, artan silahlı çete ve militan sayısı, küçük silahların hızlı yayılması gibi yapısal sorunlardı. ⁴⁹

2.2. 2007 Seçimleri ve İç Çatışmalar

Kenya'daki insani kriz, Aralık 2007 başkanlık seçimleriyle tetiklendi. Hükümetten ayrılan Raila Odinga muhalefet cephesine geçti. Federatif yönetim tarzı ve değişim sloganı kullanarak Luolar ve Kalenjinler ile ekonomik kalkınmada dışlanan ve ihmal edilmiş bölgelerin desteğini aldı. Kibaki ise PNU altında Uhuru Kenyatta ile ittifak yaparak Kikuyu kabilesinde birliği sağlayıp 2007 seçimine katıldı. Hassas dengeleri kırılma noktasına getirdi. ODM Nyanza, Batı eyaletleri ve Rift Vadisi'nde yaşayan Luo, Luhya ve Kalenjin toplulukları tarafından, PNU ise Orta ve Doğu eyaletleri, Nairobi, Sahil Bölgesi ve Rift Vadisi'nde yaşayan Kikuyu kabilesi tarafından desteklendi. İlk çatışmalar 27 Aralık 2007'de parlamento ve başkanlık seçimlerinin sonuçları konusunda yaşanan tartışmalarla başladı. ⁵⁰ 2007 seçimlerinde kamuoyu yoklamaları Raila Odinga'nın yaklaşık 1 milyon oy önde olduğunu gösterirken, 5 gün geç açıklanan seçim sonuçlarına göre 14 milyon oyun 4.584.721'i Kibaki'ye, 4.352.999'ü Raila Odinga'ya verildiği için devlet başkanlığı Kibaki'de kaldı. Parlamento seçimlerinde ise tezat şekilde Raila Odinga 92, Kibaki 34 koltuk kazandı. Kibaki aceleyle yemin etti. 30 Aralık'ta Raila Odinga, ODM ve uluslararası gözlemciler seçim sonuçlarına itiraz etti. Raila Odinga seçimlere hile karıştırıldığını ve Kibaki'nin devlet başkanlığını tanımadığını belirterek Yüksek Mahkeme'den oyların yeniden sayılmasını istedi ama reddedildi ve çatışmalar hızlandı. ⁵¹

Başta BM ve AB olmak üzere yabancı seçim gözlemcileri ve Fransa itirazı destekledi. Bu dış destekler ülke içindeki protesto ve çatışmaları cesaretlendirdi. Nairobi, Kisumu, Batı Kenya ve Mombassa'da Kibaki'ye oy verdiği düşünülen bölgelerde öldürme,

⁴⁹ Moix, a.g.m., s. 2-3 / Kniss, a.g.m., s. 11

⁵⁰ The International Coalition for the Responsibility to Protect, "Q&A: The Responsibility To Protect (RtoP) and Kenya", (Çevrimiçi) <http://responsibilitytoprotect.org/FINAL%20Kenya%20Q%20and%20A.pdf>, 30.10.2020, s. 1 / Koca, a.g.m., s. 234-235

⁵¹ Moix, a.g.m., s. 2 / Sercan Reçber, **İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu**, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 357 / Koca, a.g.m., s. 230 / The International Coalition for the Responsibility to Protect, "Q&A: The Responsibility To Protect (RtoP) and Kenya", s. 1 / International Coalition for Responsibility to Protect, "Crisis in Kenya"

yağmalama, kundaklama, tecavüz ve işkence olayları başladı. Kikuyu, Embu ve Meru kabileleri Kibaki'nin tarafında, Lou ve Kalenjin kabileleri Odinga tarafında olmak üzere çatışmalar ülke çapına yayıldı. İki aydan kısa bir sürede bireyler, milisler ve polis tarafından 1.133 kişi öldürüldü, 500.000'den fazla kişi zorla yerinden edildi. Komşular birbirlerine taş ve palalarla saldırdı.⁵²

Çoğunluğu Kalenjin olan ODM destekçileri sistematik olarak PNU destekçileri olan Kikuyu, Kamba ve Kisii etnik gruplarını hedef alan saldırılar yaptı. Kikuyulara karşı etnik temizliğe ve kitlesel sürgüne varan ve ülke geneline yayılan şiddet olayları yükseldi. Polis ve diğer güvenlik birimleri olaylara müdahalede isteksiz ve yetersizdi. Hükümet protestolara ağır müdahale ederken pek çok kişinin ölümüne ve göç etmesine sebep oldu. Kanaat önderi yerel yöneticiler bu çatışmaları durdurmak yerine organize ve finanse ettiler.⁵³ Kurbanların yaklaşık %40'ı ayırım gözetmeksizin ateş açan, orantısız kuvvete başvuran polisler tarafından yargısız infaz edildi.⁵⁴ Üst düzey hükümet yetkilileri, siyasi figürler ve iş adamları şiddeti kışkırtarak katliamda doğrudan rol aldılar. İnsan Hakları Komisyonu raporuna göre şiddet organize şekilde ve askeri disiplin altına gerçekleştirildi.⁵⁵ Çatışmalar Kikuyu ve Kalenjinler arasında arazi eşitsizliğinin en yaygın olduğu Rift Vadisi'nde özellikle Eldoret çevresinde, Nairobi'nin gecekondü bölgelerinde, Kibera, Nyanza eyaletindeki Kisumu'da, Naivasha, ve Nakuru'da yoğunlaştı. ODM taraftarı Luo ve Kalenjinlere büyük çaplı saldırılar yapıldı.⁵⁶ İki taraf etnik gruplara konuşmalar, el ilanları, posterler, SMS, e-posta ve özellikle yerel radyo kanalıyla kışkırtıcı beyanlar ve nefret söylemlerinde

⁵² Moix, a.g.m., s. 1

⁵³ Koca, a.g.m., s. 230-236-237

⁵⁴ International Coalition for Responsibility to Protect, "Crisis in Kenya" / Global Centre for Responsibility to Protect, "The Responsibility to Protect and Kenya: Past Successes and Current Challenges", (Çevrimiçi) <http://www.globalr2p.org/media/files/the-responsibility-to-protect-and-kenya-past-successes-and-current-challenges.pdf>, 07.11.2020, s. 1

⁵⁵ Global Centre for the Responsibility to Protect, "The Responsibility to Protect and Kenya: Past Successes and Current Challenges", s. 1-2 / Koca, a.g.m., s. 230/ Reçber, a.g.e., s. 358-359

⁵⁶ Seung Yeon Cho, Erin Connors, Faizaa Fatima, Utku Yalim, "Preventing Post-Election Violence Based on the Kenyan Experience Submitted", (Çevrimiçi) <https://www-cdn.law.stanford.edu/wp-content/uploads/2016/07/Cho-Connors-Fatima-Yalim-Preventing-Post-Election-Violence-Based-on-the-Kenyan-Experience.pdf>, 20.10.2020, s. 5

bulundu. Hatta dini liderler kürsülerini bile kullandı.⁵⁷ İki taraf da birbirini etnik temizlik ve soykırımla suçladı.⁵⁸

1 Ocak 2008'de Kalenjinlere ait olduğu ileri sürülen Rift Vadisi'nden Kikuyuların atılması amacıyla Eldoret şehrinde 35 kişi sığındıkları kilisede yakıldı ve çatışmada 200 kişi öldü.⁵⁹ Bu olayın korkusuyla yaklaşık 200.000 kişi Uganda sınırına göç etti. Güvenlik güçlerinin azlığı ve hükümetin orduyu kullanmak istememesi saldırganları cesaretlendirdi. Kendilerini korumak isteyen Kikuyu gençleri sözde savunma amaçlı Mungiki Örgütü'nü kurup, misilleme ve intikam saldırılarıyla şiddet sarmalını büyüttü.⁶⁰ Kenya hükümeti ise nüfusu soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve etnik temizlikten koruma sorumluluğunu yerine getirmede. Suça teşviki önleme, yaygın nefret söylemini azaltma, failleri kışkırtmama, yardım etmeme, caydırma, tutuklama ve kovuşturma sorumluluklarını yerine getirmede yetersiz ve isteksizdi.⁶¹

2.3. Uluslararası Toplumun Tepkisi: Diplomatik Müdahale

2.3.1. Önleme Girişimleri

Uluslararası toplumun Kenya'daki şiddete tepkisi hızlı ve koordineli oldu. Öyle ki Human Rights Watch (HRW) tarafından uluslararası toplumun tepkisi "koruma sorumluluğu altında bir diplomatik eylem modeli" olarak nitelendirilerek övüldü.⁶² O dönemde Gürcistan ve Myanmar için ateşli tartışmalar yapılırken, Kenya için hızlıca harekete geçilip diplomatik çabalarla R2P yaklaşımının önleme safhası uygulandı. Uluslararası baskının sürekliliğinin ve kararlılığının faydası görüldü.⁶³

31 Aralık 2007'de BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon halkın sakin kalması ve Kenya güvenlik güçleri tarafından şiddetin kısıtlanması için çağrıda bulunurken, BM İnsan

⁵⁷ Yeon Cho, Connors, Fatima, Yalim, a.g.m, s. 4 / Global Centre for Responsibility to Protect, "The March 2013 Elections in Kenya and the Responsibility to Protect", (Çevrimiçi) <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/The%20March%202013%20Elections%20in%20Kenya%20and%20the%20Responsibility%20to%20Protect.pdf>, 20.11.2020, s. 9-10

⁵⁸ The International Coalition for the Responsibility to Protect, "Q&A: The Responsibility To Protect (RtoP) and Kenya", s.1

⁵⁹ A.g.e., s.1

⁶⁰ Reçber, a.g.e., s. 357-359

⁶¹ Global Centre for the Responsibility to Protect, "The Responsibility to Protect and Kenya: Past Successes and Current Challenges", s. 1-2

⁶² Thomas G. Weiss, "Halting Atrocities in Kenya", (Çevrimiçi) <http://s156658.gridserver.com/media/files/kenya-fpa-weiss.pdf>, 20.10.2020, s. 1

⁶³ Reçber, a.g.e., s. 357-359

Hakları Yüksek Komiseri Louise Arbor da Kenya Hükümeti'ni uluslararası insan hakları yükümlülüklerine uymaya çağırıldı.⁶⁴ R2P yaklaşımı kapsamında önleme amacıyla atılan ilk adımlar bölgesel aktörler tarafından hızlıca organize edildi. İlk olarak 2 Ocak'ta Güney Afrika Başpiskoposu Desmond Tutu tarafından diyalog çabaları başlatıldı. 5 Ocak'ta ABD'nin Afrika İşlerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Jendayi Frazer bir diyalog girişiminde bulundu. 8 Ocak 2008'de Afrika Birliği Başkanı ve Gana Devlet Başkanı olan John Kufuor'un öncülüğünde eski Afrika cumhurbaşkanları Benjamin Mkapa (Tanzanya), Joaquim Chissano (Mozambik), Ketumile Masire (Botswana) ve Kenneth Kaunda (Zambiya) Kenya'ya gitti. Ancak bu arabuluculuk girişimi de barışı sağlayamadı. 8-10 Ocak 2008'de BM önceki Genel Sekreteri Kofi Annan liderliğinde Kufuor, Mkapa, Mozambik'in eski Fisrt Lady'si Graça Machel ve Güney Afrika Devlet Başkanı Nelson Mandela'nın da katıldığı Afrika Birliği Seçkin Kişilikler (The AU Panel of Eminent African Personalities) paneli düzenlendi. 10 Ocak'ta Odinga ve Kibaki ulusal diyaloga katılmayı, Afrika Birliği'nin baş arabuluculuğunu ve dört gündem maddesinin üçü olan şiddetin sona ermesi, mültecilerin geri dönüşü ve yeniden iskanı, koalisyon hükümeti ve soruşturma komisyonu oluşturma konularını ele almayı kabul etti. Dördüncü gündem maddesi olan yapısal sorunları ele almaya ümit verdi.⁶⁵ 29 Ocak 2008'de, Soykırımı Önleme Özel Danışmanı Francis Deng uluslararası toplumu çatışmaların tehlikeli seviyelere ulaşabileceğine dair uyardı. 30 Ocak 2008'de ABD Afrika İşlerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Rift Vadisi'ndeki durumu açıkça etnik temizlik olarak nitelendirdi.⁶⁶ Ocak 2008'de Fransa Dışişleri İşleri Bakanı Bernard Kouchner Kenya'daki durum etnik çatışmaya evrilmeden önce R2P altında tepki gösterilmesi için Güvenlik Konseyi'ne başvurdu.⁶⁷ 1 Şubat 2008'de Ban Ki-Moon Afrika Birliği siyasi diyalogunu desteklemek için Nairobi'yi ziyaret etti. 6 Şubat 2008'de Güvenlik

⁶⁴ International Coalition for Responsibility to Protect, "Crisis in Kenya"

⁶⁵ Weiss, "Halting Atrocities in Kenya", <http://s156658.gridserver.com/media/files/kenya-fpa-weiss.pdf>, 20.10.2020, s. 21 / International Coalition for Responsibility to Protect, "Crisis in Kenya" / Global Centre for the Responsibility for Protect, "The Responsibility to Protect and Kenya: Past Successes and Current Challenges Global Centre for the Responsibility to Protect", s. 1-2 / Moix, a.g.m., s. 3

⁶⁶ Weiss, a.g.m., s. 19-22

⁶⁷ International Coalition for Responsibility to Protect, "Crisis in Kenya"

Konseyi Başkanlık Bildirisi ile müzakereleri destekledi ve sorumluların adalet önüne çıkarılması için çağrı yaptı.⁶⁸

ABD ve AB çeşitli ödül ve ceza taktikleri ile krize çözüm aradı. ABD'nin krize tepkisi başlangıçta kararsız ve zayıftı. Seçim sonuçlarını destekleyince bölgedeki itibarı zarar gördüğünden taraf değiştirdi. ABD'nin çabaları Afrika Birliği ve BM'nin arabuluculuk girişimlerinin gerisinde kaldı. Odinga BM'nin arabuluculuk girişimlerini tercih ederken, Kibaki Washington'a yöneldi. Dışişleri Bakanı Hillary Clinton ve Dışişleri Bakan Yardımcısı Johnnie Carson Nairobi'de diğer liderlerle buluşup, kilit konulardaki ilerleme eksikliğini endişe verdiğini vurguladı ve bazı reform önerilerinde bulundu. Bağış yapan 14 devletle birlikte yapılacak yardımların şiddet olayları sebebiyle gözden geçirileceğini duyurdu. İki partinin kıdemli üyelerine seyahat engeli getirdi. Şiddet olaylarından şüpheli 13 politikacı ve iş adamının vizesi inceleme altına aldı. ABD Dışişleri Bakanı 28 Şubat'ta Kenya ziyaretinde barış görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlanırsa farklı cezai tedbirlerin alınabileceğini açıkladı. 2009'da ABD acil ekonomik yardım programları başlattı.⁶⁹ 2013 seçimlerinden önceki beş yılda çatışmayı önleme, reformları ilerletme ve seçim güvenilirliği amaçlı programlara yaklaşık 150 milyon dolar destek sağladı.⁷⁰

Afrika Birliği adı ön planda olmasına rağmen sorunun çözümü için gereken baskıyı ABD ve AB üyeleri yarattı. Tam kurumsallaşmadığı ve üyeleri demokratik yönetimden uzak anlayışa sahip olduğu için sadece arabuluculuk görevi üstlendi. Kriz yönetimi, sorunların karşılıklı diyalogla çözümü ve çatışmalara müdahalede yetersiz kaldı. Sorunun seçimden değil etnik yapıdan kaynaklandığını gören Annan, kendi bölgesel nüfuzunu kullanarak Odinga ve Kibaki arasında iktidar paylaşımı için arabuluculuk yaparken barışı garanti edecek bir anlaşma yapmadan ülkeyi terk etmeyeceğini belirterek görüşmelerin tamamlanmasını sağladı. Diplomatik çabalar iki tarafın uzlaşını sağladı. Baskılara dayanamayan Kibaki 29-30 Ocak 2008'de anlaşmayı kabul etti. Kibaki koalisyon hükümetinin kurulmasına, Cumhurbaşkanlığı

⁶⁸ The International Coalition for the Responsibility to Protect, "Q&A: The Responsibility To Protect (RtoP) and Kenya", s.1

⁶⁹ Weiss, a.g.m., s. 29 / Moix, a.g.m., s. 3 / Reçber, a.g.e., s. 362-363

⁷⁰ Global Centre for the Responsibility to Protect, "R2P in Practice": Ethnic Violence, Elections and Atrocity Prevention in Kenya", s. 14

ve başbakanlık makamlarının oluşturulmasına, Odinga seçimi Kibaki'nin kazanmasına razı oldu. Kibaki cumhurbaşkanı, Odinga başbakan oldu. Başbakanlığın oluşturulması, 2 başbakan yardımcısı atanması, başbakan ve 2 yardımcısının güvenoyu alamazsa görevden alınabilmesi, başbakanın çoğunluk partisi lideri olması ve hükümetin 40 bakandan oluşmasına karar verildi.⁷¹ Koalisyonda iki parti eşit sayıda bakanlığa sahip olacak ve devlet başkanı bazı yetkilerinin başbakana devredecekti. 41 günlük arabuluculuğun sonunda 28 Şubat 2008'de güç paylaşımı için "Agreement on the Principles of Partnership of the Coalition Government" adlı antlaşmayla ateşkes sağlandı.⁷² Antlaşma 20 Mart 2008'de National Accord and Reconciliation Act adlı yasayla yürürlüğe girdi.⁷³

2007 ve 2013 seçimleri arasında uluslararası toplumun desteğiyle uygulanan 38 projede güvenilir, şeffaf ve barışçıl seçimlere, çatışmanın önlenmesi ve hafifletilmesine odaklanıldı. AB, ABD, İngiltere, Norveç, İsveç, Kanada, Danimarka, Hollanda, Finlandiya, İtalya, USAID, UKAID ve UNDP projelerin ana baş sponsoru oldu. Bu projeler 40'tan fazla devlet kurumu, hükümetler arası ve hükümet dışı kuruluş/STK tarafından hayata geçirildi. Projeler özellikle Rift Vadisi, Nyanza ve Nairobi'de yoğunlaştı. Gerilimleri azaltma, politik ve sosyal iyileşme, güven inşası, istikrarsızlık, siyasi marjinalleşme, şiddeti önleme, topluluk diyalogu, uzlaşma, Erken Uyarı ve Erken Müdahale (EWER), caydırıcılık ve barış mesajları yayma, nefret söylemini izleme, iletişim ve güven oluşturma, barış altyapısını geliştirme, çatışma yönetimi kapasitesini güçlendirme, yerelde Bölge Komiteleri kurma, vb. konulara odaklanıldı.⁷⁴

2.3.2. Kriz Sonrası Reformlar ve Önleyici Çabalar

40 bakan ve 52 yardımcı vekilden oluşan kabinenin karar almada ve iktidar paylaşımında sıkıntı yaşaması olasılığı vardı. Eğitim, maliye, iç işleri ve güvenlik gibi önemli

⁷¹ Koca, a.g.m., s. 238-239

⁷² The International Coalition for the Responsibility to Protect, "Q&A: The Responsibility To Protect (RtoP) and Kenya", s. 2

⁷³ "National Accord And Reconciliation Act", (Çevrimiçi) http://kenyalaw.org/kl/fileadmin/pdfdownloads/Acts/NationalAccordandReconciliationAct_No4of2008.pdf, 20.11.2020, s.1

⁷⁴ Yeon Cho, Connors, Fatima, Yalim, a.g.m, s. 6-7

bakanlıklar Kibaki'ye verilince Odinga taraftarları rahatsız oldu.⁷⁵ Antlaşmada müzakerelerin 4. gündemi olan çatışmanın temel nedenlerini araştırmak için üç komisyon kurulması öngörülmüştü. Bu doğrultuda seçimlerin iyileştirilmesine yönelik tavsiyelerde bulunmak ve seçimleri araştırmaktan sorumlu Institutional Research Ethics Committee-Kriegler Komisyonu (IREC), şiddetin nedenleri ve devlet görevlilerinin rolünü soruşturulması ile gerekli önlemleri saptama görevlerinden sorumlu The Commission of Inquiry into the Post Election Violence-Waki Komisyonu (CIPEV), tarihsel haksızlıkları incelemekle görevli The Truth, Justice and Reconciliation Commission (TJRC) kuruldu.⁷⁶

Waki Komisyonu 15 Ekim 2008'de seçim sonrası şiddete ilişkin nihai raporunda seçim sonrası şiddetin merkezinde hükümetin cezasızlığının bulunduğunu açıkladı. Seçimde ve sonrasında işlenen suçların faillerini yargılama yetkisine sahip özel bir yerel mahkeme kurulmasını tavsiye etti.⁷⁷ Hakikat, Adalet ve Yeniden Uzlaşım Komisyonu işlenen suçları ve insan hakları ihlallerini soruşturma, yargılama ve tazminat sağlama çağrısında bulundu. 20 Şubat 2008'de onaylanan Ulusal Uyum ve Entegrasyon Yasası etnik ve dini ayrımcılık hakkında kanunlar oluşturdu ve nefret söylemine ceza getirdi. Yasanın uygulamasını izlemek için 2009'da National Accord and Reconciliation Commission (NCIC) kuruldu.⁷⁸ Temmuz 2009'da hükümetin yerel mahkeme kurması için sunulan yasa tasarısı parlamentoda iki kez görüşüldü ve reddedildi.⁷⁹ Ardından Waki Komisyonu seçim sonrası şiddetten sorumlu altı kişiyi (Uhuru Kenyatta, Francis Muthaura, Muhammed Ali William Ruto, Henry Kosgey ve Joshua Sang) UCM savcılığına gönderdi. UCM Savcısı 5 Kasım 2009'da UCM soruşturmasının açıldığını duyurdu. Bu arada Kenyatta ve Ruto 2013 seçimlerine katılma niyetlerini açıkladı.⁸⁰

2007 seçim krizi sırasında cinayetlerin 1/3'ünden fazlasından polisin sorumlu olduğu ortaya çıkınca güvenlik reformuna odaklanıldı. 2009'da Polis reformlarının

⁷⁵ Koca, a.g.m., s. 239

⁷⁶ Reçber, a.g.e., s. 360 / Weiss, a.g.m., s. 24 / Yeon Cho, Connors, Fatima, Yalim, a.g.m, s. 6

⁷⁷ The International Coalition for the Responsibility to Protect, "Q&A: The Responsibility To Protect (RtoP) and Kenya", s. 2 / Weiss, a.g.m., s. 23 / International Coalition for Responsibility to Protect, "Crisis in Kenya" / Yeon Cho, Connors, Fatima, Yalim, a.g.m, s. 7

⁷⁸ Global Centre for the Responsibility to Protect, "R2P in Practice": Ethnic Violence, Elections and Atrocity Prevention in Kenya", s. 10

⁷⁹ Yeon Cho, Connors, Fatima, Yalim, a.g.m, s. 7

⁸⁰ International Coalition for Responsibility to Protect, "Crisis in Kenya"

uygulanmasını ve polis davranışlarını denetlemek için Ulusal Görev Gücü (National Task Force) kuruldu. 2011'de parlamento iki güvenlik sektörü reformu kabul etti. kapasiteyi ve hesap verebilirliği güçlendirmek için Kenya Polisi ve İdare Polisi kurumları Ulusal Polis Servisi Komisyonu altında birleştirildi. Polis istihdamı ve eğitimi için sivil Ulusal Polis Servisi komisyonu kuruldu. Şikayetleri ele almak ve hesap verebilirliği sağlamak amacıyla disiplin soruşturması yürütme kapasitesine sahip sivil gözetim otoritesi olan Polis Genel Müfettişliği oluşturuldu. International Center for Policy and Conflict'e göre hükümet güvenlik hizmetlerinin gözetimi sistemi kurmak için iddialı bir çerçeve üstlense de reformların başlangıcı yavaştı. Amnesty International 2013 raporunda Kenya polis reformlarını “Okyanusta Bir Damla” olarak nitelendirip, çerçevenin tam olarak uygulanmadığını, güvenlik personelinin kapasitesinin sorun olmaya devam ettiğini, seçim sonrası şiddet olaylarının hesap verilebilirliğinin sağlanmadığını, güvenlik personeline karşı açılan davaların örtbas edildiğini ve siyasi olarak manipüle edildiğini açıkladı. HRW da 2013'te Kenyalıların polisini etkisiz ve yozlaşmış olarak gördüğünü açıkladı.⁸¹

160

4 Ağustos 2010'da referandumda %67 evet oyuyla başkan üzerinde daha fazla yetki ve artırılmış kontroller içeren yeni anayasa kabul edildi. Anayasa gücü yerel yönetimlere devretti, Kenya halkına haklar bildirgesi sundu, toprak reformunun önünü açtı ve cumhurbaşkanlığında merkezi kontrolü artıran belirli yetki ve himayeleri kaldırdı. Seçim komisyonu bağımsız oldu ve cumhurbaşkanlığı kontrolünün dışında bırakıldı. Etnik ve coğrafi temelli siyaseti hafifletmek için 47 ilin vali, senatör, bölge meclisi ve kadınlarının temsili için koltuk ayrılması zorunlu oldu.⁸² Başbakan, yargı, polis ve seçim bağımsızlığı güçlendi. Kenya hükümeti merkezîyetçi ve kişiselleştirilmiş yönetişimden uzaklaştı.⁸³

⁸¹ Global Centre for the Responsibility to Protect, “R2P in Practice”: *Ethnic Violence, Elections and Atrocity Prevention in Kenya*, s. 14 / International Coalition for Responsibility to Protect, “Crisis in Kenya” / The International Coalition for the Responsibility to Protect, “Q&A: The Responsibility To Protect (RtoP) and Kenya”, s. 2

⁸¹ International Coalition for Responsibility to Protect, “Crisis in Kenya”

⁸² The International Coalition for the Responsibility to Protect, “Q&A: The Responsibility To Protect (RtoP) and Kenya”, s. 2 / International Coalition for Responsibility to Protect, “Crisis in Kenya”

⁸³ Global Centre for the Responsibility to Protect, “R2P in Practice”: *Ethnic Violence, Elections and Atrocity Prevention in Kenya*, s. 9

2013 seçimine giden süreçte uluslararası bağışçılar ve yerel sivil toplumun dikkati kapasiteyi güçlendirmeye ve seçimlerde çatışma duyarlılığına odaklandı. Seçimler için başta BM, AB, ABD, Hollanda, Danimarka, Norveç, Finlandiya, İtalya ve İngiltere olmak üzere uluslararası bağışçılardan 100 milyon dolar yardım sağlandı. 2010 anayasası uyarınca özgür ve adil seçimlerin sağlanması için seçim reformlarının uygulanması, seçimlerin izlenmesi ve önemli bilgilerin Kenya halkına yayılmasını denetlemekle görevli Independent Electoral and Boundaries Commission (IEBC) kuruldu. IEBC referandumlar, seçimler, seçmen tescili, siyasi partilerin düzenlenmesi, seçmen eğitimi, seçim anlaşmazlıklarının çözümü, seçim sürecinin ve sistemlerinin modernizasyonu, reformu ve denetleme görevlerini üstlendi. Bir milyonu aşkın sahte seçmen buldu.⁸⁴

2.4. 2013 Seçimleri ve İç Çatışmalar

2013 seçimleri yaklaşırken uluslararası toplum mevcut durumu dikkate alarak seçim güvenliğini artırmaya yönelik adımları erken attı. Sivil toplum, bölgesel kuruluşlar ve hükümet şiddete dönüşün önlenmesi amacıyla harekete geçti. STKlar ve hükümetler arası kuruluşlar tarafından seçim anketlerine yardımcı olmak ve denetlemek için ekip gönderildi. BM yetkilileri ve ajansları 2013 seçimlerinin barışçıl yürütülmesini destekledi. Ban Ki-moon, tüm siyasi parti liderlerinden yasalara uymalarını ve destekçilerine şiddetten uzak durma mesajları iletmelerini istedi. Dieng, Şubat 2013'te Nairobi'ye gitti ve Kenya yetkililerine vatandaşları koruma sorumluluğunu hatırlattı. Nefret söylemini kontrol etmek için tedbirler önerdi. BM Soykırımı Önleme ve Koruma Sorumluluğu Ofisi ve Kenya'nın Soykırımı Önleme Ulusal Komitesi, Büyük Göller Bölgesi Uluslararası Konferansı koordinesinde 5 günlük çalıştay düzenledi. İnsani İşler Eşgüdüm Ofisi ülke içinde yerinden edilmişlerin insan haklarıyla ilgili acil durum oluşturdu ve kitlesel göçü önleme çağrısı yaptı.⁸⁵

Bu muazzam çabalara rağmen uzun vadeli temel sorunları daha derin ele alan bir yaklaşım olmadığından 2013 seçimleri reformların sınavı oldu. Geçmiş suçlarla nasıl

⁸⁴ Global Centre for the Responsibility to Protect, "R2P in Practice": *Ethnic Violence, Elections and Atrocity Prevention in Kenya*", s. 16 / International Coalition for Responsibility to Protect, "Crisis in Kenya"

⁸⁵ International Coalition for Responsibility to Protect, "Crisis in Kenya"

başa çıkılacağı ile toprağa ve suya erişimin nasıl paylaşılacağı tartışmaları ve zorla yerinden ederek demografiyi değiştirme politikası şiddetin fitilini yeniden ateşledi. 2012'de cinayetler, misilleme saldırıları ve göçler yaşandı. 2012'de toplumlararası şiddet nedeniyle 116.000'den fazla insan yerinden edildi. Şiddet özellikle Doğu, Kuzey Doğu, Rift Vadisi ve Sahil illerinde ve Tana Nehri, Isiolo, Mandera, Mombasa, Moyale, Samburu, Turkana ve Wajir'de yoğunlaştı. Eş-Şebab gibi terör örgütlerinden yeni şiddet tehditleri ortaya çıktı. 2013 seçimlerinde gerginlikler arttı ve yaklaşık 480 kişi öldürdü. Yine de 2007 ve 2013 arasındaki dönemde yapılan anayasa reformların halkın yargıya olan inancının arttırırken, nefret söyleminin yaygınlığını azaltması sayesinde 2013 seçimleri daha adil, özgür ve barışçıl geçti.⁸⁶

Uhuru Kenyatta ve William Ruto, Aralık 2012'de şiddetin tekrarlamasından korktuklarından ve UCM'nin kendilerine açtığı davalar aralarında dayanışma oluşturduğundan dolayı güçlerini Jubilee Koalisyonu altında birleştirerek Kikuyu ve Kalenjin topluluklarını bir araya getirdi. Jubilee koalisyonu oyların %50.07'sini kazandı. Oyların %43'ünü alan Raila Odinga ve diğer adaylar sonuçlara itiraz etti. 2007 seçimlerinden ders alan Raila Odinga, seçim sonuçlarıyla ilgili şikayetlerini sokaklar yerine Kenya Yüksek Mahkemesi'ne taşıdı ve Mahkeme'nin IEBC'nin seçimleri onaylayan kararını kabullendi. Odinga'nın sonucu kabul etmesi şiddeti önledi ve uluslararası toplumca övgüyle karşılandı. AB, Afrika Birliği, Carter Center ve diğer izleme grupları ortak bildiriyle seçim sonuçları destekledi. Reformlar 2013 seçim sınavını geçti. 2013 seçimleri Kenya'yı daha güvenli bir ülke hale getirdi.⁸⁷

⁸⁶ Global Centre for Responsibility to Protect, "The March 2013 Elections in Kenya and the Responsibility to Protect", (Çevrimiçi) <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/The%20March%202013%20Elections%20in%20Kenya%20and%20the%20Responsibility%20to%20Protect.pdf>, 20.11.2020, s. 1 / Abdullahi Boru Halakhe, "R2P in Practice: Ethnic Violence, Elections and Atrocity Prevention in Kenya", (Global Centre for the Responsibility to Protect Occasional Paper Series, No. 4, December 2013, s. 5 / Global Centre for the Responsibility to Protect, "R2P in Practice": *Ethnic Violence, Elections and Atrocity Prevention in Kenya*", s. 5-16 / Yeon Cho, Connors, Fatima, Yalim, a.g.m, s. 2 / International Coalition for Responsibility to Protect, "Crisis in Kenya"

⁸⁷ Global Centre for the Responsibility to Protect, "R2P in Practice": *Ethnic Violence, Elections and Atrocity Prevention in Kenya*", s. 14-16 / International Coalition for Responsibility to Protect, "Crisis in Kenya"/ The International Coalition for the Responsibility to Protect, "Q&A: *The Responsibility To Protect (RtoP) and Kenya*", s. 2

2.5. Kenya Diplomatik Müdahalesinin Değerlendirmesi

2.5.1. Diplomatik Müdahalenin Önemi

Kenya diplomatik müdahalesi Ruanda, Darfur, Orta Afrika Cumhuriyeti, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Myanmar ve Zimbabwe'deki gibi insani krizlerde yaşanan gecikme ve yetersiz destek sonucunda ortaya çıkan büyük insani dramların bir daha yaşanmaması düşüncesini temsil etti. Kenya'da zamanında etkili dış tepki olmasaydı kayıpların oranı çok daha yüksek olabilirdi.⁸⁸ Kenya diplomatik müdahalesi BM ve bölgesel aktörlerin çatışmayı öngörüp R2P'nin önleme boyutunu başarıyla uyguladığı ilk örnektir.⁸⁹ Üst düzey müzakereler, diplomatik baskı, örtülü yaptırım tehditleri ve siyasi izolasyon ile çözülen Kenya çatışmalarındaki uluslararası toplumun çabaları, R2P'nin 2005 BM Dünya Zirvesi'nde kabul edilmesinden sonra yapılan ilk uygulama örneği oldu.⁹⁰ Koruma Sorumluluğunun Uygulamasına İlişkin 2009 Genel Sekreter Raporu'na göre bölgesel ve küresel çabalarla ve uluslararası aktörlerin zamanında ve kararlı eylemiyle Güvenlik Konseyi kilitlenmesi yaşanmaksızın BM Anlaşması'nın VIII. bölümü çerçevesinde barışın nasıl sağlanacağı gösterildi.⁹¹

BM, Kenya'nın komşuları, yerel ve uluslararası sivil toplum kuruluşları ve kilit bağıışçılar eşi görülmemiş bir uzlaş ve gayret içinde kitlesel şiddet dalgasını önlemeye yardım etti.⁹² Ulusal ve bölgesel barışı sağlama çabalarıyla yapılan uluslararası diplomatik müdahale Kenya liderlerini müzakereye iterek çatışmaların iç savaşa dönüşmesini engelledi. İktidar paylaştırıldı, çeteler ve şiddet frenlendi.⁹³ Bu başarı daha sonraki süreçlerde önemli yapısal reformlara, ulusal kurumların güçlendirilmesine ve barış inşasına destek vererek devam ettirildi. Güvenlik sektörü

⁸⁸ Weiss, a.g.m., s. 26

⁸⁹ Tom Kabau, "The Responsibility to Protect and the Role of Regional Organizations: an Appraisal of the African Union's Interventions", *Goettingen Journal of International Law*, Vol.4, 2012, pp. 65-66

⁹⁰ Global Centre for Responsibility to Protect, "The Responsibility to Protect and Alternatives to the Use of Force", (Çevrimiçi) <http://s156658.gridserver.com/media/files/adams-r2p-nonforce.pdf>, 20.10.2020, s. 1-2 / Global Centre for Responsibility to Protect, "The March 2013 Elections in Kenya and the Responsibility to Protect", s. 1 / Global Centre for the Responsibility to Protect, "The Responsibility to Protect and Kenya: Past Successes and Current Challenges", s. 1

⁹¹ Sercan Reçber, *İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu*, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 360-361

⁹² Global Centre for the Responsibility for Protect, "The Responsibility to Protect and Kenya: Past Successes and Current Challenges Global Centre for the Responsibility to Protect", s. 1

⁹³ Moix, a.g.m., s. 1

reformu, yeni anayasa ve nefret söylemi ile etnik şiddeti kışkırtmanın yasaklanması etnik şiddetin yeniden ortaya çıkmasını büyük oranda önledi. Reformlar sayesinde 2013 Kenya seçimleri büyük ölçüde özgür, adil ve şeffaf bir şekilde gerçekleştirilebildi. Koruma sorumluluğunun nasıl operasyonel hale getirileceği ve başarılı olabileceği görüldü.⁹⁴ Zorlayıcı olmayan önlemlere yatırımın, hukukun üstünlüğünü sağlayacak reformlara yeterli kaynak tahsisinin ve uluslararası desteğin kitlesel vahşeti erken önlemeyi mümkün kıldığı görüldü.⁹⁵

Kenya diplomatik müdahalesi R2P yaklaşımının geleceği hakkında umutları yeşertti. R2P'ye yeni bir açılım getirdi. Diğer çatışma önleme ve azaltma çabalarından büyük ölçüde farklı ve başarılı sonuçlar doğurdu. Geleneksel Batı politikası farklılaştı. Annan liderliğinde Afrika Birliği'nin eski ve yeni liderleri, BM, STKlar ve komşu devletlerin desteğiyle krizin çözümüne yönelik arabuluculuk vasıtasıyla R2P başarılı şekilde uygulandı. Öncelikle şiddetin acilen sonlandırılması için uzlaşma yaratmaya odaklanma ve çatışmaların altında yatan nedenleri ortaya çıkarmaya yönelik girişimler önemli açılımlardı.⁹⁶ Sorunun çözümü için gerekli ortam yaratılması ve uluslararası toplumun gereken baskıyı yapması kitlesel katliamı önledi. Askeri güç kullanmadan, yoğun diplomatik çabalarla kriz çözüldü.⁹⁷ Arabuluculuk gibi zorlayıcı olmayan araçların erken kullanıldığında ve yeterli kaynakla desteklendiğinde vahşeti durdurma imkanı olduğu kanıtlandı. R2P yaklaşımı askeri müdahaleyi teşvik ettiği için şüpheyle karşılanırken, kitlesel zulümlere askeri olmayan tepki göstermenin başarılı olabileceği umut ışığı oldu. R2P yaklaşımının emperyalist amaçları saklayan bir Truva atı olarak görülmediği ve uluslararası toplum tarafından genel kabul gördüğü iyi bir başlangıç noktası oluştu. Bu ivme kaybedilmemelidir.⁹⁸

⁹⁴ Global Centre for the Responsibility to Protect, “*The Responsibility to Protect and Alternatives to the Use of Force*”, s. 3 / Global Centre for Responsibility to Protect, “*The March 2013 Elections in Kenya and the Responsibility to Protect*”, s. 7

⁹⁵ Global Centre for the Responsibility to Protect, “*R2P in Practice*”: *Ethnic Violence, Elections and Atrocity Prevention in Kenya*”, s. 18-19

⁹⁶ Reçber, a.g.e., s. 360-361

⁹⁷ Funda Keskin, “İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.3, Sayı: 12, 2007, s. 49-70 / Reçber, a.g.e., s. 359-364-365

⁹⁸ Global Centre for the Responsibility to Protect, *The Responsibility to Protect and Kenya: Past Successes and Current Challenges*”, s. 1-2 / Johannes Langer, “The Responsibility to Protect: Kenya's Post-Electoral Crisis September 2011”, (Çevrimiçi)

2.5.2. Diplomatik Müdahalenin Başarısının Nedenleri

Kenya’da uluslararası tepkinin ezici, uyumlu, zamanında ve iyi koordine edilmesi, Kenya diplomatik müdahalesini R2P yaklaşımının tarihteki en iyi başarı öyküsü haline getirdi. Bu başarı askeri müdahaleden değil, uluslararası topluluğun kararlılığı, katılımı ve sürekli baskısından kaynaklandı.⁹⁹ Uluslararası toplum Kenya’da yaklaşan insani krizi erken fark edip güçlü ve kararlı bir yaklaşımla karşılık verdi. Zamanında ve yeterli baskı çatışmaların soykırımı ulaşmasını önledi.¹⁰⁰ Diplomatik baskının yanı sıra kalkınma yardımı ve yatırım baskısı yapıldı. BM, AB, ABD, Afrika Birliği ve uluslararası sivil toplum kuruluşları koordineli destek sağladı. Kenya hükümeti ile anlaşmaya varana kadar yardım kesintisi tehditleri, seyahat yasakları ve hedefli yaptırımlarla arabuluculuk süreci desteklendi. Başlangıçta PNU ve ODM arabuluculuk istemese de bu yöntemler sayesinde rıza göstermek zorunda kaldı.¹⁰¹

Arabuluculuk yapan ekipte çatışma çözümü konusunda derin bilgi birikimine sahip bölgesel liderler ve kilit arabulucuların bulunması başarının en önemli etkenlerindedir. Deneyimli ve yerel kökenli Annan’ın liderliğinde, coğrafi ve politik partilere yakınlığa ve yerel bilgiye sahip eski Tanzanya başkanı Benjamin Kapa ve Mozambik eski Eğitim Bakanı olan çocuk ve kadın hakları savunucusu Graça Machel gibi uzmanların desteği önemli avantaj sağladı. BM’nin çeşitli kuruluşlarından teknik yardım alınması da faydalı oldu. 1. aşamada acil eylemlerle şiddetin sonlandırılması ve insan haklarının inşası, 2. aşamada insani kriz ile ilgilenilmesi ve ulusal uzlaşısı, 3. aşamada devam eden politik krizin müzakereleri ve 4. aşamada kalıcı barış için uzun dönemli strateji oluşturulması şeklinde az tartışmalı konulardan başlayarak zamanla güven inşa etme ve daha zor konuların ele alınması yöntemi olumlu sonuçlar üretti. 4. aşama için 30'dan fazla hükümet dışı kuruluş Kenyans for Peace with Truth and Justice (KPTJ) çatısı altında arabuluculuk faaliyetlerini destekledi.¹⁰²

https://www.researchgate.net/publication/281177394_The_Responsibility_to_Protect_Kenya%27s_Post-Electoral_Crisis, 20.10.2020, s. 2 / Wachira, a.g.m., s. 83-84-99-100

⁹⁹ Peter Karari, “Responsibility to Protect in Kenyan and Darfur Crises: A Critical Deconstruction of the Ideology of AfSol in the Lens of R2P, Normative International Relations Theory, and the Jetliners-Rigs Approach for Peacebuilding and Conflict Resolution”, *AfSol Journal*, Vol.1, No:1, 2016, pp. 161-199, s. 188 / Reçber, a.g.e. 363-365 / Yeon Cho, Connors, Fatima, Yalim, a.g.m, s. 19

¹⁰⁰ Wachira, a.g.m., s. 50-51 -94-95

¹⁰¹ Weiss, a.g.m., s. 28-29

¹⁰² Reçber, a.g.e., s. 361-362

Arabuluculuk sürecinde ortak çıkarlar gereği krizin çözümünü ele alan uluslararası aktörler aynı dili konuştu. Diğer insani krizlerde olduğu gibi anlaşmazlık ya da muhalif ses olmaması R2P için ortak dilin önemli rol oynadığını gösterdi. Kenya çatışmalarının çözümünde ev sahibi ülkenin çatışma dönüşümü ve barış inşasındaki işbirliği ve esnekliği de R2P'nin başarısına destek oldu.¹⁰³ Kenya vatandaşları ve yerel Sivil toplum kuruluşlarının baskısı şiddet olaylarının azaltılmasını ve hükümeti anlaşmaya razı olmasını sağladı. İş dünyası, medya, hukukçular ve dini liderler uzlaşma için çalıştı.¹⁰⁴ Seçimlerde medya sükunet çağrısı yaparak, telekomünikasyon şirketleri barış mesajları atarak etnik toplulukları sakinleştirmeye çalıştı.¹⁰⁵ Kenyalı akademisyenler, kadınlar grupları ve insan hakları savunucuları arabuluculuk için analiz ve öneriler sundu. Büyük sendikalar ve sektör dernekleri lobi yaptı. Hizmet sektörü anlaşmayı destekledi.¹⁰⁶ Kenyalılar arabuluculuğun başarılı olmasını ve barışın sağlanmasını istediği için liderler barış yapmaya cesaret buldu. Barış dışardan dayatılmayıp içeriden kucaklandığı için kolay kabullenildi.¹⁰⁷ Bunda Kenya'nın Somali, Etiyopya, Uganda ve Sudan gibi komşularına göre daha istikrarlı ve barışçıl, entelektüel ve sofistike bir sivil toplum yapısına, daha güçlü kurumlara, daha iyi ekonomiye ve daha profesyonel medyaya sahip olması önemli etkidir.¹⁰⁸

BM ve Batının R2P yaklaşımının uygulanmasındaki lider rolünün yerini Kenya'da bölgesel örgütler ve devletlerin alması, uluslararası toplumun koruma sorumluluğunu siyasi liderler ve halk tarafından daha kabul edilebilir hale getirdi. Kenya'nın komşuları çözüm isteyince Afrika Birliği "Afrika sorunları için Afrika çözümleri" düşüncesi ile kıtadan üç saygın arabulucuyu hızla görevlendirdi. Afrika Birliği süreci hızlandırdı ve çözümü kabul edilebilir bir seviyeye getirdi. Bölgesel katılım sayesinde

¹⁰³ Kararı, a.g.m., s. 179-186-188 / Reçber, a.g.e., s. 363-365

¹⁰⁴ Langer, a.g.m., s. 14

¹⁰⁵ Halakhe, a.g.m, s. 5

¹⁰⁶ Global Centre for the Responsibility to Protect, "R2P in Practice": *Ethnic Violence, Elections and Atrocity Prevention in Kenya*", 9-10 / Moix, a.g.m., s. 4

¹⁰⁷ Weiss, a.g.m., s. 28

¹⁰⁸ Moix, a.g.m., s. 2

diplomatik müdahale şüphesizlikle ve egemenlik itirazıyla karşılanmadı.¹⁰⁹ Aksi halde Kenya krizinde çözümünde Güvenlik Konseyi zaman kaybettirip sorunu büyütebilirdi.

2.5.3. Uluslararası Toplumun Amaçlarının Etkisi

Kenya diplomatik müdahalesinin başarısı uluslararası toplumun koruma sorumluluğunu tarafsız uygulamadığını da gösterdi. Uluslararası toplumun stratejik çıkarları doğrultusunda seçici davrandığı düşünüldü. Dünyanın daha az önemli bölgeleri ihmal edilirken, Kenya'nın istikrarı konusunda bölge ülkeleri, büyük güçler, uluslararası kuruluşlar ve şirketlerin stratejik çıkarları sebebiyle görülmemiş uzlaşma ve proaktif davranış göstermesinin, R2P'nin norm oluşumunu tarafsızlık eksikliği açısından engellediği ileri sürüldü. Aktörlerin çıkarlarından etkilenildiği için R2P'nin insani hedeflerine ulaşılmadığı savunuldu. Kenya'nın jeostratejik konumu ve bölgede daha güçlü durumu olmasaydı uluslararası toplumun koruma sorumluluğunda bu kadar hızlı ve eşgüdümlü hareket edip etmeyeceği tartışma konusu oldu. Kenya'nın Doğu ve Orta Afrika'ya açılan bir kapı olarak stratejik konumu, bölgesel bir ekonomi merkezi olması, BM ofisi bulunması, önemli diplomatik görevlere ev sahipliği yapması, Afrika Boynuzu'nda barış komisyoncusu olması, Batı'nın teröre karşı mücadelesinde bölgesel partneri olması ve ABD'nin askeri üssünün bulunması bu görüşün dayanağıdır.¹¹⁰

Kenya Hint Okyanusu'na erişimi ile Doğu ve Orta Afrika'nın denize açılan kapısıdır. Afrika'nın "demirleme" devletlerindedir. Önemli uluslararası karayolu ve demiryolu rotaları için bölgesel merkezdir. Kenya ekonomisi, Afrika ve dünya ile o kadar bütünleşmiştir ki olumsuz bir durum komşu ülkeleri ve dünyayı etkiler. Öyle ki, 2007 iç çatışmaları iletişim ve ticareti kesintiye uğrattınca özellikle tüketim malları ve petrol alanında bölgesel kriz oluştu. Mombasa'dan başlayan ve Nairobi ile Batı Kenya'dan geçen ulaşım koridoru kapanınca Doğu Afrika ülkelerinden Uganda, Güney Sudan ve Ruanda ikmal sıkıntıları yaşadı. Ayrıca büyük güçlerin Nairobi'de diplomatik misyonları vardır. Sahra altı Afrika'daki en büyük ABD büyükelçiliği Nairobi'dedir. Kenya BM genel merkezi, Habitat, UNEP, pek çok BM ve Bretton Woods kuruluşu, çok uluslu şirketler, hükümetler arası ve hükümet dışı organizasyonlara ev sahipliği yapar. Diplomasi, iletişim, kalkınma, turizm, kurtarma operasyonları, yardım dağıtımı

¹⁰⁹ Langer, a.g.m., s. 5 / Weiss, a.g.m., s. 3 / Karari, a.g.m., s. 169

¹¹⁰ Moix, a.g.m., s. 1-5 / Karari, a.g.m., s. 173-188-189 / Reçber, a.g.e., s. 363-365

ve terörle mücadele için merkez üssü ve ulaşım koridorudur.¹¹¹ BM merkezi ve çeşitli kuruluşların yaklaşık 1.000 uluslararası ve 3.000 yerel personeli bulunur. Bölgeye yapılan insani yardım ve lojistik desteğinin çoğu Nairobi'den koordine edilir.¹¹² Kenya Afrika'nın dört yanından bir milyondan fazla mülteciye kamplarla ev sahipliği yapmaktadır. Kenya'nın başarısızlığı, ülkedeki mültecilerin hayatını tehlikeye atabilir ve bölgesel bir insani krize yol açabilir.¹¹³ Ülkenin iç savaşa sürüklenmesi bölgesel istikrarı bozacağı için Afrika Birliği, BM ve STKlar uluslararası toplumun ortak çıkarları uğruna hızlıca arabuluculuk için harekete geçmiştir.

ABD meseleye terörle mücadelede işbirliği ile siyasi ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda yaklaşmıştır. Kenya ABD'nin Afrika Boynuzu'nda ve Ortadoğu'da teröre karşı savaşında kullandığı askeri üssüdür. Kenya limanları ve havaalanları ABD askeri kuvvetlerine açıktır. DKC, Uganda, Somali, Etiyopya, Burundi, Ruanda ve Sudan gibi çevre ülkelerde barışın sağlanmasına katkıları ve insani yardım operasyonları için merkez üssü olması sebebiyle ABD'nin Afrika'daki önemli bir müttefikidir. Kenya'nın başarısızlığı terörizme yeni bir sığınak yaratabilir ve bölgedeki Amerikan çıkarlarını tehlikeye atabilir.¹¹⁴

2.5.4. Diplomatik Müdahalenin Sonucu

Kenya'da uygulanan koruma sorumluluğu şiddeti büyük oranda durdursa da ciddi zayıflıklar içerdi. İki aylık gecikme sürecinde 1000'den fazla insan öldürüldü ve 500.000'den fazla insan yerinden edildi. R2P yaklaşımında öngörülen etkin erken uyarı sistemine göre 2007 seçim çatışmalarından daha fazla haberdar olunup, daha hızlı harekete geçilmesi gerekirdi. Erken çabalar önemli katkı sağladı fakat yeterli olmadı.¹¹⁵ Arabuluculuk sürecinde acilen şiddeti durdurmaya odaklanılarak

¹¹¹ Karari, a.g.m., s. 172 / Koca, a.g.m., s. 237-238

¹¹² Reçber, a.g.e., s. 364

¹¹³ Moix, a.g.m., s. 5 / Karari, a.g.m., s. 171-172

¹¹⁴ Moix, a.g.m., s. 5 / Karari, a.g.m., s. 171-172

¹¹⁵ Langer, a.g.m., s. 16

çatışmanın ana nedenleri çözülmedi. Aceleyle yapılan iktidar paylaşımı anlaşması çatışmanın akut kısmını sona erdirebildi ve bir ateşkes olmanın ötesine geçemedi.¹¹⁶

Barış inşasına yatırım ve ulusal kurumları güçlendirme amacıyla güvenlik sektörü reformları, anayasayı yeniden yazma, etnik şiddete yönelik nefret söylemi ve kışkırtmayı yasaklama gibi önemli yapısal reformlar yapıldığı için 2013 seçimleri büyük oranda özgür, adil ve şeffaf gerçekleşti. Yıkıcı etnik şiddet büyük oranda önlendi.¹¹⁷ 2010 anayasası cumhurbaşkanı yetkilerinin bir kısmını başbakana devretti, bakan atama ve değiştirme yetkisini kaldırdı, başbakanın anayasal zeminin oluşturdu, yargı ve polis kurumları için daha fazla bağımsızlık sağladı. Nefret söylemini yasaklama gibi hukuk reformları toplumun geneline hitap etti. Eşitsizliklerin azaltılacağına dair beklentiyi yükseltti.¹¹⁸ Ancak 2002'de çatışmalarını durdurmak için yapılan anlaşmada da benzer maddeler olmasına rağmen uygulanmaması, sorunun tekrarlanması endişesini doğurdu. Çözüm için seçim sisteminin değiştirilmesi, toprak reformu ve diğer konularda anayasal değişiklikler gerekliydi fakat güç paylaşımı belirsiz bırakılan, kalabalık ve karışık koalisyon hükümetinin bunu yapmakta zorlanacağı aşıkardı.¹¹⁹

Barış antlaşmasında şiddeti araştırma, seçim sürecini gözden geçirme ve hakikat, adalet ve uzlaşma sürecini tesis etme amaçlı komisyonlar kurulması öngörülmesine rağmen nasıl yapılacağına dair açıklama getirilmediğinden tartışmalar uzadı. Çatışmaların temel nedeni olan yapısal sorunlara yeterince çözüm aranmadı. Yolsuzluk, cezasızlık, hesap verilebilirliğin sağlanamaması, silahlı milislerin artması, toprak ve kaynaklar üzerindeki etnik çekişmeler, yeniden yapılandırılmamış polis gücü, düşük ekonomik koşullar, açlık, yoksulluk, düşük yaşam standartları, yaşam süresinin bazı bölgelerde 19-20 yaşa kadar düşmesi, eğitim seviyesinin çok düşük olması ve uluslararası yardımların ulaştırılmaması gibi patlayıcı sorunlar yeni

¹¹⁶ Moix, a.g.m., s. 1 / Kniss, a.g.m., s. 9 / Global Centre for the Responsibility for Protect, “*The Responsibility to Protect and Kenya: Past Successes and Current Challenges* Global Centre for the Responsibility to Protect”, s. 1-2

¹¹⁷ Global Centre for the Responsibility to Protect, “*The Responsibility to Protect and Alternatives To The Use of Force*”, s. 1-2

¹¹⁸ Langer, a.g.m., s. 14-15 / Global Centre for the Responsibility to Protect, “*R2P in Practice: Ethnic Violence, Elections and Atrocity Prevention in Kenya*”, s. 9

¹¹⁹ Koca, a.g.m., s. 239-240

çatışmalara zemin hazırladı.¹²⁰ Toprak yarışı Kenya ve Somali nüfusunu marjinalleştirdi. Güvenlik sektörünün yeniden yapılandırılması, medyanın iyileştirilmesi, yargının hesap verebilirliğinin teşviki, kötü ekonomik koşulların iyileştirilmesi, seçim güvenliği, politikada etnik rekabetin azaltılması ve arazi sorunlarının çözümü sağlanamayınca 2013 ve 2017 seçimlerinde gerginlik yaşandı.¹²¹

Barışın garantiye alınması için bölgesel barış komiteleri kurulması, barış eğitimi verilmesi, Kenya Yüksek Mahkemesi'nin seçimlere rehberlik etmesi ve seçim yolsuzluklarıyla mücadele etmesi, elektronik nefret söylemi yayılımının telekomünikasyon şirketlerince izlenmesi gibi çalışmalar önemli güvence oluşturdu ama seçimlerde yerel liderlerin etnik söylemleri kullanması ve risk altındaki bölgelerin varlığı devam etti.¹²² Isiolo, Nakuru, Samburu, Tana Nehri, Turkana, Sahil ve Kuzeydoğu illeri, Nairobi, Mombassa ve Kisumu gecekondü bölgeleri, Somali toplulukları ve Müslümanlar tehdit altında kaldı.¹²³ Kuzeydoğu illerindeki gerilimler, Eş-Şebab saldırıları, Kenya ordusu ve polisinin aşırı güç kullanımı ve istismarlar seçimler için risk oluşturdu.¹²⁴

170

Uluslararası toplum Kenya'da güvenlik sektörü reformlarında Erken Uyarı ve Erken Müdahale Mekanizması (SCEWER) gibi önemli çözümler üretti. Profesyonelleşme, insan hakları ve suçların doğrulanması için eğitimler desteklendi.¹²⁵ ABD Kenya ordusu ve polis güçlerine silah ve eğitim yardımı yaptı. Fakat güvenliğin sağlanması için silahsızlanma, terhis etme, küçük silahların yayılmasının önlenmesi, gençlerin çetelere katılmasını önlemek için ekonomik ve sosyal politikalar geliştirilmesi, seçimlerde şeffaflık, özgürlük ve güvenlik sağlanması ve önceki suçların hesap

---

¹²⁰ The International Coalition for the Responsibility to Protect, "Q&A: The Responsibility To Protect (RtoP) and Kenya", s. 2 / Koca, a.g.m., s. 230

¹²¹ Global Centre for the Responsibility to Protect, "R2P in Practice": Ethnic Violence, Elections and Atrocity Prevention in Kenya", s. 5-6

¹²² Moix, a.g.m., s. 1 / Global Centre for Responsibility to Protect, "The March 2013 Elections in Kenya and the Responsibility to Protect", s. 2-3 / Global Centre for the Responsibility to Protect, "R2P in Practice": Ethnic Violence, Elections and Atrocity Prevention in Kenya, s. 16-17

¹²³ Global Centre for Responsibility to Protect, "The March 2013 Elections in Kenya and the Responsibility to Protect", s.1

¹²⁴ Yeon Cho, Connors, Fatima, Yalim, a.g.m, s. 13

¹²⁵ A.g.e., s. 14 / Global Centre for the Responsibility to Protect, "R2P in Practice": Ethnic Violence, Elections and Atrocity Prevention in Kenya", s. 11

verebilirliğinin sağlanması ihmal edildi. Bu yüzden aktif şiddet dursa da çete faaliyetleri ve silahlı milislerin artması devam etti. Reformlara rağmen Kenya polisi Doğu Afrika'daki en yozlaşmış kurum olarak gösterildi.¹²⁶

Uluslararası toplum mültecilerin ve yerinden edilmişlerin yeniden entegrasyonu konusunda yetersiz kaldı. Mültecilerin yalnızca küçük bir kısmı geri döndü ve zararları tazmin edildi. Bazı kamplar hazırlıksız ve erken kapatıldı. Mültecilerin çoğu geçiş kamplarına taşınıp daha kötü koşullarda yaşamaya maruz bırakıldı. Bu koşullar mültecilerin milis grupları ile bağlarını sürdürmesini motive ederek şiddetin tekrarlanması riskini oluşturdu.¹²⁷

Kenya'nın reform süreci işlenen suçların hesap verebilirliği sağlanamadığı için sığ kaldı ve Kenya'nın uzun vadeli istikrarını tehlikeye attı. Dokunulmazlık kültürü sonucu seçimlerdeki vahşet suçlarını yönetenler eylemlerinden sorumlu tutulmadı ve insan hakları ihlalleri için hesap verilebilirlik işlemedi.¹²⁸ UCM ile uluslararası ve bölgesel adalet mekanizmaların R2P yaklaşımının üçüncü sütunu kapsamında bireyleri yargılayarak cezasızlığa son vererek yeniden yapılanma ve toplumsal uzlaşmaya katkı sağlaması gerekirdi. Aralık 2008'de soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarının cezalandırılmasına izin veren ve UCM ile işbirliği öngören Uluslararası Suçlar Yasası kabul edildi ama yasa geriye dönük uygulanamadığından hesap verebilirlik yine sağlanamadı. 2010'da Tanık Koruma Yasası kabul edildi fakat yeterince finanse edilmediği için etkisiz kaldı. Kenya mahkemeleri 2013 seçimlerinden önce 5.000 civarında davayı inceledi fakat düşük sayıda başarılı kovuşturma yapıldı ve pek çok dava erken beraatla sonuçlandı. Hükümet ve polis hesap verebilirlik girişimlerini engelledi.¹²⁹

31 Mart 2010'da UCM Kenya soruşturmasının başlatılmasını onaylayınca hesap verebilirlik için ışık doğdu. Fakat Kenya hükümeti, 31 Mart 2011'de yeni anayasanın ulusal adalet için fırsat yarattığını iddia ederek UCM'nin yargı yetkisine itiraz etti.

---

¹²⁶ Moix, a.g.m., s. 6

¹²⁷ Langer, a.g.m., s. 11 -14-15/ Moix, a.g.m., s. 5-7-

¹²⁸ Global Centre for the Responsibility to Protect, "The Responsibility to Protect and Alternatives To The Use of Force", s. 1-2 / Weiss, a.g.m., s. / Moix, a.g.m., s. 5-6-7

¹²⁹ Global Centre for the Responsibility to Protect, "R2P in Practice": Ethnic Violence, Elections and Atrocity Prevention in Kenya", s. 14

UCM bu itirazı gerçekçi olmadığı gerekçesiyle reddetti. UCM 23 Ocak 2012'de, Uhuru Kenyatta, Francis Muthaura, William Ruto ve Joshua Sang'ın insanlığa karşı suç işlediğini doğruladı. 2013 seçimlerinde Kalenjin ve Kikuyu kökenli Uhuru Kenyatta ve William Ruto birleşip Jubilee Koalisyonu oluşturarak Raila Odinga'ya rakip olunca UCM soruşturma süreci çıkmaza girdi. UCM'nin Kenyatta ve Ruto'ya yönelttiği suçlamalar Kenyalılar arasında tartışma yarattı. 2013 seçimi UCM yargısı yetkisi hakkında bir referandum olarak algılandı. The Bureau of International Reporting'e göre UCM'ye halk desteği seçim sırasında %54'e düştü.¹³⁰

Jubilee Koalisyonu seçimi kazandıktan hemen sonra UCM Uhuru Kenyatta, Ruto ve Sang yargılamalarının Mayıs'ta başlayacağını duyurdu ancak bu duruşmalar birkaç defa ertelendi. Kenya'nın BM büyükelçisi 2 Mayıs 2013'te Güvenlik Konseyi'nden davayı ertelemesini ve uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğu iddiasıyla davayı sonlandırmasını istedi. Güvenlik Konseyi yargılamayı ertelemek için harekete geçmedi. Ruto ve Sang davası 10 Eylül 2013'te başlayınca Kenya parlamentosu Roma Statüsünden çekilme kararı aldı ve 2009'dan sonra işlenen insanlığa karşı suçlar, soykırım ve savaş suçlarının iç hukukta yargılanmasına izin verecek kanunu yürürlükten kaldırdı. Hükümetin UCM'ye saldırısı arttı ve STK'ları kısıtladı. 12 Ekim 2013'te Afrika Birliği olağanüstü zirvesinde UCM'den çekilmeyi tartıştı ve 21 Ekim 2013'te Güvenlik Konseyi'nden Kenyatta davasını ertelemesini istedi. Güvenlik Konseyi bu talebi reddetti fakat UCM Kenyatta'nın duruşmasını hazırlıkların yetişmemesi gerekçesiyle 5 Şubat 2014'e erteledi. 18 Kasım 2013'te Afrika Birliği, Roma Statüsü'nde devlet başkanlarına UCM kovuşturmasından muafiyet verecek bir revizyon yapılmasını istedi. 27 Kasım 2013'te UCM'ye Taraf Devletler Meclisi Konferansı'nda bu revizyon talebi reddedildi. Kenya milletvekilleri UCM davalarının sonlandırılması çağrısında bulundu. UCM'yi eleştirmek seçim kampanyası aracı oldu. UCM'nin emperyalist Batının çıkarlarını gözettiği ileri sürüldü. 2013'te tank sindirmesi sonucu yedi tank geri çekildi. Kenya Başsavcısı tanıkların ifade vermeye

¹³⁰ International Coalition for Responsibility to Protect, "Crisis in Kenya"

zorlanmasının Roma Statüsü ve Kenya anayasasını ihlal ettiğini savundu. Kurbanların avukatı 17 Şubat'ta sindirme ve rüşvete ilişkin kanıtlar sundu.¹³¹

30'dan fazla Kenyalı ve Doğu Afrikalı sivil toplum kuruluşu ve Kenya vatandaşları çeşitli BM ulusal misyonlarına ve Güvenlik Konseyi üye ülkelere gönderdiği mektuplarla erteleme ve iptal talebine karşı çıkarak UCM yargısını destekledi. Afrikalı 160'tan fazla sivil toplum örgütü Afrika Birliği ve Kenya hükümetinin tavrını kınadı, liderlerden UCM'yi desteklemelerini, mahkemeden çekilme önerisinden vazgeçmelerini istedi ve Afrika Birliği ile Kenya hükümetini protesto etti.¹³² Bunlara rağmen Kenyatta'nın davası Ekim 2014'e ertelendi ve daha sonra düşürüldü.¹³³

UCM etkisiyle oluşan Jubilee ittifakı Kikuyu ve Kalenjin toplumlarının yeniden çatışma riskini azaltmakta önemli rol oynasa da barış hala kırılganlığını korumaktadır. Ruto ve Sang'ı mahkum etmek UCM'nin güvenilirliğini artırabilir ama Kenya için daha kötü sonuçlar üretebilir. Koalisyon hükümeti çökebilir ve etnik şiddet yeniden alevlenebilir. Uluslararası toplum koruma sorumluluğunu uygularken daha büyük bir etnik çatışma başlatma riski ile yüz yüzedir. Çünkü hala toprak ve kaynak paylaşımındaki etnik rekabet, polis gücü yeniden yapılandırılması ve ekonomik koşulların kötüye gidişi gibi yapısal sorunlar varlığı devam etmektedir.¹³⁴

Sonuç

Devlet içi çatışmalarda yaşanan ağır insan hakları ve insancıl hukuk ihlalleri karşısında uluslararası toplumun pasif kalması çözülmesi gereken önemli bir sorundur. Çözüm olarak geniş çaplı ve sistematik insan hakları ihlallerinin sıklıkla vuku bulduğu günümüz uluslararası sisteminde uluslararası barış ve istikrar için R2P yaklaşımının geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Önleyici savaş doktrini ve insani müdahale

¹³¹ Yeon Cho, Connors, Fatima, Yalim, a.g.m, s. 8 / International Coalition for Responsibility to Protect, "Crisis in Kenya" / Global Centre for the Responsibility to Protect, "R2P in Practice": Ethnic Violence, Elections and Atrocity Prevention in Kenya", s. 15

¹³² International Coalition for Responsibility to Protect, "Crisis in Kenya"

¹³³ The International Coalition for the Responsibility to Protect, "Q&A: The Responsibility To Protect (RtoP) and Kenya", s. 2

¹³⁴ International Coalition for Responsibility to Protect, "Crisis in Kenya" / The International Coalition for the Responsibility to Protect, "Q&A: The Responsibility To Protect (RtoP) and Kenya", s. 2 / Global Centre for the Responsibility for Protect, "The Responsibility to Protect and Kenya: Past Successes and Current Challenges Global Centre for the Responsibility to Protect", s. 1-2 / Halakhe, a.g.m., s. 13-14-18

yaklaşımının kötü deneyimlerinden kaynaklı emperyal çağrışımlar nedeniyle çözüm bulunamayan insani krizlere, R2P yaklaşımı ve korurken sorumluluk, sorumlu koruma, odak noktaları ve TWAIL yaklaşımları gibi açılımları iç çatışmalarda sivillerin korunmasını amaçlayan müdahale hakkını uluslararası hukuka dahil etmeye çalışır. Ancak R2P yaklaşımının hukuki norm statüsü kazanması için gidilecek çok uzun bir yol olduğu açıktır. R2P yaklaşımı soykırım, etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı işlenen suçlar karşısında uluslararası toplum tarafından tutarlı bir şekilde uygulanırsa zamanla uluslararası insancıl hukukun zorlayıcı ve caydırıcı bir normu haline dönüşme potansiyeline sahiptir. Yaklaşımın eksik ve aksak yönleri yeniden yapılandırılarak uluslararası hukuk normu niteliği kazandırılabilir.

Devlet içi çatışmalardan doğan ağır, yaygın ve sistematik insan hakları ihlalleri kaynaklı insani acıların önlenmesi ve durdurulmasında uluslararası insan hakları hukuku, insancıl hukuk ve uluslararası antlaşmaların gereklerine göre davranılmalıdır. Ulusal çıkarlar nedeniyle Güvenlik Konseyi'nin karar almakta ve harekete geçmekte gecikmesi, veto ile BM sisteminin bloke edilmesi, manipülasyonlar, çifte standartlar ve adaletsizlikler gibi sorunların aşılması için evrensel ve yaptırıma bağlı bir uluslararası hukuk mekanizması oluşturulmalıdır. Keyfi davranışları ve kötüye kullanımı önlemek için müdahale şartlarının açıkça belirleyen normatif çerçeve oluşturularak R2P uluslararası hukukun parçası haline getirilmelidir. Yaklaşımın aşamaları, sütunları ve kriterlerinin içerdiği eksiklikler ve muğlaklıklar giderilerek yeterli kurumsallaşma ve yapılanma sağlanırsa ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde kamuoyunun desteği alınarak uluslararası antlaşmalar çerçevesinde hukuki zemin oluşturma imkanı bulunabilir. Yazılı olmadığı için itiraza ve suiistimale açık olan yaklaşım, yazılı hukuk kuralı haline getirilirse bağlayıcı olur. İstismaların önleyecek kriterler belirlenip uluslararası antlaşmalarla güvence altına alınırsa müdahale gerçek amacına hizmet ederek hedeflerine başarıyla ulaşabilir. Westphalian egemenlik anlayışının göz ardı ettiği insan güvenliğini garantiye alacak bir uluslararası hukuk sistemine erişmek mümkün olabilir. Bu minvalde Kenya diplomatik müdahalesi yaklaşımın gelecekte bir norm olmasına yönelik umutları yükseltmiştir.

R2P yaklaşımı yalnızca şiddeti önleme değil aynı zamanda yeniden inşa sorumluluğunu da içerir. Kalıcı barışa ulaşmak için uluslararası desteğinin devamlılığı ve temel nedenlerinin çözümü için uzun vadeli programlar gerekir.¹³⁵ Bu nedenle Kenya reform süreçlerini izleme ve değerlendirmeye verilen destek devam ettirilmelidir.¹³⁶ BM Antlaşması'nın VI. ve VIII. bölümleri kapsamındaki barışçıl önlemlerin ve önleyici araçların BM veya bölgesel kuruluşlar tarafından kullanımı sürdürülmelidir. Çatışma çözümü, kapasite geliştirme, insani yardım, sivilleri koruma ve suç işlemeyi caydırma gibi konularda desteğin devamlılığı barış inşası için önemlidir.¹³⁷ Kenya parti liderlerinin kabile menfaatleri için ülkeyi iç savaşa götürecektir kadar şiddeti göze aldığı unutulmamalıdır. Etnik temelli siyaset sürdürüldükçe çatışmaların tekrarlanma olasılığı yüksektir. Kenya toplumu ve siyasetçileri etnik temelli siyasi kültürden reformlarla uzaklaştırılırsa kalıcı barış ve huzur ortamı sağlanabilir.¹³⁸

Geçici hükümet Kenya'nın yoksulluk, eşitsizlik, işsizlik ve cezasızlık gibi sorunlarının üstesinden gelemediği için kırılğan anlaşmanın bozulması, şiddete dönüş ve devletin çöküşü hala olasılık dahilindedir. Etnik şiddetin yeniden ortaya çıkmasını önlemek için ekonomi, hukuk ve güvenlik alanlarında reformların ilerletilmesi, ülkenin yapısal sorunlarının çözümüne odaklanılması, toplumsal barış inşası ve çatışma dönüşümüne daha fazla yatırım yapılması gerekir. Şiddetin potansiyel tetikleyicisi olan kıt kaynaklar, kuraklık ve yüksek işsizlik sorunları çözümlenmelidir. Yetersiz hizmet alan kırsal alanlarda ve kentsel gecekondu mahallelerinde eşitsizliği azaltmaya, toprak reformuna, gençler için eğitime, etnik gruplar arası işbirliğine yönelik kalkınma programlarına ve tarım dışı yerel kalkınma projelerine ekonomik destek artırılmalıdır.¹³⁹ ABD arazi paylaşımındaki etnik eşitsizliği artıran tarımsal rekabetçiliğe öncelik vermek yerine tarım dışı kalkınmaya öncelik vererek topraksız Kenyalılar için daha iyi bir çıkış yolu yaratabilir.¹⁴⁰

¹³⁵ Moix, a.g.m., s. 5-6

¹³⁶ Kniss, a.g.m., s. 1-29-30

¹³⁷ Pınar Gözen Ercan, "Onuncu Yılından Koruma Sorumluluğunu Kavramsal Gelişimine Feminist Bir Eleştiri", (Çevrimiçi) <http://alternatifpolitika.com/site/cilt/9/sayi/3/5-Piar-Gozen-Ercan-Feminist-R2P.pdf>, 9.04.2017, s. 390 / Pınar Gözen Ercan, "İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P", **Hacettepe HFD**, Cilt.5, Sayı:2, 2015, s. 165-182, s. 170

¹³⁸ Koca, a.g.m., s. 241

¹³⁹ Moix, a.g.m., s. 6

¹⁴⁰ Kniss, a.g.m., s. 1-31 / Weiss, a.g.m., s. 29

Uluslararası toplum daha kapsamlı güvenlik sektörü reformu ile devletin önleme kapasitesini güçlendirmeye devam etmelidir.¹⁴¹ Seçim güvenliğini için işsizlik sorunu gençlik güçlendirme programlarına dahil edilmelidir.¹⁴² Kenya'ya askeri yardımın durdurulması, güvenlik yardımı, hukukun üstünlüğü ve hesap verebilirlik reformuyla caydırıcılığın artırılması, yurttaşlık eğitimleri, küçük ve hafif silahların yayılımının önlenmesi, yerel sivil toplum üyeleri ile irtibat kurarak erken uyarı bilgisi toplanması gibi tedbirlere odaklanılmalıdır.¹⁴³ Anayasal reform süreci ve hesap verebilirlik girişimlerine destek kararlılıkla sürdürülmelidir. Seçimlerde tüm partiler barışçıl adaylar için teşvik edilmeli, yurttaşlık ve seçmen eğitimi verilmeli, güvenlik güçleri seçim bölgelerine konuşlandırılıp etnik grupları korumalı, liderler gerilimleri azaltmaya teşvik edilmeli, basın barışçıl seçim açıklamaları yapması ve halkı kışkırtmaktan kaçınması sağlanmalı, seçim gözlemi yapılmalı, siyasi partiler profesyonelleştirilmeli, anlaşmazlıklar mahkeme kanalı ile çözüme ulaştırılmalı ve IEBC'ye teknik ve mali destek artırılmalıdır.¹⁴⁴ Yeniden entegrasyon ve toplumsal uzlaşmayı sağlamak için yerinden edilmiş insanların yurtlarına güvenli bir şekilde dönmelerine yardımcı olunmalıdır.¹⁴⁵ Adalet, eşitlik, hukukun üstünlüğü, sosyo-ekonomik güçlendirme, kurumsal ve anayasal reformlar, toprak ve kaynak paylaşımı, iyi liderlik ve iyi yönetim, topluluklar arası etkileşim, diyalog, barış inşasına yerli yaklaşımlar gibi yöntemler kalıcı çözüm için daha etkin kullanılmalıdır.¹⁴⁶ Ekonomik ve sosyal barış girişimlerinde kadınların ve gençlerin rolü göz ardı edilmemelidir.¹⁴⁷

¹⁴¹ Global Centre for the Responsibility to Protect, "The Responsibility to Protect and Kenya: Past Successes and Current Challenges Global Centre for the Responsibility to Protect", s. 1-2

¹⁴² Yeon Cho, Connors, Fatima, Yalim, a.g.m, s. 4-7 / The International Coalition for the Responsibility to Protect, "Q&A: The Responsibility To Protect (RtoP) and Kenya", s. 2

¹⁴³ Global Centre for Responsibility to Protect, "The March 2013 Elections in Kenya and the Responsibility to Protect", s. 3-6 / Yeon Cho, Connors, Fatima, Yalim, a.g.m, s. 14/ Global Centre for the Responsibility to Protect, "R2P in Practice": Ethnic Violence, Elections and Atrocity Prevention in Kenya", s. 12-13

¹⁴⁴ Global Centre for Responsibility to Protect, "The March 2013 Elections in Kenya and the Responsibility to Protect", s. 6-7 / Yeon Cho, Connors, Fatima, Yalim, a.g.m, s. 12

¹⁴⁵ Moix, a.g.m., s. 7

¹⁴⁶ Karari, a.g.m., s. 169

¹⁴⁷ Global Centre for the Responsibility to Protect, "R2P in Practice": Ethnic Violence, Elections and Atrocity Prevention in Kenya", s. 2

Yeniden entegrasyonun sağlanması için 2007 ve 2013 seçimlerinde şiddetten en çok sorumlu olanların yargılanması konusunda uluslararası toplum ve medya baskılarını sürdürmelidir.¹⁴⁸ Şiddetin faillerine hedefli yaptırımlar, varlık dondurmaları, vize ve seyahat yasakları uygulanması ve etnik nefret söylemi kullananlara ekonomik cezalar verilmesi şiddet eğilimini ve cezasızlık kültürünü zayıflatabilir.¹⁴⁹ UCM tank koruması güçlendirilmelidir.¹⁵⁰ Ayrıca yerel mahkemeler ya da karma özel mahkemeler de tarafsız ve adil yargılama sağlayabilir. Yerel mahkemelerin kanıtlara erişimde yakınlık ve daha fazla sayıda faille ilgilenme avantajı bulunduğundan Kenya halkı ve Kenya baş yargıcı bu süreçte elini taşın altına koymak için teşvik edilmeli ve desteklenmelidir. Fakat ne yazık ki özel mahkeme kurma fikri Kenya parlamentosunda iki kez reddedilmiştir. Mevcut durumda Kenya’da kapsamlı bir hukuk reformu olmadan etkili bir hesap verebilirlik mekanizması sağlamak henüz mümkün gözükmemektedir. Soruşturma ve kovuşturmalar yalnızca UCM’nin gayreti ile sürdürülmektedir.¹⁵¹ Oysa ki tüm bu sayılan reformların ve önlemlerin uygulanabilmesi için ev sahibi ülkenin siyasi iradesinin sağlanması önkoşuldur. Aksi halde yapılan çalışmaların hiçbiri yeterli sonuç üretmeyecektir. Medya kanalıyla halkın ve uluslararası toplumun hükümete reformları ilerletmesi için baskısını sürdürmesi barış inşa sürecinin başarısına önemli katkı sağlayabilir.¹⁵² Cezasızlık sebebiyle caydırıcılık oluşmadığı ve çatışmalara zemin hazırlayan yapısal sorunlara çözüm sağlanamadığı için kitlesel vahşet riskinin tekrar ortaya çıkma ihtimali yüksektir. Bu sebeple uluslararası toplumun hem önleyici faaliyetlerini hem de yeniden inşa faaliyetlerini yürütme konusundaki ivmesi kaybedilmemelidir.

Kaynakça

Acar, Zeynep Selin: “Doktrinleşme Sürecindeki İnsani Müdahale: NATO’nun Kosova Müdahalesi ve Koruma sorumluluğu Kavramı”, **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Cilt.6, Sayı:1, 2015, s.113-131

---

¹⁴⁸ Moix, a.g.m., s. 7

¹⁴⁹ Kniss, a.g.m., s. 30

¹⁵⁰ Yeon Cho, Connors, Fatima, Yalim, a.g.m, s. 19

¹⁵¹ Wachira, a.g.m., s. 19-20-90 / Moix, a.g.m., s. 6

¹⁵² Yeon Cho, Connors, Fatima, Yalim, a.g.m, s. 19 / Wachira, a.g.m., s. 19-20-90

- Acet, Gül Seda: “Uluslararası Hukukta Teamül Olarak İnsani Müdahale”, **International Journal of Academic Value Studies**, Vol.3, No:13, 2017, pp. 445-453
- African Union: “Constitutive Act of the African Union”, (Çevrimiçi), https://au.int/sites/default/files/treaties/7758-treaty-0021_-_constitutive_act_of_the_african_union_e.pdf, 21.11.2018
- Arsava, Ayşe Füsün “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.XV, Sayı: 1, 2011, s. 101-124
- Arsava, Ayşe Füsün: “Barışın Temelinde Devletlerin İşbirliği”, **D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt.19, Sayı:1, 2017, s. 2649-2662
- Bellamy, Alex J.: “Whither the Responsibility to Protect? Humanitarian Intervention and the 2005 World Summit”, **Ethics&International Affairs**, Vol.20, No:2, 2006, pp. 143 – 169
- Çakmak, Cenap- Atılğan, Cansu- Eroğuz, Esra: "Devlet Egemenliğinde Kuvvet Kullanmada Dönüşüm: İnsani Müdahaleden Koruma sorumluluğuna", Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No:71, 2016
- Çalık, Tacettin: “BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt.2, Özel Sayı, 2015, s. 1091-1134
- Çeçen, Anıl: “**İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk**”, Savaş Yayınları, Ankara, 2000
- Çiftçi, Selda: “Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı”, **Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Birikimler-V**, İstanbul, 2016, s. 491-511
- Dalar, Müge: “Afrika Birliği Örgütü’nden Afrika Birliği’ne: Afrika’da Bütünleşme Çabaları”, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2013
- Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü: “BM Antlaşması”, (Çevrimiçi) http://www.diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktarafilsoz/bm/bm_01.pdf, 21.11.2018

Duran, Hasan: “Yeni Bir Müdahale Şekli İnsani Müdahale”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.6, Sayı:1, 2001

Dünya Bülteni; “Kenya: Krizin Kökleri”, (Çevrimiçi)
<https://www.dunyabulteni.net/arsiv/kenya-krizin-kokleri-h31723.html>,
7.11.2020

Ertuğrul, Ümmühan Elçin: “Koruma Sorumluluğu: İnsani Müdahaleyi Makyajlamak”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt.XX, Sayı:2, 2016, s. 441-470

Garwood Goower, Andrew: “China's Responsible Protection” Concept: Reinterpreting the Responsibility to Protect (R2P) and Military Intervention for Humanitarian Purposes”, **Asian Journal of International Law**, Vol.6, N0:1, 2016, pp. 89 - 118

Geyik, Hatice: “Devletlerin İnsancıl Hukuk Kurallarının İhlâli Nedeniyle Sorumluluğu”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt.24, Sayı:2, Yıl 2016, s. 57-91

Global Centre for Responsibility to Protect: “The March 2013 Elections in Kenya and the Responsibility to Protect”, (Çevrimiçi)
<https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/The%20March%202013%20Elections%20in%20Kenya%20and%20the%20Responsibility%20to%20Protect.pdf>, 20.11.2020

Global Centre for the Responsibility to Protect; “National R2P Focal Points Recommendations”, (Çevrimiçi) https://www.globalr2p.org/wp-content/uploads/2020/01/recommendations_r2p-focal-points.pdf, 01.08.2020

Global Centre for the Responsibility to Protect: “R2P in Practice”: Ethnic Violence, Elections and Atrocity Prevention in Kenya”, (Çevrimiçi)
http://www.globalr2p.org/wp-content/uploads/2020/07/Kenya_OccasionalPaper_Web.pdf, 20.10.2020

- Global Centre for the Responsibility to Protect: “The Responsibility to Protect and Alternatives to the Use of Force”, (Çevrimiçi) <http://s156658.gridserver.com/media/files/adams-r2p-nonforce.pdf>, 20.10.2020
- Global Centre for the Responsibility to Protect: “The Responsibility to Protect and Kenya: Past Successes and Current Challenges”, (Çevrimiçi) <http://www.globalr2p.org/media/files/the-responsibility-to-protect-and-kenya-past-successes-and-current-challenges.pdf>, 07.11.2020
- Gözen Ercan, Pınar: “Onuncu Yılından Ardından Koruma Sorumluluğunu Kavramsal Gelişimine Feminist Bir Eleştiri”, **Alternatif Politika**, Cilt.9 Sayı:3, 2017, s. 385-408
- Gözen Ercan, Pınar: “İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P”, **Hacettepe HFD**, Cilt.5, Sayı:2, 2015, s. 165-182
- Gürbüz, Emir Abbas: “Uluslararası Hukukta Koruma Sorumluluğu Çıkmazı”, (Çevrimiçi) https://www.academia.edu/7414152/Uluslararası_Hukukta_Koruma_Sorumluluğu_Çıkmazı, 9.04.2017
- Halakhe, Abdullahi Boru: “R2P in Practice: Ethnic Violence, Elections and Atrocity Prevention in Kenya”, Global Centre for the Responsibility to Protect Occasional Paper Series, No. 4, December 2013
- Hamann, Eduarda Passarelli: “NOREF Policy Brief The Protection Of Civilians in Armed Conflict and Brazil’s “Responsibility While Protecting”, Norwegian Peacebuilding Research Centre, Policy Brief, October 2012
- Hancılar, Özhan: “Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale”, **Çankaya University Journal of Law**, Cilt.7, Sayı:2, 2011, s. 87-94
- International Coalition for Responsibility to Protect: “Crisis in Kenya”, (Çevrimiçi) <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/crises/crisis-in-kenya#2>, 20.10.2020

International Coalition for the Responsibility to Protect: “Q&A: The Responsibility To Protect (RtoP) and Kenya”, (Çevrimiçi) <http://responsibilitytoprotect.org/FINAL%20Kenya%20Q%20and%20A.pdf>, 30.10.2020

İren, Adem Ali-Gürkaynak, Muharrem: “Mutlak Güç Ya Da Sınırsız Sorumluluk: Devlet Egemenliği ve Uluslararası Toplumun Koruma sorumluluğu”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.2, Sayı:24, 2016, s.134-158

Kabau, Tom: “The Responsibility to Protect and the Role of Regional Organizations: an Appraisal of the African Union’s Interventions”, **Goettingen Journal of International Law**, Vol.4, 2012, pp. 49-92

Kamu Denetçiliği Kurumu; “BM Antlaşması ve Uluslararası Adalet Statüsü”, (Çevrimiçi) <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/6535501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>, 21.11.2011

Karagül, Soner-Demirbaş, Çağrı Emin: “Koruma Sorumluluğu Doktrini Açısından Suriye Krizi: Bir Müdahalesizlik Örneği”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt.15, Sayı:30, 2017, s. 481-510

Karari, Peter: “Responsibility to Protect in Kenyan and Darfur Crises: A Critical Deconstruction of the Ideology of AfSol in the Lens of R2P, Normative International Relations Theory, and the Jetliners-Rigs Approach for Peacebuilding and Conflict Resolution”, **AfSol Journal Vol.1**, No:1, 2016, pp. 161-199

Keskin, Funda: “İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.3, Sayı: 12, 2007, s. 49-70

Koca, Sefa Mutlu: “Kenya: Kabileler Arasında İktidar Mücadelesi”, **Dünya Çatışmaları –II**, Ed: İnat, Kemal- Duran, Burhanettin-Aratan, Muhittin, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010

- Langer Johannes: “The Responsibility to Protect: Kenya's Post-Electoral Crisis, (Çevrimiçi)https://www.researchgate.net/publication/281177394_The_Responsibility_to_Protect_Kenya%27s_Post-Electoral_Crisis, 20.10.2020
- Kniss, Michael: “Walking Kenya Back from the Brink A Micro-Level Study of Horizontal Inequity and Civil Conflict Prevention”, Master Working Paper, University of Maryland, Maryland, 2010
- Moix, Bridget: “Friends Committee on National Legislation, “Policy Brief 2009 Kenya: Temporary Ceasefire or Lasting Peace?”, (Çevrimiçi) <http://docplayer.net/42653960-Executive-summary-key-recommendations-policy-brief-2009-kenya-temporary-ceasefire-or-lasting-peace.html>, 28.10.2020
- National Council for Law Reporting: “National Accord And Reconciliation Act”, (Çevrimiçi) http://kenyalaw.org/kl/fileadmin/pdfdownloads/Acts/NationalAccordandReconciliationAct_No4of2008.pdf, 20.11.2020
- Özdemir, Ahmet: “Uluslararası İnsancıl Hukukun Uygulamaya Yönelik Caydırıcı ve Zorlayıcı İlkesi: Koruma sorumluluğu”, (Çevrimiçi) <http://dergipark.gov.tr/akademik-hassasiyetler/issue/27268/287072>, 9.04.2017
- Öztürk, Zerrin Ayşe: “İnsani Müdahale Ne Kadar İnsani, Ne Kadar Siyasi?”, **21. Yüzyıl**, Cilt.2, Sayı:30, s. 23-28
- Pattison, James: “The Ethics Of ‘Responsibility While Protecting’: BRAZIL, The Responsibility To Protect, and Guidelines For Humanitarian Intervention”, Working Paper, University of Manchester, Manchester, 2013
- Reçber, Sercan: **İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu**, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016
- Serbin, Andrés- Serbin Pont, Andrei: “Brazil’s Responsibility while Protecting: A Failed Attempt of Global South Norm Innovation?” (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/281438900_Brazils_Responsibility_

while_Protecting_a_failed_attempt_of_Global_South_norm_innovation/link/55e6f16508ae6cf8e133d76c/download, 01.08.2020

Slaughter, Anne-Marie: "Security, Solidarity, and Sovereignty, The Grand Themes of UN Reform", **American Journal of International Law**, Vol.99, 2005, No:3, pp. 619-631

Sur, Melda: "BM Örgütünün Gelişimi ve Geleceği", (Çevrimiçi) <https://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2014/01/10-Melda-SUR.pdf>, 10.02.2018

Sürücüoğlu, Orkun: "Koruma Sorumluluğu: Darfur Krizi ve Libya Müdahalesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.19, Sayı:4, 2017, s. 603-628

Şener, Bülent: "İnsani Müdahaleden Koruma sorumluluğuna Soğuk Savaş Sonrası Devlet Egemenliğine Yetkisiz Müdahalelerin Ahlakı, Hukuki ve Siyasal Boyutları", **Güvenlik Bilimleri Dergisi**, Cilt.6, Sayı: 1, 2017, s.1-31

Telli, Azime: "İnsani Müdahaleden Koruma sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun Yeni Kavram", **NEÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.1, Sayı:1, 2012, s. 206-220

Thakur, Ramesh: "A Chinese version of Responsible Protection", (Çevrimiçi) <https://www.japantimes.co.jp/opinion/2013/11/01/commentary/world-commentary/a-chinese-version-of-responsible-protection/>, 10.03.2020

The New Humanitarian, "KANU/ NDP Merger Set To Transform National Politics", (Çevrimiçi) <https://www.thenewhumanitarian.org/fr/node/199546>, 15.12.2020

The United Nations "A/RES/ 260 A (III), 9.12.1948, Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide", (Çevrimiçi) https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocitycrimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf, 21.11.2018

Uluslararası İnsancıl Hukuk, Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Türk Kızılayı: "Uluslararası İnsancıl Hukuk Sorularınıza Cevaplar", Türk Kızılayı-ICRC, Ankara, 2002

- Wachira, Irene Nyanjau: “The Role Of The Doctrine Of The Responsibility To Protect (R2p) in Kenya’s Post-Election Violence”, University of Nairobi, Master Research Project, Nairobi, 2013
- Weiss, Thomas G.: “Halting Atrocities in Kenya”, (Çevrimiçi) <http://s156658.gridserver.com/media/files/kenya-fpa-weiss.pdf>, 20.10.2020
- Yeon Cho, Seung -Connors, Erin-Fatima, Faizaa-Yalim, Utku: “Preventing Post-Election Violence Based on the Kenyan Experience Submitted”, Stanford University, Working Paper, 2015
- Zongze, Ruan: “Responsible Protection: Building a Safer World”, China International Studies, Vol. 19, No:2, 2012

BİR ÇATIŞMANIN ANALİZİ VE MÜZAKERE SÜRECİ: KOLOMBİYA'DA FARC ÖRNEĞİ

*E. Nur SEZEK

** Ceren UYSAL OĞUZ

Öz

Kolombiya'da 1960'lı yıllarda Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri- Halk Ordusu (Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – Ejército del Pueblo, FARC-EP) ile başlayan çatışma dünyada en uzun süren çatışmalardan olmuştur. 50 yıldan fazla süren bu çatışma, Kolombiya'da ölümlere, zorunlu göçlere ve ekonomik problemlere yol açmış, ülkedeki uyuşturucu kaçakçılığı gibi sorunlarla birleşerek çok ciddi toplumsal ve siyasi sonuçlar doğurmuştur. Dolayısıyla çatışmanın yıkıcı etkileri çözümünü de zorlaştırmıştır. Her ne kadar Kolombiya çatışmadan en fazla etkilenen ülkelerden biri olsa da taraflar 2012'de başlayan müzakerelerin ardından 2016 yılında bir barış anlaşması imzalamışlar ve çatışma yerini barış inşası sürecine bırakmıştır. Buradan hareketle bu çalışmada, "Kolombiya'da barış anlaşmasının imzalanmasına giden süreç nasıl ilerlemiştir?" sorusuna yanıt aranmıştır. Bu bağlamda, ülkedeki çatışma analiz edilirken barış anlaşmasının imzalanmasına giden süreçte yaşanan gelişmelere de değinilmiştir. Çalışma kapsamında, Kolombiya Devleti'nin ve FARC-EP'nin, anlaşmanın imzalanmasına giden süreçte birçok değişiklik geçirdiği gözlemlenmiştir. Tarafların geçirdiği bu değişimin ise 2016 yılında barış anlaşmasının imzalanmasında etkin bir faktör olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kolombiya, FARC-EP, Çatışma, Çatışma Analizi, Barış Müzakereleri

ANALYSIS OF A CONFLICT AND PEACE NEGOTIATIONS: THE FARC EXAMPLE IN COLOMBIA

Abstract

The conflict that started in Colombia in the 1960s with the Colombian Revolutionary Armed Forces-People's Army (Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia - Ejército del Pueblo, FARC-EP) has been one of the longest-running conflicts in the world. This conflict, which lasted for more than 50 years, has led to deaths, forced migration and economic problems in Colombia, combined with problems such as drug trafficking in the country, resulting in very serious social and political consequences. Therefore, the destructive effects of the conflict made it difficult to resolve. Although Colombia is one of the countries most affected by the conflict, the parties signed a peace agreement in 2016 after the negotiations that started in 2012 and the conflict left its place to the peace building process. Hence, in this study, the answer of the following question was sought "How has the process of signing the peace agreement in Colombia progressed?" In this context, while analysing the conflict in the country, the developments in the process leading to the signing of the peace agreement were also mentioned. Within the scope of the study, it has been observed that the Colombian State and the FARC-EP have undergone many changes in the process leading to the signing of the agreement. It was determined that this change experienced by the parties was an effective factor in the signing of the peace agreement in 2016.

Keywords: Colombia, FARC-EP, Conflict, Conflict Analysis, Peace Negotiations

* Yüksek Lisans, Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler, eminenursezek@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3399-5721

** Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler, cuysaloguz@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7342-0362

Giriş

Yaklaşık 50 milyonluk nüfusu ile Latin Amerika'nın nüfus olarak en büyük üçüncü ülkesi olan Kolombiya¹, uzun yıllardır çatışmalarla anılmaktadır. Kıta, 1492'de Kristof Kolomb öncülüğünde İspanya Krallığı tarafından sömürgeleştirilmeye başlamış², sömürgeci güçlerin Kolombiya'ya ulaştığı 1499 yılından itibaren³ bölgede yaşanan gelişmeler ülke tarihini şekillendirmiştir. Özellikle İspanyol sömürgesi olduğu dönemde, sahip olduğu doğal kaynaklar ve yetiştirilen tarım ürünleri nedeniyle sadece ham madde tedarikçisi olarak görülmesi, sonraki yıllarda da ülke ekonomisinin gelişmesinin önündeki en önemli engellerden biri olmuştur⁴. Dolayısıyla bağımsızlık kazanıldıktan sonra ülkede ortaya çıkan ekonomik sorunlar ve bu sorunlarla bağlantılı olan çatışmaların temeli sömürge dönemine kadar uzanmaktadır. Aynı zamanda dönemin şartlarına bağlı olarak ülkede, İspanyol kökenliler, Güney Amerika yerlileri ve Afrika'dan gelen kölelerden oluşan karma bir nüfus yapısı ortaya çıkmıştır. Bu karma nüfus yapısına ek olarak sınıfsal ayrım da bir hayli yoğun olmuştur. Ülkedeki karma toplumsal yapı ve eşitsiz ekonomik düzen ayrışmaları derinleştiren etkenlerin başında gelmiştir. Bu ayrışmalar sonraki yıllarda ortaya çıkacak çatışmaların temel sebepleri arasında yer almıştır.

Kolombiya'da uzun yıllar devam edecek çatışmalar 1960'lı yıllarda başlamıştır. Birçok farklı silahlı örgütün etkin olduğu çatışmalarda Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri-Halk Ordusu (Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia-Ejército del Pueblo, FARC-EP), önemli aktörlerden biri olmuştur. Kolombiya Devleti ve FARC-EP arasındaki çatışmalar, 50 yıldan fazla sürmüş ve en nihayetinde 2016 yılında barış

¹ Dünya Bankası, "Colombia Data", 2019, (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/country/colombia?view=chart>, 22 Eylül 2020.

² Thomas E. Skidmore ve Peter H. Smith, **Modern Latin America**, New York, Oxford University Press, 2005, s. 15.

³ Frank Safford ve Marco Palacios, **Colombia: Fragmented Land, Divided Society**, Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 27.

⁴ Country Watch, **Colombian Country Report**, 2019, (Çevrimiçi), <http://www.countrywatch.com>, 29 Eylül 2020.

anlaşmasının imzalanması ile sona ermiştir. Buradan hareketle bu çalışmada Kolombiya Devleti ve FARC-EP arasında yaşanan çatışmalar incelenmiştir.

Çalışmanın amacı, bu iki aktör arasındaki çatışmayı detaylı bir şekilde analiz ederek barış anlaşmasının imzalanmasına giden süreci anlayabilmektir. Nitekim çalışmada çatışma analiz edildikten sonra, çatışmanın etkileri ve sonuçları ile birlikte barış müzakereleri açıklanmıştır. Ülkede siyasal, ekonomik ve toplumsal alanlarda birçok etkisi olan çatışmanın çözümü uzun yıllar almış, çok fazla uğraş gerektirmiştir. Çatışmanın analiz edilip çözülmesi için taraflar birçok kez müzakere etmiş, bazı müzakereler sonuçsuz kalırken bazılarında belli kazanımlar olmuştur. 2012 yılında başlayan La Habana müzakereleri sonunda 2016 yılında imzalanan barış anlaşması ile FARC-EP ile olan çatışmalar sona ermiştir.

Bu çalışmada, “Kolombiya’da barış anlaşmasının imzalanmasına giden süreç nasıl ilerlemiştir?” sorusuna yanıt aranmıştır. Bu soruya cevap aranırken hem nicel hem nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışmada Türkçe, İngilizce ve İspanyolca birincil ve ikincil kaynaklar kullanılmıştır. Ek olarak, UCDP (Uppsala Conflict Data Program), Dünya Bankası, Unidad para la Atención y Reparación Integral a las Víctimas (Mağdurlara Kapsamlı İlgi ve Tazminat Birimi) ve Registraduría Nacional Del Estado Civil (Ulusal Seçim Kurulu) gibi veri merkezlerinden veriler toplanmıştır. Toplanan veriler yazarlar tarafından işlenmiş ve çalışmaya uygun şekil ve grafiklere dönüştürülmüştür. Bu bağlamda çalışma, etik kurul izni almayı gerektirmemiştir.

1. Kolombiya’da Silahlı Çatışmalar ve FARC-EP

Kolombiya 300 yıldan fazla süren İspanyol hakimiyetinden 19. yüzyılda kurtulmuştur ve 1810 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Ülkedeki çatışmaların temelleri bağımsızlıktan sonra başlayan Liberal-Muhafazakâr ayrışmasının da etkileri ile atılmıştır.⁵ Bununla birlikte, Bin Gün Savaşı (La Guerra de los mil Días) olarak bilinen iç savaş, Liberal-Muhafazakâr ayrışmasının, ekonomik sorunların ve oligarşik siyasi

---

⁵ Catherine C. LeGrand, “The Colombian Crisis in Historical Perspective,” *Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies*, C. 28, No:55/56, 2003, s. 170.

yapının etkisiyle patlak vermiştir.⁶ Ülkedeki ayrışmaları daha da derinleştiren bu iç savaşın, can kayıpları dışında Panama'nın bağımsızlığını ilan etmesi gibi bazı siyasi sonuçları da olmuştur.⁷ Bu iç savaşın ardından ülkede uzun yıllar çatışma yaşanmamıştır. Ancak yaklaşık 40 yıl süren bu barış ortamı, 1948'de bir siyasi çatışma olarak başlayan "La Violencia" (Şiddet) dönemi ile sona ermiştir.

La Violencia dönemi, Liberal Parti'nin orta sınıfa mensup olan ve halktan büyük destek gören⁸ adayı Jorge Eliécer Gaitán'ın seçim kampanyası sırasında öldürülmesi ile başlamıştır.⁹ Onun ölümünün ardından Liberaller ve Muhafazakârlar karşı karşıya gelmiş ve ülkede uzun yıllar sürecek olan çatışmalar başlamıştır. Bu çatışmalarda yaklaşık 200.000 kişi hayatını kaybetmiştir ve silahlı çatışma dönemi askeri bir darbe ile sonlanana kadar devam etmiştir.¹⁰ La Violencia döneminde başlayan çatışmalar, askeri darbe nedeniyle azalsa da bu dönem birçok farklı silahlı grubun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde ortaya çıkan silahlı örgütlerden biri de FARC-EP olmuştur.

1960'lı yıllarda dönemin Kolombiya hükümeti, bir toprak reformu yapmaya çalışmış fakat reform girişimleri başarısız olmuştur.¹¹ Reform girişiminin başarısız olması, özellikle komünist grupların ayaklanması ile sonuçlanmıştır. Hükümet, bu ayaklanmaları bastırmak için Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından oluşturulan Plan Laso'yu uygulamaya başlamıştır.¹² Plan Laso, ABD'nin komünizmle mücadele kapsamında Latin Amerika ülkelerine askeri ve ekonomik destek vermek

⁶ Harvey F. Kline, **Historical Dictionary of Colombia covers the history of Colombia**, Lanham, Scarecrow Press, Inc., 2012, s. 9.

⁷ Francisco Gutiérrez Sanín, Tatiana Acevedo, ve Juan Manuel Viatela, "Violent Liberalism? State, Conflict And Political Regime In Colombia, 1930-2006: An Analytical Narrative On State-Making". **Crisis States Research Center Working Paper No.19**, 2007, s. 8.

⁸ John C. Dugas, "Colombia", İçinde **Politics of Latin America: the Power Game**, ed. H. E. Vanden, ve G. Prevost, New York, Oxford University Press, 2015, s. 440.

⁹ Kim Cragin, ve Bruce Hoffman, **Arms Trafficking and Colombia**, Arlington, RAND, 2003, s. 3.

¹⁰ Julio E. Romero ve Adolfo Meisel, "Análisis demográfico de la Violencia en Colombia", **Banco de República Colombia**, 2019, (Çevrimiçi), <https://www.banrep.gov.co/es/analisis-demografico-violencia-colombia>, 11 Kasım 2019.

¹¹ Gary Leech, **The FARC the Longest Insurgency**, New York, Zed Books, 2011, s. 19.

¹² Catherine C. LeGrand, "The Colombian Crisis in Historical Perspective," **Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies**, C. 28, No:55/56, 2003, s. 175.

adına oluşturduğu bir plandır.¹³ Bu bağlamda dönemin hükümeti, komünist ayaklanmalara karşı Plan kapsamında aldığı destek ile birlikte birçok sert müdahalede bulunmuştur.¹⁴

Kolombiya ordusunun Plan kapsamında komünist gruplara yaptığı müdahalelere karşılık veren gruplardan biri de FARC-EP olmuştur.¹⁵ O dönem yalnızca Komünist Parti'ye bağlı bir grup olan örgüt, tam anlamıyla bu çatışmalardan sonra bugün bilinen haliyle örgütlenmiştir. Örgütlenmeye ülke kırsalında başlayan FARC-EP, zamanla Bogotá ve Cali gibi görece daha büyük ve merkezi şehirlerde de varlık göstermeye başlamıştır.¹⁶ En temelde ülkedeki eşitsiz toprak dağılımı problemine karşı ortaya çıkan örgüt, uzun yıllar gerilla taktiklerini kullanarak özellikle kırsal nüfus için mücadele etmiştir.¹⁷ Fakat zaman içinde örgütün mücadele ettiği alanlar değişmiş ve eylem biçimleri farklılaşmaya başlamıştır. Bu durum ise başlangıçta örgütün gördüğü halk desteğinin azalması ile sonuçlanmıştır¹⁸.

2. Çatışma Analizi

Bir çatışmayı analiz edip çözenin en temel yolu çatışmayı anlamaktan geçmektedir. Çatışmayı anladıktan sonra gelen analiz aşaması, sürecin ileriki adımları için de çok önemlidir. Tam ve doğru şekilde analiz edilmiş bir çatışmanın çözümü ve sonrasında barış inşa etmek daha kolaydır. Buna bağlı olarak tam ve doğru bir analiz yapmak için çatışmayı ortaya çıkaran temel nedenler ve çatışmanın aktörleri belirlenmelidir.¹⁹ Bunun yanı sıra çatışma analizi yapılırken tarihsel bağlam, kaynaklar, aktörler, yapılar, dinamikler ve dış baskılar üzerinde durulmalıdır.²⁰

¹³ Dennis M. Rempe, "The Past as Prologue? A History of U.S. Counterinsurgency Policy in Colombia, 1958-66", *Strategic Studies Institute, US Army War*, s. 16.

¹⁴ Catherine C. LeGrand, "The Colombian Crisis in Historical Perspective," *Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies*, C. 28, No:55/56, 2003, s. 175.

¹⁵ James J. Brittain, *Revolutionary Social Change in Colombia The Origin and Direction of the FARC-EP*, New York Pluto Press, 2010, s. 12.

¹⁶ Sibel Karabel, "Kolombiya'da FARC ile Barış Müzakereleri Süreci (I)", *BİLGESAM Analiz/ Latin Amerika (1351)*, 2017, s. 4.

¹⁷ Kim Cragin, ve Bruce Hoffman, *Arms Trafficking and Colombia*, Arlington, RAND, 2003, s. 4.

¹⁸ Luis Alberto Pulido, *The Farc Cartel Volume I: Finance of Communist Terrorism Against Colombia*. Online, Nook Press, 2017, s. 12.

¹⁹ İmran Demir, "Çatışma ve Çatışmaya Yaklaşım Yöntemlerinin Teorik Çerçevesi" *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt. IV, No:1, 2017, s. 22.

²⁰ Alpaslan Özerdem, *Barış İnşası Kuram ve Uygulaması*, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2013, s. 46.

Söz konusu Kolombiya olduğunda çatışmanın tarihsel bağlamını, çok eski yıllara yani ülkenin İspanyol sömürgesi olduğu döneme kadar dayandırmak mümkündür. Fakat spesifik olarak FARC-EP ile yaşanan çatışmanın kökleri, 20. yüzyılın ilk yarısında atılmıştır. Özellikle Liberal Parti'den devlet başkanı adaylığı olan ve toprak reformu gerçekleştirmek ve toplumsal adaleti ve eşitliği sağlamak gibi vaatleri olan Jorge Eliécer Gaitán'ın seçim yarışı sırasında öldürülmesi, çatışmanın ortaya çıkmasındaki en önemli sebeplerden biri olmuştur.²¹ Gaitán'ın ölümü, ülkede var olan ayrışmayı daha da derinleştirmiş ve ülkeyi çatışmalarla dolu bir döneme sürüklemiştir.

Gaitán'ın öldürülmesi akabinde başlayan La Violencia (Şiddet) dönemi, 1953'te iktidara gelen cuntanın baskıcı uygulamaları ve bu dönemde ortaya çıkan ekonomik sorunlar, ülkede silahlı örgütlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır.²² Bu ortamda ortaya çıkan örgütlerden biri olan FARC-EP²³ ile devlet güçleri arasında başlayan çatışma, yaklaşık 50 yıl kadar sürmüştür. Dönemin Komünist Partisi'nin bir uzantısı²⁴ olarak kurulan FARC-EP başlangıçta halktan büyük destek görmüştür. Özellikle toprak dağılımındaki eşitsizliğe karşı olup,²⁵ topraksız köylülere toprak sağlamak düşüncesiyle eylemlerine başlamıştır. Fakat örgüt, eylem stillerindeki ve hedefindeki değişiklikler nedeniyle halk desteğini zaman içinde kaybetmeye başlamıştır.

FARC-EP ve Kolombiya devleti arasındaki çatışmanın kaynaklarını saptamak ise çatışmanın temellerinin derin sebeplere dayanması ve uzun bir zamana yayılması nedeniyle tarihsel bağlamı belirlemek kadar kolay değildir. Fakat taraflar arasındaki çatışmanın iki temel kaynağı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bunlardan ilki FARC-EP'nin ortaya çıkış sebebi olan ekonomik eşitsizlikken diğeri Gaitán'ın ölümü sonrasında ülkede başlayan karmaşık siyasi ortamdır. Bununla birlikte başlangıçta

²¹ Kim Cragin, ve Bruce Hoffman, **Arms Trafficking and Colombia**, Arlington, RAND, 2003, s. 3.

²² Micheal Roskin, "Crime and Politics in Colombia: Considerations for US Involvement. *Parameters*", **US Army War College**, Cilt: 31, No:4, 2001, s. 128.; Cynthia Watson, "Civil-Military Relations in Colombia: A Workable Relationship or A Case for Fundamental Reform?", **Third World Quarterly**, Cilt: 21, No: 3, 2000, s. 530.

²³ Aybüke İnan Şimşek, "Kolombiya". İçinde **21. Yüzyılda Latin Amerika Siyaset- Ekonomi- Toplum**, Ed. C. U. Oğuz, S. Atvur ve R. İzol, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019, s. 507.

²⁴ Ebru Afat, "Kolombiya: Latin Amerika'nın Uzun Savaşı", İçinde **Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları Cilt 1** Ed. K. İnat, B. Duran, ve M. Ataman, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2010, s. 831.

²⁵ Gary Leech, **The FARC the Longest Insurgency**, New York, Zed Books, 2011, s. 19.

ekonomiye bağlı eşitsizlik nedeniyle ortaya çıkan çatışma, zamanla daha siyasi bir hale gelmiştir ve dolayısıyla birçok kez boyut değiştirmiştir. Bunun yanı sıra ülkedeki genel çatışmalar, birden çok aktöre sahiptir. Fakat en uzun süren ve uluslararası boyutlara ulaşan çatışma FARC-EP ve devlet güçleri arasında yaşanmış olmandır.

FARC-EP'yi ülkedeki hatta dünyadaki diğer silahlı örgütlerden ayıran önemli bir husus ise üyelerinin yaklaşık %40'ını kadınların oluşturması olmuştur.²⁶ Bunun yanı sıra her iki aktörün de çatışma dönemi boyunca aldığı yardımlar/destekler, FARC-EP'nin çatışma bölgelerini hem coğrafi hem toplumsal olarak çok iyi bilmesi gibi faktörler FARC-EP'ye avantajlar sağlamıştır. Fakat örgütün uyuşturucu kaçakçılığı yaptığına dair delillerin ortaya çıkması, FARC-EP'nin güç ve destek kaybetmesi ile sonuçlanmıştır.²⁷ Bu çatışmanın yapılarına bakıldığında 1980'li yıllarda başlayan müzakere dönemine²⁸ kadar demokratik yollara başvurulmadığı görülmüştür. Sonraki süreçte de müzakere dönemleri dışında çatışmalar sırasında demokratik kanallara çok fazla başvurulmamıştır. Ayrıca, 2016 yılında imzalanan barış anlaşması ile FARC-EP ve devlet güçleri arasındaki çatışma sonlanmış olsa da ülkede diğer örgütlerle olan çatışmalar devam etmektedir.

Son olarak çatışma analizi yapılırken dış baskıların üzerinde durulması gerekmektedir. Dış baskılar, genelde çatışmanın aktörlerinin almış olduğu destekleri ifade edilmek için kullanılmaktadır. Buna bağlı olarak Kolombiya devletinin en büyük destekçisi ABD olurken FARC-EP farklı dönemlerde Venezuela, Peru ve Ekvador gibi ülkelerden destek görmüştür.²⁹ Özellikle Küba Devrimi'nin ardından ABD'nin Latin Amerika'da komünist/sosyalist iktidarların yayılmasına dair yaşadığı korku, Plan Laso ve Plan Kolombiya kapsamında başta ekonomik ve askeri olarak Kolombiya devletini desteklemesinin en temel sebeplerinden biridir³⁰. Bununla birlikte, FARC-EP'nin

²⁶ Natalia Herrera ve Douglas Porch, "Like going to a fiesta' – the role of female fighters in Colombia's FARC-EP", *Small Wars & Insurgencies*, Cilt:19 No: 4, 2008, s. 615.

²⁷ Luis Alberto Pulido, *The Farc Cartel Volume I: Finance of Communist Terrorism Against Colombia*. Online, Nook Press, 2017, s. 12.

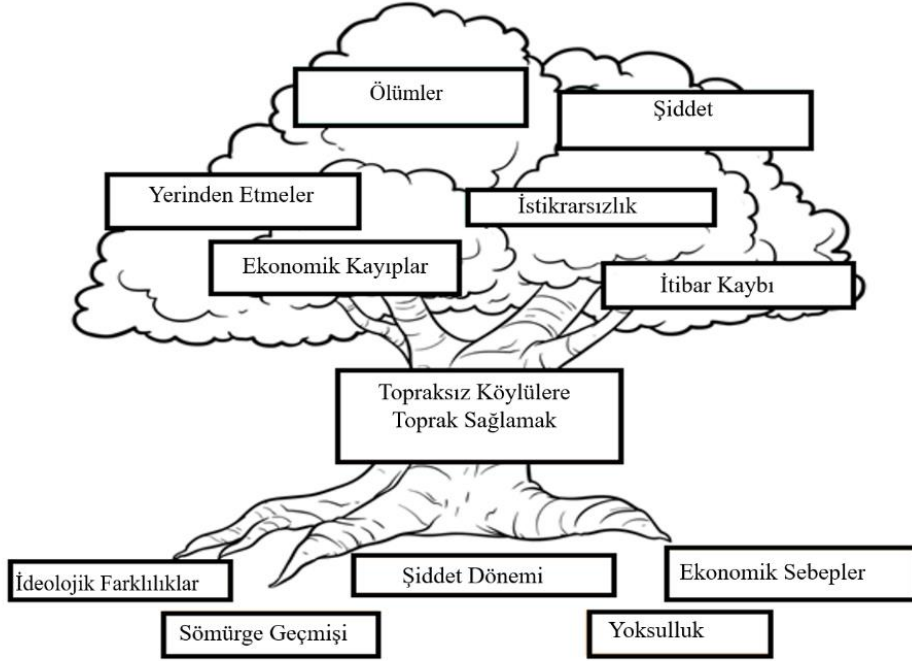
²⁸ James J. Brittain, *Revolutionary Social Change in Colombia The Origin and Direction of the FARC-EP*, New York Pluto Press, 2010, s. xiii.

²⁹ Ebru Afat, "Kolombiya: Latin Amerika'nın Uzun Savaşı", İçinde *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları Cilt 1* Ed. K. İnat, B. Duran, ve M. Ataman, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2010, s. 841.

³⁰ Leo Panitch, ve Colin Leys, *Violence Today: Actually Existing Barbarism*, Brecon, Merlin Press, 2008, s. 5.

kuruluşundan itibaren ABD karşıtı olduğunu vurgulaması ve sol eğilimini belli etmesi, özellikle 2000'lerden itibaren ABD karşıtlığı ile öne çıkan ülkeler olan Venezuela, Peru ve Ekvador'dan destek almasını sağlamıştır.

Şekil 1: Kolombiya Çatışma Ağacı

Kaynak: Yazar tarafından anonim bir ağaç şablonu kullanılarak oluşturulmuştur.

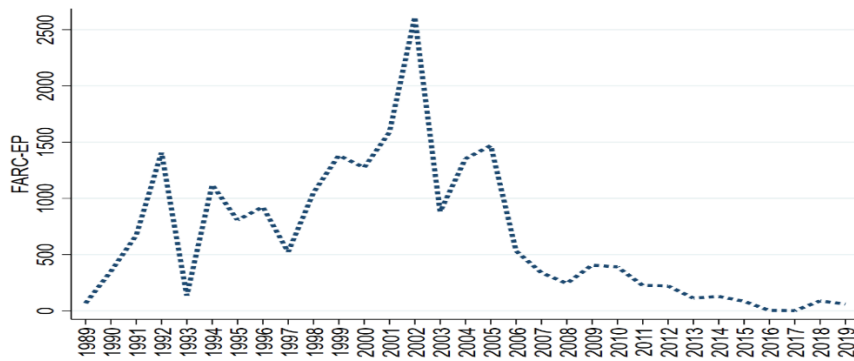
Şekil 1. Kolombiya'daki çatışmaların sebeplerini ve sonuçlarını özetlemektedir. Buna göre Şekil 1.'deki ağacın kökleri ülkede yaşanan çatışmanın sebeplerinden oluşmaktadır. Şekilde görülebileceği üzere çatışmaların birçok sebebi vardır. Bu sebepler dolaylı yoldan birbiri ile bağlantılıdır. Bunlar, ülkenin İspanyol sömürgesi altında yaşadığı dönemin izlerinden kaynaklı olarak sömürge geçmişi, başkan adayı Gaitán'ın öldürülmesinin ardından ortaya çıkan La Violencia dönemi, şiddet döneminin derinleştirdiği ideolojik farklılıklar, ülkenin ekonomik problemleri ve bu problemlerin özellikle Kolombiya kırsalında yarattığı yoksulluktur.

Ağacın kökleri, ülkedeki tüm çatışmaların nedenlerine vurgu yaparken gövdesi FARC-EP özelinde sorunun ortaya çıkışını vurgulamaktadır. Buna göre FARC-EP'nin ortaya çıkışı ve 50 yılı aşkın süren çatışmanın görünür nedeni, FARC-EP'nin topraksız köylülere toprak sağlama hedefidir. Bu durumda, FARC-EP ve devlet arasındaki çatışma etnik, dinsel ya da kültürel ayrışmalardan dolayı değil ekonomik sebepler ile bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır. Çatışma ağacının meyveleri ya da yaprakları ise ülkedeki çatışmanın sonuçlarını vurgulamaktadır. Buna göre, bitmek bilmeyen şiddet sarmalı, istikrarsız siyasi durum, ekonomik problemler, zorunlu göçler, ölümler ve uluslararası sistemde itibar kaybı çatışmanın yarattığı başlıca sorunlar olmuştur. Elbette çatışmanın daha birçok etkisi olmakla birlikte ağaç üzerindeki sonuçlar, en önemlileri olarak kabul edilmektedir.

3. Çatışmanın Etkileri ve Sonuçları

Kolombiya'daki çatışmaların sonuçları arasında özellikle ölümler ve zorunlu göçler, en fazla dikkat çekenler arasındadır. Çoğunluğu sivillerden oluşan can kayıpları, 220.000 kişi civarındadır³¹. Çatışmalar boyunca yaşanan ölümlere devlet de dahil olmak üzere birçok farklı aktör sebep olmuştur. Fakat tüm aktörler arasında en fazla can kaybına sebep olan örgüt, FARC-EP'dir.³² Örgütün yalnızca devletle değil ülkedeki diğer silahlı gruplarla da zaman zaman çatışmaya girmesi, bu oranın yüksek olmasının temel sebeplerinden biridir.

Şekil 2: FARC-EP'den Kaynaklı Ölümler (1989-2019)

Kaynak: UCDP, 2019 verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

³¹ The Office of the High Commissioner for Peace, **The Colombian Peace Process The Agreement Regarding The Victims of The Conflict**, 2014b, s. 2.

³² UCDP, "UCDP Colombia", 2019, (Çevrimiçi), <https://ucdp.uu.se/country/100>, 25 Aralık 2019.

Şekil 2. ülkedeki FARC-EP kaynaklı ölümleri göstermektedir. Şekil 2.'de görüldüğü üzere bazı zamanlarda ölümler artarken bazı dönemlerde azalmıştır. Ölüm oranlarının değişiklik göstermesinin temel sebeplerinden birisi, örgütün devletle olan ilişkisindeki düzensiz seyirdir. Zaman zaman yaşanan barış görüşmeleri, kısa süreli ateşkes ilanları gibi temel faktörler taraflar arasındaki ilişkinin düzensiz olma sebebidir. Aktörlerin bu düzensiz ilişkisi ölüm oranlarını etkilemiştir. 1989-1993 arasında müzakere döneminin de etkisiyle düşük seyreden ölüm oranları, 1997'den sonra yeniden yükselmeye başlamıştır. Bu dönem müzakerelerin başarısız olması ve yeni iktidarın politikalarının farklı olması gibi sebepler, ölüm oranlarının artmasında etkili olmuştur. Bunun yanı sıra özellikle Plan Kolombiya'nın uygulanmaya başlaması ile çatışmaların şiddeti artmış ve bu da 2002 yılından itibaren ölüm oranlarına yansımıştır. 2010 yılından itibaren ise azalmaya başlamıştır ve neredeyse sıfıra yaklaşmıştır.

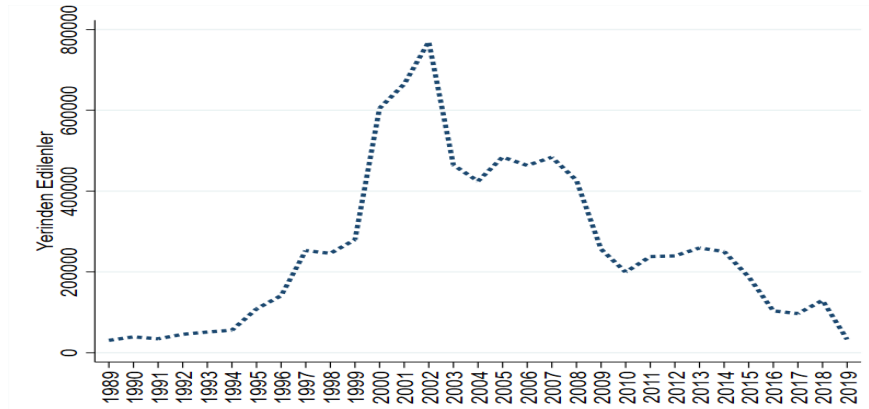
3.1. Çatışmadan Kaynaklı Yer Değiştirmeler

Kolombiya'da çatışmaların yarattığı en önemli etkilerden biri de zorunlu yer değiştirmeler olmuştur. Çatışmalar boyunca ülkede, 6 milyondan fazla kişi yer değiştirmiştir.³³ Bu, dünyada çatışma kaynaklı yer değiştirmeler arasında en yüksek oranlardan biridir. Yer değiştirmeler, genelde çatışmanın yoğun olduğu bölgeden yoğun olmayan bölgelere yönelmiştir. Bu durumda çatışma kaynaklı yer değiştirmeler, hem iç hem dış göç şeklinde olmuştur³⁴.

³³ The Office of the High Commissioner for Peace, **Learn About The Peace Process In Colombia.**, 2014a.

³⁴ Sibel Karabel, "Kolombiya'da FARC ile Barış Müzakereleri Süreci (I)", **BİLGESAM Analiz/ Latin Amerika (1351)**, 2017, s. 6.

Şekil 3: Çatışma Nedeniyle Yer Değiştirmeler (1989-2019)

Kaynak: Unidad para la Atención y Reparación Integral a las Víctimas, 2019 verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 3.'te görüldüğü üzere ülkede 2000'li yılların başına kadar çatışma kaynaklı yer değiştirmeler, yüksek oranlarda seyretmiştir. Bu dönem boyunca yer değiştirmeler, artarak devam etmiştir. Fakat özellikle 2002'den itibaren daha düzensiz bir yapıda olmuş, zaman zaman artarken zaman zaman azalmıştır. FARC-EP'nin eylem pratiğinde yaptığı değişiklikler ve devlet ile olan ilişkilerindeki düzensizlik yer değiştirmelerin seyrini etkilemiştir. 2010 yılından itibaren ise yer değiştirmeler giderek azalmaya başlamıştır.

Çatışmanın ülkede yarattığı etkiler arasında sivilleri en fazla etkileyenler ölümler ve yer değiştirmeler olmuştur. Bununla birlikte, FARC-EP'nin insan kaçırma eylemleri ve uyuşturucu kaçakçılığına dahil olduğuna dair şüphelerin varlığı, ülkenin uluslararası itibarını etkilemiştir. Yaşanan itibar kaybı, zaman zaman ülkenin dış ilişkilerinde sorun yaratacak kadar ciddi etkilere yol açmıştır. Bunun yanı sıra çatışmaların ülkede yarattığı şiddet sarmalı, ülkeyi dünyanın en tehlikeli ülkeleri arasına yerleştirmiştir.³⁵ Çatışmalar dolayısıyla ülke, güvensiz bir hale gelmiştir.

3.2. Uyuşturucu Ticaretinin Çatışmalara Etkisi

Ülkede çatışmaların devam ettiği dönemde birçok başka sorun, ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlardan en önemlisi, ülkenin 1970'lerden itibaren uyuşturucu

³⁵ Catherine C. LeGrand, "The Colombian Crisis in Historical Perspective," *Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies*, C. 28, No:55/56, 2003, s. 179.

kaçakçılığının merkezi haline gelmesidir. FARC-EP de dahil birçok silahlı örgütün yanı sıra özellikle ülkenin kırsal kesimlerinde yaşayan nüfusun uyuşturucu kaçakçılığının bir parçası olması ise ülkenin içinde bulunduğu durumu daha da zorlaştırmıştır.³⁶ Bununla birlikte uyuşturucu baronlarının yarattığı narko terörizm, ülkeyi farklı bir çatışma ortamına sürüklemiştir³⁷. Bu ise çatışmaların var olan olumsuz etkilerini daha da derinleştirmiştir.

Başlangıçta uyuşturucu kaçakçılığındaki rolünü inkâr eden FARC-EP, zamanla rolünü kabul etmiştir. Fakat uyuşturucunun yurtdışına çıkarılmasında bir rolü olmadığını, kendi hakimiyet bölgesi altında olan koka arazilerinden vergi aldığını ve bunun uyuşturucu kaçakçılığı ile tek bağlantısı olduğunu belirtmiştir.³⁸ Her ne kadar FARC-EP uyuşturucu kaçakçılığında büyük bir rol oynamadığını söylese de bu süreçte ekonomik kazancını arttırmıştır ve bu sayede de devletle olan mücadelesinde daha güçlü bir hale gelmiştir.³⁹

Ülkede uyuşturucu kaçakçılığının bir sorun haline gelmesi ve FARC-EP başta olmak üzere silahlı örgütlerin uyuşturucu kaçakçılığının bir parçası olması, çatışmaları derinleştirmiştir. Özellikle devlet birden farklı alanda çatışmalara karşılık vermek durumunda kalmıştır. Bunun yanı sıra uyuşturucu kaçakçılığı ülkenin dış ilişkilerini de etkilemiştir. Bu dönemde Kolombiya, komünizm mücadelesinde olduğu gibi en büyük desteği yine ABD'den görmüştür.⁴⁰ ABD, komünizm mücadelesinde kullanmak için oluşturduğu plana benzer plan olan Plan Kolombiya'yı hayata geçirmiştir.

³⁶ Gary Leech, **The FARC the Longest Insurgency**, New York, Zed Books, 2011, s. 56.

³⁷ James J. Brittain, **Revolutionary Social Change in Colombia The Origin and Direction of the FARC-EP**, New York Pluto Press, 2010, s. xii.

³⁸ Chris Lee, "The FARC and the Colombian Left: Time for a Political Solution?" **Latin American Perspectives**, Cilt: 39, No: 1, s. 34-35.

³⁹ William LeoGrande ve Kenneth Sharpe, "Two Wars or One? Drugs, Guerrillas, and Colombia's New "Violencia"", **World Policy Journal**, Cilt: 17, No: 3, 2000, s. 4.

⁴⁰ James J. Brittain, **Revolutionary Social Change in Colombia The Origin and Direction of the FARC-EP**, New York Pluto Press, 2010, s. 94.

Ülkedeki uyuşturucu kaçakçılığının büyük bir kısmı ABD'ye gittiği için ABD, sorunun çözümüne dahil olmuştur.⁴¹ Böylece 1999'da Plan Kolombiya geliştirilmiştir. Temelde bir yardım planı olan ve Plan Laso'nun yeniden düzenlenmiş hali olan Plan Kolombiya, uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele için ödenek ve askeri eğitim sağlamayı vadetmiştir.⁴² Bunun dışında zaman içinde planın kapsamı genişletilmiş,⁴³ silahlı çatışmaları ve uyuşturucu kaçakçılığını ortadan kaldırarak sosyal ve ekonomik kalkınmayı artırma hedefleri de eklenmiştir.⁴⁴ Başta FARC-EP olmak üzere birçok silahlı örgüt, bu planın ABD'nin ülkeye müdahale etmesinin önünü açabileceğini öne sürerek karşı çıkmıştır.⁴⁵ Buna rağmen plan, Andres Pastrana ve Alvaro Uribe'nin başkanlık dönemlerinde yürürlükte kalmıştır.

4. Barış Müzakereleri Dönemi ve Sonrası

Uzun yıllar süren çatışmanın ardından çözüm arayışlarının başlaması kaçınılmazdır. Çatışma çözümü için atılacak ilk adımlardan biri, barış müzakerelerini başlatmaktır.⁴⁶ Barış müzakereleri, genel olarak çatışan tarafların görüştüğü ve var olan sorunların çözümünü tartıştığı bir aşamadır.⁴⁷ Genellikle çatışmanın yoğun olduğu ve kayıpların arttığı dönem tarafların daha kolay müzakere masasına oturdukları dönem olmaktadır.⁴⁸ Müzakereler için zamanlama çok önemlidir; doğru zamanda başlayan müzakereler barışa ulaşmayı kolaylaştırabilir. Kimi zaman ise

⁴¹ Country Watch, "Colombian Country Report", 2019, (Çevrimiçi), <http://www.countrywatch.com>, 20 Eylül 2020, s. 53.

⁴² Alexandra Guaqueta, "The way back in: Reintegrating Illegal Armed Groups in Colombia Then and Now", içinde **Reintegrating Armed Groups After Conflict: Politics, Violence and Transition**, Ed. M. Berdal, & D. Ucko, Londra, Routledge, 2009.

⁴³ Dennis M. Rempe, 2002. "The Past as Prologue? A History of U.S. Counterinsurgency Policy in Colombia, 1958-66", **Strategic Studies Institute, US Army War**, s. 16.

⁴⁴ Connie Veillette, "Plan Colombia: A Progress Report", **CRS Report for Congress**, 2005, s. 1.

⁴⁵ Kim Cragin, ve Bruce Hoffman, **Arms Trafficking and Colombia**, Arlington, RAND, 2003, s. 41.

⁴⁶ İmran Demir, "Çatışma ve Çatışmaya Yaklaşım Yöntemlerinin Teorik Çerçevesi" **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, Cilt. IV, No:1, 2017, s. 21.

⁴⁷ Susan D. Russel, ve Rey Ty, "Conflict Transformation Efforts in the Southern Philippines" içinde **Conflict Resolution and Peace Education Transformations across Disciplines**, Ed. C. C. Carter, New York, Palgrave Macmillan, 2010, s. 163.

⁴⁸ John Paul Lederach, "Cultivating Peace: a Practitioner's View of Deadly Conflict and Negotiation" içinde **Contemporary Peacemaking Conflict, Violence and Peace Processes** Ed. J. Darby, & R. M. Ginty, New York, Palgrave Macmillan, 2003, s. 31.

müzakere döneminde yaşanan olumsuzluklar çatışmayı eskisinden daha zorlu bir hale getirebilmektedir.⁴⁹

Kolombiya da müzakere sürecini deneyimleyen çatışma ülkelerinden biridir. Birden fazla müzakere dönemi yaşamış olan ülkede bazı süreçler olumlu seyrederken bazıları ise tamamen olumsuz sonuçlanmıştır. Ülkede ikisi Başkan Belisario Betancur döneminde (1982-1986), biri Andrés Pastrana'nın başkanlık yaptığı dönemde (1998-2002) ve sonuncusu da Juan Manuel Santos'un başkanlık döneminde olmak üzere FARC-EP ile dört kez barış müzakereleri gerçekleştirilmiştir.⁵⁰

Taraflar arasındaki ilk iki müzakere, 1982-1986 yılları arasında olmuştur. Dönemin başkanı Betancur'un çağrısı ile bir araya gelen taraflar, kısa süreli bir ateşkes imzalamışlar; fakat müzakere sonucunda olumlu bir sonuç elde edilmemiştir.⁵¹ Betancur'dan sonraki iki başkan, FARC-EP ile müzakere etmemiş bunun aksine bu dönem uyuşturucu kartelleri ile mücadelenin arttığı bir dönem olmuştur.⁵² Bir sonraki barış müzakereleri, Andrés Pastrana'nın başkanlık döneminde yapılan El Caguán müzakereleri olmuştur.

4.1. El Caguán Müzakereleri

Pastrana, Muhafazakâr Parti'den aday olarak 1998 yılında Kolombiya başkanlığına seçilmiştir.⁵³ Seçim kampanyalarında hükümetinin temel gündeminin FARC-EP ile barış elde etmek olduğunu⁵⁴ vurgulayan Pastrana, başkan olduktan sonra ülkenin içinde bulunduğu konjonktürden dolayı bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Bu zorlukların

⁴⁹ William Zartman, "The Timing of Peace Initiatives: Hurting Stalemates and Ripe Moments", **The Global Review of Ethnopolitics**, *Cilt:* 1, No: 1, 2001.

⁵⁰ James J. Brittain, **Revolutionary Social Change in Colombia The Origin and Direction of the FARC-EP**, New York Pluto Press, 2010, s. 120.

⁵¹ **A.g.e.**, s. 120.

⁵² Frank Safford ve Marco Palacios, **Colombia: Fragmented Land, Divided Society**, Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 357.

⁵³ John C. Dugas, "Colombia", İçinde **Politics of Latin America: the Power Game**, ed. H. E. Vanden, ve G. Prevost, New York, Oxford University Press, 2015, s. 448.

⁵⁴ Gary, Leech, **The FARC the Longest Insurgency**, New York, Zed Books, 2011, s. 75.

başında, 1998 yılında ülkedeki çatışmaların çok yoğun bir şekilde devam ediyor olması gelmiştir.⁵⁵

Pastrana, böyle yoğun bir çatışma döneminde FARC-EP ile görüşmek istemiştir. FARC-EP tarafından başkanın talebi olumlu karşılanmış ve tarafların silahtan arındırılmış bir bölgede bir araya gelmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁶ Yaklaşık 42.000km² büyüklüğünde olan silahtan arındırılmış bölgenin FARC-EP'ye teslim edilmesiyle taraflar arasındaki barış müzakereleri başlamıştır.⁵⁷ Taraflar, müzakerelerini Caguán'da silahtan arındırılmış bu bölgede sürdürmüşlerdir ve bu nedenle müzakereler, El Caguán ismini almıştır.⁵⁸ Müzakerelerin yapıldığı bu alan, FARC-EP'ye devredilmiştir ve bu sayede FARC-EP resmi olarak toprak sahibi olmuştur. Böylece hükümet, FARC-EP'nin resmi bir aktör olduğunu kabul etmiştir.⁵⁹

199

Görüşmeler, tarafların taleplerinin çok farklı olması görüşmeler sırasında herhangi bir ateşkes imzalanmamış olması Plan Kolombiya'nın yürürlükte olması, FARC-EP'nin uluslararası sorunlar doğuran eylemlerine devam ediyor olması ve müzakereler sırasında FARC-EP liderinin görüşmelere katılmaması gibi sebepler nedeniyle barış anlaşması imzalanmadan başarısız bir şekilde sona ermiştir.⁶⁰ Görüşmelerin sona ermesinin ardından hükümet, FARC-EP'ye tahsis ettiği silahsız bölgeyi geri almıştır. Müzakere döneminin olumsuz şekilde sona ermesi, ülkede çatışma yoğunluğunu daha da arttırmış ve çatışmalar ülkenin farklı bölgelerine de sıçramıştır.⁶¹ Bu koşullar, ülkedeki durumu daha da karmaşık bir hale getirmiştir ve bir süre çatışmalar, yoğun bir şekilde devam etmiştir.

⁵⁵ Luis Gabriel Salas-Salazar, "Conflicto Armado y Configuración Territorial: Elementos para la Consolidación de la Paz en Colombia", **Bitacora**, Cilt: 26, No: 2, 2016, s. 48.

⁵⁶ Gary Leech, **The FARC the Longest Insurgency**, New York, Zed Books, 2011, s. 75.

⁵⁷ Camilo Gonzalez Posso, "El Caguán Irrepetible", **Report**, Bogotá, 2009.

⁵⁸ Kristian Herbolzheimer, "Innovations in the Colombian Peace Process", **NOREF Report**, 2016, s. 1.

⁵⁹ Reneta Segura, ve Delphin Mechoulan, "Made in Havana: How Colombia and the FARC Decided to End the War", **International Peace Institute**, 2017.

⁶⁰ Gary Leech, **The FARC the Longest Insurgency**, New York, Zed Books, 2011, s. 76; Reneta Segura, ve Delphin Mechoulan, "Made in Havana: How Colombia and the FARC Decided to End the War", **International Peace Institute**, 2017, s. 7, Yusuf Çınar ve Yasin Avcı, "Kolombiya Sorunu: Taraflar, Sebepler, Çözüm Süreci ve Öneriler". İçinde **Küresel Riskler ve Bölgesel Aktörler**, Ed. A. Sandıklı ve E. İsmayıl, İstanbul, Bilgesam Yayınları, 2017, s. 233.

⁶¹ Luis Gabriel Salas-Salazar, "Conflicto Armado y Configuración Territorial: Elementos para la Consolidación de la Paz en Colombia", **Bitacora**, Cilt: 26, No: 2, 2016, s. 48.

4.2. La Habana Müzakereleri

El Caguán'ın ardından tarafların yeniden bir araya gelmesi, yaklaşık 10 yıl kadar sürmüştür. Bunun en önemli sebebi, Pastrana'dan sonra iktidara gelen Başkan Álvaro Uribe'nin politikalarının farklı olmasıdır.⁶² Uribe hükümetinin gündemi, silahlı örgütlerle müzakere değil mücadele etmek olarak belirlenmiştir.⁶³ Bu nedenle bu hükümetin politikaları, daha sert olmuş ve bu dönem FARC-EP ile müzakere edilmemiştir. FARC-EP'nin ülkedeki etkisini ve gücünü kırmaya yönelik politikalar izlenmiştir. Fakat bu durum, daha olumsuz bir etki yaratmış; çatışmalar daha da yoğunlaşırken⁶⁴ bu durum, uluslararası boyutta yankı uyandırmaya başlamıştır.⁶⁵

Uribe döneminin yoğun çatışma hali, FARC-EP'nin güç kaybetmesine neden olmuş ve çatışmanın seyrinde bir dönüm noktası yaratmıştır.⁶⁶ Bu dönüm noktası ile birlikte özellikle uluslararası kamuoyu, tarafların müzakere etmesi konusunda baskı yapmaya başlamıştır.⁶⁷ Buna rağmen müzakereler, Uribe döneminde başlamamıştır. Barış müzakereleri, Juan Manuel Santos iktidara gelene kadar beklemek durumunda kalmıştır. Başlangıçta ülkede, Uribe ile olan yakın ilişkisinden dolayı Santos'un hükümet gündeminin de Uribe'nin gündemine benzer olacağı inancı hâkim olmakla birlikte⁶⁸ Santos, beklenenden çok daha farklı davranmıştır.

2012 yılında başlayan müzakereler, Küba'nın başkenti Havana'da yapılması nedeniyle 'La Habana müzakereleri' olarak anılmaya başlamıştır. Aynı yıl yayınlanan "Barış için Hukuki Çerçeve" metni ile birlikte barış görüşmeleri için dikkate değer bir adım atan

⁶² John C. Dugas, "Colombia", İçinde **Politics of Latin America: the Power Game**, ed. H. E. Vanden, ve G. Prevost, New York, Oxford University Press, 2015, s. 449.

⁶³ Gary Leech, **The FARC the Longest Insurgency**, New York, Zed Books, 2011, s. 88.

⁶⁴ Luis Gabriel Salas-Salazar, "Conflicto Armado y Configuración Territorial: Elementos para la Consolidación de la Paz en Colombia", **Bitacora**, Cilt: 26, No: 2, 2016, s. 48.

⁶⁵ Ebru Afat, "Kolombiya: Latin Amerika'nın Uzun Savaşı", İçinde **Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları Cilt 1** Ed. K. İnat, B. Duran, ve M. Ataman, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2010, s. 838.

⁶⁶ William Hall, "Turning Points: A Pracademic's View". **De Boeck Supérieur**, No:28, 2017, s. 64.

⁶⁷ Ebru Afat, "Kolombiya: Latin Amerika'nın Uzun Savaşı", İçinde **Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları Cilt 1** Ed. K. İnat, B. Duran, ve M. Ataman, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2010, s. 840.

⁶⁸ Luis-Miguel Gutierrez Ramirez, "Yarım Asırlık Silahlı Çatışmanın Ardından Barışı Yaratmak Kolombiya'da Geçiş Adaleti Tartışmaları Üzerine İnceleme", **Journal of Constitutional Law**, Cilt: 4, No: 8, 205, s. 92.

Santos, bazı istisnalar olacak şekilde çatışma kaynaklı suçlulara genel af sağlanacağını ilan etmiştir.⁶⁹ Bununla birlikte hükümetin genel af ilanına yanıt olarak FARC-EP de bazı rehinelere serbest bırakmıştır. Kanun teklifinin mecliste kabul edilmesinden sonra tarafların barış görüşmelerine başladığı ilan edilmiştir.⁷⁰ Bu ilan ile birlikte taraflar arasındaki görüşmeler, resmi bir hale gelmiş ve kamuoyu desteği bulmuştur.⁷¹

Ağustos 2012’de taraflar arasında “Çatışmanın Sona Erdirilmesi, İstikrarlı ve Kalıcı bir Barışın İnşası Anlaşması” imzalanmıştır.⁷² Bu anlaşmada ‘tarımın kalkındırılması’, ‘uyuşturucu ticaretinin önlenmesi’, ‘çatışmadan zarar gören kurbanların kayıplarının telafi edilmesi’ olmak üzere üç temel konu üzerinde durulmuştur.⁷³ Bu anlaşmanın ardından hükümet, geçmişte ihmal edilen kırsal kesime daha fazla yatırım yapmaya ve bu bölgeler başta olmak üzere ülkenin birçok bölümünde iyileştirmelere gitmeye başlamıştır.⁷⁴ 2013 yılındaki görüşmeler sonucunda taraflar, ülkede toprak reformu yapılması ve silah bırakan FARC-EP üyelerine siyasi katılım hakkı verilmesi konularında anlaşmışlardır.⁷⁵

Görüşmeler sırasında yaşanan bir diğer önemli gelişme ise 2014 yılında FARC-EP’nin kendine ait bölgelerdeki yasa dışı uyuşturucu problemini ortadan kaldırmak için adım atma garantisi vermesi olmuştur.⁷⁶ FARC-EP’nin bu hamlesi, barış elde etme ve sorunları çözme konusunda kararlılığını göstermiştir. 2015 yılında Kolombiya ordusunun ateşkes ilan etmesiyle taraflar, barış elde etme amaçlarına daha fazla

⁶⁹ Adem Kahraman, “Kolombiya’da Barış” **Democratic Progress Institute**, 2017, (Çevrimiçi), <https://www.democraticprogress.org/wp-content/uploads/2016/04/Background-to-the-Conflict-and-Peace-Process-Brief-Turkish.pdf>, 24 Eylül 2020.

⁷⁰ Virginia Bouvier, “Gender and the Role of Women in Colombia’s Peace Process”, **UN WOMEN BACKGROUND PAPER**, 2016, s. 19.

⁷¹ Andrei Gomez-Suarez, “The geopolitics of the Santos-FARC peace talks” 2013, **Academia**, (Çevrimiçi), https://www.academia.edu/19728133/The_Geopolitics_of_the_Santos-FARC_peace_talks, 22 Eylül 2019, s. 4.

⁷² Democratic Progress Institute, “Kolombiya’da Siyasal Şiddet ve Henüz Olgunlaşmayan Barış Süreci”, 2013, (Çevrimiçi), <https://www.democraticprogress.org/wp-content/uploads/2013/06/Colombia-Paper-Turkish.pdf>, 22 Eylül 2020, s. 39.

⁷³ Kristian Herbolzheimer, “Innovations in the Colombian Peace Process”, **NOREF Report**, 2016, s. 2.

⁷⁴ Claes Nordström, “Country Risk Analysis, Colombia”. **EKN**. 2016, (Çevrimiçi) <https://www.ekn.se/globalassets/dokument/landriskanalyser/sydamerika-2016/colombia-apr-2016-eng.pdf/>, 10 Eylül 2020.

⁷⁵ John C. Dugas, “Colombia”, İçinde **Politics of Latin America: the Power Game**, ed. H. E. Vanden, ve G. Prevost, New York, Oxford University Press, 2015, s. 450.

⁷⁶ John Otis, “The FARC and Colombia’s Illegal Drug Trade”, **Wilson Center Latin American Program**, 2014, (Çevrimiçi), <https://www.wilsoncenter.org/publication/the-farc-and-colombias-illegal-drug-trade>, 10 Eylül 2019, s. 1-2.

yaklaşmışlardır. Aynı zamanda 2015 yılında, tarafların bir sonraki yıla kadar bir barış anlaşması imzalayacakları duyurulmuştur. Bu dönemde çatışmalar, tamamen ortadan kalkmamış olsa bile çatışma yoğunluğu, önemli ölçüde azalmıştır.⁷⁷ Tarafların sürece saygısını vurgulayan bu durum, barış anlaşmasının imzalanmasına doğru giden sürecin önemli yapı taşlarından biri olmuştur.

Tablo 1. İki Müzakere Döneminin Karşılaştırılması

Özellikler	El Caguán Müzakereleri (1998)	La Habana Müzakereleri (2012-2016)
Hedefler	Özellikle politik ve ekonomik anlamda gereken değişiklikleri yaparak sosyal bir devlet yapısı oluşturmak	Silahlı çatışmayı sonlandırmak
Varsayımlar	Müzakere sonucu bir anlaşmaya varılarak çatışmanın temel sebepleri belirlenecek.	Müzakere sonucu çatışmalar sonlanacak ve ülke çatışma dönüştürme sürecine girecek.
Gündemler	Geniş kapsamlı ekonomik siyasi ve hukuki reformlar	Daha dar kapsamlı, temel sorunların çözümüne yönelik reformlar
Aktörler	FARC-EP ve dönemin Kolombiya hükümeti	FARC-EP ve dönemin Kolombiya hükümeti
Ateşkes	Yalnızca silahtan arındırılmış El Caguán bölgesinde bir ateşkes vardır.	İlk etapta yalnızca FARC-EP tek taraflı olarak ateşkes ilan etmiş, hükümet sonradan buna dahil olmuştur.
Halk Katılımı	Yalnızca görünürde bir halk katılımı söz konusudur.	Diğer müzakere dönemlerine göre halkın talepleri daha fazla dikkate alındı.
Mağdurların Rolü	Sürece aktif olarak dahil edilmediler.	Müzakere sürecine aktif olarak katılım sağladılar.
Kadınların Rolü	Sürece aktif olarak dahil edilmediler.	Sürece aktif olarak yer aldılar. Toplumsal Cinsiyet Komisyonu ve kadın komisyonlarından oluşan farklı delegasyonlar görüşmelere dahil edildiler.
Zaman çerçevesi ve sıklığı	Düzensiz bir seyir izlemiştir, sürekli kesintiye uğramıştır.	Kesintiler yaşansa da görüşmelerin daha sık yaşandığı bir süreç olmuştur.
Gelişmeler	Belirlenen gündem maddeleri tartışılmadan süreç sona erdi.	Beklenenden uzun bir zaman olsa da taraflar gündem maddeleri üzerinde tartışarak sonuçlar elde etmiştir.

Kaynak: Kristian Herbolzheimer, “Innovations in the Colombian Peace Process”, **NOREF Report**, 2016, s. 3.

Kolombiya’da FARC-EP ile gerçekleşen barış müzakereleri arasında en önemli ikisi El Caguán ve La Habana müzakereleri olmuştur. Tablo 1’de görüldüğü üzere bu iki

⁷⁷ Luis Gabriel Salas-Salazar, “Conflicto Armado y Configuración Territorial: Elementos para la Consolidación de la Paz en Colombia”, **Bitacora**, Cilt: 26, No: 2, 2016, s. 48.

müzakere dönemi, bazı yönlerden benzerlikler gösterirken bazı yönlerden ise birbirinden tamamen farklıdır. Özellikleri görüşmelerin hedefindeki farklılık müzakerelerin sonucunu etkileyen unsurlardan olmuştur. El Caguán, başarısızlıkla sonuçlanırken; La Habana müzakere sürecinin ardından barış anlaşması imzalanmıştır. Bunun yanı sıra El Caguán'dan farklı olarak La Habana sürecinde mağdurların ve toplumsal cinsiyet komisyonlarının sürece aktif katılımı sağlanmış ve halkın talepleri daha fazla dikkate alınmıştır. Son olarak müzakere süreçlerinin gündemlerinin farklı olması sonuçlarını da etkilemiştir. La Habana döneminde temel sorunların çözümüne yönelik bir gündem belirlenmesi, görüşmeleri kolaylaştırmış ve tartışmaların kapsamını daraltarak daha çözüm odaklı hale getirmiştir.

5. Barış Referandumu

Yaklaşık dört yıl süren barış müzakereleri, 2016 yılında sona ermiştir. Müzakereler sona erdiğinde Başkan Santos, barış anlaşmasının aynı yılın Mart ayında imzalanacağını ve FARC-EP'nin iki ay içinde silah bırakacağını açıklamıştır.⁷⁸ Anlaşmanın imzalanması, açıklandığı gibi Mart ayında gerçekleşmemiş ancak Haziran 2016'da taraflar, nihai ateşkesi ve FARC-EP'nin silahsızlanmasını içeren başka bir anlaşma imzalamışlardır.⁷⁹ Bu geçici anlaşmanın ardından müzakereler, Ağustos ayında resmi olarak sona ermiştir.⁸⁰ Barış anlaşması, resmi olarak 26 Eylül 2016'da imzalanmıştır fakat bu, nihai anlaşma olmamıştır.⁸¹ Bu anlaşmanın halk oylamasına sunulması kararlaştırılmıştır.

⁷⁸ Yusuf Çınar ve Yasin Avcı, "Kolombiya Sorunu: Taraflar, Sebepler, Çözüm Süreci ve Öneriler". İçinde **Küresel Riskler ve Bölgesel Aktörler**, Ed. A. Sandıklı ve E. İsmayıl, İstanbul, Bilgesam Yayınları, 2017, s. 244.

⁷⁹ Presidencia De La República, "Summary Of Colombia's Agreement To End Conflict And Build Peace", 2016, (Çevrimiçi) <https://reliefweb.int/report/colombia/summary-colombias-agreement-end-conflict-and-build-peace>, 20 Ağustos 2019, s. 34.

⁸⁰ The Office of the High Commissioner for Peace, "Final Agreement To End The Armed Conflict And Build A Stable And Lasting Peace", 2016, Havana, s. 2.

⁸¹ Güneş Daşlı, Nisan Alıcı ve Julia Poch Figueras, "Barış ve Toplumsal Cinsiyet: Kolombiya Barış Süreci", Ankara, Demos Yayınları, 2018, s. 19.

birkaç değişiklik yapılmış ve anlaşma mecliste onaylanmıştır.⁸⁷ Halkın hayır oyuna rağmen tarafların kararlılığı sayesinde halkın talepleri de göz önünde bulundurularak yeniden revize edilen barış anlaşması, meclisin onayının ardından yürürlüğe girmiştir. Böylece ülkede çatışma sona erip yeni bir süreç olan “barış inşası süreci” başlamıştır.

Sonuç

Kolombiya’da yaklaşık yarım asırdır devam eden çatışmalar, birçok sebebe bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında ülkenin sömürge geçmişi, bağımsızlıktan sonraki sosyoekonomik durum, ülkedeki sosyal ve ekonomik eşitsizlik ve yolsuzluk gibi sebepler de vardır. FARC-EP ile yaşanan çatışmalar da ülkedeki diğer çatışmalara benzer sebepler ile ortaya çıkmıştır. Topraksız köylülere toprak sağlamak temel hedefiyle mücadelesine başlayan FARC-EP’nin devletle yaşadığı çatışmalar, bu dönemde ortaya çıkan ideolojik farklılıklar, ülkenin sömürge geçmişi, ülkedeki derin yoksulluk ve eşitsizlik ve La Violencia döneminin etkileri gibi birçok sebep barındırmaktadır. Her ne kadar zaman içinde bu sebepler ya da yapılan mücadele, farklılık gösterse de örgütün temel ortaya çıkış nedeni, bunlar olmuştur.

1964 yılında başlayan Kolombiya Devleti ile FARC-EP arasındaki çatışmalar, uzun yıllar devam etmiş ve dolayısıyla etkileri ve sonuçları da derin olmuştur. Yalnızca Kolombiya’da değil dünyada en uzun süren çatışmalar arasında yer alan bu çatışmalar sonucunda yaklaşık olarak 250 bin kişi hayatını kaybetmiş, 7 milyon kişi göç etmek durumunda kalmıştır. Zaman içinde FARC-EP’nin uyuşturucu kaçakçılığına dahil olması, çatışmaların seyrini değiştirmiş ve ülkenin uluslararası alanda itibar kaybı yaşamasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra ülkede güvensiz bir ortam yaratan çatışmaların ekonomik ve politik etkileri de olmuştur.

Kolombiya, birçok kez çatışmaların yarattığı olumsuzlukları ortadan kaldırmak için çatışmaları sonlandırmaya çalışmıştır. Bu nedenle aktörler bir araya gelerek barış görüşmeleri gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda, farklı başkanlar döneminde FARC-EP ile toplamda dört kez müzakere masasına oturulmuştur. Bu dört müzakerenin ilk ikisinde

---

⁸⁷ Güneş Daşlı, Nisan Alıcı ve Julia Poch Figueras, “Barış ve Toplumsal Cinsiyet: Kolombiya Barış Süreci”, Ankara, Demos Yayınları, 2018, s. 20.

neredeşye hiçbir kazanım elde edilmemiştir. Buna nazaran üçüncü müzakere dönemi olan El Caguán müzakereleri, ilk iki müzakere dönemine göre daha başarılı olmuştur. Müzakereler sonunda herhangi bir barış anlaşması imzalanmadan dağılsa da bu müzakere döneminde FARC-EP, devlet tarafından resmi bir aktör olarak tanınmıştır. Ülkedeki son müzakere dönemi olan La Habana müzakereleri ise en fazla kazanımın elde edildiği müzakere dönemi olmuştur. Bu görüşmelerin sonunda bir barış anlaşması da imzalanarak FARC-EP ile yaşanan çatışmalar sona erdirilmiştir. Yaklaşık dört yıl süren müzakereler, kolay ilerlemese de tarafların kararlı tutumu ve halktan alınan destek sayesinde barış inşası süreci için önemli bir adım atılmıştır. Müzakere döneminin ardından imzalanan barış anlaşması, halk referandumuna sunulmuştur. Bu referandumda halk, anlaşmaya “hayır” demiştir. Fakat tarafların kararlılığı ve toplumun isteklerini göz önünde bulundurması, ile anlaşmanın bazı maddelerinde değişikliğe gidilmiştir. Akabinde 24 Kasım 2016’da ülke meclisinde “Silahlı Çatışmayı Sonlandırmak ve İstikrarlı ve Sürekli Bir Barış İnşa Etmek İçin Nihai Sözleşme" ismi ile onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Böylece ülkede çatışma dönemi, sona ermiş ve barış inşası süreci başlamıştır.

Nihayetinde barış anlaşmasının imzalandığı Kolombiya Devleti-FARC-EP çatışması, en uzun süren ve en fazla etkiye sahip olan çatışmalardan biridir. Bu nedenle barış anlaşmasının imzalanmasına giden süreç de uzun ve zorlu olmuştur. Tarafların ortak bir zeminde buluşması, birçok kez elde edilemeyen bir ideal olmuştur. Birden fazla barış müzakeresi girişiminde bulunulmuş ve taraflar zaman zaman ateşkes ilan etmişse de 2016 yılına kadar net bir başarı elde edilememiştir. 2016 yılında ise barış anlaşmasının imzalanması ile uzun bir sürenin ardından somut bir kazanım elde edilmiştir.

Kaynakça

Afat, Ebru: “Kolombiya: Latin Amerika'nın Uzun Savaşı”, İçinde **Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları Cilt 1** Ed. K. İnat, B. Duran, ve M. Ataman, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2010.

- BBC News, “Colombia referendum: Voters reject Farc peace deal”, 2016, (Çevrimiçi),
<https://www.bbc.com/news/world-latin-america-37537252>, 22 Şubat 2020.
- Bouvier, Virginia: “Gender and the Role of Women in Colombia’s Peace Process”,
UN WOMEN BACKGROUND PAPER, 2016.
- Brittain, James J.: **Revolutionary Social Change in Colombia The Origin and Direction of the FARC-EP**, New York Pluto Press, 2010.
- Country Watch: **Colombian Country Report**, 2019, (Çevrimiçi),
<http://www.countrywatch.com>, 29 Eylül 2020.
- Cragin, Kim ve Hoffman, Bruce: **Arms Trafficking and Colombia**, Arlington, RAND, 2003.
- Çınar, Yusuf ve Avcı, Yasin: “Kolombiya Sorunu: Taraflar, Sebepler, Çözüm Süreci ve Öneriler”. İçinde **Küresel Riskler ve Bölgesel Aktörler**, Ed. A. Sandıklı ve E. İsmayıl, İstanbul, Bilgesam Yayınları, 2017.
- Daşlı, Güneş; Alıcı, Nisan ve Figueras, Julia Poch: “Barış ve Toplumsal Cinsiyet: Kolombiya Barış Süreci”, Ankara, Demos Yayınları, 2018.
- Demir, İmran: “Çatışma ve Çatışmaya Yaklaşım Yöntemlerinin Teorik Çerçevesi”
Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, Cilt. IV, No:1, 2017, s. 1-53.
- Democratic Progress Institute: “*Kolombiya’da Siyasal Şiddet ve Henüz Olgunlaşmayan Barış Süreci*”, 2013, (Çevrimiçi),
<https://www.democraticprogress.org/wp-content/uploads/2013/06/Colombia-Paper-Turkish.pdf>, 22 Eylül 2020.
- Dugas, John C: “Colombia”, İçinde **Politics of Latin America: the Power Game**, ed. H. E. Vanden, ve G. Prevost, New York, Oxford University Press, 2015.
- Dünya Bankası: “Colombia Data”, 2019, (Çevrimiçi),
<https://data.worldbank.org/country/colombia?view=chart>, 22 Eylül 2020.
- Gomez-Suarez, Andrei: “The geopolitics of the Santos-FARC peace talks” 2013,
Academia, (Çevrimiçi),

https://www.academia.edu/19728133/The_Geopolitics_of_the_Santos-FARC_peace_talks, 22 Eylül 2019.

Guaqueta, Alexandra: “The way back in: Reintegrating Illegal Armed Groups in Colombia Then and Now”, İçinde **Reintegrating Armed Groups After Conflict: Politics, Violence and Transition**, Ed. M. Berdal, & D. Ucko, Londra, Routledge, 2009.

Gutierrez Ramirez, Luis-Miguel: “Yarım Asırlık Silahlı Çatışmanın Ardından Barışı Yaratmak Kolombiya’da Geçiş Adaleti Tartışmaları Üzerine İnceleme”, **Journal of Constitutional Law**, Cilt: 4, No: 8, 205, s. 84-105.

Hall, William: “Turning Points: A Pracademic’s View”. **De Boeck Supérieur**, No:28, 2017, s. 63-70.

Herbolzheimer, Kristian: “Innovations in the Colombian Peace Process”, **NOREF Report**, 2016.

Herrera, Natalia ve Porch, Douglas: “Like going to a fiesta’ – the role of female fighters in Colombia's FARC-EP”, **Small Wars & Insurgencies**, Cilt:19 No: 4, 2008, s. 609-634.

İnan Şimşek, Aybüke: “Kolombiya”. İçinde **21. Yüzyılda Latin Amerika Siyaset-Ekonomi- Toplum**, Ed. C. Uysal Oğuz, S. Atvur ve R. İzol, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019.

Kahraman, Adem: “*Kolombiya’da Barış*” **Democratic Progress Institute**, 2017, (Çevrimiçi), <https://www.democraticprogress.org/wp-content/uploads/2016/04/Background-to-the-Conflict-and-Peace-Process-Brief-Turkish.pdf>, 24 Eylül 2020.

Karaağaç, Yunus: “Terörizmle Mücadele Yöntemleri: İngiltere ve Kolombiya Örneği”, **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:6, No: 1, 2019, s. 231-242.

Karabel, Sibel: “Kolombiya’da FARC ile Barış Müzakereleri Süreci (I)”, **BİLGESAM Analiz/ Latin Amerika (1351)**, 2017, s. 1-9.

- Kline, Harvey F.: **Historical Dictionary of Colombia covers the history of Colombia**, Lanham, Scarecrow Press, Inc., 2012.
- Lederach, John Paul: "Cultivating Peace: a Practitioner's View of Deadly Conflict and Negotiation" İçinde **Contemporary Peacemaking Conflict, Violence and Peace Processes** Ed. J. Darby, & R. M. Ginty, New York, Palgrave Macmillan, 2003.
- Lee, Chris: "The FARC and the Colombian Left: Time for a Political Solution?" **Latin American Perspectives**, Cilt: 39, No: 1, s. 28-42.
- Leech, Gary: **The FARC the Longest Insurgency**, New York, Zed Books, 2011.
- LeGrand, Catherine C.: "The Colombian Crisis in Historical Perspective," **Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies**, C. 28, No:55/56, 2003, s. 165-209.
- LeoGrande, William ve Sharpe, Kenneth: "' Two Wars or One? Drugs, Guerrillas, and Colombia's New "Violencia"', **World Policy Journal**, Cilt: 17, No: 3, 2000, s. 1-11.
- Nordström, Claes: "*Country Risk Analysis, Colombia*". **EKN**. 2016, (Çevrimiçi) <https://www.ekn.se/globalassets/dokument/landriskanalyser/sydamerika-2016/colombia-apr-2016-eng.pdf/>, 10 Eylül 2020.
- Otis, John: "The FARC and Colombia's Illegal Drug Trade", **Wilson Center Latin American Program**, 2014, (Çevrimiçi), <https://www.wilsoncenter.org/publication/the-farc-and-colombias-illegal-drug-trade>, 10 Eylül 2019.
- Özerdem, Alpaslan: **Barış İnşası Kuram ve Uygulaması**, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2013.
- Panitch, Leo ve Leys, Colin **Violence Today: Actually Existing Barbarism**, Brecon, Merlin Press, 2008.
- Posso, Camilo Gonzalez: "El Caguán Irrepetible", **Report**, Bogotá, 2009.

Presidencia De La República, “Summary Of Colombia’s Agreement To End Conflict And Build Peace”, 2016, (Çevrimiçi)
<https://reliefweb.int/report/colombia/summary-colombias-agreement-end-conflict-and-build-peace>, 20 Ağustos 2019.

Pulido, Luis Alberto: **The Farc Cartel Volume I: Finance of Communist Terrorism Against Colombia**. Online, Nook Press, 2017.

Registraduría Nacional Del Estado Civil, “Plebiscito 2 Octubre 2016 República de Colombia”, 2016, (Çevrimiçi)
https://elecciones.registraduria.gov.co/pre_plebis_2016/99PL/DPLZZZZZZZZZZZZZZZZZZZZZZZZZZZZZZ_L1.htm, 23 Kasım 2019.

Rempe, Dennis M: “The Past as Prologue? A History of U.S. Counterinsurgency Policy in Colombia, 1958-66”, **Strategic Studies Institute, US Army War**, 2002, s. 1-46.

Romero, Julio E. ve Meisel, Adolfo: “Análisis demográfico de la Violencia en Colombia”, **Banco de República Colombia**, 2019, (Çevrimiçi),
<https://www.banrep.gov.co/es/analisis-demografico-violencia-colombia>, 11 Kasım 2019.

Roskin, Micheal: “Crime and Politics in Colombia: Considerations for US Involvement. *Parameters*”, **US Army War College**, Cilt: 31, No:4, 2001, s. 126-134.

Russel, Susan D. ve Ty, Rey: “Conflict Transformation Efforts in the Southern Philippines” İçinde **Conflict Resolution and Peace Education Transformations across Disciplines**, Ed. C. C. Carter, New York, Palgrave Macmillan, 2010.

Safford, Frank ve Palacios, Marco: **Colombia: Fragmented Land, Divided Society**, Oxford, Oxford University Press, 2002.

- Salas-Salazar, Luis Gabriel: “Conflicto Armado y Configuración Territorial: Elementos para la Consolidación de la Paz en Colombia”, **Bitacora**, Cilt: 26, No: 2, 2016, s. 45-57.
- Sanín, Francisco Gutiérrez, Acevedo, Tatiana ve Viatela, Juan Manuel: “Violent Liberalism? State, Conflict And Political Regime In Colombia, 1930-2006: An Analytical Narrative On State-Making”. **Crisis States Research Center Working Paper No.19**, 2007.
- Segura, Reneta ve Mechoulan, Delphin: “Made in Havana: How Colombia and the FARC Decided to End the War”, **International Peace Institute**, 2017.
- Skidmore, Thomas E. Ve Smith, Peter H.: **Modern Latin America**, New York, Oxford University Press, 2005.
- The Office of the High Commissioner for Peace, “Final Agreement To End The Armed Conflict And Build A Stable And Lasting Peace”, 2016, Havana.
- The Office of the High Commissioner for Peace, **Learn About The Peace Process In Colombia**, 2014a.
- The Office of the High Commissioner for Peace, **The Colombian Peace Process The Agreement Regarding The Victims of The Conflict**, 2014b.
- UCDP, “UCDP Colombia”, 2019, (Çevrimiçi), <https://ucdp.uu.se/country/100>, 25 Aralık 2019.
- Veillette, Connie: “Plan Colombia: A Progress Report”, **CRS Report for Congress**, 2005.
- Watson, Cynthia: “Civil-Military Relations in Colombia: A Workable Relationship or A Case for Fundamental Reform?”, **Third World Quarterly**, Cilt: 21, No: 3, 2000, s. 529-548.
- Zartman, William: “The Timing of Peace Initiatives: Hurting Stalemates and Ripe Moments”, **The Global Review of Ethnopolitics**, Cilt: 1, No: 1, 2001, s. 8-18.

TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE İSLAM DÜNYASI İLİŞKİLERİNİN SEÇİLMİŞ ÜLKELER ÜZERİNDEN ANALİZİ: MISIR, İRAN, SUUDİ ARABİSTAN VE BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ ÖRNEĞİ

*Mustafa Said YAZICIOĞLU

**Uğur Yasin ASAL

Öz

Uluslararası ilişkilerde Güç Dengesi Kuramı, devletlerin ulusal güç parametreleri üzerinden geliştirdikleri denge siyasetini analiz etmektedir. Söz konusu güç dengesi kuramının bölgesel güç geçişleri üzerinden olduğu argümanı, Douglas Lemke'ye atıfla literatürde sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti ve İslam dünyası ilişkileri güç dengesi ve bölgesel güç geçişi teorisi çerçevesinde incelenmektedir. Söz konusu analizi yerine getirirken Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), İran, Mısır ve Suudi Arabistan'ın Türk Dış Politikası (TDP) açısından işbirliği ve çatışma alanları sıralanmaktadır. Bu yönüyle, çalışmanın bağımlı değişkeni Türk Dış Politikası ve İslam Dünyası ilişkilerinin teorik çerçevesidir. Söz konusu bağımlı değişkeni etkileme kapasitesine sahip bağımsız değişkenleri ise yukarıda ifade edilen seçilmiş ülkelerin siyasal, teolojik ve ekonomik parametreleri olarak ifade etmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: İslam Dünyası, Türk Dış Politikası, Bölgesel Güç Dengesi, Seçilmiş Ülkeler

AN ANALYSIS OF TURKISH FOREIGN POLICY AND ISLAM WORLD RELATIONS OVER SELECTED COUNTRIES: EXAMPLES OF EGYPT, IRAN, SAUDI ARABIA AND THE UAE

Abstract

The Balance of Power Theory in international relations analyses the balance politics developed by states based on national power parameters. The balance of power approach is based on regional power transitions is frequently emphasized in the literature with reference to Douglas Lemke. In this study, it is examined in the framework of the Republic of Turkey and the Islam world relations and regional power balance of power transition theory. While conducting the analysis, the areas of cooperation and conflict are listed in terms of the Turkish Foreign Policy (TDP) of the United Arab Emirates (UAE), Egypt, Iran and Saudi Arabia. In this respect, the dependent variable of the study is the theoretical framework of Turkish Foreign Policy and Islamic World relations. It is possible to express the independent variables that have the capacity to affect the dependent variable in question as the political, theological and economic parameters of the selected countries.

Keywords: Islam World, Turkish Foreign Policy, Regional Power Balance, Selected Countries

* Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dekanı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: msyazicioglu@ticaret.edu.tr ORCID: 0000-0002-6772-8907

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: uyasal@ticaret.edu.tr ORCID: 0000-0003-1567-9186

Giriş

İslam dünyasını, asırlarca bir arada yaşamış tarihi, kültürel ve dini bağların güçlü olduğu ve/veya olması gereken ülkeler topluluğu olarak tanımlamak mümkündür. Bu dünyanın önemli bir bölümü yüzyıllar boyunca Osmanlı hâkimiyeti altında bulunmuştur. Osmanlı yönetim sistemi gereği olarak hâkimiyeti altına aldığı bu ülkelere yöneticiler atamış, onların ekonomik, kültürel, dini anlayış ve uygulamalarına karışmamıştır. Osmanlı, bu ülkeleri koruma altına almış, iç işlerine müdahale etmemiş ve ortak değerlere gereken saygıyı göstermiştir.

Osmanlı hükümdarları, İslam Peygamberinin doğduğu ve İslamiyet için mücadele ettiği Mekke ve daha sonra hicret ettiği Medine şehirleri için “Hadimu’l-Haremeyn” (İki kutsal kentin hizmetkârı) tabirini kullanmışlardır. Osmanlı artık bölgenin hâkimi olarak, İslam dünyasının koruyucusu ve kollayıcısı pozisyonuna sahip olmuşsa da Padişahlar Halife unvanını kullanmamışlardır. Bu durum belki de tevazudan veya bilinen bir şeyin ifadesinin gereksiz oluşu ile izah edilebilir. Osmanlı Devleti’nin Yavuz Sultan Selim döneminde gerçekleştirdiği Mısır ve Ridaneyi seferinin ardından İslam halifeliği Osmanlı Devletine geçtiği kanaati yaygındır. Geline bu durum, İslam dünyası ve siyaset ilişkisini yeni ve kurumsal bir aşamaya taşımıştır.¹

16. Yüzyıl’dan günümüze değin Osmanlı Devleti ve 20. Yüzyıl’ın ilk çeyreğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile İslam Dünyası ilişkileri siyasal, toplumsal ve ekonomik açıdan önemli bir analiz nesnesi olmuştur. Bu siyasal yeknesaklığa ek olarak İslam Dünyası ile kültür, kamuoyu ve dış politika ilişkisinin de söz konusu bütünlük içerisinde meydana geldiği görülmüştür. Söz konusu bütünlüğün “*süreklilik ve kopuşlar*” sergilediği görülmektedir. Bölgesel güç dengesi bağlamında oluşan bu politik ayrışmanın, Türk Dış Politikası ve bölgesel etkinliği ekseninde öne çıktığı anlaşılmaktadır.

İslam dünyası içerisinde yaşanan güç geçişi, yeni çatışma ve işbirliği alanlarının analiz edildiği bu çalışmada Türk dış politikası ve İslam dünyası ilişkileri seçilmiş ülkeler üzerinden analiz edilmektedir. Bu yönüyle çalışmanın bağımlı değişkenini Türk dış

¹ Namık Sinan Turan, *Hilafet: Erken İslam Tarihinden Osmanlı’nın Son Yüzyılına*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.

politikası ve İslam dünyası ilişkileri, söz konusu bağımlı değişkeni etkileme kapasitesine sahip bağımsız değişkenleri ise Türkiye'nin son yıllarda Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır ile yaşadığı politik sorunlar olarak tanımlamak mümkündür. Bu çalışma, söz konusu siyasal sorunları rasyonel bir çerçevede ortaya koymakta, sorunların aşılabilmesi ve Türk dış politikasının İslam dünyası içerisinde rol ve fonksiyonunu arttırarak sürdürebilmesi amacıyla çeşitli öneriler sunmaktadır.

Araştırmanın Problemi

İslam dünyası içerisinde yer alan ülkelerin dış politikaları arasında ideolojik bir birliktelik algısı olmakla birlikte, söz konusu algının reel politik ile örtüşmediği görülmektedir. Uluslararası ilişkilerin doğası gereği bu ilişkiler, realist paradigmaya atıfla çıkar merkezli gerçekleşmektedir. Bu yönüyle araştırmanın temel problematiği, Türk dış politikası ve İslam dünyası ilişkilerinin rol ve fonksiyonunu ölçecek nesnel gerçeklerin literatürde yeteri kadar yer almamasıdır.

İslam dünyası kavramını bir bütün olarak değerlendirmek ve tekil ülkeler özelinden öte İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ve Developing-8 (D-8) gibi uluslararası örgütler üzerinden ülkeler arası ilişkileri yorumlamak bir diğer problem alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, söz konusu bütünlüğün iddia edilen aksine işbirliği değil, tekil ülkeler özelinde çatışma dinamiklerini de inşa etmekte olduğu üzerinde durulmaktadır. Çalışmada, bu argümanı test etmek üzere Türkiye, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır arasında yaşanan dış ilişkilerin ekonomi politiği analiz edilmektedir.

Araştırma Soruları ve Yöntemi

Bu çalışmada, Türk dış politikası ve İslam dünyası ilişkilerinin seçilmiş ülkeler ile analiz edilmesi, felsefi arka plan ve örneklemelerin belirlenmesinde aşağıdaki sorulardan istifade edilmektedir.

- i. Türk dış politikası ve İslam dünyası ilişkilerinin işbirliği ve çatışma alanları nelerdir?
- ii. Türkiye'nin seçilmiş ülkeler olan Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri İran ve Mısır ile ilişkilerinin teorik çerçevesi nedir?

- iii. Mısır, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin son yıllarda Türkiye ile ilişkilerinin bozulma sebepleri nelerdir?

Bu temel sorular çerçevesinde, çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmakta, Türk dış politikası ve seçilmiş ülkeler ilişkisinin analizinde kantitatif verilerden azami ölçüde yararlanılmaktadır. Çalışma deskriptif bir metodolojide inşa edilmekte, Türk dış politikası ve seçilmiş ülke ilişkileri, uluslararası ilişkilerde güç dengesi ve güç geçişi teorisi üzerinden analiz edilmektedir. Söz konusu teorinin belirlenmesinde, uluslararası ekonomi politiğin temel bileşenlerinden istifade edilmekte, Douglas Lemke'nin (1997) güç geçişi teorisine atıf yapılmaktadır.²

1. İslam Dünyası Kavramı, Felsefi Arka Planı ve Uygulama Perspektifi

İslam dünyası kavramsallaştırmasının ekonomik, sosyal ve siyasal sacayakları bulunmaktadır. Söz konusu sacayaklarının Türkiye ve seçilmiş ülkeler üzerinden analiz edildiği çalışmanın bu bölümünde, İslam dünyası kavramının tarihsel süreci ve felsefi arka planı ifade edilmekte; İslam dünyası ülkeleri arasında gelişen işbirliği ve çatışma dinamikleri incelenmektedir.

1.1. İslam Dünyasını Tanımlamak

İslam Dünyası denildiğinde, Güneydoğu Asya'dan başlayıp Fas'a kadar uzanan, Asya Afrika, Orta Asya, Ortadoğu ve kısmen Batı'ya uzanan oldukça geniş bir coğrafyadan söz edilmektedir. Bugün 57 ülke ve 2 milyara yakın nüfus, dünyanın en önemli deniz yolları ve geçiş güzergâhları olan bu bölgelerde, coğrafyanın sağladığı stratejik avantajların yanında, çok büyük miktarda yer altı zenginlikleri de bulunmaktadır. Nüfusunun çoğunluğu Müslümanlardan oluşan bu dünyanın Güneydoğu Asya'da bulunan Endonezya ve Malezya, Müslüman Arapların deniz ticareti yolu ile temaslar sonucu İslam dini ile tanışmışlardır. XII. yüzyıldan itibaren başlayan İslamlaşma süreci giderek yayılmış ve küresel anlamda etkinlik kazanmıştır.

XVI. yüzyılın sonlarına doğru Portekizlilerden sonra Hollandalı denizci ve tüccarlar bölgeyi keşfetmişler, bu bölgeleri sömürge haline getirerek doğal zenginliklerini

² Bölgesel güç geçişlerinin teorik açıklamalarını detaylıca analiz etmek için lütfen Bkz.: Douglas Lemke, "The Continuation of History: Power Transition Theory and the End of the Cold War", *Journal of Peace Research*, Vol. 34, No. 1, (Feb., 1997), pp. 23-36.

ülkelerine taşımışlardır. Bu iki ülkenin tarihi ve siyasi yapıları büyük oranda İngiliz ve Hollanda sömürge yönetimlerinin etkisi altında şekillenmiştir. Hollandalılar, bu ülkelerde devlet görevlileri yetiştirmek amacı ile okullar açmış ve hâkimiyetlerini pekiştirme yoluna gitmişler, ticaretin yanında misyonerlik faaliyetleri ile Hristiyanlığı da yayma çalışmalarında bulunmuşlardır.

Ortadoğu'ya gelince karşımıza Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri, Irak, Lübnan, Suriye ve Kuzey Afrika'da Fas, Cezayir, Tunus, Libya ve Mısır gibi ülkeler çıkmaktadır. Bu ülkelerin hemen hemen hepsi üç asra yakın Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyet alanı içerisinde yer almış, XIX. Yüzyılın başlarında Batı destekli bağımsızlık mücadeleleri ile Osmanlı'dan koparılmışlardır. Bu kopuş bölge ülkeleri üzerinde başta İngiliz ve Fransız hegemonyasını doğurmuş, onlar tarafından sömürgeleştirilmişlerdir.

Batı ve Doğu Afrika'da bulunan Moritanya, Mali, Senegal, Nijerya, Nijer, Çad, Sudan, Somali ve Cibuti gibi ülkelerin bir kısmı %100'e yakın diğerlerinin de nüfuslarının büyük bölümü Müslümanlardan oluşmaktadır. Ve nihayet 1990'lı yıllarda bağımsızlıklarına kavuşan Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan bağımsız Türk Cumhuriyetleri olarak İslam dünyasının geniş coğrafyasına dâhil olmuşlardır.

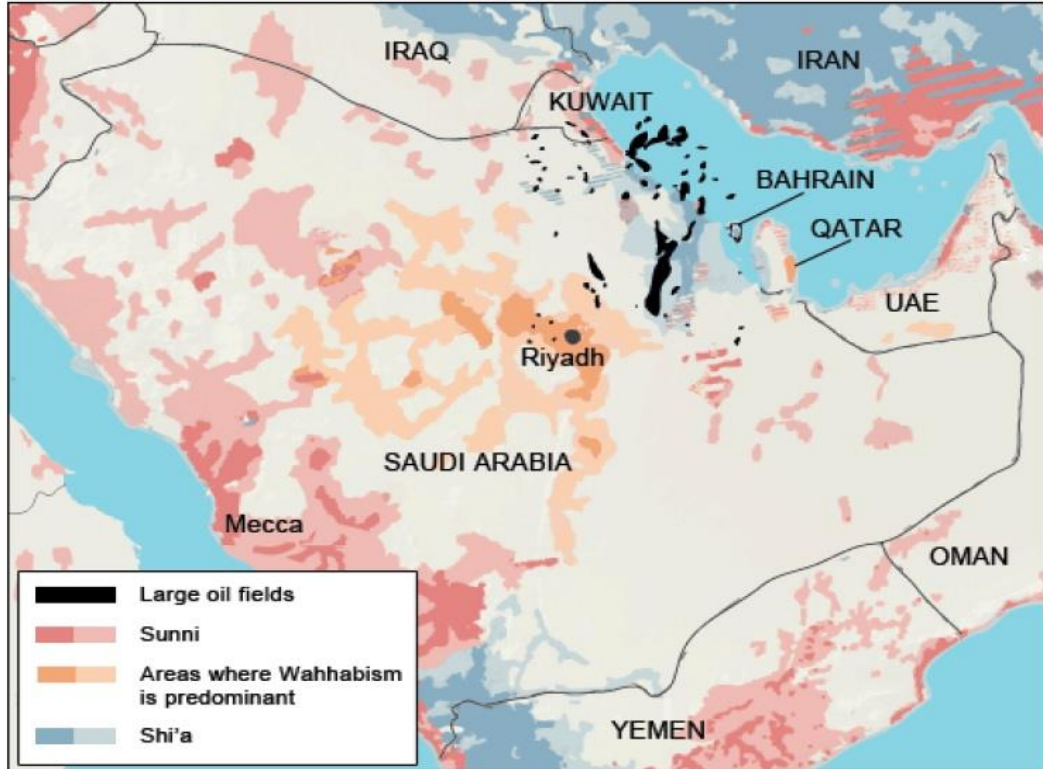
İslam dünyasının sahip olduğu başlıca üç önemli avantajı ve zenginliği vardır.

1. Stratejik coğrafi konum,
2. Yer altı ve bölgesel zenginlikler,
3. İslam Dini.

Asya, Orta Asya Uzak Doğu, Orta Doğu, Afrika gibi dünyanın en stratejik güzergâh ve geçiş yollarına sahip olmak çok büyük ve başlı başına bir avantajdır. Semavi dinlerin çıkış yeri olarak dini, tarihi ve turistik artı değer, paha biçilmez bir zenginliktir. Süveyş, Kızıldeniz, İstanbul ve Çanakkale boğazları yanında Basra Körfezi petrol ve doğalgaz nakliyatı için stratejik öneme sahiptir. Afrika ülkeleri ile Okyanuslara açılan ulaşım yolları da İslam ülkelerinin önemini artıran unsurlardandır. Yer altı zenginlikleri bakımından büyük avantajlara sahip olan İslam dünyası bu alanda da çok şanslı bir konumda ise de dış müdahalelerin ve çatışmaların eksik

olmadığı zor bir bölgedir. İbn’i Haldun’un “coğrafya kaderdir” sözü, olumlu ve olumsuz yönleri ile sanki bu bölgeler için söylenmiştir. Petrol ve doğalgazda nakliye en önemli unsurlardandır. En ekonomik nakliye deniz yolu ile yapılandır. Bölgenin petrol ve doğalgazının %65 i deniz yolu ile %35 i petrol boru hatları ile yapılmaktadır. Deniz taşımacılığında Hürmüz Boğazı, Süveyş Kanalı ve Yemen ile Cibuti arasındaki Babü’l-Mendeb boğazı hayati öneme sahiptir. Tüm bu avantajlar bölge ülkelerinin elindedir. Sahip olunan bu coğrafya bölgeye ekonomik, politik ve stratejik bir değer katmaktadır. Aşağıda yer alan haritada ise, Ortadoğu ve Körfez ülkelerinin petrol sahaları mezheplere göre ifade edilmektedir.

Harita: Orta Doğu Petrol Sahalarının Mezheplere Göre Dağılımı

Kaynak: NYT, Fitch Solutions Saudi Arabia Country Risk Report, 2020, p. 48.

İslam dünyası ülkelerinin yer aldığı Ortadoğu ve Körfez bölgesi, aynı zamanda dünya petrolünün en yoğun olduğu bölgelerin başında gelmektedir. Söz konusu harita, İslam dünyası ülkelerinin petrol kapasitelerini mezhepler üzerinden ele almakta ve bu mezhepler arası rekabetin ekonomi politik dinamiklerini ön plana çıkarmaktadır.

Bu bölgede yer alan petrol sahalarının büyük oranda Kuveyt, Bahreyn ve Katar körfezinde olduğu görülmektedir. Öte yandan, Sünni mezhebinin yoğun olduğu petrol

sahaları olarak Suudi Arabistan ve Kızıldeniz havzasının öne çıktığı, Riyad ve çevresi başta olmak üzere, haritada bu bölgenin Vahhabiliğin merkezi olduğu görülmektedir. Şii nüfusun ağırlıklı olduğu petrol sahalarının İran'da ağırlıklı olarak yer aldığı anlaşılmaktadır.

1.2. İslam Dünyasının İşbirliği ve Çatışma Dinamikleri

İslam dünyasının kendi içerisinde siyasal bir bütünlük arz ettiğini iddia etmek oldukça güçtür. Bu yönüyle İslam dünyası içerisinde işbirliği ve çatışma dinamikleri farklılaşmakta, konjonktüre dayalı olarak ülkeler arası ilişkilerde hızlı değişimler yaşanmaktadır. Söz konusu bütünselliği engelleyen temel parametrelerin başında tarihi karşıtlıklar ve mezhepsel çatışmalar gelmektedir. Bununla birlikte bir kısım Batılı güçlerin bölgeden beklentileri ve bu istikamette yürüttükleri siyaset de gözlerden uzak tutulmamalıdır. Tarih ve kültür hafızasının bu ayırım üzerinden derinleştiği İslam dünyası, bugün bu çatışmaların yansımalarını derinden hissetmektedir.³

Bu tarihsel farklılık üzerinden oluşan sosyolojik yapı ve İslam dünyası ülkelerinde devam eden çeşitli monarşi uygulamaları, bir başka çatışma dinamiği olarak gelişmektedir. Söz konusu sosyolojik yapının mezhep farklılıkları temelinde derinleşmesi de İslam dünyası içerisinde çatışma dinamiklerini kronik hale getirmektedir.⁴ Bu mezhepsel farklılıkların özellikle, Şiilik ve Vahhabilik ekseninde geliştiği görülmektedir. Günümüzde Vahhabilik/Selefilik akımının temsilcisi ve merkezi Suudi Arabistan, Şiilik akımının merkezi ise İran İslam Cumhuriyeti olarak bilinmekte, ancak her iki akımın başta Ortadoğu ve Asya olmak üzere dünya üzerinde çokça mensupları yer almaktadır.⁵

Dini sınırlar içerisinde gerçekleşen çatışmalar etnisite, milliyetçilik, sosyal yapı/sınıflar, ekonomik ve politik anlaşmazlıklar ile kesişmektedir. Bu yönüyle farklı dini görünümlü çatışmaların, dinin dışındaki sosyal dinamiklerden de etkilendiği

³ Ahmet Kesgin, "Farklılaşan Köklerden Benzeşen Çatışmalar: İslam Coğrafyasının Modern Çatışma Unsurları", **Sects, Ethnicity and Conflict Resoulution**, TASAM, 2015, s. 35.

⁴ Celal İnce, "İslam Dünyasındaki Göçün Temel Dinamikleri: Çatışma ve Yoksulluk", **Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Genişletilmiş Özetler Kitabı**, 14-17 Eylül 2017, s. 96.

⁵ Ramazan Biçer, "Küreselleşme ve Mezhep Çatışmaları", **Kelam Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 14, Sayı:2, 2016, s. 367.

görülmektedir.⁶ İslam dünyası içerisinde bu ekseninde gelişen birçok sosyo-ekonomik ve etnik çatışma söz konusudur. Yemen’de devam eden iç savaş ve Afrika ülkelerinde devam eden çatışmalar bunlara örnek olarak gösterilebilecektir. Öte yandan, kronik hale gelen sorunlar ise İslam dünyası ülkelerine yönelik, bölge dışından oluşacak yabancı müdahalelere zemin oluşturmaktadır.⁷

Yeterli demokratik olgunluğa sahip olamayan bu ülkelerde, yerel kimliklerin tehdit algısı ve güvenli hale getirme sürecine dâhil olmasıyla birlikte çatışmaların dinamikleri derinleşmektedir.⁸ Bu sürecin temel kırılma noktalarının başında 1991 yılında Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından, Atlantik ve Avrupa İttifakının yeni karşıtlık parametresi olarak İslam ve Müslümanları belirlemeleri gelmektedir.⁹ Buna ek olarak, yukarıda sayılan gerekçelerle İslam dünyasını oluşturan Müslüman ülkeler arasında Batı ile rekabet edebilecek bir işbirliği mekanizmasının inşa edilememesi, bu dış etkileri arttırmaktadır.

Batı ve İslam dünyası arasındaki ilişkilerin tarih boyunca yeknesak bir görünüm arz etmediği bilinmektedir.¹⁰ Söz konusu görünüm, zaman zaman çatışmaya dönüşmekte zaman zaman da birliktelik göstermektedir. İslam dünyasının başta Batı ile rekabetçiliğini geliştirmek ve İslam dünyasının küresel siyasette hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla 25 Eylül 1969’da İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) kurulmuş, yapılan bir kısım reform çalışmaları sonunda 2011 yılında Astana’da yapılan Dışişleri Bakanları toplantısında Örgütün ismi İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) olarak değiştirilmiştir.¹¹ Kuruluşundan bu yana yarım asrı aşan süre zarfında başarı ve başarısızlıkları ile ön plana çıkan İİT, İslam dünyası ülkeleri arasında işbirliği mekanizmasını kurallara dayalı ve kurumsal bir yapıda geliştirmeyi amaçlamaktadır.

⁶ Halil Aydınalp, “Sosyal Çatışma ve Din”, Uludağ Üniversitesi, **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 2, 2010, s. 211.

⁷ Ahmet Kesgin, “Farklılaşan Köklerden Benzeşen Çatışmalara: İslam Coğrafyasının Modern Çatışma Unsurları”, **Sects, Ethnicity and Conflict Resolution**, TASAM, 2015, s. 36.

⁸ Mustafa Aydın ve Sinem Açıkmeşe, “İslam Örneğinde Küreselleşen Dünyada Kimliğe Dayalı Güvenlik Tehditleri”, **Uluslararası İlişkiler**, Summer 2008, Vol. 5. No. 18, Özel Sayı: Güvenlik, s. 201.

⁹ Murat Aktaş, “Avrupa’da Yükselen İslamofobi ve Medeniyetler Çatışması Tezi”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 13, No: 1, 2014, s. 32.

¹⁰ Batı ve İslam dünyası arasındaki ilişkilerin tarihi ve felsefi arka planın hakkında detaylı okuma için lütfen bkz.: İbrahim Kalın, **Ben, Öteki ve Ötesi: İslam Batı İlişkileri Tarihine Giriş**, İnsan Yayınları, 2016.

¹¹ İslam İşbirliği Teşkilatı hk. detaylı bilgi için lütfen bkz.: Ekmeleddin İhsanoğlu, **Yeni Yüzyılda İslam Dünyası: İslam Konferansı Teşkilatı 1969-2009**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2014.

İİT'nin kuruluşundaki temel argümanlardan birisi de Birleşmiş Milletler ve önde gelen uluslararası kuruluşların İslam dünyasındaki sorunlara yeteri kadar öncelik tanımadığıdır.¹²

Bu temel gerekçe üzerinden inşa edilen İİT yapısını; İslam Zirvesi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Daimi Komiteler, Uluslararası İslami Adalet Divanı, Bağımsız Daimi İnsan Hakları Komisyonu, Daimi Temsilciler Komitesi, Genel Sekreterlik, Alt Organlar, Uzmanlık Kuruluşları ve ilgili kuruluşlar oluşturmaktadır.¹³ Teşkilatın en üst düzey karar alma organı İslam Zirvesi'dir. Söz konusu zirve üç yılda bir üye ülkelerin kralları, devlet ve hükümet başkanlarının katılımıyla dönem başkanı ülkede toplanmakta, teşkilatın stratejik seviyede karar alma ve uygulama organı olarak hareket etmektedir.

İİT üyesi ülkeler arasında ekonomik ve sosyal işbirliğinin arzu edilen seviyede olduğunu iddia etmek güçtür. Bu ihtiyaçtan hareketle İİT üye ülkeleri arasındaki ekonomik işbirliği ve kalkınma süreçlerini geliştirmek amacıyla 1 Haziran 1978 tarihinde İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC) kurulmuştur. Kuruluşun merkezi Ankara'dır.¹⁴ İİT üyesi ülkeler arasında finansal sistemlerinin niteliği ve işbirliğinin farklılıklar arz ettiği görülmektedir. İşbirliğinin temel dinamiklerinin ekonomi ve finans olduğu günümüz dünyasında, İİT üyesi ülkelerin kapasite ve performanslarının gelişiminde temel faktör güçlü bir ekonomik altyapının varlığıdır.

SESRIC bünyesinde bu ihtiyacı gidermek amacıyla kapasite geliştirme programları uygulanmaktadır. Bu programlar; İİT Merkez Bankaları Kapasite Geliştirme Programı, İİT Borsa Kapasite Geliştirme Programı (OIC-SEP), İİT Rekabet Kurumları Kapasite Geliştirme Programı (OIC-CA- CaB), İİT Hazine Kapasite Geliştirme Programı (OIC-CaB) ve İİT Çok Taraflı Ticaret Sistemleri Kapasite Geliştirme

¹² Merve Acar, "Uluslararası Bir Aktör Olarak İslam İşbirliği Teşkilatı", **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, 2019, s. 52.

¹³ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, **Uluslararası Teşkilat Künyesi: İslam İşbirliği Teşkilatı**, <http://mfa.gov.tr> adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 05.12.2020

¹⁴ İslam İşbirliği Teşkilatı, **İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi SESRIC: Topyekün Kalkınma için İşbirliği**, 2015, s. 1.

programıdır. (MTS-CaB)¹⁵ Ankara’da faaliyet gösteren SESRIC’e ek olarak, Türkiye’nin öncülüğünde kurulan ve yine İslam ülkesi ülkelerin ekonomik performansını arttırmayı hedefleyen bir diğer kuruluş ise D-8 Ekonomik İşbirliği Teşkilatı’dır.¹⁶ D-8 bünyesinde yer alan üye ülkeler, sektörler bazında işbirliği dinamiklerini geliştirmektedir. Buna göre Bangladeş kırsal kalkınma, Endonezya yoksullukla mücadele ve insan kaynakları, İran bilim ve teknoloji, Malezya finans, bankacılık ve özelleştirme, Mısır ticaret, Nijerya enerji, Pakistan tarım ve balıkçılık, Türkiye ise sanayi, sağlık ve çevre alanındaki çalışmalarını koordine etmektedir.¹⁷ Gerek SESRIC ve İSEDAK, gerekse de D-8 bünyesinde gerçekleştirilen ekonomik ve ticari işbirliğinin İslam ülkeleri arasında etkin bir siyasi işbirliğine dönüşemediği anlaşılmaktadır. Örneğin yine İİT gözlemci üyesi olan KKTC’nin Doğu Akdeniz’de yaşanan enerji rekabeti ve uluslararası sisteme entegrasyonunda İİT’nin beklenen etkinliği sergileyemediği görülmektedir. Filistin, Bosna ve Keşmir sorunlarında görece daha aktif bir görünüm sergileyen İİT’nin son dönemde faaliyetlerini, İslam dünyasının karşılaştığı İslamofobi, az gelişmişlik ve iyi yönetim alanlarında yoğunlaştırdığı görülmektedir.¹⁸

1.3. İslam Dünyası İçerisinde Öne Çıkan Ülkeler ve Temel Özellikleri

Bu bölümde İslam dünyası içinde siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal yönleri ile öne çıkan Suudi Arabistan, Mısır ve İran’dan kısaca bahsedilmektedir.

1.3.1. Suudi Arabistan

Suudi Arabistan’da dini bir hareket olarak ortaya çıkan “Vahhabilik”, daha sonra siyasi bir oluşuma evrilerek Suudi hanedanlığının kuruluşunda önemli bir rol oynamıştır. Vahhabilik, İslam’a sonradan girmiş hurafe ve geleneklerin dinden arındırılarak, Kur’an ve Sünnetteki temel prensiplere dönülmesini savunan bir akımdır. Bu akım,

¹⁵ A.g.e., s. 15.

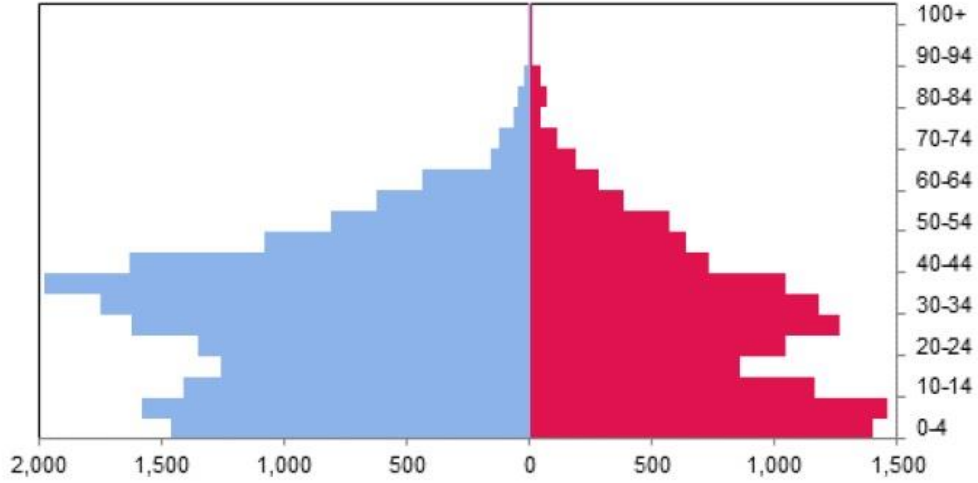
¹⁶ Türkiye, Bangladeş, Endonezya, İran, Malezya, Mısır, Nijerya ve Pakistan’dan oluşan ekonomik işbirliği örgütüdür. Örgütün kuruluşu, 54. Hükümet Başbakanı Prof. Dr. Necmettin Erbakan tarafından 1997 yılında gerçekleştirilmiştir. Örgüt merkezi İstanbul’dur. D8 üyesi ülkelerin tümü aynı zamanda İslam İşbirliği Teşkilatı üyesidir.

¹⁷ Devlet Planlama Teşkilatı’ndan aktaran Vikipedi, https://tr.wikipedia.org/wiki/D-8_Ekonomik_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_Te%C5%9Fkilat%C4%B1#cite_note-4 adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 05.12.2020

¹⁸ İhsan Yağmur Şimşek, “Yeni Yüzyılda İslam Dünyası: İslam Konferansı Teşkilatı 1969-2009”, Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu’nun yazarı olduğu yukarıdaki başlıklı kitaba ait tahlil, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Bilkent Üniversitesi Institutional Repository, 2013, s. 143.

kısa sürede etki alanının genişletmiş ve bölgede güçlü bir konuma yükselmiştir. Çevre kabilelerinin de bu akımın etkisine kapılmasıyla Suudi reisler, Arabistan'ın hem dini hem de siyasi lideri olmuştur. Suudi Arabistan'ın bu politik yapısına ek olarak Suudi Arabistan'ın demografik yapısı Grafik 1'de gösterilmektedir.

Grafik 1: Suudi Arabistan Nüfus Dinamikleri

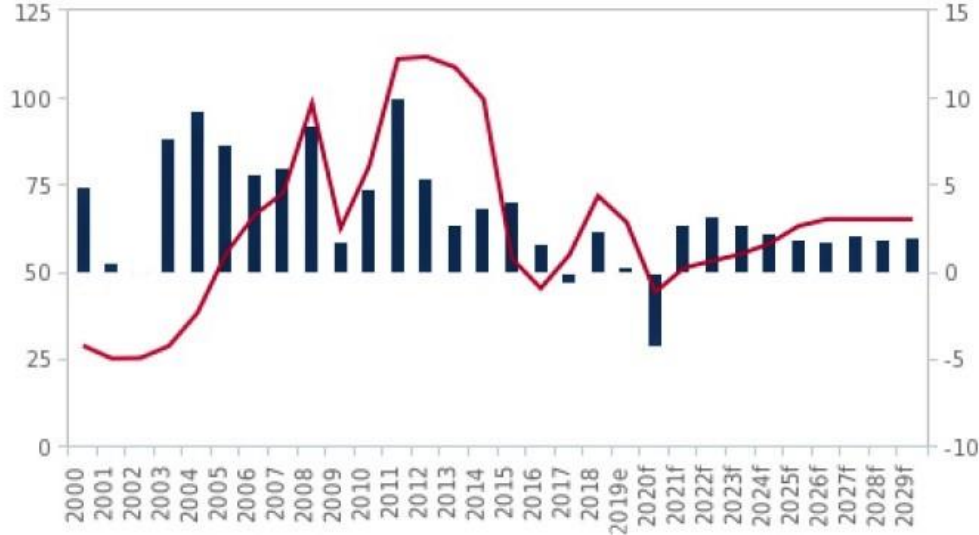
Kaynak: Worldbank, Fitch Solutions Saudi Arabia Country Risk Report, 2020, p. 45.

Grafik 1'de yer alan kırmızı ve mavi renkler, Suudi Arabistan nüfusunun cinsiyete göre dağılımını göstermektedir. Buna göre mavi renk erkek nüfus oranını, kırmızı renk ise kadın nüfus oranını göstermektedir. Her iki rengin ağırlıklı dağılımının yer aldığı yaş aralığının ise 30-44 olduğu görülmektedir. 1960 ve 2015 yılları arasında Suudi Arabistan nüfusunun yaklaşık 8 kat artarak, 4 milyondan 32 milyon seviyesine eriştiği görülmektedir. Nüfustaki artış oranının ağırlıklı olarak genç nüfusta olduğu Suudi Arabistan'da hükümet harcamalarının da, genç nüfusa yönelik artış kaydettiğini ifade etmek mümkündür. 2011 ve 2014 yılları arasında etkisini hızlı bir şekilde gösteren Arap Baharı protestoları sürecinde, yine Suudi Arabistan hükümetinin gençlere yönelik hükümet harcamalarında %15 oranında artış kaydettiği görülmektedir.¹⁹ Suudi Arabistan'ın 1975'li yıllarda nüfusun yarısına yakın kısmı Mısır, Yemen, Umman ve Pakistan'dan gelen yabancılardan olmaktadır. Aşağıda yer alan Grafik

¹⁹ Fitch Solutions, **Saudi Arabia Country Risk Report**, November 2020, p. 45.

2’de ülkenin en önemli gelir kaynakları arasında yer alan petrol üretiminin, Suudi Arabistan GSYH’ye sunduğu katkı yer almaktadır.

Grafik 2: Suudi Arabistan Petrol Üretimi ve GSYH İlişkisi

Kaynak: Fitch Solutions Saudi Arabia Country Risk Report, 2020, p. 32.

Suudi Arabistan’ın üretimini gerçekleştirdiği petrol fiyatlarında oluşan en ufak bir dalgalanma, ülkedeki tüm sektörleri etkilemektedir. 1980 – 2014 yılları arasında hidrokarbon sektörü, Suudi Arabistan GSYH’nin %40’ını ve ihracatın %80’ini oluşturmakta, hükümet harcamaları söz konusu ihracat gelirleri ile karşılanmaktaydı. Suudi Arabistan, alt yapı yatırımlarının Suudi firmalara kazandırılması ve oluşan katma değer ile Suudi vatandaşların kalkınmasını sağlamak istiyordu.²⁰

Hızlı ekonomik kalkınma ile birlikte geleneksel yapıyı sürdürme çabası farklı anlayış ve beklentileri de beraberinde getirmiştir. Suudi Arabistan’da batılı eğitim almış prens grubu modern ve ılımlı fikirlere sahipken, geleneksel yapıda olanlar değişim fikirlerine soğuk bakmaktadır. Hızla artan genç nüfus bazı radikal düşünceleri de beraberinde getirmiştir. Suudi Arabistan’ın en büyük aile şirketlerinden olan Bin Ladin Grubunun ortaklarından Usame bin Ladin el-Kaide terör örgütünün lideri konumuna gelerek terör ve katliamlara sebep olmuştur. Pek seslendirilmeyen bir diğer husus ise Suudi Arabistan’ın zengin petrol rezervlerine sahip doğu bölgesinde %15 civarında Şii nüfusun varlığıdır. Sesleri pek çıkmayan bu kesim 2016 yılında dini liderlerinin öldürülmesi üzerine büyük tepki vermişlerse de durum her zaman olduğu gibi kontrol

²⁰ Fitch Solutions, **Saudi Arabia Country Risk Report**, 2020, p. 32.

altına alınmıştır. 1990 yılında kadınlara araç kullanma izni için gösteriler yapılmış, sert tepkilerle karşılaşmıştır. Suudi Arabistan’da ancak yakın zamanlarda bu hakkın verildiği ifade edilmektedir.

Arap Baharı Suudi yönetimini doğrudan etkilemese de çok tedirgin etmiştir. Havuçsopa yöntemi ile yönetime sıkıntı vermemiş gibi görünse de sürdürülebilir bir yönetim anlayışının zorlukları görülmektedir. Suudi yönetimi Tasavvuf, Felsefe, Kalam gibi İslami disiplinlere kesin olarak karşı çıkmaktadır. Tartışmak, eleştirmek, derinleşmek dini bozan zararlı faaliyetler olarak görülür. Tevil ve yoruma kapalı bir anlayış hâkimdir. Yönetim Kur’an/Şeriata bağlı olduğu iddiasındadır. Bu iddia ile İslamiyet’in -ihtiyaç varmış gibi- koruyucusu ve kollayıcısı rolüne girerek iktidarın meşrulaştırılıp güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Rejim dindar bir görüntü vermeye çalışsa da 5.000 bini aşan kraliyet mensuplarının davranış ve hayat tarzları yaşanan geleneksel hayattan çok farklı ve halktan kopuktur. Suudlu gazeteci Cemal Kaşıkçı’nın hunharca yok edilmesi temsil edildiği iddia edilen anlayışla bağdaştırılması mümkün değildir.

1.3.2. Mısır

Dünyanın en eski kültür ve medeniyetlerinden birine ev sahipliği yapan ülkelerin başında gelmektedir. Siyasi, sosyal ve kültürel bakımdan Mısır, Arap dünyasında çok önemli bir role sahiptir. Ülkede, %90 Müslüman nüfusun dışında önemli oranda Kıpti ve Hıristiyan nüfus bulunmaktadır. 1517 yılında Osmanlı hâkimiyetine alınmıştır. Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim bu tarihte Mısır’ı fethederek gerekli yönetsel görevlendirmeleri yapmış ve asayişini sağladıktan sonra ülkeden ayrılmıştır. Mısır 1789 yılında Fransız işgaline uğramıştır. Fransızlar Türk hâkimiyetine son vermek, Kur’an ve halkın dini duygularına saygılı olduklarını göstermek için pek çok argümana başvurmuşlar, ancak Mısırlı âlimler bu tür samimi olmayan siyasete itibar etmemişlerdir.

Fransızlar, 1801 yılında Mısır’dan çekilmişse de Batılı fikirler etkin olmaya devam etmiştir. Matbaanın ülkeye gelmesi ile birçok kitap basılmış, kültürel hayatta önemli bir canlanma ve gelişme yaşanmıştır. 1805 yılında Mehmet Ali Paşa dönemi başlamıştır. Mısır’ı modernleştirmeye yönelik çalışmalar yapmış, “modern Mısır’ın kurucusu” olarak anılmıştır. Türk veya Arnavut asıllı olduğu iddia edilen Mehmet Ali

Paşa Fransızların ülkeden atılmasından sonra Osmanlı ile ilişkileri germeyecek bir siyaset izlemiştir. Bu dönemde tercüme faaliyetleri ve yayınlarla kültürel ortamda bir canlanma yaşanmış, Mısır Avrupa kültürünün Orta Doğu'ya açılan kapısı görevini de görmüştür.

19. Yüzyıl'dan itibaren Avrupa bankalarından yüksek miktarda kredi alarak borçlanan Mısır, Avrupa'nın mali denetimine girmiş, İngiliz komiserinin yönetimi altına girmeye mecbur olmuştu. Mısır'da, XIX. yüzyıl sonlarında milli ve dini hareketler bağımsızlık için mücadeleye girişmişler, El-Tahtavi Mısır milleti fikrini ortaya atmış; Cemalettin Afgani ve Muhammed Abduh İslam toplumu fikriyatı etrafında faaliyette bulunmuşlardır. İngiliz baskısı Mısır'ın milli mücadele azmini kıramamış ve uzun mücadeleler sonunda 1922 yılında İngilizler Mısır'ın bağımsızlığını, Süveyş kanalı ve bazı konulardaki yetkilerini saklı tutarak tanımışlar, sonunda 1936 yılında Mısır'a tam bağımsızlık tanıyan anlaşma imzalanmıştır.

1920 ve 30'lu yıllarda Mısırlı aydınlar ve siyasetçiler modernleşme ve batılılaşma fikirlerini savunuyorlardı. Reşit Rıza ve Muhammed Abduh İslam'da yenilenme hareketini savunurken, 1928 yılında Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Müslimin) örgütünü kuran Hasan el-Benna İslam'ın iman, ibadet ve ahlak ilkelerinin yanında hukuki, sosyal ve toplumsal alanlarda da kuralları olduğunu, İslami prensiplerin yeniden inşa edilmesi gereğini savunuyordu.

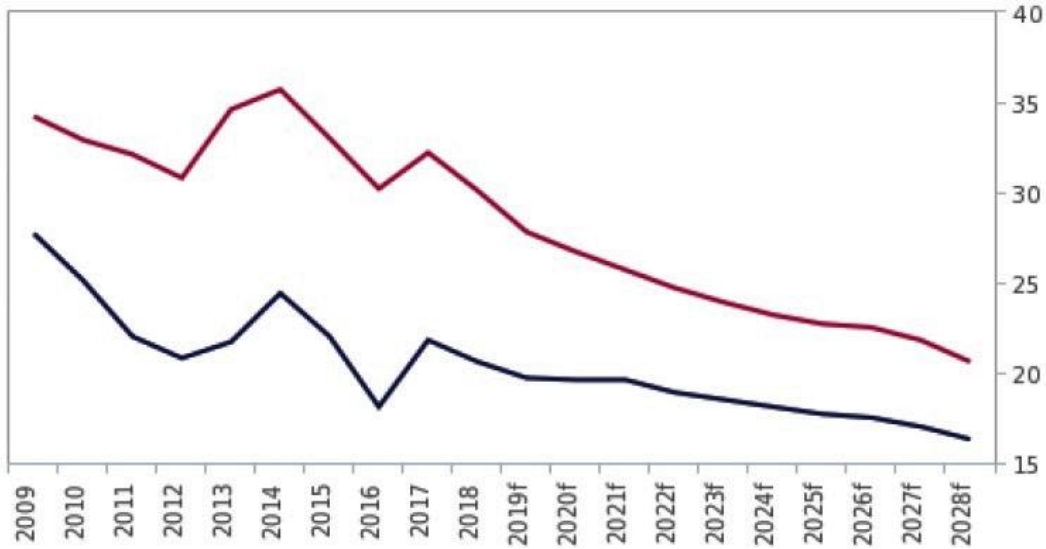
1952 yılında Cemal Abdülnasır ve Enver Sedat liderliğinde "Hür Subaylar", Müslüman Kardeşlerin de desteğini alarak krallığı devirmek sureti ile yeni bir dönem başlattılar. Hür subayların baskın çıkmaları ile Müslüman Kardeşler saf dışı bırakılarak, ülkede yönetim askeri kanadın kontrolüne girmiştir. Artık Mısır'da sosyalist bir yönetim dönemi başlamıştır. Mısır İsrail'e karşı mücadelede Arap ülkelerinin lideri olmuş; Nasır da önder olarak kabul görmüş, büyük bir güce ve sempatiye sahip olmuştur. Mısır Doğu blokuna döndü ve bağlantısız ülkelerin liderliğine soyundu, Süveyş kanalını millileştirdi. Sosyalist bir model uygulanmaya geçildi. 1967 de İsrail karşısında alınan ağır yenilgi sonucu, ekonomik sıkıntıların da yoğunlaşması ile sosyalist tecrübe çöktü, yeni arayışlar gündeme geldi. Amerika ile yakınlaşma başladı, İsrail'le barış anlaşması imzalandı, Arap ülkeleri ile ilişkiler bozuldu. Müslüman Kardeşler yasa dışı ilan edildi, ancak İsrail yenilgisi ile İslami

hareketler canlılık kazandı. Radikal gruplar rejime karşı açık tavır almaya başladı. 1981 yılında Hüsnü Mübarek devlet başkanı oldu.

Arap Baharı Mısır'ı da etkisi altına aldı. Mübarek, rejime karşı başlatılan halk ayaklanması bastırılmayınca istifa etmek zorunda kaldı ve 2013 yılında askeri müdahale gerçekleşti. Yapılan seçimlerde Müslüman Kardeşler'in adayı Muhammed Mursi %51.7 oyla Cumhurbaşkanı seçildi. Mursi ağır ekonomik sorunlarla kısa sürede çare bulma noktasında başarılı olamadı. Kısa süre içinde çok ağırlaşan ekonomik sorunlara çözüm bulma imkânı çok mümkün değildi. Toplum sabırsız, beklentiler ise çok yüksekti. Sokak eylemleri ve protestolar yeniden başladı. Seçimle gelen yönetim askeri bir darbe ile yeniden devrildi, Abdül Fettah el-Sisi devlet Başkanı oldu; Mursi ve yönetimi tutuklandı, yargılandı ve çeşitli cezalara çarptırıldı. Bir müddet sonra Mursi hapiste iken şüpheli bir şekilde öldü. Tüm bu olaylar sırasında Mısır ekonomisinin görünümü ise aşağıda yer alan grafikteki gibi bir görüntü sergilemektedir.

Grafik 3: Mısır Hükümetinin GSYH Üretimi İçerisindeki Payı

Kaynak: Fitch Solutions, Egypt: Country Risk Report: Includes 10-years forecasts to 2028, Q4 2019, p. 22.

Mısır hükümetinin 2009-2028 yılları arasındaki öngörülen harcama ve gelirleri grafik 3'te yer almaktadır. Kırmızı eğri toplam harcamaların, mavi eğri ise toplam gelirlerin

GSYH'ye oranını ifade etmektedir. 2016 yılında Mısır hükümetinin İMF ile gerçekleştirdiği uzlaşıyla birlikte, dolaylı vergi gelirlerinde oluşan önemli düşüşün genel gelirlere doğrudan yansıdığı görülmektedir. Vatandaşlık gelirlerinin büyük oranda dolaylı vergiler ile oluştuğu Mısır'da gelir trendinin, 2028 yılına değin düşüş eğilimi göstereceği öngörülmektedir. Harcamalar kalemine bakıldığında ise bunların büyük oranda kamunun özel sektöre sağladığı enerji ve alt yapı desteği/teşviki olduğu görülmektedir. Mısır ekonomisinin daralması ile birlikte, hükümetin enerji, elektrik ve ulaştırma alanında verdiği destekleri orta ve uzun vadede azaltacağı, gelirler ve harcamalar arasındaki dengeyi korumaya çalışacağı öngörülmektedir.²¹

Son olarak, Mısır'ın ünlü el-Ezher Üniversitesinden de kısaca bahsetmek gerekmektedir. 975 yılından itibaren İslami ilimler üzerine eğitim yapan dünyanın ilk ve en eski üniversitelerindendir. "Sünni İslamın en prestijli üniversitesi" olarak ün yapmıştır. Sonraki dönemlerde sosyal, sağlık ve fen alanlarında fakültelerle alanı genişletilmiştir. Endonezya ve Malezya'ya kadar İslam'ın tanıtılması bu kurumda eğitim alanlar tarafından sağlanmıştır. İslam dininin tanınmasına vesile olmuştur. Daha sonra bu ününü kaybetmiş, günümüzde fazla önemi kalmamıştır. Öyle ki darbeci Sisi darbe yaptığını televizyonlardan ilan ederken bir tarafında Ezher şeyhi diğer tarafında da Mısır'daki Kıpti cemaatinin dini liderini alarak görüntü vermiştir.

1.3.3. İran

İran büyük bir kültür ve medeniyete sahip, tarihinde hiç kolonize edilememiş bölgenin önemli bir ülkesidir. Şii inancının merkezi ve bölgede Şii nüfusun liderliğini yapan İran, Türkiye'nin en önemli sınır komşularındandır. Sünni düşünceye göre devlet başkanlığı (İmamet) konusu dini olmayıp dünyevi/siyasidir. Zira Kur'an'da devletin yapısı ve yönetim şekli ile ilgili bir hüküm yoktur. Yönetimle ilgili istişare, adalet, liyakat-ehliyet, itaat gibi genel ilkeler mevcuttur. Hz. Peygamberin de bu konu ile ilgili herhangi bir sözü veya beyanı da yoktur. Konu, dönemin şartlarına ve Kur'an'da belirtilen yönetim ilkeleri doğrultusunda, insanların anlayış ve ferasetlerine bırakılmıştır.

²¹ Fitch Solutions, **Egypt: Country Risk Report: Includes 10-years forecasts to 2028**, Q4 2019, p. 21.

Şii inancına göre ise Hz. Ali dışındaki ilk üç halife o makamı gasp etmişlerdir. Bu hak Hz. Ali ve onun soyundan gelen 12 imama aittir. Küçük yaşta kaybolan 12. İmam halen hayatta olup göğe yükseltilmiştir. Kurtarıcı olarak (mehdi) bir gün tekrar yeryüzüne inecektir. Şu anda İran'da dini yönetimin başında bulunan Ayetullah ona vekâleten bu görevi sürdürmektedir. Kayıp imam döndüğünde görev ona devredilecektir. Şii düşüncede buna inanmak, inanç esaslarından sayılmaktadır. Sünni ve Şii anlayış bu şekilde temelden ayrılmaktadır. İran, bölgede değişik ülkelerde belli oranlarda yaşayan Şii Müslümanların liderliğini yapan ana ülke konumundadır. Bu bakımdan değerlendirildiğinde bölge siyasetinin önemli bir ülkesi olduğu anlaşılır.

Osmanlı-İran çekişmesi tarihin her döneminde yaşanmıştır. Osmanlı Hükümdarı Yavuz Sultan Selim İran'daki Safevi devletine karşı çıktığı seferde, Çaldıran savaşında Şah İsmail'i hezimetle uğratıp geri dönmüştür. Osmanlı daha çok Batı ülkeleri ile meşgul olduğu için İran'la çok ilgilenmemiş, zaman zaman strateji gereği buraya seferler düzenlemiştir. İran II. Dünya savaşında tarafsız kalmıştır. 1923 yılında Şah Rıza Pehlevi kontrolü ele almış ve kendisini Şah ilan ederek reform hareketlerine girişmiştir. 1941 yılında İngiliz ve Ruslar Şah'ı tahttan indirerek, oğlu Muhammed Rıza Pehlevi'yi tahta çıkarmışlardır.

1950'li yıllarda petrol dünyada önemli bir ekonomik güç olarak öne çıktı. Bu arada Şah ile ulema arasında anlaşmazlık ve gerginlikler ortaya çıkmaya başladı. İran'ın dini merkezi olan Kum kentinde rejime karşı gösteriler başladı. Protesto olaylarında İran'ın önde gelen dini liderlerinden İmam Humeyni etkin bir rol oynuyordu. Sonunda tutuklanarak idama mahkûm oldu, ancak ülkeden kaçarak önce Türkiye'ye, ardından Irak'a ve nihayet Fransa'ya geçti. Bu arada İran'da milyonlar sokaklara dökülüyor, ekonomik sıkıntılardan bunalan halk yönetime isyan ediyordu. Halkın Mücahitleri Örgütü olayları yönlendiriyor, esnafın da eylemlere katılması ile kitlesel gösteriler önlenemiyordu.

Humeyni monarşinin gayri İslami olduğunu, onun yerine Fukaha'nın (Fakihler, İslam yorumcuları) önderliğinde İslami bir yönetimin kurulması yönünde faaliyetlerini sürdürüyordu. İran Şahı kontrolü sağlamada başarılı olamadı; bir takım siyasi görevlendirmeler yaptıysa da kalkışmaları engelleyemeyince, 1979 yılında ülkesini

terk etti. Humeyni muzaffer bir komutan edası ile Fransa'dan İran'a geldi, İslam Devrim Konseyi'ni kurdu ve Mehdi Bazergan'ı Başbakan olarak görevlendirdi. Şii İslam inancına dayalı İran İslam Cumhuriyeti kuruldu. Beni Sadr Cumhurbaşkanı oldu, ancak kısa sürede anlaşmazlıklar çıkınca Humeyni Beni Sadr'ı azletti. 1981 yılında Ali Recai Cumhurbaşkanı oldu; suikast sonucu öldürülünce şu anki Cumhurbaşkanı Ruhani bu göreve getirildi. Şu anda Ruhani Cumhurbaşkanı, Hameney dini lider konumundadır.

İslam devrimi sonrası İran'ın Batı ile ilişkileri hep sorunlu ve gergin oldu. İran'ın nükleer enerji konusundaki çalışmaları hep sorunlu olarak görüldü. ABD Başkanı Obama döneminde konu ile ilgili bir uzlaşmaya varılmıştı, ancak Trump'ın seçilmesi ile ilişkiler yeniden gerilmiş, Trump P5+1 anlaşmasından çekildiğini açıklamıştır. Trump, İran'a karşı ambargo da uygulatarak ekonomik olarak bu ülkeyi abluka altına almıştır. ABD'nin yeni başkanı Joe Biden'ın nasıl davranacağını ve ilişkilerin hangi yöne evrileceğini bekleyip görmek gerekmektedir.

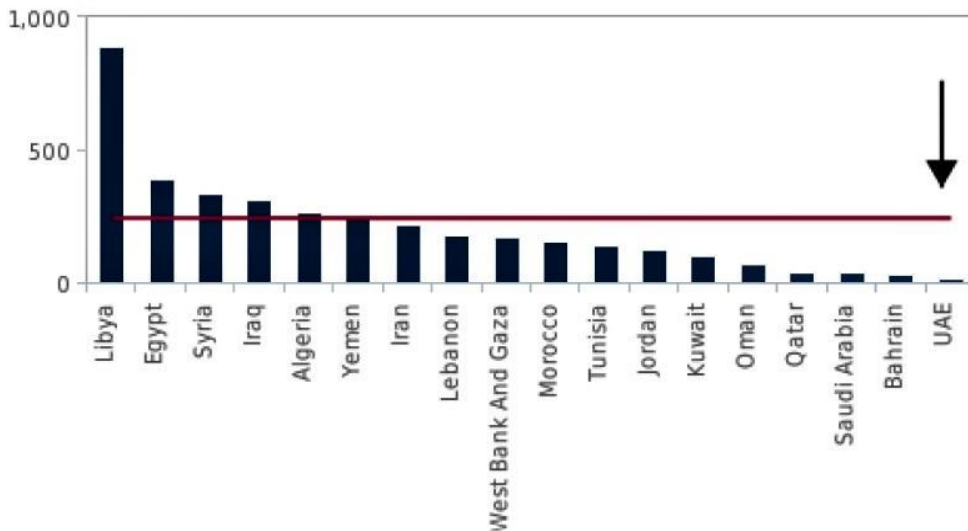
1.3.4. Birleşik Arap Emirlikleri

Bağımsızlığının öncesinde “*Aşiretler Devleti*” (*Trucial States*) olarak tanınan Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), 2 Aralık 1971 tarihinde İngiltere'den bağımsızlığını kazanmış, aynı gün ülkenin ilk başbakanı olarak Abu Dhabi Emiri Sheikh Zayed al-Nahyan seçilmiştir. Sheikh Zayed al-Nahyan 1971 – 2004 yılları arasında 33 yıl ülkeyi yönetmiştir. BAE, Abu Dhabi, Dubai, Sharjah, Ajman, Ras al-Khaimah, Umm al-Quwain ve Fujairah olmak üzere yedi emirlikten/şehirden meydana gelen bir federasyon olarak kurulmuştur. Bu emirlikler içerisinde coğrafi açıdan en büyük olanı Abu Dhabi'dir. Aynı zamanda ülkenin başkenti de olan Abu Dhabi, ülke topraklarının yaklaşık %86'sını kaplamaktadır. Dubai ise, ülke topraklarının %5'ini oluşturmaktadır. BAE'nin kuruluş aşamasında varılan (yazılı olmayan) mutabakata göre, ülkede Abu Dhabi Emiri devlet başkanı, Dubai Emiri ise başbakan olmaktadır.²² BAE'nin siyasal sistemi *Federal Yüksek Konsey (FYK)*, *Devlet Başkanı*, *Hükümet*, *Federal Ulusal Konsey (Meclis)* ve *Yargı Sistemi* olmak üzere 5 ana yapı üzerine inşa edilmiştir. FYK, BAE'deki en üst siyasi karar organıdır. Devlet Başkanı, Başbakan ve Bakanlar konsey üyeleri arasından seçilmekte, FYK'nin başkanı aynı zamanda

²² Asiye Aslan, “Birleşik Arap Emirlikleri: Ülke Analizi”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 4, 2016, s. 95.

Devlet Başkanı olarak, yasama ve yürütme yetkilerine sahip olmaktadır. Öte yandan BAE’de siyasal parti bulunmamaktadır. Yasa tasarıları yarısı halk oylaması yarısı FYK tarafından seçilerek oluşturulan Federal Ulusal Konsey’de tartışılmaktadır. Dört yıl görev süresi bulunan Konsey’in kararları tavsiye niteliğindedir. Yargı alanında ise en yüksek kurum olan ve Anayasa Mahkemesi olarak da değerlendirilebilecek olan Federal Yüksek Mahkemesi aynı zamanda temyiz mahkemesi görevini de yürütmektedir. Aynı zamanda Emirliklerin yerel yargı organları da bulunmaktadır.²³ Bölgede ekonomisi ile ön plana çıkan BAE’nin en önemli mukayeseli üstünlüklerinden birisi de vergilendirme konusunda yatırımcılar açısından en cazip ülkelerin başında gelmesidir. Aşağıda yer alan grafikte, bölge ülkelerinin saatler bazında vergilendirme oranları karşılaştırmalı olarak yer almaktadır.

Grafik 4: Saatler Bazında Vergilendirme Oranı

Kaynak: World Bank, Fitch Solutions, United Arab Emirates Trade and Investment Risk Report, 2020, p. 20.

MENA bölgesinin genel ortalamasına bakıldığında, Birleşik Arap Emirliklerinin saat başına üretilen gelirden ödenen vergi bazında en düşük orana sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu avantaj da, BAE’yi yabancı yatırımcılar açısından oldukça cazip hale getirmektedir. Söz konusu grafiğe bakıldığında, saatler bazında en yüksek vergilendirme oranının aynı zamanda krizler ve kamu bütçesi açıkları ile mücadele

²³ T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü, “**Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Profili**” Temmuz 2020, s. 4.

eden Libya, Mısır, Suriye ve Irak'ta yer aldığı görülmektedir. Ortalamanın üstünde yer alan bu ülkeleri, sırasıyla Cezayir, Yemen, İran ve Lübnan'ın takip ettiği görülmektedir. BAE'nin sahip olduğu bu avantajlı vergi ortamının, ticaret merkezi statüsüne erişebilmesinde oldukça önemli bir fonksiyon üstlendiğini ifade etmek mümkündür.

2. Türk Dış Politikası (TDP) ve İslam Dünyası İlişkilerinin Teorik Çerçevesi: Bölgesel Güç Dengesi ve Geçiş Kuramı

Türkiye ve İslam dünyası ilişkileri, ikili ülkeler arasında çeşitli farklılıklar göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin bir devamı niteliğinde olan Türkiye Cumhuriyeti, bölge ülkeleri ile ortak coğrafya üzerinde dış politika argümanlarını geliştirmektedir. Söz konusu argümanların geliştirilmesinde, İslam dünyası ülkelerinin Türk dış politikası ile bölgesel güç dengesi ve geçiş kuramı ekseninde *süreklilikler ve değişimler* gösterdiği görülmektedir.

2.1. Güç Dengesi Teorisi, Bölgesel Güç Geçiş ve Rekabeti Kuramı: TDP'nin 2000'li Yıllarda Değişimi Üzerinden Değerlendirme

Güç dengesi kuramı, uluslararası ilişkiler teorileri arasında başat rol oynayan realizmin önemli bir argümanıdır. Söz konusu argümana göre devletlerarasında ittifaklar kurulabilmekte ve bu ittifaklar sonucu yeni bölgesel güç geçişleri ve dengeler kurulabilmektedir. Modern diplomasi'nin başlangıcı olarak kabul edilen 1815 Viyana Kongresi de, Avrupa'da Fransız devrimi sonrası yükselişe geçen Napolyon Fransa'sına karşı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu öncülüğünde, Avrupalı devletlerin güç dengesi uygulamasını içermektedir.²⁴

Kongreler sistemi olarak anılmaya başlayan bu dönem, Batı Avrupalı devletlerin yükselen tehditlere karşı güç birliği yapma retoriğini hedeflemekteydi.²⁵ Ancak bu sistemin çok uzun erimli olmadığı, 19. Yüzyıl Avrupa siyasetinde ortaya çıkan hızlı değişimlerle birlikte görülmüştür. 1815 Viyana Kongresi sonrası güç dengesini bozan temel sorunsal, ortak tehdidin ortadan kalkması idi.²⁶ Bir diğer ifadeyle, güç

²⁴ Stuart J. Kaufman, Richard Little ve William C. Wohlforth, **The Balance of Power in World History**, Palgrave Macmillan, 2007.

²⁵ Asa Briggs ve Patricia Clavin, **Modern Europe, 1789-Present**, Pearson Longman, 2003, s. 48.

²⁶ Harold Nicolson, **The Congress of Vienna: A Study in Allied Unity 1812-1822**, London Constable, s. 262.

dengeşinin inşası ortak tehdit ve/veya ulusal çıkar kavramı ile doğrudan ilintilidir. Ortak tehdidin oluşması ve/veya ulusal çıkarın sürdürülebilmesinin önündeki en büyük engel **statükoda** (*status go*) değışmesi muhtemel girişimlerdir.²⁷ Güç dengesinin, mevcudu koruma üzerine kurgulandığı, bunun sağlanamaması durumunda yeni güç dengesinin inşası için devletlerarası ortaklıkların oluşabileceği açıkça görülmektedir. Güç dengesi yaklaşımının sadece uluslararası sistem düzeyinde değil, aynı zamanda bölgesel güçler arasında ortaya çıkabileceğini iddia eden Douglas Lemke, tıpkı uluslararası sistemde olduğu gibi bölgesel güçler arasında da hiyerarşik bir sıralama olduğunu öne sürmektedir.²⁸ Söz konusu hiyerarşik sıralama bölgesel güç rekabetinin bir parçası olarak gelişmekte, bölge ülkeleri arasındaki güç geçişleri ile yeniden şekillenebilmektedir. 2002 sonrası kapasite ve performansını geliştiren Türk dış politikası ve İslam dünyasının seçilmiş ülkeleri ile ilişkilerini de bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir.

Uluslararası sistemde meydana gelen değışimler ve ulusal güç parametrelerinin bu değışimler ile uyumunun akılcı ve sistematik olarak gözetildiği devletlerin güç geçişine uygun bir zemin oluşturdukları görülmektedir. Lemke'ye göre söz konusu güç geçişini bölgesel parametreler üzerinde doğru uygulayan devletlerin, bölgesel güç aktörü haline geldiği görülmektedir.²⁹ Bölge ülkeleri arasından yükselişe geçen bir devletin karşısında diğer ülkelerin işbirliği geliştirip, bölgesel güç dengesini yeniden inşa etme çabasında oldukları görülmektedir. Teoride çoklu hiyerarşi³⁰ modeline atıf yapan bu yaklaşımın, özellikle 2015 ve sonrasında Türkiye ile Mısır, Suudi Arabistan ve BAE ekseninde oluştuğu görülmektedir. Yine güç geçişi teorisinin temel argümanına göre değerlendirildiğinde, Mısır, Suudi Arabistan ve BAE'nin Türkiye'nin bölgesel güç olarak yükselişi karşısında, güç dengesindeki düşüşlerini engellemek için işbirliğini geliştirdiği ve statükoyu tekrar sağlamak için bu işbirliğini

²⁷ Paul Schröder, "The 19. Century System Balance of Power or Political Equilibrium", **Review of International Studies**, Vol. 15, No. 2, Special Issue on the Balance of Power, (Apr., 1989), s. 137.

²⁸ Douglas Lemke ve Suzanna Werner, "Power Parity, Commitment to Change, and War", **International Studies Quarterly**, Vol. 40, No. 2 (Jun., 1996), s. 239

²⁹ Douglas Lemke "The Continuation of History: Power Transition Theory and the End of the Cold War", **Journal of Peace Research**, Vol. 34, No. 1, s. 24.

³⁰ Douglas Lemke, "Toward a General Understanding of Parity and War", **Conflict Management and Peace Science**, Fall, 1995, Vol. 14, No. 2, s. 144.

derinleştireceği öngörülmektedir.³¹ Bölgesel bir gücün yükselişi ve güç geçişi teorisine örneklem oluşturmasının en önemli parametrelerinin başında ekonomik büyüme oranlarının kümülatif olarak artışı, nüfusun nicel ve nitelik olarak gelişimi, ekonomik üretkenlik ve siyasal etki düzeyinin artmasında toplumla kurulan entegrasyon oluşturmaktadır.³²

Türkiye ve İslam dünyası ilişkilerine bakıldığında ortak çıkarın İslam hukukunun korunması, İslam coğrafyası üzerinde yaşayan toplumların hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması, adil bir gelir dağılımı, kadın hakları, eğitim ve demokrasi olduğu görülmektedir. Ancak, uygulama nosyonunda son yıllarda İslam dünyası ülkeleri arasında farklı rekabet dinamiklerinin geliştiği de görülmektedir. Suudi Arabistan'ın öncülüğünde Mısır, BAE ve Bahreyn'in 2017 yılında Katar'a uyguladığı ekonomik ve siyasal ambargo da bunun bir göstergesi mahiyetindedir. Türk dış politikasının 2002 sonrası yükselişinin bir karşı koyması mahiyetine bürünen Suudi Arabistan, BAE ve Mısır ilişkilerinin siyasal, ekonomik ve güvenlik merkezli bir değişime uğradığı görülmektedir. Aşağıda yer alan bölümde Türk dış politikası ve seçilmiş ülkeler ilişkisi alt başlıklar halinde analiz edilmektedir.

2.2. Türk Dış Politikası ve Seçilmiş Ülkeler İlişkisi

2.2.1. Mısır

1990'lı yıllar Mısır'la önemli oranda yakınlaşmanın başladığı dönemlere tekabül eder. Karşılıklı üst düzey ziyaretlerle siyasal, ekonomik ve kültürel anlaşmalar imzalanmış, ilişkiler belli bir ivme kazanmıştır. 2000'li yılların başında aynı olumlu gelişme sürecinin devam ettiği söylenebilir. Ak Parti iktidarı ile bu olumlu gelişmeler devam etmiş, 2005 yılında Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Aynı zamanda askeri alanda da önemli gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır.

2011 Ocak ayında Arap Baharı olarak adlandırılan olayların etkisi ile başlayan protesto gösterileri bastırılmayınca, 30 yıldır iktidarda olan Hüsnü Mübarek istifa etmek zorunda kalmıştır. Olaylar devam ederken, o dönem Türkiye Başbakanı olan Recep Tayyip Erdoğan'ın toplumun taleplerinin dikkate alınması yönündeki öneri ve çabaları

³¹ Birol Ali Yeşilada ve Osman Göktuğ Tanrıku, "Regional Power Transition and the Future of Turkey", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 13, No. 52, Türk Dış Politikası Özel Sayısı (2016), s. 37.

³² Jack S. Levy, "Power Transition Theory and the Rise of China" *China's Ascent*, Ed. by. Robert S. Ross and Zhu Feng, USA, Cornell University Press, s. 13.

sonuç vermemiştir. 2012 yılında gerçekleşen seçimlerden Müslüman Kardeşler başarılı bir sonuçla, birinci parti olarak çıkmıştır. Adayları Muhammed Mursi, Cumhurbaşkanlığına seçimlerini kazanarak Mısır'da yeni bir dönem başlatmıştır.

Türkiye, başından beri Mısır'daki bu gelişmelere destek vermiştir. Dolayısı ile yeni yönetimle ilişkiler her alanda olumlu bir seyir izlemiştir. Türkiye mali yardımda da bulunarak ilişkilere verdiği önemi göstermiştir. 2013 yılında yeni bir askeri darbe ile Abdül Fettah el-Sisi yönetimi ele geçirince, Türkiye'nin tepkisi çok sert olmuştur. Halkın oyu ile seçilmiş meşru bir yönetimin askeri darbe ile devrilmesi, nereden bakılırsa bakılsın kabul edilemez bir durumdur. İkili ilişkiler bu andan itibaren gerileme sürecine girmiştir. Karşılıklı Büyükelçilerin çağrılması ve temsil düzeylerinin alt seviyelere inmesi ile iki ülke arasındaki olumlu hava hızlıca dağılmıştır.

2016 yılında İstanbul'da gerçekleşen İslam İşbirliği Teşkilatı zirvesinde dönem başkanlığı Mısır'dan Türkiye'ye devredilecekti. Burada devlet başkanları arasında bir buluşma veya görüşme basın ve siyasi kulislerde merakla beklenir ve konuşulurken, Mısır devlet başkanı Sisi toplantıya katılmayıp Dışişleri Bakanını gönderince ilişkiler daha da gerilmiştir.³³ 2018 yılında Mısır Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ile Doğu Akdeniz doğal gaz yataklarına ilişkin anlaşmaya varınca, Türkiye bunu yok hükmünde saymış ve Mısır'la olan gerilim bir üst seviyeye çıkmıştır.

Siyasi ve diplomatik alanda gerilen ve bozulan ikili ilişkiler sonucunda Mısır Türkiye aleyhine söylem ve eylemlerine devam etmiştir. Birleşik Arap Emirliklerini (BAE) de adeta sözcü gibi kullanarak her zeminde Türkiye aleyhtarını bir hava bölgede yayılmaya başlamıştır. Arap Ligi'nin en önemli, hatta sürükleyici üyesi olan Mısır, iki konuda Türkiye aleyhinde karar çıkartabilmek için aktif çaba göstermiştir. Türkiye terörle mücadele kapsamında Kuzey Irak'taki PKK kamplarına hava saldırısı düzenleyince Arap Birliği bunu kınamış, Irak'ın toprak bütünlüğüne yapılan bir saldırı olarak kabul etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Başika'da DAESH 'e karşı asker bulundurmasını Arap ulusal güvenliğini tehdit eden bir durum olarak ilan etmiş ve Türkiye'nin buradan

³³ Fatma Sariaslan, "Türkiye-Mısır İlişkilerinde Ekonomik Dinamiklerin Etkisi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2019, Sayı: 54, s. 543.

çekilmesi yönünde karar aldırılmıştır. Daha önce bu tip operasyonlarda sessiz kalan Arap dünyası, bu defa Mısır'ın siyasi manevraları ile Türkiye aleyhine bu kararları aldirmakla, zaten bozuk seyreden ilişkileri daha da germiş oluyordu.

Doğu Akdeniz doğal gaz yatakları ile ilgili Yunanistan, GKRY ve İtalya ile işbirliği ve bağlantılar kurarak Türkiye'yi dışlama yönünde eylemlerde bulunmuştur. Türkiye bu hamleye Libya ile **“Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlandırma Anlaşması”** ile cevap vermiştir. Bu sıkıntılı siyasi sürece rağmen, Mısır'la yürütülen ekonomik ilişkiler büyük yara almadan devam ettirilebilmiştir. 2009 yılında 3 milyar dolar olan ihracat 2012 yılında 5 milyar dolara çıkmış, 2013 yılında düşüş başlamıştır. %13 dolayındaki düşüş zaman içinde tekrar yükseliş trendine geçmiştir. 2015 yılında süresi biten Ro-Ro Karayolu Transit Taşımacılığı anlaşması Mısır tarafından yenilenmeyerek iptal edilmiştir.

Mısır Türkiye'nin Afrika ve Basra Körfezine açılan kapısı iken, Türkiye de Mısır için Avrupa'ya açılan kapısı gibidir. Bu durumda her iki ülkenin menfaatleri olumsuz etkilenmekte, iki ülke ekonomileri bundan zarar görmektedir. Her ne kadar siyasi ilişkiler gergin olarak devam ediyorsa da ekonomik ilişkiler belli bir düzeyde de olsa yürütülebilmektedir. Türk ve Mısır halklarının birbirlerine karşı olumsuz tavırları hiç olmamıştır. İki ülke arasında var olan ortak tarihi geçmiş, kültürel ve dini değerlerin etkisi ile Mısır halkı ve Sivil Toplum Örgütleri ile ekonomik ve kültürel ilişkiler bir şekilde devam ettirilebilmektedir.

Bu ilişki durumunun yeniden değerlendirilmesi her iki ülkenin menfaatleri bakımından çok önemlidir. İlişkilerin önemli oranda kırılma noktası, Türkiye'nin Mısır'daki askeri darbe karşısında takındığı tavır olmuştur. Türkiye benzer darbelerden çok çekmiş bir ülke olarak, bunların doğurduğu ekonomik ve sosyal zararları fazlası ile yaşamıştır. Türkiye'nin darbe karşısında ortaya koyduğu sert tavrında geçmişin bu olumsuz mirasının elbette büyük etkisi vardır.

Ancak gelinen noktada bir değerlendirme yapılacak olursa, bu durumdan her iki ülkenin de olumsuzluklar yaşadığı görülmektedir. Türkiye ilkesel bir yaklaşımla kendine yakışan tavrı, tarihi tecrübelerini de düşünürsek, açıklıkla ortaya koymuştur. Bunun daha da ileri noktalara götürülmemesi, Türkiye'nin ilkesel duruşuna halel getirmeyecektir.

Dış politikada ülke menfaatleri öncelikli olarak değerlendirilmesi gereken konudur. Mısır'ın iç işlerini tanzim o ülkenin kendi iç işidir. Kaldı ki Türkiye Mısır'a karşı takındığı tavır ile darbe sonucu devrilen yönetime arka çıkmış oluyordu. Ancak bu tavrın onlara bir faydası olmamıştır. İlişkiler bir şekilde devam ettirilebilseydi, yaşadığımız tarihi tecrübe ile darbe sonucu devrilen siyasilere faydamız dokunabilirdi. Türkiye 27 Mayıs 1960 darbesi sonrası idam ettiği üç devlet adamının acısını ve utancını on yıllar sonra bile unutamamıştır. Yapılan iade-i itibar, anıt mezar gibi eylemler sonucu değiştirmemiş canlar geri getirilememiştir. Bu tecrübe ve derslerin Mısırlı muhataplara iletilmesi fırsatı da bulunamamış, bu şans da ortadan kalkmıştır. Türkiye tepkileri belli seviyede tutup, ilişkileri devam ettirerek bölge ülkeleri ile daha olumlu bir ortamı sağlayacak faydacı bir yaklaşım yerine, darbelerden çok çekmiş bir ülke olarak, dostlarını yarı yolda bırakmayan ilkesel bir tavır benimsemiştir. Ancak belirtmek gerekir ki dış ilişkilerde ebedi dostluk-düşmanlıklar olmaz. Yaşananlar bir yana bırakılarak ilişkileri düzeltme yönünde iki tarafın da iyi niyetli bir yaklaşımla, aktif bir tutum takınmaları Türkiye'nin, bölgenin ve Mısır'ın menfaatine olacaktır. Mısır ile normal ilişkilerimiz normal seyrinde devam etmiş olsaydı Doğu Akdeniz'de bu ülke ile anlaşma imzalamakla hem Türkiye hem de Mısır çok daha fazla avantajlı konumlar elde edebileceklerdi. İki ülkenin sahip olduğu ortak kültürel ve manevi değerler çok önemlidir. Mısır Arap ve İslam dünyasının önemli ülkelerinden birisidir. Siyasi ve kültürel bakımdan Arap ve İslam ülkeleri üzerinde etkisi büyüktür. Türkiye zaten bölgenin askeri, ekonomik, kültürel ağırlığı ve demokrasi tecrübesi ile imrenilecek bir konumdadır. Bu iki gücün işbirliğinden her iki ülkenin ve bölgenin yararına pek çok olumlu gelişmeler yaşanabilecektir.

2.2.2. Suudi Arabistan

Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri son yıllarda hiç olmadığı kadar olumsuz bir sürece girmiştir. Sorunsuz denebilecek bir seyir içinde iken, bazı bölgesel ve uluslararası ilişkiler bağlamında meydana gelen gelişmeler sonucu ilişkilerde sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. 2011 yılında başlayan Arap Baharı tüm bölge ülkelerini bir şekilde etkilemiştir. Suudi Arabistan bu olaylardan ilk derece etkilenen ülkeler arasında

olmamıştır. Ancak mevcut rejim olan bitenlerden tedirgin olmuş, iç bünyede bazı tedbirlerle olayları atlatmıştır.

Arap Baharı adı verilen ancak sonuçları itibarı ile bahara benzemeyen olaylar zinciri Arap-İslam dünyasını derinden sarsmıştır. Ayaklanan kitleler ekonomik sıkıntılar, zengin-fakir uçurumu, işsizlik, sosyal sorunlar, demokrasi talebi gibi bir kısım talepleri dile getirmişlerdi. Bunlar Suudi ve benzeri yönetimler için endişe verici gelişmelerdir. Türkiye'nin Suudi Arabistan ile ilişkilerini bozan bazı gelişmeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. 2011 yılındaki Arap Baharının tetiklediği olaylar, bazı ülkelerde rejim değişikliklerine sebep olmuştur. Türkiye demokratik yapısı ve demokratik geleneği gereği, ileri sürülen haklı taleplere destek vermiştir. İlişkiler bu nedenle kopmamış, ancak araya bir soğukluk girmekle düşük bir seviyeye inmiştir. Kısaca Türkiye'nin Müslüman Kardeşler desteği, Suudi yönetimini tedirgin etmiştir.

2. Suudi gazeteci Cemal Kaşıkçı'nın 2 Ekim 2018 tarihinde Suudi Arabistan İstanbul Başkonsoloslugu'nda hunharca ve barbarca yok edilmesi ve Türkiye'nin konuyu uluslararası platformlarda dile getirerek, suçluların cezalandırılması talebi, olayın tertip edicisi olduğu anlaşılan prens Muhammed bin Selman'ı zor durumda bırakmış, Türkiye'ye karşı hasmane tutumunu pekiştirmiştir.

3. 2017 yılında Suudi yönetimi ve bir kısım körfez ülkeleri Katar'a boykot kararı alarak kendi emellerine hizmet etmeyen bu ülkeyi cezalandırmak istemişlerdir. Türkiye'nin Katar'a her türlü desteği vererek bu oyunu bir ölçüde bozması, ilişkileri olumsuz etkileyen bir diğer faktör olmuştur.

4. Velihaht prens Muhammed b. Selman tecrübesizliği, basiretsiz, basit ve fevri bazı davranışları ve politikaları ile Riyad'ın uluslararası arenada var olan kısmi ağırlığına da gölge düşürmüştür. Kaşıkçı cinayeti ve sonrasında yaşanan gelişmeler bunun en belirgin örneğidir.

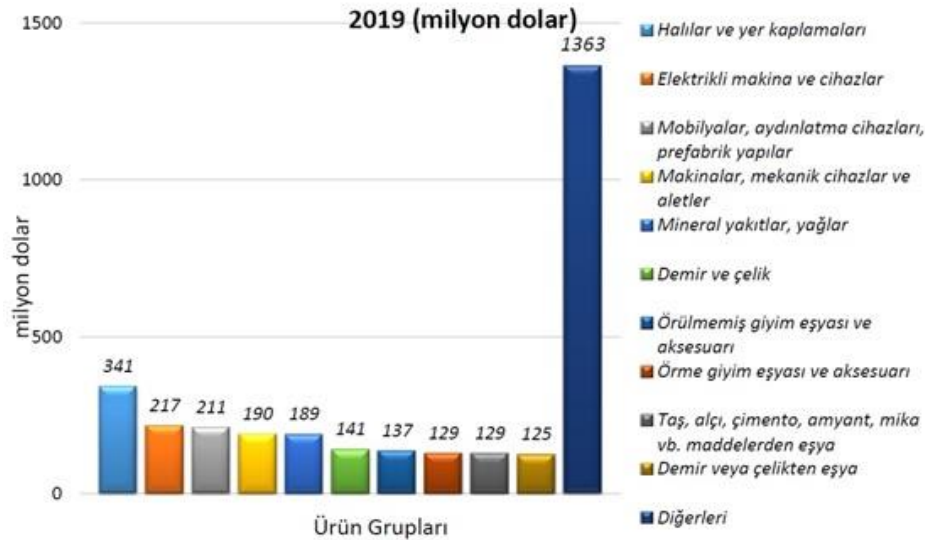
5. Amerikan baskısı sonucu İsrail ile kurulan yakın çalışma ortamı İran'ın bölgede elini güçlendirmekte, Filistin davasına sekte vurmaktadır. Bu siyaset tarzının Orta Doğu'da geçerli olduğunu söylemek zordur.

Suudi Arabistan bölge ülkelerinden İran ile sürekli olumsuz ilişkiler içinde olmuştur. Vahhabi düşüncesi Şiilikle hasmane bir tutum içinde olduğu için İran ile hiçbir zaman olumlu ilişkiler geliştirilememiştir. Türk-İran ilişkileri Suudi yönetimi tarafından hep

mesafeli olarak algılanmış. Filistin ve Gazze konusunda Türkiye tam destek verirken, Suudi yönetimi hep mesafeli kalmıştır. Türkiye'nin enerji konusunda Azerbaycan ve Kuzey Irak ile anlaşmalar yapması, Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinde rahatsızlık konusu olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin Hamas'a açık destek vermesi de Suudi yönetiminde rahatsızlıklara sebep olmuştur.

Bu inişli çıkışlı süreç Mısır örneğinde olduğu gibi Türk-Suud ekonomik ilişkilerine zarar vermiştir. Ticaret hacmi 2015 yılında 5.5 milyar dolar, 2016 da 5 milyar dolar, 2017 de 4.8 milyar dolar, 2018 de 5.1 milyar dolar, 2019 da 5.1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ticaret Bakanlığı verilerine göre, 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Suudi Arabistan'a gerçekleştirdiği ihracatında başlıca ürün grupları aşağıdaki grafikte yer almaktadır.

Grafik 5: Türkiye'nin Suudi Arabistan'a İhracatında Başlıca Ürün Grupları

Kaynak: Trademap/Direct Data'dan aktaran T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü, Suudi Arabistan Ülke Raporu, 2020, s. 16.

Söz konusu grafiğe göre 2019 yılında Türkiye'den Suudi Arabistan'a ihraç edilen ürünlerin başında halılar ve yer kaplamaları gibi ev eşyaları gelmektedir. Yine bu ev eşyalarına ek olarak, elektrikli makine ve cihazların ihracat ürün grupları arasında

ikinci sırada olduğu, bunu mobilya, aydınlatma cihazları ve prefabrik yapıların izlediği görülmektedir. Mineral yakıtlar, yağlar, demir çelik gibi temel işlenmiş sanayi ürünlerinin de Suudi Arabistan'a gerçekleştirilen ihracatta önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Söz konusu sanayi ürünlerine tek olarak, örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları ile örme giyim eşyası ve aksesuarlarından oluşan tekstil ürünlerinin de Suudi Arabistan'a gerçekleştirilen ihracatta dikkate değer bir gelir kalemi olduğu anlaşılmaktadır.³⁴

2020 yılının son aylarında Suudi Arabistan'ın Türk mallarına boykot uygulaması kamuoyunda olumlu karşılanmamış, fazla taraftar bulamamıştır. Yönetim böyle bir kararlarının olmadığını söylese de, el altından bu tür bir girişimde bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak Suudi toplumunun Türk mallarının kalitesine güveni vardır. Bu kampanyanın geri tepeceği görülmektedir. Tabanda, halklar arasında olumsuz bir durum zaten söz konusu değildir.

Suudi yetkililerinin temsil ettiklerini iddia ettikleri İslami yönetim ile uygulamaları taban tabana zıtlıklar içerisindedir. Hac ve Umre ibadetlerinin yapıldığı mekânlar bu ülkede bulunmakta, yönetime büyük sorumluluklar yüklemektedir. Ancak yönetimin davranışları ve yürütmeye çalıştıkları siyaseti bu sorumluluklarla bağdaştırma imkânı yoktur.

Prens M. B. Selman geleceğini ABD'nin desteğine bağlamış, iradesini onlara teslim etmiş görünüyor. İsrail ile açıktan değil de gizli ilişkilerle iktidarlarının devamını garanti altına aldıklarını var saymaktadırlar. Orta Doğu gibi hassas dengelerin olduğu bir ortamda sergilenen bu politik tercihin olumlu sonuçlar verme ihtimali yok gibidir. Halk desteğini almak yerine, dış güçlerden medet ummak sonuç vermeyecek boşuna çabalardan ibarettir.

2.2.3. İran

Türk-İran ilişkileri tarih boyunca hep inişli çıkışlı seyretse de belli bir düzeyi muhafaza edegelmiştir. İfade edildiği gibi İran tarihi boyunca hiç bağımsızlığını kaybetmemiş, Türkiye gibi İmparatorluk bakiyesi bir ülkedir. Türkiye ile bu benzerliği düzeyli ilişkilere de yansımaktadır. İran özellikle 1979 İslam devriminden sonra Batı ile ilişkilerinde sorunlar ve zorluklar yaşamaktadır. Ancak köklü devlet geleneği, mahir

³⁴ T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü, "Suudi Arabistan Ülke Profili" 2020, s. 16.

siyasi tecrübeleri, tarihi ve kültürel zenginlikleri ile kendine has bir siyaset tarzını yürütebilmekte, Orta Doğu siyasetinde etkin konumu ile zaman zaman gelişmelere yön verebilmektedir.

İran'a karşı uygulanan ambargolar nedeni ile ülke içine kapanmış, nükleer enerji alanına yoğunlaşmıştır. İran, uluslararası toplantılara en yetenekli ve donanımlı elemanları ile katılmakla, savundukları tezleri kabul ettirme mücadeleleri takdire layıktır. Yalnızlığın verdiği duygu, her alanda güçlü olma refleksini harekete geçirmektedir.

Bölge sorunlarında, özellikle Suriye konusunda Türkiye'ye karşı safta yer almıştır. Suriye'deki rejimle ortak noktaları olmamasına rağmen rejime destek vermiş, Rusya ile hep aynı safta yer almıştır. Benimsediği politikasını ısrarla uygulama noktasında tavizsiz bir tutum içindedir. Suriye'de olup biten insani dramlar, katliamlar, yoğun insan hakkı ihlallerini nasıl içselleştirdiğini anlamak zordur. İran siyasette çok mahir bir ülkedir. Müzakere süreçlerini yönetmekte başarılı sayılabilirler. Gürültü çıkarmadan, sakin bir şekilde, sonuç almaya odaklı, sabırlı bir taktikle etkin bir görüntü vererek mücadelede yeteneklerini sergilerler.

Son aylarda Azerbaycan ile Ermenistan'ın Dağlık Karabağ sorunu nedeni ile giriştikleri savaştan, Türkiye'nin güçlü desteği ile Azerbaycan galip gelerek işgal edilen topraklarını kurtarmıştır. Ermenistan'ın Türk ürünlerine 6 ay geçerli olacak yaptırımlar uygulama kararı aldığı, 2.500 Türkiye menşeli ürüne ambargo uygulandığını bu ürünleri İran'dan almak istediği ve bir mutabakatın sağlandığı yönünde haberler basına yansımıştır. İran'ın PKK ve Kürt gruplarla ilişkisi iki ülke ilişkilerini zaman zaman germiştir. İran'ın PKK ile ilişki içinde olduğu şüphesi Türkiye'yi rahatsız ettiği gibi Türkiye'nin zaman zaman Kuzey Irak'ta PKK ya karşı giriştiği harekât da İran'ı rahatsız etmektedir. Ancak 2000 yılından beri bulunan ortak çalışma zemini ve Türkiye ile işbirliği bu konuda yumuşamaya neden olmuştur. Türkiye ve İran Barzani'nin bağımsızlık referandumu teşebbüsüne karşı çıkmışlar, bu noktada birlikte hareket edebilmişlerdir.

Türkiye'nin ABD ile ilişkileri İran tarafından bazen kuşku ile karşılanır. Obama yönetimi, İran'a ambargo uygulayarak İsrail'e dolaylı destek vermiştir. Trump ise

İran'a karşı daha sert bir politika izlemiş, nükleer enerji konusunda İran'ın imzaladığı anlaşmayı tanımadığını ilan etmiştir. Trump ayrıca bazı Arap ülkelerini ikna ederek İsrail ile işbirliği anlaşmaları imzalatarak İsrail'e daha güçlü destek vermiştir. ABD'de oluşmakta olan yeni dönemde, İran'a yönelik politikaların nasıl şekillendiğini zaman gösterecektir.

Türkiye ile İran çok farklı din anlayışları ve yönetim tarzlarını dikkate almadan, bazı sabit parametreler eşliğinde düzenli ilişkiler geliştirmişlerdir. Zaten Atatürk ve Şah Pehlevi dönemlerinin modernleşme serüvenleri de benzerlikler gösterir. İki ülke arasında taban tabana zıt olunan nokta Suriye politikasıdır. Türkiye, Astana sürecini başlatarak krizi soğutma siyaseti geliştirmiştir. Astana'da Türkiye, Rusya ve İran'ın öncülüğünde 2017 tarihinde başlatılan görüşme süreçlerine Suriye hükümeti ve muhalefet de katılmış, ancak buradan tarafları memnun edecek bir sonuca ulaşamamıştır.

İran'a uygulanan ambargo Türkiye'ye farklı imkânlar sunmaktadır. İki ülke arasındaki ticari ilişkiler bu ortamda canlanma eğilimine girmiştir. İran'ın Suudi Arabistan ile ilişkileri fevkalade bozuktur. Suudi hükümeti İran'a hep kuşku ile yaklaşmış, mezhep farklılığı bu olumsuzluğu tetiklemiştir. Bunda Suudi yönetiminin karşı blokun hamisi rolünü oynamaya çalışma çabasının tarihi arka planı yoktur. Suudi Arabistan ABD yaklaşması aradaki husumeti daha da körüklemektedir. Bu noktada İran'ın Türkiye'ye ihtiyaç hissetmesi eşyanın tabiatı gereğidir.

Bölgesel gerilimin kaynağının etnik ve mezhepsel farklılıklardan kaynaklanmadığı anlayışı önemli bir faktördür. Zira mezhep kavgaları hiçbir sonuca ulaşamayacağı gibi sonu gelmez çatışmalara yol açabilecek en kötü bir senaryodur. Mezhep olayı bir tarafa bırakılarak her iki tarafın kazanımlarına yönelik siyaset üretilmesi önemli bir faktördür. Son dönemde iki ülke Genelkurmay Başkanları seviyesinde teati edilen ziyaretler, ilişkilerin sadece ekonomik, siyasi ve kültürel boyutların ötesine geçeceği izlenimi oluşturmuştur. Suriye krizi bir şekilde sonuca bağlanırsa, Türkiye ile İran arasında önemli bir çatışma alanı kalmayacaktır. Sonuç olarak Türkiye-İran ilişkileri daha da gelişecek potansiyele sahip görünmektedir.

3. Seçilmiş Ülkelerin Siyasal, Teolojik ve Ekonomik Analizi

3.1. Mısır: Siyasal Sistem, İslam Dünyası İlişkileri ve Ekonomisi

3.1.1. Siyasi ve İdari Yapı

16. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilen Mısır, 19. yüzyılın ilk dönemlerinde Osmanlı Devleti'nin bir eyaleti konumunda iken, Sudan'ı da içine alan bir Hidivliğe dönüşmüş, bu aşamanın ardından, Kavalalı Mehmet Ali Paşa önderliğinde özerk duruma gelmiştir. Mısır'ın 1805 - 1848 tarihleri arasında Hidivliği'ni yapan Kavalalı Mehmet Ali Paşa, bu dönemlerde Mısır'ı Batılı normlarına uygun şekilde yönetmeye yönelmiş ve ülke buna paralel olarak, radikal bir reform sürecine girmiştir. 1914 yılına dek hem hukuken hem de fiilen Osmanlı Devleti'nin bir parçası olarak kalmıştır. 1922 yılında Britanya Krallığı'na bağlı Mısır Krallığı ilan edilmiş, 1952 yılında askeri bir darbeyle krallığa son verilerek Cumhuriyet kurulmuştur ve tek partili bir siyasi dönem başlamıştır.³⁵

Mısır'da siyasi anlamda çalkantılı süreç yıllar boyu sürmüştür ve 1958 yılında Suriye ile birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti ismini almıştır. Hem uluslararası sistemde tüm dünyayı etkileyen gelişmelerin yaşanması (1929 Büyük Buhran) hem de bölgesel düzeyde meydana gelen olaylar (1948 İsrail'in Bağımsızlığı ve Arap-İsrail Savaşı gibi) Mısır'da milliyetçiliğin yükselişine sebep olmuştur. Yine ülkedeki radikal reform sürecinde gerçekleştirilen liberal politikaların ülke ekonomisine kalıcı çözümler getirememesi de milliyetçiliğin yükselişinde önemli rol oynamıştır. Tüm bu gelişmeler ile ülkedeki İngiliz etkisine karşı oluşan tepki sonrası muhalif hareketlerin güç kazanması ile 1952 yılında Hür Subaylar Darbesi (1952) gerçekleşmiş ve monarşi sona erdirilerek cumhuriyet kurulmuştur.³⁶

Tunus'ta başlayarak kitlesel bir harekete dönüşen Arap Baharı süreci Mısır'da siyasi ve toplumsal açıdan büyük bir değişimin başlangıcı olmuştur. Ülkeyi yaklaşık 30 yıldır yöneten Hüsnü Mübarek ABD başta olmak üzere Batı'ya eklenilen ekonomik ve dış

---

³⁵ Yavuz Güçtürk, **Devrimden Darbeye Mısır'da İnsan Hakları**, İstanbul: SETA Yayınları, 2016, s. 9.

³⁶ Metin Öztürk, **Mısır, Modern Ortadoğu Siyasi Tarihi**, Hasan Öztürk (Ed.), İstanbul: Bilgesam Yayınları, s. 7.

politika perspektifi ile ülke içerisinde baskıcı bir tutum sergilemiştir. Demokratikleşme hareketlerine yönelik Mübarek yönetiminin benimsediği katı politika muhalif hareketlerin yaşama alanlarını kısıtlasa da sosyal oluşumlar Mısır’da muhalif zemin oluşturabilmişlerdir.³⁷

Arap Baharının Mısır’daki yansıması Mübarek politikalarının eleştirilmesi ve özellikle gençlerden oluşan muhalif hareketlerin ön plana çıkması olmuştur. 2012 yılında yapılan halk oylaması sonucu cumhurbaşkanı seçilen Muhammed Mursi, 2013 yılının Temmuz ayında gerçekleşen askeri darbe sonucu görevden uzaklaştırılmıştır. Askeri darbeye rol alan Abdül Fettah es-Sisi ise 2013 yılında fiilen Cumhurbaşkanı koltuğuna oturmuş ve bugün görevine devam etmektedir.

3.1.2. Ekonomik Yapı

Mısır tarihsel süreç içerisinde yaşadığı dönüşüm ve mevcut potansiyeli ile Arap dünyasının nasıl şekilleneceğini önemli ölçüde belirleme kapasitesine sahiptir. Bu kapasite ise ekonomik bağlamda ele alınmaktadır. Zira Mısır ekonomisi Suudi Arabistan’ın ardından Arap dünyasının ikinci büyük ekonomisi ve yine Arap dünyasının en çok nüfusa sahip ülkesidir. Ülke ekonomisinin temel özelliklerinden biri, uzun yıllardır süren liberalleşme hamlelerine karşın kamu destekli sektörel gelişimdir. Kamusal alandaki hizmetler de değerlendirildiğinde ekonomik alandaki ağırlığın hizmet sektöründe olduğu görülmektedir. GSYH’nin yarısını hizmet sektörü oluşturmaktadır.³⁸

Mısır’da tarım sektörü etki alanı bakımından ekonomide ön plana çıkmaktadır. Zira söz konusu sektör gıda güvenliği, uluslararası ticaret, diğer sektörlerle girdi üretmesi ve istihdam yaratması bakımından önem teşkil etmektedir. Tarımın ardından gelen sanayi sektörü GSYH’nin üçte birini oluşturmaktadır. İşsizlik ise uzun yıllardır Mısır’daki kronik ekonomik problemlerden birisidir. Genç, kadın ve eğitilmiş nüfus kesim bu sorunda dikkat çekici gruplar olurken nüfusun %20’si yoksulluk sınırının altında hayatlarını devam ettirmeye çalışmaktadır. Son dönemde Doğu Akdeniz’de

³⁷ Muhammed Behçet, “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Mısır Siyasi Tarihi Üzerinden Arap Baharı’nın İncelenmesi”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 21, Ek Sayı, 2019, s. 312.

³⁸ Heineman Jr., Ben W., “Why Egypt’s Economy Matters”, *The Atlantic*, http://www.law.harvard.edu/programs/corp_gov/articles/Heineman_Atlantic_12-12-11.pdf. (Erişim Tarihi: 10.12.2020)

enerji jeopolitiği üzerinde yaşanan gelişmelerde ön plana çıkan ülkelerden olan Mısır GKRY ile yaptığı Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşması çerçevesinde hidrokarbon arama faaliyetlerini hızlandırmıştır. Bu doğrultuda Mısır yönetimi ülke ihtiyaçlarını karşılamanın yanında enerji ihracatına yönelmeyi ve ülke ekonomisine girdi sağlayacak adımlar atmayı hedeflemektedir.³⁹

3.2. Birleşik Arap Emirlikleri: Siyasal Sistem, İslam Dünyası İlişkileri ve Ekonomisi

3.2.1. Ekonomik Yapı

BAE, hidrokarbon kaynakları açısından zengin ve ekonomisinde önemli yere sahip bir ülkedir. Petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ülkenin ekonomik gelirini ve mali politikalarını doğrudan etkilemektedir. Ekonomisi 2009 yılında % 5'lik bir küçülme yaşayan BAE, 2011 yılında % 7 oranında büyümüştür. 2012 - 2015 yılları arasında % 5 seviyelerinde yakalanan büyüme hızı, 2016 - 2019 yıllarından düşüş eğilimine girmiş ve % 3'ten % 1,7'ye kadar gerilemiştir.⁴⁰

Enerji sektörü ülkenin toplam ihracatının % 58'ini oluşturmaktadır. % 20 değerli metaller ve % 3,3'ü alüminyumdur. Ham petrol % 37 ile en çok ihraç edilen üründür. Bunu % 16 ile petrol ürünleri ve % 9,5 ile külçe altın, altın mücevher ve elmas takip etmektedir.⁴¹ Ekonomisindeki petrol ve doğalgaza bağımlılığı azaltma hedefi bulunan BAE, üretim ve yatırım alanlarının çeşitlendirilmesine yönelik çalışmalarını sürdürmektedir.

Bu doğrultuda hazırlanan “*Abu Dhabi 2030 Planı*” çerçevesinde turizm, sağlık, finans ve emlak sektöründeki yatırımların artması hedeflenmiştir. Bu hedef çerçevesinde ülke milli gelirinin %64'ünün petrol dışı sektörlerden oluşması öngörülmektedir.⁴² Bu

³⁹ Charles Ellinas, John Roberts and Harry Tzimitras, “Hydrocarbon Developments in the Eastern Mediterranean”, **Atlantic Council**, 2016, p. 5.

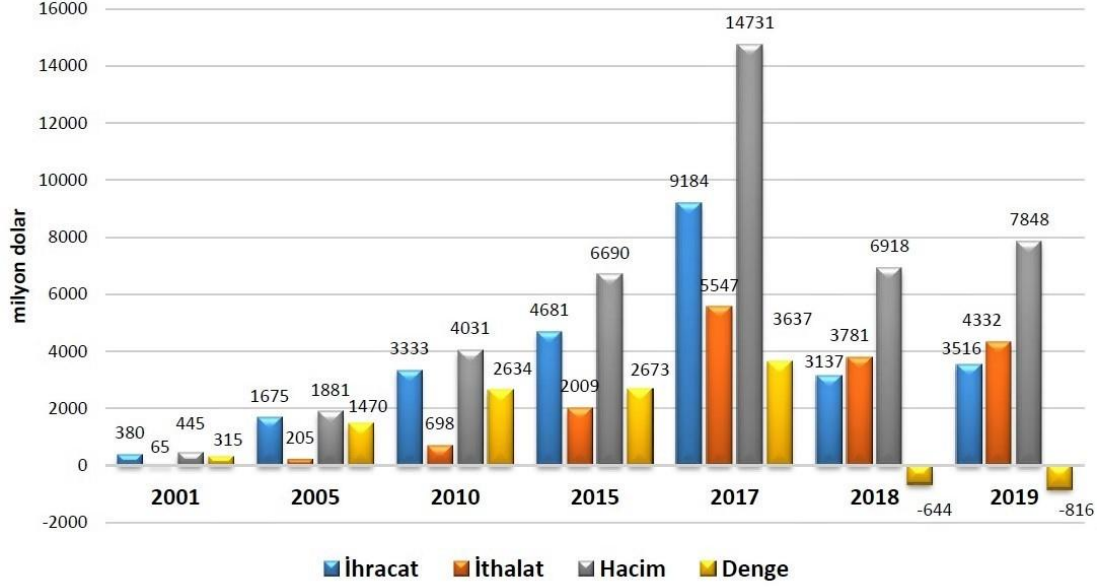
⁴⁰ World Bank “<https://data.worldbank.org/country/AE>”, United Arab Emirates, Çevrimiçi, (Erişim Tarihi: 09.12.2020)

⁴¹ OECD, <https://oec.world/en/profile/country/are>, United Arab Emirates, Çevrimiçi, (Erişim Tarihi: 09.12.2020)

⁴² T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü, “**Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Profili**” Temmuz 2020, s. 10.

ekonomik dağılım içerisinde Türkiye ve BAE dış ticaret dengesi ise aşağıdaki grafikte yer almaktadır.

Grafik 6: Türkiye'nin BAE ile Dış Ticaret Dengesi

Kaynak: Trademap/Direct Data'dan aktaran T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü, "Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Profili" Temmuz 2020, s. 12.

Türkiye ve BAE arasında gerçekleşen ticaret hacminin 2017 yılında yaklaşık 15 milyar dolar ile zirve yaptığı, 2018'de bu rakamın 7 milyar dolar seviyesinde, 2019'da ise yaklaşık 8 milyar dolar seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. Trademap verilerine göre, BAE'nin 2019 yılında ithalat yaptığı ülkeler sıralamasında, Türkiye %1,9 ile 14. sırada yer almaktadır. 2019 yılında gerçekleşen ihracatında ise Türkiye, %2,3 ile 13. sırada yer almaktadır. 2001 yılından 2018 yılına kadar Türkiye'den BAE'ye yapılan ihracatın, ithalatı karşılama oranı pozitif görünümde ve dış ticaret fazlası iken, 2018 ve 2019 yılından itibaren bunun negatif görünümlü olarak dış ticaret açığına dönüştüğü görülmektedir. Söz konusu dengede oluşan bu açığın, Türkiye-BAE ilişkilerinin siyasal görünümüne de negatif yönlü etkiler oluşturma potansiyeli oldukça yüksektir.⁴³

3.2.2. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Stratejik Önemi ve Uluslararası Alandaki Pozisyonu

BAE her ne kadar petrol dışı ürünlerin ekonomideki etkinliği artırmaya yönelik hamleler yapsa da dünya petrolünün % 10'una sahip oluşu ve doğal gaz rezervleri

⁴³ T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü, "Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Profili" Temmuz 2020, s. 12.

bağlamında dünyada dördüncü sırada bulunması ülkenin stratejik önemini artırmaktadır. Küresel sistem içerisinde artan enerji ihtiyacı ülkenin mevcut kaynaklarına yönelik talebi de yükseltmektedir. Bu doğrultuda Körfez İşbirliği Konseyi (GCC) kurucu üyesi olan BAE Basra Körfezi'nde Batı temelli güvenlik politikalarını desteklemiştir. Öyle ki 1991 yılındaki Körfez Savaşı'nda Amerika Birleşik Devletlerine 6.572 milyar dolarlık yardımda bulunmuş ve Körfez'deki hava üssü ve limanların kullanımına izin vermiştir.⁴⁴

2010 yılında başlayan Arap Baharı gelişmelerinin ardından sert bir tavır gösteren BAE, Yemen'de Husilere karşı Suudi Arabistan ile birlikte sahada etkin bir şekilde yer almaktadır. 2020 yılı içerisinde Suudi Arabistan ile Yemen'de desteklenen gruplar bakımından fikir ayrılığı yaşayan BAE yönetimi 2020 yılının Eylül ayında İsrail ile ilişkilerin normalleşmesi yönündeki anlaşmaya imza atmıştır. İran'a yönelik Suudi Arabistan ile birlikte sert bir tutum gösteren BAE'nin Yemen ve İsrail noktasındaki uluslararası politikasının Suudi Arabistan'dan giderek ayrışması ülkenin küresel anlamdaki stratejik önemini artırmak hedefinin olduğunu göstermektedir. Libya'da devam eden iç karışıklık sürecinde Hafter güçlerine askeri anlamda desteğini sürdüren BAE, Doğu Akdeniz gelişmelere de müdahil olmak istemektedir.⁴⁵

3.3. Suudi Arabistan: Siyasal Sistem, İslam Dünyası İlişkileri ve Ekonomisi

3.3.1. Siyasi ve İdari Yapı

Arap Yarımadası'nın önemli bir bölümünde tarihte ilk kez kalıcı ve istikrarlı bir siyasi birim oluşturulması sonucunda ortaya çıkan Suudi Arabistan, Selefi/Vahhabi anlayışa uygun şeriat yasalarınca yönetilen bir krallıktır.⁴⁶ Ülkeye 1953 yılına kadar Kral Abdülaziz, 1953 - 1964 yılları arasında Kral Suud, 1964 - 1975 yıllarında Kral Faysal,

⁴⁴ Asiye Aslan, "Birleşik Arap Emirlikleri: Ülke Analizi", **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 4, 2016, s. 97.

⁴⁵ Muhittin Ataman, Mehmet Ali Karaduman, "Bae Ve Suudi Arabistan'ın Libya Krizine Müdahalesi", **SETA Analiz**, Sayı: 308, Şubat 2020, s. 8.

⁴⁶ Muharrem Hilmi Özev, "Siyasi Ekonomik Çıkarlar Ve Kimlik Politikaları Çerçevesinde 1929-2015 Arası Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri", **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2016, s. 13.

1975 - 1982 yıllarında Kral Halid, 1982 - 2005 yıllarında Kral Fahd hükmetmiş olup, Temmuz 2005 - 2015 yılları arasında Kral Abdullah hükmetmiştir. 2015 yılından bu yana ise Kral Selman ülkeyi yönetmektedir. Krallık, kardeşlerin tamamı ölene kadar en büyük kardeşe geçtiğinden Suudi Arabistan yaşlı krallar tarafından idare edilmektedir.⁴⁷

Suudi Arabistan'da seçilmiş üyelerden oluşan bir meclis bulunmamaktadır. Bu nedenle ülkenin siyasi yapısında partiler ve seçim sistemi de söz konusu değildir. Uluslararası alanda Suudi Arabistan'a adalet sistemine yönelik bu mekanizmanın iyi işlemediği ve özellikle yabancıların mahkeme önünde eşit muamele görmediği yönünde yoğun eleştiriler yöneltilmektedir. Şer'i konulara ilişkin davalar şeriat mahkemelerinde ele alınırken; vergi, elektrik, su, gaz, şirket işlemleri gibi ekonomik meselelere dair davalara idari mahkemeler bakmaktadır. Ülkede cezaların ağırlığı caydırıcılığı artırmaktadır. Bu nedenle suç işleme oranları düşüktür.

3.3.2. Ekonomik Yapı

Coğrafi faktörlere ek olarak, başlangıcından son zamanlara dek, ülkenin önemli kaynaklarından biri olan petrol üretiminin ve pazarlamasının büyük ölçüde batılı şirketlerce gerçekleştirilmesi ve üretilen petrolün tek müşterisinin Batılı ülkeler olması Suudi Arabistan'ın Batı ittifakı içinde kalmasına neden olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte günümüze kalan gelen süreçte tıpkı uluslararası para ve ticaret rejimlerinde olduğu gibi, uluslararası enerji rejiminin kontrolünü de elinde tutmak istemektedir. Bu noktada sahip olduğu rezervler, üretim kapasitesi ve özellikleri ile Suudi Arabistan küresel enerji güvenliği bakımından göz ardı edilemez bir ülke konumundadır. Ne var ki, kaya gazı/petrolü, füzyon teknolojisi, yenilenebilir enerji kaynakları ile ilgili son gelişmelere ek olarak, Çin ve Hindistan gibi ülkelerin yeni önemli tüketici ve yatırım alanı ülkeler haline gelmesi Suudi Arabistan'ın küresel politikadaki konumunun da uzun vadede değişebileceğini göstermektedir.⁴⁸

⁴⁷ Suudi Arabistan Ülke Raporu, T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü, 2020, s. 3.

⁴⁸ Muharrem Hilmi Özev, "Siyasi Ekonomik Çıkarlar ve Kimlik Politikaları Çerçevesinde 1929-2015 Arası Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, 2016, s. 13.

Günümüzde uluslararası sistem içerisinde ve bulunduğu bölge içerisindeki önemli ekonomilerinden biri ve Türkiye gibi G20 üyesi olan Suudi Arabistan yaklaşık 30 milyon nüfusla, 350 milyon nüfuslu Arap dünyası GSMH'sinin % 25'ine sahiptir. GSMH'nin büyük bir bölümü enerji hammadde ihracatına bağlıdır ve bu durum ülkenin dağıtıcı devlet niteliğinin baskın ve sürekli hale gelmesine neden olmaktadır. Ülkedeki nüfusun hızlı bir artış eğiliminde olması, eğitim ve iletişim olanaklarının artması ve küreselleşme fenomeni gibi nedenlerden ötürü dağıtıcı devletin sürdürülebilirliği tartışılabilir hale gelmiştir.

Suudi Arabistan tarihsel süreç içerisinde dalgalı seyreden petrol fiyatları karşısında istikrarlı bir ekonomiye sahip olma amacıyla yeni iş modelleri ve alt yapı yatırımları ile ekonomisini çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Ancak bütün çabalara rağmen, günümüze dek ülke GSMH'si büyük ölçüde petrolden oluşmuş ve ekonomik çeşitlendirme tam olarak sağlanamamıştır.⁴⁹

3.3. Suudi Arabistan'ın Stratejik Önemi ve Uluslararası Alandaki Pozisyonu

Nüfusuna nispetle görece geniş ve bir coğrafyaya, stratejik bakımdan oldukça önemli bir jeopolitik konuma ve küresel enerji kaynaklarının önemli bir bölümüne sahip olması Suudi Arabistan'ın iç ve dış politikasını belirleyen temel faktörler olmuştur. Dünya ana kıtası kara ve deniz ulaşımındaki merkezi konumunun yanı sıra Müslümanlar için kutsal mekânlar olan Mekke ve Medine'nin bu Suudi Arabistan toprakları üzerinde bulunması ülkeyi sadece İslam dünyası açısından değil, Müslüman nüfusa sahip ülkeler açısından da önemli hale getirmiştir.

Suudi Arabistan sahip olduğu en önemli hidrokarbon kaynağı olan petrolü dış politikasında önemli bir araç olarak kullanma eğiliminde olmuştur. Bu doğrultuda OPEC, OAPEC, İİT, Dünya Müslüman Birliği (Rabıta, WML) ve Müslüman Öğrenciler Birliği gibi örgütleri gerek bölgesel rakiplerine üstünlük kurmak gerekse iş birliği ve ittifak sistemlerini geliştirmek amacıyla kullanmaktadır. Öyle ki 2017 yılında

⁴⁹ Suudi Arabistan Ülke Raporu, T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü, 2020, s. 3.

Körfez Ülkeleri tarafından Katar'a karşı uygulanan sert muhalefet sırasında Suudi Arabistan söz konusu örgütü etkin bir şekilde kullanmak istemiştir.⁵⁰

Suudi Arabistan'ın dış politikası üç farklı sacayağı üzerinde şekillenmektedir. Güncel gelişmelerle birlikte daha da netlik kazanan bir biçimde uluslararası düzlem içerisinde ABD ile ilişkilere büyük önem verilmektedir. Bu ilişki biçiminde petrol ve askeri boyut etkin konumdadır. Bölgesel düzlemde ise Suudi Arabistan Ortadoğu jeopolitiği içerisinde güç dengesini dikkate almaktadır. Bu dengeyi ve dolayısıyla bölgesel güç hedefini akamete uğratacak her türlü girişimi karşı farklı seviyelerde tepki göstermektedir.

Üçüncü ve son düzlemde ise Körfez bölgesini kendi etki alanı içerisinde yönetmek istemektedir. Bu görüşe uygun olarak uygun olarak Yemen ve Bahreyn'deki olaylara müdahale etmekte etkin araçlar kullanılmıştır. Ancak bu düşünceye yönelik hamleleri kimi zaman birlikte hareket ettiği ülkeler ile rekabet eşliğini artırmıştır. Nitekim Birleşik Arap Emirlikleri ile Yemen'de Husilere karşı yürütülen operasyonlarda her iki ülke de farklı gruplara destek vermeye yönelmişlerdir. Böylece dış politikada iki ülke arasındaki iş birliğinde önemli bir aşınma meydana gelmiştir.⁵¹

Bölgedeki gelişmelerin hem kendi rejiminin geleceğini hem de ülkenin toprak bütünlüğünü tehdit ettiğini öngörmektedir. Aynı zamanda Mübarek yönetimi gibi güçlü bölgesel müttefiklerini kaybeden Suudi Arabistan, İran'ın bölgedeki etkisinin artmasından endişe etmektedir. Suudi Arabistan ile İran arasındaki ideolojik ve jeopolitik rekabet Arap Baharı sonrası en üst düzeye çıkmıştır. İran nükleer programına karşı tavrı alan Suudi Arabistan, nükleer silaha sahip bu ülkenin bölgedeki etkisinin daha fazla artacağını öngörmektedir.⁵²

Sonuç

Bu çalışmada, Türk dış politikası ve İslam dünyası ilişkileri güç dengesi ve güç geçişi teorisi ekseninde analiz edilmiştir. Söz konusu analizi yerine getirirken, Türkiye ve seçilmiş ülkeler Suudi Arabistan, Mısır, BAE ve İran arasında işbirliği ve çatışma alanları sıralanmıştır. Bu ülkeler ile ilişkilerde yaşanan paradigma değişimlerinde,

⁵⁰ Ertan Efeğil, "Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 5, Sayı: 53, 2013, s. 110.

⁵¹ a.g.e

⁵² Neil MacFarquhar, "Saudi Cash is the Key to Quiet in the Kingdom," *The International Herald Tribune*, 10 Haziran 2011, s. 4.

Türkiye'nin Ortadoğu ve Arap yarımadasında artan jeopolitik kapasite ve performansının belirleyici olduğu görülmüştür.

Türk dış politikasında yaşanan bu dönüşüm ile seçilmiş ülkelerde Arap baharı sonrası yaşanan politik değişimlerin, bölgesel güç dengesi rekabetinin belirleyici bileşenleri olduğu görülmüştür. Bu güç dengesi inşasının, İslam dünyası kavramsallaştırması içerisinde işbirliği alanlarında *ayrışmaya*, bölgesel liderlik rekabetinde *yeni ittifakların* kurulmasına neden olduğu anlaşılmıştır. Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Körfez bölgesinde yaşadığı siyasal rekabette, Mısır, Suudi Arabistan ve BAE'nin söz konusu ittifakların parçası olduğu görülmüştür.

Çalışmada, İslam dünyası olgusu coğrafi, siyasi, ekonomik ve dini temelleri ile ifade edilmektedir. İslam dünyasının, küreselleşmenin getirdiği zorlamalar, mezhep, etnisite, milliyetçilik, sosyal yapı ve sınıf temelli çatışmalar ile *kritik sınamalardan* geçtiği anlaşılmaktadır. Bu yönüyle İslam dünyası işbirliği pratiğinin, bölgesel çatışma ve uzlaşmazlıkları önlemede yeteri kadar etkili olamadığı, küresel sorunlar karşısında ise etkin bir inisiyatif geliştiremediği görülmektedir.

Çalışmada neorealizmin temel argümanlarına atıfla sistem-devlet-birey düzleminde ilişki ve *bütünsel* bir analiz sunulmaktadır. Söz konusu bütünsellik, bölgesel güç dengesi ve güç geçişi teorileri ile test edilmektedir. Türkiye'nin İslam dünyası ve bölgesel güç dengesinde üstlenmiş olduğu politik rol ve fonksiyonun korunması ve sürdürülmesinde; uluslararası ilişkilerdeki *nesnel gerçeklikler* ile ekonomik, siyasal ve güvenlik merkezli *ulusal çıkarlarının* ön planda olması gerektiği sonucuna varılmaktadır. Günümüz İslam dünyası zorlu bir süreçle karşıya bulunmaktadır. Dünya konjonktürünün bir değişim geçirmekte olduğu, güçlü ülkelerin yeni bir kısım kurgular oluşturmaya çalıştıkları bir süreçten geçmekteyiz. Bölgemiz ve İslam dünyası bu gelişmelerden en çok etkilenen bir konumda bulunmakta, bu ataklara karşı güçlü ve uyanık olmak gerekmektedir.

Özellikle Arap Baharı diye adlandırılan olaylar zinciri sonunda, beklenen ve arzu edilen ortamın olduğu düşüncesi ile güçlü aktörler bölgeyi yeniden şekillendirme arayışlarına hız vermişlerdir. Arap Baharının başarısızlıkla sonuçlanmasının, bölgedeki yeni düzen arayışları ile ilgisi gözlerden uzak tutulmamalıdır. Suriye

uluslararası güçlerin oyun ve güç gösterisi alanına dönüşmüş, yaşananlar en çok Türkiye'yi etkilemiştir. Dört milyona yakın Suriyeli göçmenin ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal tablonun yanında, bu ülke ile uzun bir sınırimızın olması, güvenlik sorunları başta olmak üzere pek çok yeni uğraş alanı ortaya çıkarmıştır.

Doğu Akdeniz'de muhtemel petrol ve doğal gaz yatakları, bölge ile ilgisi olmaması gereken Fransa'yı iştahlandırmış, gözleri bu bölgeye çevirmiştir. Türkiye'nin bazı komşu ülkelerle yaşadığı bir kısım sorunları da fırsat bilerek yeni ittifaklar kurmaya çalışmakla, bölgeden güç devşirme arayışlarına girmiştir. On yıllar önce kendi emelleri ve çıkarları doğrultusunda şekillendirdikleri bölgeyi, tekrar arzu ve isteklerine uygun bir şekilde oluşturmaya çalıştıkları görülmekte, yeni düzene uygun sömürünün yollar aranmaktadır.

Bölgemizde cereyan eden olaylar ve kurgulanmaya çalışılan oyunlar karşısında Mısır, İran Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri bağlamında bir analiz yapılarak muhtemel sonuçlar değerlendirilmeye çalışılmıştır. Yaşananlar karşısında birlik halinde tavır alma imkânının pek bulunmadığı görülmekle birlikte, ilgili her ülkenin menfaatine uygun olabilecek bazı çıkış noktalarının olabileceği üzerinde yorumlar yapılmıştır.

Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır'ın başını çektikleri Türkiye karşıtlığı, ilgili ülkeleri olduğu gibi bölgeyi de olumsuz etkileme potansiyeli taşımaktadır. 60'a yakın ülkenin üye olduğu İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) yaşananlar karşısında etkili bir tavır almakta başarısız kalmakta, adeta seyirci konumunda bulunmaktadır. Çok güçlü ekonomik, stratejik ve turistik imkânlara sahip İslam dünyası bu gücünü avantaja çevirmede belirleyici olamayınca, bölge dışı egemen güçler alan kazanma mücadelesine girmektedir.

Bu çalışmada bir özeleştirici yapılarak, tüm zorluklara rağmen her ülkenin menfaatine olabilecek hareket tarzları ortaya konmaya çalışılmıştır. Mevcut olumsuzlukları körüklemekten, bozulmaya yüz tutan ekonomik ve kültürel ilişkilerin yeniden canlandırılmasına yönelik iyi niyetli yaklaşımlar ortaya konmaya çalışılmış, krizlerin aşılmasında siyasilere yanında, onlara ufuk açacak yöntem ve değerlendirmelere her zamandan çok ihtiyaç bulunduğu düşüncesinden hareketle bir kısım değerlendirmeler sunulmuştur.

Kaynakça

- Acar, M.: “Uluslararası Bir Aktör Olarak İslam İşbirliği Teşkilatı”, **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, 2019, ss. 51-68.
- Aktaş, M.: “Avrupa’da Yükselen İslamofobi ve Medeniyetler Çatışması Tezi”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 13, No: 1, 2014, ss. 31-54.
- Aslan A.: “Birleşik Arap Emirlikleri: Ülke Analizi”, **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 4, 2016, ss. 93-124.
- Ataman, Muhittin, Mehmet Ali Karaduman: “BAE ve Suudi Arabistan’ın Libya Krizine Müdahalesi”, **SETA Analiz**, Sayı: 308, Şubat 2020.
- Aydın, Mustafa, Sinem Açıkmeşe: “İslam Örneğinde Küreselleşen Dünyada Kimliğe Dayalı Güvenlik Tehditleri”, **Uluslararası İlişkiler**, Vol. 5. No. 18, Summer 2008, ss. 197-214.
- Aydınalp, H.: “Sosyal Çatışma ve Din”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 2, 2010, ss. 187-215.
- Behçet, M.: “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Mısır Siyasi Tarihi Üzerinden Arap Baharı’nın İncelenmesi”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt. 21, Ek Sayı, 2019, ss. 303-321.
- Ben, Heineman Jr., W.: “Why Egypt’s Economy Matters”, The Atlantic, (Çevrimiçi) http://www.law.harvard.edu/programs/corp_gov/articles/Heineman_Atlantic_12-12-11.pdf. Erişim Tarihi: 10.12.2020.
- Biçer, R.: “Küreselleşme ve Mezhep Çatışmaları”, **Kelam Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 14, Sayı:2, 2016, ss. 361-375.
- Briggs, Asa, Patricia Clavin: **Modern Europe, 1789-Present**, Pearson Longman, 2003.
- Efegil, E.: “Suudi Arabistan’ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 5, Sayı: 53, 2013, ss. 104-113.
- Ellinas, Charles, John Roberts, Harry Tzimitras.: “Hydrocarbon Developments in the Eastern Mediterranean”, **Atlantic Council**, 2016.
- Fitch Solutions, **Saudi Arabia Country Risk Report**, 2020.
- Fitch Solutions, **United Arab Emirates Trade and Investment Risk Report**, 2020.

- Fitch Solutions, **Egypt: Country Risk Report: Includes 10-years forecasts to 2028, Q4, 2019.**
- Güçtürk, Y.: **Devrimden Darbeye Mısır'da İnsan Hakları**, İstanbul, SETA Yayınları, 2016.
- İhsanoğlu, E.: **Yeni Yüzyılda İslam Dünyası: İslam Konferansı Teşkilatı 1969-2009**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2014.
- İnce, C.: “İslam Dünyasındaki Göçün Temel Dinamikleri: Çatışma ve Yoksulluk”, **Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Genişletilmiş Özetler Kitabı**, 14-17 Eylül 2017.
- İslam İşbirliği Teşkilatı, **İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi SESRIC: Topyekün Kalkınma için İşbirliği**, 2015.
- Kalın, İ.: **Ben, Öteki ve Ötesi: İslam Batı İlişkileri Tarihine Giriş**, İnsan Yayınları, 2016.
- Kaufman, Stuart J, Richard Little, William C. Wohlforth: **The Balance of Power in World History**, Palgrave Macmillan, 2007.
- Keohane, Robert O.: **After Hegemony: Cooperation and Discord in World Political Economy**, USA, Princeton University Press, 2005.
- Kesgin, A.: “Farklılaşan Köklerden Benzeşen Çatışmalara: İslam Coğrafyasının Modern Çatışma Unsurları”, **Sects, Ethnicity and Conflict Resoulution**, TASAM, 2015, ss. 33-68.
- Lemke, D.: “Toward a General Understanding of Parity and War”, **Conflict Management and Peace Science**, Vol. 14, No. 2, Fall, 1995, pp.143-162.
- Lemke, D.: “The Continuation of History: Power Transition Theory and the End of the Cold War”, **Journal of Peace Research**, Vol. 34, No. 1, Feb. 1997, pp. 23-36.
- Lemke, Douglas, Suzanna Werner: “Power Parity, Commitment to Change, and War”, **International Studies Quarterly**, Vol. 40, No. 2 Jun. 1996, pp. 235-260.
- Levy, Jack S.: “Power Transition Theory and the Rise of China” **China's Ascent**, Ed. by. Robert S. Ross and Zhu Feng, USA, Cornell University Press, pp. 11-33.

MacFarquhar, N.: “Saudi Cash is the Key to Quiet in the Kingdom,” **The International Herald Tribune**, 10 Haziran 2011.

Nicolson, H.: **The Congress of Vienna: A Study in Allied Unity 1812-1822**, 1946, London Constable.

Özev, Muharrem H.: “Siyasi Ekonomik Çıkarlar ve Kimlik Politikaları Çerçevesinde 1929-2015 Arası Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri”, **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2016, ss. 11-28.

Öztürk, M.: **Mısır, Modern Ortadoğu Siyasi Tarihi**, Hasan Öztürk (Ed.), İstanbul, 2016, Bilgesam Yayınları.

Sarıaslan, F.: “Türkiye-Mısır İlişkilerinde Ekonomik Dinamiklerin Etkisi”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2019, Sayı: 54, ss. 526-559.

Schröder, P.: “The 19. Century System Balance of Power or Political Equilibrium”, **Review of International Studies**, Vol. 15, No. 2, Special Issue on the Balance of Power, Apr., 1989, pp. 135-153.

Suudi Arabistan Ülke Raporu, **T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü**, 2020.

Şimşek, İ. Y.: “Yeni Yüzyılda İslam Dünyası: İslam Konferansı Teşkilatı 1969-2009”, ss. 142-148.

T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü, “**Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Profili**” Temmuz 2020.

Turan, N. S.: **Hilafet: Erken İslam Tarihinden Osmanlı'nın Son Yüzyılına**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (Çevrimiçi) **Uluslararası Teşkilat Künyesi: İslam İşbirliği Teşkilatı**, [http: www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr)_Erişim Tarihi: 05.12.2020

Vikipedi, “Devlet Planlama Teşkilatı” (Çevrimiçi) https://tr.wikipedia.org/wiki/D-8_Ekonomik_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_Te%C5%9Fkilat%C4%B1#cite_note-4_Erişim Tarihi: 05.12.2020

World Bank.: **United Arab Emirates**, (Çevrimiçi)

<https://oec.world/en/profile/country/are> Erişim Tarihi: 09.12.2020

Yeşilada, B. A. ve Tanrıkulu, O. G. “Regional Power Transition and the Future of Turkey”, **Uluslararası İlişkiler**, Vol. 13, No. 52, Türk Dış Politikası Özel Sayısı, 2016, ss. 23-46.